

Lærebog i Verdenshistorien

til Brug for

de lærde Skoler,

af

S. S. Chrige og V. A. Bloch.

Første Del.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandling (F. Hegel.)

Christies Bogtrykkeri.

1863.

Lærebog i den gamle Historie

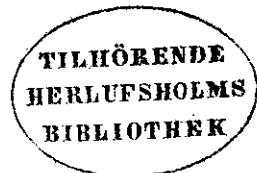
til Brug for

de Lærde Skoler,

af

S. S. Chrige.

Anden forbedrede Udgave.

København.

Vorlagt af den Gyldendalske Boghandling (F. Hegel.)

Christies Bogtrykkeri.

1863.

F o r o d.

Den første Udgave af min Lærebog i den gamle Historie var beregnet paa øverste Klasse, og her i Skolen er den heller ikke blevet benyttet i andre Klasser. Imidlertid har jeg seet, at den i andre Skoler ogsaa er blevet brugt i lavere Klasser, og vi have ogsaa her følt Trang til alledede tidligere at meddele Disciplene en fuldigere Fremstilling af den gamle Historie. Det er dernæst fra flere Sider blevet mig tilkendegivet, at man endog ogsaa for 7de Klasse havde fundet Bogen altfor udførlig og vanskelig. Jeg har derfor søgt at gjøre denne Udgave lettere. Nogle Afsnit ere forkortede, paa mange Steder er Fremstillingen blevet lettere og klarere, og adskillige Navne og Årstaal ere strøgne. Dernæst har jeg forsøgt ved Parentheser [ ] at betegne Stykker, som bør forbrigaes i de lavere Klasser og som ogsaa kunne forbrigaes i 7de Klasse, om ikke ved første Læsning, saa dog ved Repetitionen og Fordringerne til Examens. Hvor der er tilføjet noget, er det næsten overalt fun for at forklare hvad der i den forrige Udgave var mindre tydeligt.

Denne Udgave træder dernæst frem som første Del af en Lærebog i Verdenshistorien. Det er efter gjentagne Opsordninger

fra flere Sider, at jeg har besluttet mig til at udgive en saadan. Dersom jeg imidlertid selv skulle leve hele Bogen, vilde der visnok gaae adskillige Aar hen, inden den blev færdig. Det var mig derfor meget kjært, at min Ven og Collega Collaborator Bloch paatog sig en Del af Arbejdet. En Lærebog i Middelalderens Historie fra hans Haand er allerede saa vidt fremrykket, at den kan blive udgivet i Været af næste Skoleaar. Den vil i det højeste udgjøre 10 Ark, og ligeledes vil den nyere Historie blive behandlet kortere end sædvanligt. Derimod vil Danmarks, Norges og Sveriges Historie blive behandlet førstligt og omtrent saae samme Omsang som den gamle Historie. Saaledes haabe vi i Været af et Par Aar at kunne leve passende Lærebøger for den lærde Skoles 3de—7de Klasse.

Haderslev Lærde Skole i Juni 1863.

S. B. Thrigé.

In d h o l d.

	Side.
Første Afsnit. De østerlandske Folk indtil c. 500 Aar	
f. Chr.	1
§ 1. Egypterne	1
§ 2. Israelsiterne og Phoenicerne	7
§ 3. Babylonierne og Assyrerne	12
§ 4. Mederne og Perserne	14
Andet Afsnit. Grækerne indtil c. 500 f. Chr.	23
§ 1. Den mytiske Tid	23
§ 2. Den historiske Tid	29
Tredie Afsnit. Grækenland og Østerlandene fra c. 500 til c. 200 f. Chr.	54
§ 1. Perserkrigene (500—479)	54
§ 2. Sicilien i den første Halvdel af det 5te Jahrhundrede	64
§ 3. Athens glimrende Periode (479—431).	65
§ 4. Den peloponnesiske Krig (431—404)	73

Sige.

§ 5.	De 30 Tyranner (404—403)	92
§ 6.	Sophisterne og Sokrates	94
§ 7.	De Titusindes Tog	95
§ 8.	Spartas Magt og Kampe (indtil 379)	97
§ 9.	Epaminondas og hans Tid	103
§ 10.	Sicilien fra 413 til 336	109
§ 11.	Philip af Macedonien	113
§ 12.	Alexander den Store	120
§ 13.	Alexanders Efterfølgere (323—280)	130
§ 14.	Grækerne i Vesten indtil Rom's Herredømme	139
§ 15.	Macedonien og Grækenland fra 280 til 200	142
§ 16.	Egypten under Ptolemærne indtil c. 200	147
§ 17.	Syrien og de mindre asiatiske Stater indtil c. 200	149

Fjerde Afsnit.	Romerne indtil 200 Chr. f. Chr.	153
§ 1.	Italiens Beboere	153
§ 2.	Rom i Kongeliden	156
§ 3.	Den romerske Republik under Patricierenes Eneherredømme	159
§ 4.	Rom under Plebejernes Kamp for Ligeberettigelse med Patricierne	164
§ 5.	Roms Kampe om Herredømmet i Italien	169
§ 6.	Roms Kampe om Herredømmet i Vesten (264—201)	174

Femte Afsnit.	Tiden fra 200 til 30 f. Chr.	187
§ 1.	Roms første Kampe i Østen	187

Sige.

§ 2.	Roms Grobringer i Midten af det andet Jahrhundrede	191
§ 3.	Graccherne	197
§ 4.	Krigene mod Jugurtha og Cimbrerne	202
§ 5.	Indre og ydre Kampe indtil Sullas Død (100—78)	205
§ 6.	Pompejus's Sejre og Stigen (78—63)	212
§ 7.	Den Catilinariske Sammensværgelse	218
§ 8.	Gaius Julius Cæsar	221
§ 9.	De sidste Borgerkrige indtil Eneherredømmets Oprettelse (44—30)	230

Sjette Afsnit. Det romerske Kejserdømme (30 f. Chr.

— 476 e. Chr.)	237	
§ 1.	G. Julius Cæsar Octavianus Augustus (+ 14 e. Chr.)	237
§ 2.	Tiberius (14—37)	242
§ 3.	Caligula (37—41) og Claudius (41—54)	245
§ 4.	Nero (54—68)	247
§ 5.	Galba, Otho og Vitellius (68—69)	249
§ 6.	Flavierne (69—96)	250
§ 7.	Det romerske Kejserdømmes bedste Tid (96—180)	253
§ 8.	Soldaterherredømmets Tid indtil Barbarernes Indfald (180—250)	259
§ 9.	Rigets Oplossning og Gjenoprettelse (250—285)	263
§ 10.	Diocletian og Constantin den Store (285—337)	266

Side.

§ 11. Constantins Efterfølgere indtil Valen-	
tian den Hørstes Død (337—375) .	272
§ 12. Folkevandringens Begyndelse og Theo-	
dosius den Store (375—395)	276
§ 13. Rigets Deling og det vestromerske Riges	
Undergang (395—476)	279

Første Afsnit.

De østerlandske Folk indtil c. 500 Aar f. Chr.

§ 1. Egypterne.

Egypterne, det eneste Folk i Afrika, der har udviklet sig til en ejendommelig Cultur, beboede Nilens nedre Dal. Flodens årlige Oversvømmelse gjorde deres Land uændelig frugtbart og lettede derved Overgangen til Agerdyrkning og faste Bopæle, medens den tillige nødte dem til at sikre sig mod Vandet, at besejle det og tagtage Liderne for dets Stigen og Falder. Eftersom Folkemængden steg i det af Ørkener omgivne Land, maatte man ogsaa snart finde paa at lede Vandet til højere liggende Dele af Dalen, som det ikke næaede, og at afslæde overslødigt Vand fra lavere Egne. Begunstigede af disse Forhold næaede Egypterne en betydelig Cultur, saavidt vi vide, tidligere end noget andet Folk paa Jorden.

Vigtige Efterretninger om de gamle Egyptere have vi dels i det gamle Testament, dels hos græske Skribenter, især Herodot [som besøgte Landet c. 450 f. Chr. E. 200 Aar senere stred den ægyptiske Prest Manetho sit Fædrelands Historie paa Græs; af dette Skrift have vi Udtog og Brudstykker hos senere Forfattere]. Men i den næste Tid ere vore Kunstsababer om Egyptens Oldtid blevne i høj Grad udvidede, efterat europeiske Værde have undersøgt Landets utallige Mindesmærker og have begyndt at tyde Hieroglypherne. Disse

ere for største Delen Lydtegn, der betegne et Bogstav ved en Gjenstand, hvis Venævnelse begynder med dette Bogstav.*). Da det ægyptiske Sprog i det Væsentlige har holdt sig i det Koptiske, er Forstaelsen af Hieroglypherne blevet mulig, efterat først Principet var opdaget, og saaledes ere vi nu i stand til at forfølge Egyptens Historie længere tilbage i Tiden end noget andet Lande.

Allerede imellem 3000 og 2000 Aar f. Chr. var Egypten et ordnet Rige, som det synes, undertiden delt imellem flere Konger, undertiden forenet. Memphis i Mellemægypten var det samlede Riges Hovedstad, og et Par Mile Vest for denne Stad, paa et øde Klippeplateau, borte fra Nilvalens Hærlighed og Uro, hevde sig dens Kongers Gravminder, de uhyre Pyramider. Den største er endnu 450 Fod høj, sjældt Spidsen er falden ned. Snevre Gange føre ind i dens Gravkamre, hvor man løser Navnet Chufu (Herodots Cheops). I en anden Pyramide, som kun er halvt saa stor, men meget sjældt bygget, har man fundet Kong Menkeras Sarkophag. [Hos Herodot hedder han Mykerinos]. Andre Værker fra Egyptens ældste Tid ere den kunstige Sø Mørvis, som blev gravet for at samle og fordæle Nilvandet, og Labyrinthen, et uhyre Rigspalads, hvor hele Landet fandt et Middelpunkt til højtidelige Forsamlinger.

Omtrent 2000 faldt arabiske Nomader, de saakaldte Hyksos, ind i Egypten og erobrede den nordlige Del af Landet. Til en af deres Konger var det rimeligvis at Joseph kom. Men i Øvreægypten vedblev der at herske indsøgte Tyrster, som tilsidst igjen fordræv Hyksos og blev Herrere over hele Landet (c. 1600). Israels Børn vare imidlertid i Landstabet Gosen fra en lille Nomadestamme voxede til et Folk. Den

*) Disse Hieroglypher ere altsaa Bogstaver; men Hebræerne og Phönicierne, som formodentlig have modtaget denne Tanke fra Egypterne, gjorde det væsentlige Fremskridt, at have et bestemt Tegn til hvert Bogstav. Fra det phöniciiske Alphabet stammer igjen det græske og de øvrige europeiske.

nje Kongestamme plagede dem, og Moses førte dem ud af Landet.

Theben var det pragtfulde Middelpunkt for det nye ægyptiske Rige. I flere Miles Omfreds paa begge Sider af Nilen ligge dets kjæmpemæssige Ruiner: Templer, Paladser, Obelisker, hele Alleer af Sphinxer o. s. v. Ved Siden af de Levendes Boliger finder man, som overalt i Egypten, de Dødes i Huler i den libyske Bjergskæde. Utallige Mumier, Papyrusruller og Redstaber, som man medgav de Døde, sylde Gravkamrene, og Væggene ere, ligesom i Kongestaden's Pragtbygninger, bedekkede med Malerier og Billedhuggerarbejder. I Staden fremstille de mest offentlige Begivenheder; i Gravene give de især Afbildninger af Privatlivets Scener.

Allerede i den ældste Tid (før 2000) havde Egypten undertiden udbredt sit Herredømme over de omliggende Lande både i Asien og Afrika; men det var dog især i Tiden mellem 1600 og 1250, at dets Konger opträdt som mægtige Erobrere. Deres Bedrifter forkyndes af talrige Mindesmærker, saavel i Egypten selv, som i Nubien, det gamle Ethiopiaen, der paa den Tid var en Del af det ægyptiske Rige. Den Konge, som har efterladt de fleste Mindesmærker om sine Sejre, er Ramses den Anden, og han antages derfor sædvanlig for den samme som den af Herodot omtalte store Erobrer Sesofstris. Efter 1250 sank Rigets Magt; imidlertid bevarede det endnu i Aarhundreder sine indre Forhold usorandrede.

Egypten var et strengt afflutet Land; nogle faa mægtige Naturforhold bestemte dets Charakter: en stedse klar Himmel, en grøn Dal, gjennemstrømmet af den vældige Flod, øde Klipper paa begge Sider og bag dem den uendelige Ørken. I dette ejendommelige Land udviklede sig et ikke mindre ejendommeligt Folk. Det bestod af Kastere, af hvilke Brester- og Krigerkastere vare de fornemste. De lavere Kastere angives forskjelligt af de forskjellige græske Forfattere, og om der f. Ex. har været nogen streng Grænde imellem Haandværkere og Agerdyrkere, kan ikke afgjøres. Kun om Svinehårerne siger Herodot udtrykkelig, at ingen Egteslæbsforbindelse fandt Sted

mellem dem og de andre Ægyptere. All Grundejendom var delt imellem Kongen (Pharao), Præsterne og Krigerne, og Agerdyrkerne vare deres Forpagtere.

Grundtanken i den ægyptiske Religion er Modsætningen mellem Liv og Død; Guderne tilbades som de, der havde skænket Ægypten Liv og Frugtbarhed midt i den golde Ørken. Der dyrkedes en Mængde forskellige Guder og Gudinder i Landets forskellige Distrikter, og hver Stad havde gjerne sit Hovedtempel. I Memphis tilbød man især Ptah, som Grækerne antog for deres Hephaestos; at udvide og smykle hans Tempel var en Opgave for enhver Pharao. I Theben var Ammon Hovedguden; undertiden afbildedes han med et Vædderhoved, navnlig i det berømte Tempel i den libyske Øase, som benævntes efter ham; Grækerne kaldte ham Zeus Ammon. [Det tredie store Præstecollegium var samlet om Solguden Ra i Heliopolis.] I hele Landet dyrkedes Osiris, Livets og Frugtbarhedens Herre, og Isis (Jorden); naar Nilen sank og Ørkenens Vinde begyndte at bløse, sørgede hele Landet over, at den onde Typhon havde dræbt Osiris. Talrige Fester, navnlig i Oversvømmelsestiden, samlede Hundrede tusinder, som under vild Jubel i Baade besøgte de hellige Steder. I Forbindelse med Guderne dyrkedes mange hellige Dyr. Nogle, som Oxen, Katten, Hunden, Ibisen, blevet tilbedte i hele Landet, andre, som Krokodillen, kun i visse Provindser. Fremfor alle øredes Oxen Apis i Memphis. Disse hellige Dyr plejedes med største Omhu og balsameredes efter deres Død. Ægypterne troede paa Sjælens Udgadelighed, og talrige Afbildninger fremstille den underjordiske Ret med Osiris i Spidsen, som domte de Døde. De Røne kom til de Samliges Land og forenedes med Osiris; de urene kom enten til Helvede eller måtte vandre gjennem alle Øyrelegemer. Maasfee fulde alle efter Kartusinder vende tilbage til deres gamle Lejeme; idet mindste kan man saaledes lettest forklare sig den overordentlige Omhu, som anvendtes paa at bevare Mumierne.

Ægypterne holdt sig som det uudvalgte Folk strengt affsondere fra alle Fremmede, der i deres Øjne vare urene Bar-

bærer. Deres hele Liv var intrettet efter visse Regler og Ceremonier, og de holdt omhyggelig over Legemets Renhed. I højere Grad end alle Andre vare imidlertid Præsterne bundne ved strenge Forstriifter. Præsterne vare ene i Besiddelse af alle Kunstdråber; thi de hellige Bøger indeholdt alle Vidensdråber, navnlig Stjernekundskab, hvori Ægypterne tidlig havde bragt det vidt. [De delte Året i 12 Maaneder, hver paa 30 Dage, og tilføjede 5 Skuddage ved Årets Slutning; men allerede tidlig mærkede de, at dette ej var ganske nojagtigt, og beregnebe den Periode, der maatte forløbe, inden det bøgerlige Åar kom i Overensstemmelse med det astronomiske.] Ikke blot Agerdyrkning og Køegavl, men ogsaa Haandværker og Fabriker blomstrede i høj Grad i det gamle Ægypten. Paa Mindestmærkerne ses vi deres Haandværkere arbejde; vi ses den Bæverstol afbildet, som leverede det berømte Øphesus, hvis Traade endnu ere bevarede paa Mumierne. Ogsaa Handelen var meget betydelig: arabiske Karavanner bragte Røgesser og Slaver til Ægypten (se Josephs Historie) og erholdt til Gjengjeld Korn, Vaaben o. s. v. Phoeniciske Kjøbmænd besøgte visinok ogsaa tidlig Landet og indførte bl. a. Vin.

c. 1000 blev Pharaonernes Sæde flyttet fra Theben til Nedreægypten. [Ikke længe efter gørde Kong Sesonchis, det gamle Testaments Sisaik, 5 Åar efter Salomons Død, et ødeleggende Indsald i Shrien med talrige Stridsvogne og Ryttere og bortførte Jerusalems Skatte. I Theben afbildes han førende jødiske Fanger frem for Ammons Billeder.]

Tidligere havde Ægyptens Konger hersket over Ethiopien; nu var dette Land igjen uafhængigt, og Meroe (imellem Nilen og dens Bislod Takazze) dannede en mærlig Præst- og Handelsstat. Ja c. 700 beherskede æthiopiske Konger endog en Tidlang Ægypten. Efter deres Fordrivelse hersede (efter Herodot) 12 Fyrster, indtil en af dem, Psammetich fra Sais, bemægtigede sig Enherredømmet (c. 660). Hermed begynder en ny Periode i Ægyptens Historie, i hvilken Grækerne, dels som Kjøbmænd, dels som Sejetropper, fil Inngang i det før saa affluttede Land. Psammetich, der havde faaet

Magten ved ioniske og kariiske Skærers Hjælp, beholdt nemlig disse i sin Ejeneste og bosatte dem i faste Lejre ved den østlige Nilarm, hvorfør en stor Del af Krigerkasten forbittret udvandrede til Etiopien. Saavel Grækerne som Phoenicierne frit friere Adgang til de egyptiske Havne, og i Naufkatis dannede der sig en hel græsk Handelscoloni. Psammetich lod endog egyptiske Ørn lere Græsk og opdrage til Tolse, hvorefter der opstod en ny Kaste.

Hans Søn og Eftersølger Neko dannede en Størmagt i Middelhavet og det røde Hav og gjorde store Erobringer i Palestina og Syrien; men da han rykkede frem til Euphrat, blev han slaaet af Babylonierne under Nebukadnezar ved Circesium (605) og mistede alt det Erobrede. Neko behyndte at grave en Kanal fra Middelhavet til det røde Hav, men fuldførte ikke Arbejdet. (Det blev fuldendt under Perserne.) Han lod phoeniciske Mænd sejle ud af det røde Hav omkring Afrika og tilbage gjennem Herakles's Sjæler ind i Middelhavet. „De fortalte,” siger Herodot, „at de paa denne Rejse sik Solen paa højre Haand, hvilket er mig utroligt.” Heri have vi netop det bedste Bevis paa Omsejlingens Virkelighed.

Nekos Sonnesøn Hofra, Græernes Apries, gjorde et forgjæves forsøg paa at bryve Nebukadnezar Magten i Syrien og var senere ligesaa uheldig paa et Tog mod den blomstrende græske Coloni Kyrene. Derovert udnordet et Oprør af Krigerkasten, og uagtet de græske Tropper forsvarede Apries, maatte denne dog bukke under, og Psammetichs Slægt mistede Herredømmet (570). En Mand af ringe Herkomst, Amasis, blev Konge. Forbindelsen med Grækerne blev under ham endnu størrer end før; han offrede til deres Guder og tog en Kone fra Kyrene. Dog byggede han ogsaa prægtige Templer for de egyptiske Guder, især i sin Residents Sais. Han undkastede sig det halv phoeniciske, halv græske Cypern, og Egypten var under ham endnu i en blomstrende Tilstand; men neppe var han død og hans Søn Psammenit kommen paa Thronen, førend Landet blev erobret af Perserkongen

Kambyses efter Slaget ved Pelusium (525). Egypterne bevarede imidlertid under Persernes Herredømme deres Egendommelighed aldeles uforandret.

§ 2. Israeliterne og Phoenicierne.

I de til Egypten grænsende sydvestlige Egne af Afisen boede de semitiske Folk. Til disse regner man ikke blot dem, som i Genesis, Cap. 10, afledes fra Sem, men ogsaa dem, hvis Sprog var beslægtet med hines. I denne Betydning udbredte Semiterne sig over Arabien, Syrien, Mesopotamien, Babylonien, Assyriyen og en Del af Lilleasien. [Med Undtagelse af Arabien sammenfattes disse Lande undertiden af Grækerne under Navnet Syrien eller Assyrien, af Hebreerne under Navnet Aram.]

Arabien træder meget lidet frem i Oldtidens Historie. Kun mod Syd, i det lykkelige Arabien, vare Indbyggerne cultiverede Stædthroere. Betydelige Ruiner bevise endnu Sabas og andre Stæders Rigdom. De vandt den ved Handel med Rosgoder og andre kostbare Produkter, som Karavaner førte til Egypten og Phoenicien. — De øvrige Arabere var Nomader, der levede under deres Stammehøvdinger, som de levede endnu. Snart gjorde de ødeleggende Indfald i Nabolandene og plyndrede Karavanerne, snart deltog de selv i Handelen. Mod Nordvest i det petræiske Arabien levede paa denne Maade Midianiterne, Amalekiterne og Edomitterne. I de syrisk-arabiske Stepper, Øst for det døde Hav, boede Moabiterne og nordligere Ammoniterne. Disse 5 Folk blev af Israeliterne erkendte for deres nærmeste Stammebeslægtede eller Hebræere i videre Betydning.

Kananiterne derimod, som beboede Israeliternes forjetteste Land, blev af disse regnete for Efterkommere af Cham (ligesom Egypterne). Det mægtigste Folk i Kanaan paa den Eid, da Israeliterne forlod Egypten, vare Amoriterne. De drev Agerdyrkning og Vinavl, boede i Stæder og beheredes af Konger. Efterat Moses paa Sinai havde

forkyndt Jehovas Lov for hans Folk og længe havde ført det omkring i Ørkenen, slog han til sidst de Øst for Jordan boende Amoriter og bosatte 2½ Stammer i deres Land. Efter Moses's Død gik Israeliterne dervæst under Josua over Jordan og erobrede den største Del af Kanaan. De enkelte Stammer nedsatte sig efterhaanden i de vundne Landskaber, og Enheden oplystes. De mægtigste Stammer var: Ephraim, hos hvilken Vagten Ark blev opstillet i Silo, og Juda. Men paa mange Steder holdt der sig Rester af Kananiterne, og mange af dem flygtede vistnok til de paa Rygten boende Philister og Phœniciere. Phœnicierne var selv Kananiter; Philisternes Herkomst er uvis. De boede i 5 faste Steder: Gaza, Askalon, Asdod, Gath og Ekron; efter dem faldte Grekerne Kanaans Land Palestina.

Plagede af fjendtlige Stammer, uden Enhed, ja ofte i indre Strid, levede Israels Stammer i flere Archundrede i en anarchisk Tilstand. Enkelte Helte, de saakalde Dommere, rejste snart en, snart en anden Stamme til Forsvar mod Fjenderne og nød en Tidlang Anseelse som Hævdinger over større eller mindre Dele af Landet. Men den mosaiske Lov forfaldt mere og mere, de omboende Folks Afguder dyrkedes ved Siden af Jehovah, og til sidst blev Philisterne Herrer over den største Del af Landet. Da gjenoprettede Samuel den forfaldne Lov, og Saul blev valgt til Konge (c. 1070). Saul slog Philisterne og Israels øvrige Fjender; men da han synbede imod Jehovahs Bud, salvede Samuel David af Juda Stamme til Konge. Dog fik David først efter Sauls Død (c. 1050) Magten i Juda, og først, efterat ogsaa Sauls Søn Ishboseth var død, i de øvrige Stammer. David hævede pladselig Israeliterne til et herskende Folk: de Kananiter, der endnu boede i Landet, Moabiterne, Ammoniterne og Edomiterne blev undertvungne; en stor Del af Syrien blev statsflydig; David herskede fra det røde Hav til henimod Euphrat. Han gjorde Jerusalem til sin Hovedstad og tillige til den hellige Stad, hvor Vagten Ark blev opstillet. Hans Søn og Eftersølger Salomon (c. 1000) opførte her ved

Phœniciernes Hjælp det prægtige Tempel, om hvilket der samlede sig en talrig Præstestand. Salomon var berømt for sin Vidom og Forfatter af Kjærnefulde Tankesprog, men iovrigt esterlignede han de andre østerlandske Despoter; han holdt et talrigt Harem; ja i Slutningen af sin Regjering forfaldt han endog til Afgudsdyrkelse. Israel blev under ham inddraget i det phœniciske Handelsliv. Phœnicierne byggede Sjibe i Eziongeber ved det røde Hav og ledfagedes paa deres Søfarter af Salomons Folk, der deltog i Handelen. Der byggedes Høilepladser for Karavanerne i den syriske Ørken; bl. a. hævede sig her Staden Thadmor eller Palmyra. Ved Salomons Død (c. 970) beholdt hans Søn Rehabeam kun Herredømmet over Juda og en Del af det dertil grændende Land; de øvrige Stammer med Ephraim i Spidsen valgte Jerobeam til Konge i Israel. Det delte Riget kunde ikke bevare Herredømmet over andre Folk. Allerede under Salomon havde Shyrerne lysrevet sig og dannet et Rige i Damaskus, der snart blev farligt for Israel; nu faldt ogsaa Ammoniterne og Edomiterne fra. Den ægyptiske Konge Sisak højsørte allerede under Rehabeam Salomons Skatte. Ofte var der Strid imellem de to Riger, endnu oftere indvortes Kampe imellem Jehovahs og Baals Tilbedere. I Israel fortængte den ene Kongeslægt idelig den anden. Forgjæves oploftede Profeterne deres advarende Røst: kun enkelte Konger handlede i deres Aand, og Rigerne gik deres Undergang imøde.

Phœnicierne blomstrede imidlertid som Oldtidens første Handelsfolk. Deres ældste Stad var Sidon, Kanaans Første-føde (Genesis, Cap. 10); men over den hævede sig senere Thrus, efterat der ligeoverfor det gamle Thrus var grundlagt et nyt paa en lille Ø (c. 1200). [Nordligere laae Berytus, Byblus og Aradus. Af langt yngre Oprindelse var Tripolis, en Coloni fra Sidon, Thrus og Aradus.] Disse Steder dannede hver en Stat for sig; dog havde tidligere Sidon, senere Thrus ved deres store Magt en overvejende Indflydelse paa de andre. Konger styrede Stederne; men

deres Magt var indstrænket af de rige Borgere. Den talrige Befolkning, der var sammentrængt paa den smalle Øyst, søgte tidlig sin Nærings ved Kunstslid og Handel og fandt Afløb i mangfoldige Colonier. Tidligst besatte Phœnicierne det nærliggende Cypern, som gav dem Kobber og Tømmer; derfra gik de over til Kreta, med hvilken Ø ogsaa Phœnisterne stode i Forbindelse. Ogsaa paa Øerne i det øgeiske Hav var der i den ældste Tid phœniciske Colonier. Paa Homers Tid kom Phœnicierne til Grækenland med alle Slags glimrende Sager, som de fulgte dyrt til de dengang endnu uerfarne og barnlige Græklere; naar Lejlighed tilbød sig, røvede de tillige Mennesker for at sælge dem som Slaver. Længere mod Vest nedsatte de sig allerede tidlig paa Sicilien, Sardinien, i det nuværende Tunis og i Spanien, dengang det selvrigeste Land, man kendte. Utica og Gadir anlagdes begge c. 1100. Hele Spaniens Øyest (Tarsis, Tartessus) blev snart saa besat med phœniciske Stæder, at der opstod et Blandingsfolk af dem og de gamle iberiske Indvaanere. Fra Gadir sejlede Phœnicierne videre langsmed Afrikas og Europas vestlige Øyster. Fra Kassiteriderne (Scilly-Øerne) og Britannien hentede de Tin, og enten fra Nordsoens eller Østersoens Øyster Nav, som de allerede paa Homers Tid forarbejdede til kostbare Smykker. Men for at ingen anden Nation skulle følge i deres Fodspor, holdt de deres Opdagelser meget hemmelige, saa at Oldtidens geographiske Kundskab ikke fik megen Frugt af dem.

Eigesaa udbredt var Phœniciernes Landhandel, som blev drevet med Karavaner, især mod Syd til Arabien, mod Øst til Babylon, mod Nord til Armenien. Over Babylon stode de ogsaa i Forbindelse med den persiske Bugt [hvor Øerne Thylus og Aradus (Bahrein-Øerne) fik Navn af dem], og over Palestina med det røde Hav, især efterat Salomon havde sluttet Forbund med Kong Hiram i Thrus. Fra Egiongeber sejlede de ud og naaede Forindiens Øyst, Ophir, hvorfra de bragte Guld, Edelstene, Elsenben o. s. v. tilbage. Saaledes samlede de phœniciske Stæder Indiens og Vesteuropas

Produkter i deres Forraadshuse. Men de hentede ej blot Fabrikvarer fra Egypten og Babylon; deres lille Land var ej blot Verdenshandelens største Marked, men ogsaa fuldt af Fabriker. Fremfor alt var deres Purpurfarverier berømte. Purpurnuslingen fandtes vel ogsaa ved andre Øyster; men ingensteds forstod man at anvende den som i Phœnicien. Især var den røde og viollette Purpur udmærket. Glassfabriker fandtes vel ogsaa i Egypten; men Sidons og Sareptas Glas var det berømteste og meget kostbart. Bjergværksdristen var meget udviklet, og det vundne Metal forarbejdedes, f. Ex. til at smykle Jerusalems Tempel.

Phœniciernes Religion var i det Væsentlige ogsaa de andre hedenske Semiters. Deres højeste Guder varer Baal, Himmelens Herre, og Moloch, den forterende Oldgud, som kærede grulige Menneskeoffere. [I Sidon dyrkedes Gudinden Astarte, ved hvilke vilde Hester hendes Ørykere lemlæstede sig selv; i Thrus og alle deets Colonier Melkart, som Grækerne kaldte Herakles. I Byblus personificeredes den blomstrende Natur i den skønne Adonis; om Efteraaret sørgete man over hans Død, om Foraaret jublede man over hans Opstandelse. Sandelig Vellyst og frugtelig Grusomhed ere forenede i disse semi-tiske Afgudsdyrkelsser.]

Af Phœniciernes Historie kendte vi kun meget lidet, da deres egen Litteratur er aldeles tabt. Bekjendt er Fortællingen om Carthagos Anlæggelse af Elissa (senere blandet med en Gudinde Dido) i det 9de Aarh. Carthago [Karchagon] erhvervede sig efterhaanden Herredømmet over de andre phœniciske Stæder i Afrika og de omboende Folkestammer, satte sig fast paa Øerne i Middelhavet og arvede Moderlandsrets Stilling i Vesten, da dette begyndte at synke. Carthago stredes af to Suffeter (Dommere) og et Raad.

I det 8de Aarh. begyndte Phœniciens Magt at dale, dels ved de assyriske Kongers Angreb, dels ved Græklernes vokende Handel og Udbredelse i Colonier. Dog vedbleve Phœnicierne, ogsaa efterat de havde maattet bølle under for Crobrerne fra Østen, at beholde deres egne Øyrster og at ud-

mærke sig ved Fabriker, Handel og Søfart. Men den gamle Glands vendte dog ej mere tilbage.

§ 3. Babylonierne og Assyrerne.

Bed Euphrat og Tigris udviste sig, ligesom ved Nilen, en ældgammel Cultur. Landet ved disse Floders nedre Udb, som de Indsøgte kaldte Sinear, Grækerne Babylonien, blev ligesom Egypten overordentlig frugtbart ved Flodvandet, der ved utallige Kanaler fordeles omkring i Landet. [Om dets Historie ere vigtige Esterretninger opbevarede i de Brudstykke, vi have af Berossus, en babylonisk Præst, der levede omtrent paa samme Tid som Manetho og indtager en lignende Plads mellem Kilderne til sit Fædrelands Historie.]

Sinear og dets Hovedstad Babel (Babylon) nævnes allerede i Genesis, Cap. 10, som Udgangspunkt for den ældste Erobrer, Chamiten Nimrod. Senere, men dog før 2000, kom de semitiske Chaldeere fra Mesopotamien ind i Landet og blev dets herskende Stamme; Kongerne og Præsterne er det navnlig, som kaldes Chaldeere. I Babylon opførte de blandt andre Murstensbygninger (ihi Babylonien mangler naturlige Stene) det 600 fod høje og i Grundfladen ligesaa lange og brede Tempel for deres øverste Gud Bel, af hvis 8 Stokoværk endnu 2 og lidet af den tredie i Ruiner er tilovers. Chaldeerne tilbade Stjernerne og søgte af dem at spaae den menneskelige Ejebne; men de havde ogsaa betydelige astronomiske Kundskaber. De brugte den saakaldte Kileskrift, som fra dem er kommen til Assyrerne, Mederne og Perserne. Babylonierne udmerkede sig ved Fabriker, især Væverier, og ved Handel. Deres Mynt, Maal og Vægt udbredte sig næsten til alle Oldtidens Nationer.

E. 1250 blev det babyloniske Rige erobret af Assyrerne. Det assyriske Riges Stiftelse og store Erobringer tillægge senere græske Skribenter de mytiske Personer: Ninus og Semiramis. Foruden Babylon beherskede det i lang Tid Medien, Armenien, Mesopotamien, en Del af Lilleasien og

undertiden endnu flere Lande. Mærkværdige Ruiner af den umaaelige Hovedstad Ninive eller Ninus ved Tigris, som i den nyeste Tid ere opgravede, beviser, at Assyrerne havde udviklet den Cultur, som de rimeligvis havde modtaget af de overvundne Babyloniere, til en ikke ringe Højde. Talrige Billedhuggerarbejder fremstille historiske Begivenheder eller Scener af Privatlivet, og mange Indskrifter fortælle om Kongernes Bedrifter. Forstaelsen af disse Indskrifter er imidlertid endnu i sin Barndom. Sikkre Esterretninger have vi derimod i det gamle Testamente om de assyriske Konger, som i det 8de Aarh. undertvang Shrien og Israels Rige. Allerede Pahl (c. 760) gjorde begge Lande afhængige af Assyrien; Tiglat Pilezar (c. 740) gjorde Ende paa Riget i Damaskus; Salmanassar (c. 720) underkastede sig de phoeniciske Stæder og gjorde Ende paa Israels Rige. Den største Del af Israeliterne blev bortført til Landene Øst for Euphrat og Tigris; andre vare flygtede, især til Egypten. Det erobrede Land blev igjen besøkt med Shrene og Babyloniere, af hvis Blanding med de tilbageblevne Israeliter Samaritanerne opstode.

Salmanassar er rimeligt den Samme som Sargon, der ifølge Indskrifterne har opført et af Ninives store Paladser. Et andet er opført af hans Søn Sanherib (c. 700), og dets Indskrifter fortæller om hans Tog mod Juda Rige og Egypten, hvorom vi ogsaa have Esterretninger i det gamle Testamente og hos Herodot.

Omtrent 700 løbrev Medien sig fra Assyriens Herredømme, og i det følgende Aarh. sank dettes Magt mere og mere. Babylon synes allerede at have gjort sig uafhængigt under Nabonassar (747), med hvis Regjering en senere i Orienten meget brugt Tidsregning begynder. Bel blev det siden igjen betrunget af Assyrien; men til sidst forenede den babyloniske Underkonge Nabopalassar sig med den mebible Konge Khazares for at gjøre Ende paa det assyriske Rige. Dettes sidste Konge, som sædvanlig kaldes Sardanapal, forsvarerede sig tappt; men efter 3 Aars Belejring faldt endelig det stolte Ninive (606). Det assyriske Rige blev delt

imellem Sejrhererne: hvad der saa Øst for Tigris, kom under Medien; Vandene Vest for Tigris under Babylon.

Imidlertid havde den egyptiske Konge Neko benyttet sig af Assyriens Nød og var trængt frem til Euphrat; men Nabopolassars Søn Nebukadnezar slog ham ved Circesium (605). Året efter fulgte Nebukadnezar sin Fader som Babylons Konge og Herre over alle de forhen assyriske Lande mellem Tigris og Middelhavet. Ogsaa Juda Rige maatte snart underkaste sig; dets Konge og alle dets ansete Mænd blev bortførte; Zedekias blev lensfyrste over Resten. I Tild til Pharaos Hjælp gjorde Zedekias igjen Opstand; men Egypterne blevne drevne tilbage og Jerusalem efter en lang Belæring erobret og ødelagt (586). Den største Del af Jøderne blev bortført til Babylon, andre flygtede til Egypten, og dog bevarede de deres Nationalitet og Tro. — Nebukadnezar belejrede i 13 Åar Thrus paa Den; til sidst maatte Staden erkjende hans Overherredømme.

Under Nebukadnezar høvede det gamle Babylon sig til en uhyre Størrelse og Pragt: paa begge Sider af Euphrat udbredte det sig i en Omkreds af 9 Mile, omgivet af taarnhøje Mure. Bels Taarn blev forsijonet, og i Kongeborgen anlagdes paa murede Buer de saakaldte hængende Haver. Foruden Babylon fandtes der i det rige Land ogsaa andre store Staeder, hvis Blads endnu betegnes ved umaadelige Murstensdynger. Men den store Rigdom frembragte en grændseløs Velhast og Overbaadighed, og efter Nebukadnezar († c. 560) fulgte svage Konger. Den sidste var Nabonnebus, under hvem Babylon maatte bukke under for Perserne (538).

§ 4. Mederne og Perserne.

Højlandet Trans Beboere hørte til den store indo-europeiske eller jaapetiske Folkestamme. De kaldte sig selv Arier og havde gamle Sagn om, at de oprindelig havde boet i et nordligere Land. Man antager, at dette har været Turkestans Alpeland, og at de her endnu have dannet et Folk

med Indernes højere Kester, der ogsaa kalde sig selv Arier. Derfra ere saa de indiske Arier dragne mod Sydost, de iraniske mod Sydvest. Det første Sted, som blev et Hovedsæde for de Sidstes Cultur, var Baktrien med det tilgrændsende Sogdiana. Længere mod Vest blev Medien et Hovedland; af mindre Betydning var i den ældre Tid Perserne, et raat Bjergfolk, der bestod af forskellige Stamme, dels Agerdyrkere, dels Nomader. I Baktrien synes den iranske Folkestammes mærkelige Religion at have udviklet sig, og Jendsproget, hvori dens hellige Skrifter, Jend-Avesta, ere forfattede, at have været talt. Der maa altsaa Religionsstifteren Zoroaster have levet [rimeligvis før 1250; thi det gamle baktriske Rige blev efter Fortællingen allerede omstyrret af Minus]. Grundtanken i Jend-Religionen er Modstætningen mellem det Rene og urene, der opfattes både som Godt og Ondt, som Orden og Uorden og som Lys og Mørke. Efter denne Tanke deles al Verden i et Renhedens og et Urenhedens Rige. Renhedens Herre er Ormazd: han er uden Skikkelse, men ansues i Solens og Lysets Glæds. Hans Skabninger ere dels himmelske, som Mithra, Sandhedens og Solens Gud, den hellige Ild og andre Guder, dels jordiske. [De have alle hver sit hellige Grundvæsen, Ferver.] Urenhedens Herre er Ahriman; hans Skabninger ere en talløs Skare af ondeander, Døver, som tilliggemed vantroe Mennesker og urene Dyr udgjøre Urenhedens Rige. Planter og livløse Skabninger ere rene og hellige. De to Riger ligge i en uafsladelig Kamp. Al god Gjerning, saavel Gudsfrigt og Metfærdighed, som Kævgaal, Agerdyrkning, Vanding, Udryddelse af Ahrimans Dyr og Kamp mod hans Folk, fremmer Ormazds Rige og tilintetgjør Ahrimans. I den ældre Tid havde Iranierne hverken Templer eller Gudebilleder, men dyrkede Ilden paa Bjergene og i Husene. De begravede ikke deres Døde, for ikke at besmitte den hellige Jord, brændte dem ikke, for ikke at besmitte den hellige Ild, men utsatte dem, for at de kunde fortærres af fuglene. Folket deltes i 4 Stande: Præster (Magerne), Krigere, Agerdyrkere og Næringsdrivende.

I lang Tid bekerskedes en stor Del af Iran, navnlig Medien, af Assyrerne; men c. 700 løsrede Mederne sig fra deres Herredømme. Deres første Konge var derpaa (efter Herodot) Dejokes, som byggede det prægtige af 7 Mure omgivne Ecbatana. Hans Søn Phraortes (c. 650) underbvang Perserne og andre Folk i Iran, men faldt ved et Angreb paa Assyrien. Under Khazares, Phraortes's Søn, faldt skythiske Horder fra Landene Nord for det sorte Hav ind i Medien og trængte plundrende frem lige til Grænzen af Egypten, hvor Psammetich afgavde deres Indfald ved kostbare Gaver. I Iran varede deres trækkende Herredømme efter Herodot i 28 Aar, indtil Mederne endelig fordrove dem. Khazares havde imidlertid vedblevet at regjere under Skythernes Overherredømme, ligesom de russiske Storkyrster i Middelalderen under Mongolerne. Efter Skythernes Fordrivelse gjenopprettede han Mediens Magt og trængte igjennem Armenien ind i Lilleasien.

Lilleasien beboedes af mange forskellige Folkeslag. Mod Øst boede de semitiske Kappadociere og Ciliciere, Vest for Halys Folk af forskellige Stammer, som Myserne, Phrygerne, Lyderne, Scirerne og Lycrierne. Flere af disse Folk vare i Besiddelse af en betydelig Cultur, og storartede Ruiner, navnlig i Lycrien, vidne endnu derom. Phrygerne havde før været udbredte lige fra Halys til Troas og stode fra gammel Tid af i nær Forbindelse med Grækerne. En Gren af dem var rimeligvis de i Saguet berømte Teukrer eller Troer. Phrygerne udøvede en betydelig Indflydelse paa Græternes Musik og Religion; fra dem stammede Kybele-Dyrkelsen med sin vilde asiatiske Charakter. Deres Konger bare Navnene Gordius og Midas. — Senere var Lydiens det mægtigste Rige i det vestlige Lilleasien. Mediens Phrygien var berømt af sin Haareavl og Agerdyrkning, ubmærkede Lydiens sig ved Handel, Industri og Rigdom paa ødele Metaller. I lang Tid bekerskedes det af saakalte Heraklider, der synes at have været assyriske Underkonger. Den sidste af disse styrtedes (c. 700) af Gyges, den første Konge af Mermnadernes Dynasti.

Saavel han som hans Efterfølgere førte idelig Krig med de paa Kysten boende Grædere. Omrent paa samme Tid som Skytherne herskede i Iran, lede Lydiens og andre Dele af Lilleasien af et lignende Indfald af en Skare Kimmeriere, der efter Herodot vare fordrivne af Skytherne fra Landene Nord for det sorte Hav. Endelig blevé de fordrivne af Alyattes, en Sonnesøns Søn af Gyges. Alyattes kom derpaa i Krig med Khazares. Efter flere Aars Strid adskiltes de kjæmpende Hære midt under et Slag ved en Solformørkelse (30 September 610), hvorefter der blev sluttet Fred. Halys blev det mediske Riges vestlige Grænse. Derefter vendte Khazares sig mod Assyrien, og ved dette Riges Undergang (606) kom det egentlige Assyrien under Medien.

Efter Khazares fulgte hans Søn Alyages, som efter en lang Regjering blev stødt fra Thronen af Perseren Kurus eller, efter den almindelige latinske Form, Cyrus (c. 560). Herodots Fortælling om, hvorledes Cyrus blev Herre over Medien, er bekjendt; men Herodot siger selv, at der gaves forskellige Beretninger om Cyrus, [og efter Ktesias (en græsk Læge, der levede ved det persiske Hof c. 400 og skrev en persisk Historie, hvorfra nogle Brudstykker ere tilbage) var han slet ikke Alyages's Dattersøn]. Hans Fader Kambyses var visstnok allerede Underkonge over Perserne, og disse blevé uudt hørsende Folk i Stedet for Mederne. Men da de vare nær beslægtede, og da de raaere Perseere, idet mindste deres fornemste Stamme Pasargaderne, til hvilken Cyrus's Slægt, Achæmeniderne, hørte, snart antogé de mere forfinede Meders Sæber, saa blevé Mederne næst efter dem selv det mest ansete Folk i deres Rige, og Grækerne faldte deraf Riget ogsaa efter 560 ofte det mediske.

Det mediske Rige havde allerede indbefattet den største Del af Iran, og Cyrus skal have udvidet sit Herredømme lige til Indus og Jaxartes. I Vestasien bestod der paa den Tid to betydelige Riger: det lydiske og babyloniske. I Lydiens var Alyattes død efter en meget lang Regjering; nu herskede hans Søn Krøsus fra sin prægtige Hovedstad Sardes over Thrige, gl. Historie.

den største Del af det vestlige Lilleasien indtil Hals; ogsaa de græske Stæder paa Rhsten erkendte ham for deres Overherre. Herodot fortæller Krisus's Historie fra et religiøst Standpunkt som et Eksempel paa, at Hovmod gaaer for Fal. Denne Konges Rigdom var bleven berømt i Grækenland, især ved de kostbare Gaver, hvormed han sogte at vinde det delphiske Orakels Kunst, efterat det ved at gjætte hans hemmeligste tanker havde bevist sin Ufejlsbarlighed for ham. I Tilled til de twetydige Svar, det derefter gav ham, sogte han at standse Persernes voksende Magt; men Chrus slog den lydiske Hær, indtog Sardes og fangede Krisus (548). Derpaa underkastede Perserne sig ikke blot de Folk i Lilleasien, der havde staet under Lyderne, men ogsaa de øvrige, saasom Lycrierne, der forsvarede sig med stor Tapperhed. De forhenvrigere Lydere blev under det persiske Herredømme efterhaanden til et blodagtigt Træselsfolk.

Efter Lydiens Grobring vendte Chrus sig mod Babylon og erobrede efter en lang Belæring den stærkt befæstede Ajempestad ved at aflede Euphrats Vand og overrumple de vellystige Indbyggere under en Fest (538). Staden blev ikke ødelagt som Nineve; den vedblev tvertimod at være det persiske Riges største og rigeste Stad. Med Hovedstaden salbt hele Riget i Perserkongens Hænder: ogsaa de phoeniciske Stæder erkendte hans Herredømme. Lyderne i Babylon sik Tilstadelse til at vende tilbage til deres Fædreland, og snart samlede der sig igjen en mosaisk Menighed om et nyt Tempel i Jerusalem.

Chrus's Endeligt fortelles forskelligt hos Herodot og Ktesias; dog ere de enige i, at han omkom paa et Tog mod et af de Nordost for Iran boende Folk (c. 530). Den store Konge blev begravet i Pasargadæ, en Stad, som han havde grundlagt paa det Sted, hvor han havde besjælt Mederne. Hans Son Kambyses, en vild Thran, besteg derpaa Thronen. Han erobrede Egypten (525) og behandlede det undervungne Folk haardt: især valte Perserne Egypternes Had ved at haane deres Dyretilbedelse. Fra Egypten foretog Kambyses et Tog ind i Ethiopiaen, som Hungersnød i

Orkenen tvang ham til at opgive; dog blev en Del af det nordlige Nubien statsholdigt. En Afdeling af sin Hær udsendte han mod Ammons Øase; men den blev begravet i Sandet. Derimod underkastede de græske Colonier Lyrene og Barka samt en Del af Libyen, ligesom allerede tidligere Cypern, sig frivillig under hans Herredømme. Et paatænkt Tog mod Carthago kom ikke til Udførelse, fordi Phoenicerne vægredede sig ved at leve i Skibe mod deres Coloni.

Kambyses havde ladet sin Broder Smerdis dræbe; men en medist Mager, som havde stor Vighed med den myrdede Prinds, lod sig udraabe til Konge under dennes Navn. Da Kambyses ilede hjem for at dæmpe Opstanden, omkom han ved et uskyldigt Tilfælde (522). Den falske Smerdis sogte at vinde de undervungne Nationers Undest ved Estergivelse af Skatter, men støtte derved det herskende Folk. Efterat Mistanken om hans Uægthed var bleven til Bished, blev han desfor snart dræbt af 7 fornemme Persere, der tillige ryddede en Mængde andre Magere af Bejen. Perserne højtideligholdt siden en Fest, som kaldtes Magermordet, til Mindre om denne Begivenhed.

En af de 7, Achæmeniden Darius, en Søn af Hystaspis, besteg Thronen (521). Han ægteede flere Prinsesser, navnlig Atossa, en Datter af Chrus, der baade havde været gift med sin Broder Kambyses og med den falske Smerdis. I Begyndelsen maatte han kæmpe mod flere Opstande, blandt hvilke den i Babylon var den farligste. Længe forsvarede Babylonierne sig bag deres Mure, indtil endelig en fornem Perser, Zopyrus, ved en opoffrende List bragte Staden i Darius's Bold. En Beretning om de betvungne Oprør lod Darius indhugge i Klippen ved Bisitun (i Medien),^{11. See Herodotus, 7. Historie.} hvor 9 Konger føres bundne frem for ham.

Efterat Darius saaledes igjen havde befæstet Persernes rystede Magt, vilde han ogsaa forøge den ved nye Gro bringer og opbød hele sin Magt til et Tog mod Skytherne (c. 515). Oldtidens senere Skribenter indbefattede under dette Navn alle Folk Nord for det sorte og kaspiske Hav og langt ind i Asien;

men Herodot, hvem vi skyldte Fortellingen om dette Tog, milder Skytherne som et bestemt Folk Nord for det sorte Hav, der for største Delen levede som Nomader. Som det synes, hørte de til den mongoliske Menneskerace. Den persiske Hær gik paa en Skibsbro over det thraciske Stræde, deraf igjennem det østlige Thracien, som paa Vejen blev erobret, til Ister (Donau). De asiatiske Graekere vare imidlertid tilført komme samme stedshen og havde anlagt en Skibsbro over den brede Flod; nu blev de ladte tilbage for at bevogte Broen, medens Darius rykkede ind i Skythernes Land. Disse undgik Slag, men plagebe Perserne ved idelige Skærmydsler med deres hurtige Rytteri. En Del af dem kom imidlertid til Broen og opfordrede Graekerne til at bryde den af; Atheneren Miltiades, Hærfører paa den thraciske Halvø, raabede dertil; men Histiaeus, Thran i Millet, forestillede de øvrige Thraekere, at deres Magt havde sin bedste Støtte i Persernes Herredomme. Graekerne bevarede desfor Broen, og Darius maatte prise sig lykkelig ved at slippe tilbage over den, uden at have udrettet Noget.

Medens Darius selv drog tilbage til Asien, efterlod han en Del af sin Hær [under Megabazus] i Europa, og denne undertvang Thraciens Kyst, navnlig de græske Colonier paa samme, og gjorde Macedonien statskyldigt. — Medens Perserriget saaledes mod Vest udbredte sig ind i Europa, udvidedes det ogsaa imod Øst ved Erobringer i Induslandene. Darius lod der bygge Skibe, som sejlede ned ad Indus og derpaa omkring Arabien igjennem det røde Hav til Egypten.

Saaledes havde det persiske Rige henved 500 Aar f. Chr. næaret sin største Udstrekning. Men Darius's Hovedfortjeneste var det uhyre Riges Ordning ved en bestemt Statsforfatning, forsaa vidt en saadan kan finde Sted under et østerlandsfl Despoti. Kongens Magt var aldeles uindstrenket: han alene var fri, hans Undersætters Liv og Gods tilhørte ham. Han ceredes som en hellig Person: Enhver, der siktede Adgang til ham, maatte lade sig ned paa Jorden og tilbede ham. En stærkt

livvagt, et talrigt Harem og et pragtfuldt Hof omgave ham. Rigets Hovedstad blev under Darius Persepolis, det prægtige Kongesæde i det egentlige Persien; herlige Ruiner ere endnu tilbage, bedækkede med Basreliefs og Kileindskrifter, der nævne Darius og hans Efterfølger som Stadens Grundlæggere. Det var Persernes hellige Stad, hvor deres Konger blev begravede. Derimod var den sædvanlige Residents Susa i det mellem Persis og Babylonien liggende Landskab Susiana. Derfra drog imidlertid Høfset om Sommeren gjerne til det højlige Ecbatana og om Vinteren undertiden til det hede Babylon.

Darius inddelte sit Rige i 20 Satrapier; i hvert regjere en Satrap med despotisk Magt. Men iovrigt beholdt de undertvungne Folk deres Love og Skifte; de phoeniciske og græske Stæder vedbleve saaledes at regjere sig selv, og mange Smaakonger beholdt deres Bærdighed. Det kom blot „den store Konge“ an paa, at der leveredes ham Tropper, naar han forlangte det, og at Skatterne bleve betalte. Chrus og Kambyses havde høvet disse uden nogen bestemt Regel; men Darius fastsatte en bestemt Afgift for hver Provinds. Kun de egentlige Persere vare fritagne for Stat; i deres Foragt for Penge kælde de Darius en Kræmmer. Indien skal have betalt en meget stor Sum i Guld; af de øvrige Satrapier betalte Babylon den største Afgift, bernæst Egypten. [Darius var den første persiske Konge, der prægede Penge, de saakaldte Dariker.] Man maa visstnok ogsaa tilskrive ham Indsættelsen af det persiske System af Landeveje, Høilepladser og Stationer til at stiftte Heste for Courerer, som forbant Susa med Migests fjerneste Egne.

Vi have nu set, hvorledes alle de Folkeslag, vi hidtil have betragtet, varie blevne forenede under et stort Rige: næsten hele det sydvestlige Asien indtil Kaukasus, det kaspiske Hav, Tarkartes og Indus; Egypten, Khrene, en Del af Libyen og det nordligste Ethiopiaen; Thracien og Macedonien stode enten under den store Konges Satraper eller under statskyldige Hærfører. Af det sydvestlige Asien var Arabien for største Delen

uafhængigt; dog nævner Herodot ogsaa Røgelse fra Arabien som en af Kongens Indtægter. Endvidere fandtes der hist og her imellem de undertrykte Folk uafhængige Bjergboere, endog i Iran selv.

Om. Landene Øst for Indus ligge udenfor Verdenshistoriens Skueplads: vistnok have Inderne (i Forindien) og Chineserne allerede i denne Periode været cultiverede Folkeslag; men de sidste vare i Oldtiden aldeles ubekjendte for de vestligere Nationer, og de første blev først senere noget mere bekjendte. Kun Handelen bragte allerede tidlig nogen Forbindelse til Veje. Begge disse Nationer synes isvrigt allerede i Oldtiden at have levet omtrent i samme Tilstand som i den nyere Tid: Chineserne i et ordnet Rige under en despotisk Herrsker, Inderne delte i mange Smaastater og affondrede i Kaster. Imidlertid har den ariske Stammes i Indien dog gjennemsløbet en Nølle af Udviklingsstrin, og i dens ældste Periode har saavel Religionen som hele den øvrige Tilstand haft megen Lighed med Iraniernes. Vi kendte denne Tid af de saakaldte Vedaeer, ældgamle religiøse Digte. Først senere udviklede sig Kastevæsenet og den brahmanske Religion. Endelig fremkom den buddhistiske Religion (sandhylsigvis c. 400 f. Chr.), som efterhaanden udbredte sig over den største Del af Østasien. Chineserne have Aarbøger, der gaae langt tilbage i Oldtiden; Inderne derimod have ikke behyret sig om at optegne deres Historie, medens de have en meget rig religiøs og poetisk Litteratur. Foruden de i det gamle Sanskritsprog forfattede Skrifter vidne ogsaa højt mærkelige Bygninger, især de store Grottetempler, om Indiens gamle Cultur.

Andet Affnit.

Graekerne indtil c. 500 Aar f. Chr.

§ 1. Den mythiske Tid.

Graekenlands ældre Historie er faaledes indhyllet i Myther og Sagn, at den ikke kan udsondes af disse. Her maae vi forudsætte Bekjendtskab med den græske Mythologi og ville kun børre nogle af de Punkter i den, der hidtil mere eller mindre have gjeldt for Historie, uden at vi bestemt kunne påvise, hvormeget deraf virkelig er historisk. [De senere græske Chronologer satte alle disse mythiske Begivenheder i bestemte År; men denne Chronologi, der dannedes efter de mytiske Slægtled, har ingen historisk Betydning. Imidlertid kan den bruges som et Middel til at ordne Sagnene. Den Forfatter, hvis System har fundet den almindeligste Anerkendelse, er Eratosthenes, og de Årstal, vi anføre i denne mytiske Tid, ere de af ham beregnede.]

I den historiske Tid erkjende Graekerne sig som et Folk — Hellener — i Modsetning til alle andre Folk — Barbarer. Men i den mytiske Tid nævnes forskellige Stammer som Graekenlands Beboere. Berømtest blandt disse ere Pelasgerne, der skulle have været udbredte over den største Del af Landet. Dersor betegnes den ældste Tid undertiden som den pelasgiske i Modsetning til den senere helleniske. Som Stater, der allerede bestode i den pelasgiske Tid, nævnes Argos, Sikyon, Athen, Arkadien o. a. Endnu finder man Bygninger,

der synes at stamme fra denne Tid, som Hellenerene, fordi de var dem fremmede, tilskreve Mykoperne. Disse saakaldte mykoperiske Mure bestaae af uhyre mangekantede Stenblokke, der ere optaarneede paa hinanden uden Forbindelse. De findes især i Tirhns, Mykenæ, Orchomenus (i Bøtien), lutter Stæder, som havde en ganske anden Bethydning i den mythiske end i den historiske Tid. Religionen var i denne Tid vistnok mere Naturreligion end senere; Guderne brykedes i hellige Lunde, som Zeus i Dodona, uden Billeder.

Som Hellenernes Stamsader nævnes Hellen, aabenbart en Personification af Folket, en Søn af Deukalion, der blev tilbage efter en stor Oversvømmelse. Hellens Efterkommere ere igen Wolus, Dorus, Achæus og Ion, Personificationer af de vigtigste Stammer i den helleniske Tid. Navnet Hellas og Hellen betegner endnu hos Homer kun et lille Landstykke og Folk i Thessalien; herfra udbredtes det efterhaanden. Derfor lader Mythen Hellsens Efterkommere udbrede sig fra denne Egn over det øvrige Grækenland, ligesom den giver ham en Broder Amphikthon, fordi det gamle amphikthoniske Forbund knytter sig noje til det helleniske Navn.

Omtrent samtidig med Deukalion (c. 1500) sættes Kekrops, Kadmus og Danaus, der skulle have bragt orientalsk Cultur til Attika, Bøtien og Argos. Men Kekrops var efter alle ældre Forfattere en Indfødt, og Kadmus og Danaus ere neppe virkelige Personer. Derfor behøver man ingenlunde at nægte en gammel Forbindelse med Østerlandene. Navnlig have vistnok Phœnicierne haft betydelig Indflydelse paa Grækernes Udvilting og bl. a. meddelt dem Bogstavskriften. Dernæst have Assyrerne ligeledes haft stor Indflydelse igjennem de med Grækerne beslagte Stamme i Palæastien.

I det 13de Aarh. sættes Pelops, efter hvem Peloponnes skal have fået Navn. Homer nævner ham som Fader til Atreus og Thhestes; han er hos ham ligesom Sønnerne en mægtig Herre i Mykene. Senere Myther gjøre ham til en Søn af den sydiske Konge Tantalus og lade ham have sit Rige i Pisa, der hvor senere de olympiske Lege dannede

et Midtpunkt for Peloponnes. Hos Homer omtales intet Had mellem Atreus og Thhestes; men senere Forfattere tillægger dem det gruligste Fjendstab mod hinanden. Atreus's Sønner var Agamemnon og Menelaus. — Som historisk Grundlag for disse Sagn kan man vistnok antage, at der har bestaaet et akcess, af en pelopidisk Fyrstestægt bekerset Rige, som har haft sit Hovedsæde i Mykene, hvor endnu de gamle Mure med den mærkelige Løveport og det saakaldte Atreus's Skatkammer bevare Mindet om en ældgammel Kunst.

Et andet Rige, som maa have været rigt og mægtigt i den mythiske Tid, er Minhernes, hvis Hovedsæde var Orchomenus i Bøtien. Mærkværdige Beviser paa deres Kraft ere de underjordiske Uledningskanaler, som de have anlagt fra Søen Kopais til Havet. — Et tredie Sted, der har været et Hovedsæde for en gammel Cultur, er Kreta, som stod i Forbindelse med Phœnicierne og Philisterne; den i Sagset berømte Konge og Lovgiver Minos er denne Des vigtigste Hæros. Han skal ogsaa have bekerset de sydlige Øer i det øgæske Hav og have grundlagt det ølbæste Søherredømme blandt Grækerne.

I Tiden efter Pelops sættes Dorernes og Athenernes Stammehelte: Herakles og Theseus, Argonautertoget, de thebanske Krigs og endelig Trojas Erobring (1184). Mere historiske ere de derefter følgende Folkevandringer: den thessalisk-bæotiske (1124) og den doriske (1104). Thessalerne skulle fra [Thesprotien i] Epirus være vandrede ind i det efter dem besevnte Land, og den Stilling, de i den historiske Tid indtage som et herskende Folk blandt underkuede Stamme, synes at bevise Sagnets Sandhed. Medens nu en Del af Thessaliens gamle Beboere blevne undervunne af den indvandrende epirotiske Stammme, skulle andre være udvandrede, navnlig Bæoterne, der erobrede det Land, som fik Navn af dem, og dels undervang, dels forjoge dets gamle Beboere (Minherne, Kadmeerne o. a.).

Dorernes Indvandring i Peloponnes er uden tvivl historisk; men den er i Sagset indhyllet i den mythiske For-

telning om Heraklidersnes Tilbagekomst. Efter Sagnet førte tre heraklidiske Brødre: Temenus, Kresphontes og Aristodemus Dorierne fra det lille Stammeland Doris over til Peloponnes. De gik over Strædet ved Naupaktus i Forbindelse med Etolere under Oxylos og sloge Tisamenus, Drestes's Søn, som da hersede over det pelopidiske Rige. Derpaa delte de de erobrede Lande imellem sig: Oxylos fik Elis, Temenus Argos, Kresphontes Messenien og Aristodemus's Twillingssønner, Prokles og Eurysthenes, Sparta. Fra Argos grundedes de mindre doriske Stater i Trözen, [Epidaurus], Egina, Siphon [og Phlius]; senere besatte Herakliden Aletes Korinth. Uafhængige forbleve Pelasgerne i Arkadien; i de øvrige Lande blev Indbyggerne enten underfuede eller forbrevne. Phlierne under Nestors Efterkommere, [Neliberne] vandrede efter Sagnet til Athen, hvor deres Anführer Melanthus blev Konge. En Del af Achæerne blev Doriernes statskildige Bundsforvandte (Periocker) eller Livegne; en Del af dem bemærkigede sig under Tisamenus det hidtil af Ionier beboede Landskab Egialos, som nu fik Navnet Achaea. Andre Achæere under Pentillus, en anden Søn af Drestes, forlod Peloponnes og dannede Hovedmassen i den saakaldte eoliske Udvandring til Lesbos, Tenedos og den ligeoverforliggende Kypros af Lilleasien. Navnet Eoler, som er Homer ubekjendt, er her brugt i dets almindelige Betydning, hvoraf det indbefatter alle græske Stammer, som ikke var Doriere og Ionier.

De fra Egialos forbrevne Ionier drog til Attika, hvilket Indbyggere var beklægdede med dem. Nogen Tid efter angrebe Dorierne Attika; men Melanthus's Søn og Efterfølger Kodrus opoffrede sig for sit Fædreland, og Dorierne drog tilbage til Peloponnes. Dog beholdt de Megara, som fra nu af blev dorisk. Kodrus var den sidste Konge i Athen; hans Efterfølgere kaldtes Archonter. Den første Archont var Kodrus's Søn Medon; dennes Broder Neleus var misfornøjet hermed og besluttede at stille sig i Spidsen for en Udvandring. Saaledes opstode de ioniske Colonier paa

Lilleasiens Kypros og Derne Chios og Samos. Ogsaa de fleste af Kykladerne blevne besatte af Ionierne. I midlertid deltog ogsaa i disse Colonier forskellige andre Stammer. Men Athen ansaas for deres Moderstad, hvorfra Stifterne havde ført den hellige Ild til de nye Stæders Prytaneeum.

Noget senere sættes Doriernes Udbredelse til Thera, Melos, Kreta, Rhodus, Kos og det sydvestlige Hjørne af Lilleasien. — Ved alle disse Banbringer fik de forskellige græske Stammer de Boliger, som de havde inde ved Begyndelsen af den historiske Tid. At Banbringerne have fundet Sted, kan ikke betvivles; men hvad Sagnet sammenfatter til enkelte store Tog, er rimeligtvis ofte felet efterhaanden, ligesom vi see Colonierne i Italien og Sicilien grundlægges lidt efter lidt i den historiske Tid. At Dorierne saaledes ikke paa een Gang have erobret deres Besiddelser i Peloponnes, men først efter langvarige Kampe have faaet Herredømmet, ville vi siden faae at see.

De store Banbringer dannede Skillerummet mellem den heroiske Slægt, som belejrede Theben og Troja, og de senere rent menneskelige, historiske Stammer. Derefter følge flere dunkle og øde Aarhundreder, om hvilke næsten Intet berettes; thi Historiens Lys bestänner dem endnu ikke, og dog laae de for nærl, til at man ret frit kunde såbe den mytiske Fortælling bevæge sig i dem. Denne søgte derfor sin Plads i en fjernere Tid, der kunde bestilles af Poesiens Lys, uden at dette svækkes ved det frembrydende historiske.

Men endskjont de ældste opbevarede græske Digterværker, de homeriske, saaledes tilspændende beskrive en ubestemt Fortid, give de dog i Virkeligheden et Billed af den Tid, i hvilken de ere opstaaede. Denne Tid kan ikke nøje bestemmes, men falder dog vistnok efter Aaret 1000 og før den første Olympiade (776). Om Tilstanden i disse Aarhundreder, i hvilke næsten ingen Begivenheder sættes, kunne vi derfor danne os en Forestilling ved Hjælp af Isladen og Odysseen.

I Spidsen for de fleste af den Tids Samfund stod en Konge og ved hans Side et Antal Høvdinger. Derefter fulgte

Massen af de frie Mænd og nederst Trællene. Kongens Magt var arvelig, grundet paa en almindelig antaget guddommelig Herkomst; men for at kunne gjøre sin Indflydelse gjældende, maatte han besidde kongelige Egenstæber, saavel legemlig som aandelig Kraft; en svag og gammel Konge (som Caertes) maatte lade sin Værdighed gaae over til sin kraftfulde Søn. Høvdingerne dannede Kongens Raad, men uden lovbekræftet Indflydelse; endnu mindre tilkom en saadan Folkselskabs Forsamling. Vel forelægger Kongen, efterat have hørt Raadet, gjerne sine Planer for Folket; men der finder ingen Afstemning Sted, og en dristig Fremtræden af en enkelt fri Mand mod de Højbaarne gjælder for formastelig. Folket træder i det Hele taget i Sagopoesien albedes i Skygge for Kongerne og Høvdingerne.

Ligesom Statsforfatningen ikke var grundet paa nogen formelig Constitution, saaledes gaves der heller ikke Love for Privatslivets Forhold; men vel havde Vedtekten helliget mange Skikke. Ebier og Forbund, Gjæstevenslab, Ædmighedendes Beskyttelse, Ærefrygt for Forældre stode under Gudernes særdeles Varetægt. Røveri og Mord vare derimod ingen Skam; Morderen havde kun at frygte Blodhævn af den Myrbedes Slægt, hvis han ikke funde forsone den ved en Bøde. Religiøsitetten bestod især i at ære Guderne ved Øfflinger. De homeriske Guder ere albedes menneskelige i deres hele Bæsen, kun med højere Evner og visse Fortrin, navnlig Udødeligheden.

Kægavl og Agerdyrkning vare de vigtigste Næringsveje, Kunstslib og Handel endnu kun ubetydelige. Kundstablen om fremmede Lande strakte sig meget lidt ud over Grækenland og Lilleasiens nærmere Dele. Vidensstæber var der endnu ikke Tale om; men den episke Poesi var udbivet til den højeste Fuldkommenhed. Bygningskunst og Forarbejdelse af Metaller havde naaet en temmelig Højde. Der fandtes Stæder, omgivne med Mure, Templer og Paladser. I Krigen kom det mest an paa Høvdingernes personlige Tapperhed: paa deres

Stridsvogne fore de frem foran Fodfolkets Masser. Skibene vare smaae; Søslag omtales ikke.

§ 2. Den historiske Tid.

Da Eleeren Korøbus i Juli 776 sejrede i Væddeløbet i de olympiske Lege, begyndte man at opategne Navnene paa Sejrherrenne i denne Kampleg og derved at danne et fast Grundlag for Tidsregningen. Imidlertid er den græske Historie ogsaa efter den første Olympiade meget dunkel, og det varer endnu længe, inden den danner nogen Enhed. Hver Stamme, ja næsten hver Stad udvikler sig uafhængigt, og om de fleste have vi først langt senere nogen Efterretning.

1) Peloponnes' træder i Begyndelsen mest frem i Historien og blandt de peloponnesiske Stater især Sparta. Her havde Lykurg allerede i det 9de Aarh. virket. [Den almindelige Fortælling om hans Indretninger, især om Landets Deling, forudsætter, at Spartanerne allerede besede hele Lakoniens; men det var saa langt derfra, at Amfylæ, der funlaa 4 Mil fra Sparta, lige indtil c. 800 bestod som en uafhængig achæisk Stat.] Spartanerne vare paa Lykurgs Tid endnu kun et lille Samfund af doriske Trobrere, der vare trængte ind i Eurotasdalens og havde gjort nogle af de gamle Beboere til deres Slave (Heloter). To Konger, et Raad af 28 Geronter og en Folkesamling have Spartanerne vistnok haft ogsaa før Lykurg, og i den ældre Tid var disse Statsmagters Forhold det samme, som vi ovenfor have skildret efter Homer. Senere hævede de 5 Ephorer, der årlig valgtes af Folket, sig til en bestandig større Magt over Kongerne og Raadet. Lykurg maa vistnok mere betragtes som Ordner af et krigersk lille Samfund end som Løgiver for en betydelig Stat. En udvalgt Skare skulle opbruges til Forsvar, Trobring og Herredømme; frie for Arbejde og underkastede en streng offentlig Disciplin, skulle de danne et Slags Garnison imellem over-

vundne ældre Beboere. Den Enkelte maatte ganske underordne sig under Staten, og Familielivet var næsten ophøret. Drenge og unge Mænd lige intil det 30te Åar levede stedse sammen under Statens Opsigt, og selv efter det 30te Åar maatte Mændene deltag i de fælles farvælige Maaltider. — Det tappre Broderstab, der saaledes dannede sig, udbredte nu efterhaanden sit Herredømme over hele Eurotasdalen, hvis Indbaanere dels blev skatshylde Bundsforvandte i egne Stæder (Periøster), dels Heloter, der for største Delen levede omkring paa Landet og dyrkede Jorden til Jordel, for Spartanerne. Som en talrig Stamme, der ikke som andre græske Slaver var af barbarisk Herkomst, vare Heloterne farlige Undersaatter og behandledes ofte med oprørende Grusomhed.

Medens Spartas Herredømme saaledes paa den første Olympiades Tid var indskenket til Eurotasdalen, havde derimod Argos dengang en langt større Magt end senere. Denne Stat stod nemlig i Spidsen for et Forbund, der indebefattede Sihon, [Phlins], Trøzen, [Epidaurus], Egina m. m. og udbredte sig over [Athenia og] hele det østlige Lakonien lige til Forbjerget Malea. Dertil regnede ogsaa de fleste doriske Colonier paa Ærne i det øgæiske Hav og i Ælleasien Argos for deres Moderstad; for største Delen vare de vistnok uggaaede fra de under dets Højhed forbundne Stæder. [Den berømteste Konge i Argos var Phidon (c. 750). Hans Rh var saavært udbredt i Peloponnes, at Indbyggerne i Pisa, der vare blevne undertvungne af Eleerne og havde maattet overslade dem Styrelsen af de olympiske Lege, indekalde ham som Besrier. Han højtideligholdt ogsaa Legene i den 8de Olympiade; men Sparta tog Parti for Elis, som allerede ved den næste Fest igjen havde Styrelsen. — Phidon lod først af alle Grækere slæe Mynt og indrettede den saakaldte øginetiske Vægt, som antoges over hele Peloponnes og en Del af det øvrige Grækenland. Da denne Vægt stemmer overens med den babyloniske, har Phidon uden Twivl faaet den fra Asien.]

Kort efter 750 begyndte de messeniske Krige. Messenierne beboede de frugtbare Sletter Vest for Taygetus; paa Grænsen laa et Artemis-Tempel, der var fælles for de to beslægtede Stammer af indvandrede Krigere. Men netop ved en Fest i denne Helligdom skal Striden mellem dem først være udbrudt, og den første messeniske Krig begyndte. Den varede i 20 Åar og endte med at Messenierne, der havde indesluttet sig i Bjergfestningen Ithome, maatte opgive deres Modstand og bleve gjorte til Heloter, som maatte give Spartanerne Halvdelen af deres Ufgrøde. De øvrige Fortællinger om denne Krig [som først findes hos Pausanias, en Forfatter fra det 2det Aarh. efter Chr.] ere aldeles upaalidelige. Det Samme gjælder om den anden Krig, en haardnåltet og langvarig Opstand af de Undertvungnes Efterkommere under Helten Ariostomenes. Denne Krig falder rimeligvis kort efter 650. En mærkelig Deltager i den var Digteren Thrytaeus, der var født i Attika, men fik spartansk Borgerret til Belønning for sin Virksomhed. [Omrent paa samme Tid var det, at den lesbiske Eitharspiller Terpander indrettede Musiken for de religiøse Chor i Sparta; ej længe efter forsatte Lyderen Alkman sine Sange og hævede sig dermed fra Slave til spartansk Borger, og i det Hele taget vare Spartanerne meget modtagelige for Sang og Musik.] Thrytaeus virkede nu dels ved Krigsmarscher, dels ved Formaninger til Tapperhed og Enighed. Af de Brudstykker, vi have tilovers af hans Sange, see vi, at Krigten ogsaa dermed blev farlig for Sparta, at andre Peloponnesiere, navnlig mange Arkadere, toge Del i den. Dog endte den ligesom den første: efter en tapper Modstand i Festningen Ira blev Messenierne til sidst igjen underkuede, og i den følgende Tid finde vi hele det saakaldte Messenien fordelt imellem Periøster og Heloter under Spartas Herredømme.

Efter Messeniens Grobring vendte Spartanerne sig mod Arkadien. Dette høje Bjergland var delt imellem en Mængde Stæder og Landsbyer, der ikke stode i Forbindelse med hinanden, undtagen ved nogle fælles Øffringer og Fester. Mange

af de i smaa Landsbyer boende Stammer, især i Midten og mod Vest, varer raae og fattige Hørder, til hvem den helleniske Cultur ikke var trængt frem; men mod Øst havde Arkaderne forenet sig i større Stæder, af hvilke især Mantinea og Tegea havde et temmelig betydeligt District. Nogle af de mindre Stater mod Syd erobredes af Sparta; men Tegeaterne gjorde en haardnakket Modstand. Til sidst maatte de dog bøje sig for Overmagten; men saavel Tegea som hele det øvrige Arkadien beholdt sin indre Uafhængighed, omendstjønt de underkastede sig Spartas Hegemoni (i det 6te Jahrh.).

Imidlertid havde Spartanerne ogsaa erobret [Kynuria og] hele det østlige Lakonien, som hidtil havde været argivisk. [Da Krøsus blev belejret af Perserne og havde Spartanerne, med hvem han havde indgaaet Forbund, om Hjælp, vare disse indvirkede i Krig med Argos, som forsøgte paa at erobre Kynuria tilbage. Herodot (I, 82) skildrer den mærkelige Kamp, der endte til Spartas Fordel.]

Sparta besad nu ½ af Peloponnes, et sammenhængende Land, der langt overgik enhver anden hellenisk Stat i Størrelse. Desuden havde Spartanernes Krigsmagt allerede da næaret sit Højdepunkt, medens andre græske Stater i militær Henseende senere stode langt højere end dengang. Vel hørte ogsaa i det øvrige Grækenland Legems- og Vaabenøvelser ned til Opdragelsen; men kun i Sparta var hele Borgerskabet involvet som en staaende Hær, kun Spartanerne vare Kunstmere i Krigshaandværket. Naar deres Hoplitter (denne Trooppeart udgjorde i den historiske Tid altid Hærenes Hovedstyrke) i tæt-sluttede Rækker og efter Musikens Takt gik løs paa Ejenden, opvalte de almindelig Beundring og Frygt. Saaledes opnæede Sparta i det 6te Jahrh. almindelig Anerkjendelse som den første Stat i Hellas; saasnart Hellenene begyndte at føle sig som en Enhed, fremtræder ogsaa denne Erhødighed for Spartas Overmagt. Kun Argos vilde ikke anerkjende Spartas Hegemoni: endstjønt det havde mistet sin Højhed over alle sine gamle Bundsforbundte, endog over de nærliggende gamle, men nu ubetydelige østlige Stæder Tiryns og Mykene, og

saaledes kun besad den vestligste Del af det Landskab, der sædvanlig kaldes Argolis, kunde Argiverne dog aldrig glemme deres forbunds Hærlighed og holdt sig i en trodsig, affondret Stilling.

Af de øvrige peloponnesiske Stater havde Elis det største District: [efter forskellige Kæmpe beherskede det egentlige nordlige Elis de sydligere Landskaber, Pisatis og Triphylia, paa samme Maade; som Sparta sine Perister]. Achaea var delt imellem 12 smaa Republikker, der kun vare forbundne ved fælles Offriuger. Langt vigtigere vare Sifyon, Korinth og Megara, af hvilke Stater den sidste vel laa udenfor Peloponnes, men dog naturligt stilles sammen med sine stammebeslægtede Naboer paa Halvøen. Om Udviklingen af Statsforfatningen i Korinth have vi Efterretninger, der ere af stor Interesse, fordi den samme Udvikling fandt Sted i de fleste andre græske Stater, men vi fordet mest manglende saa bestemte Fortællinger om, hvorledes det gik til. Oprindelig herskede i Korinth Konger, der afledte deres Herkomst fra Heracliden Aletes, men efter en af hans Efterkommere kaldte sig Bakchiader. Men i den 8de Olympiade afflagedes Kongeværdigheden og indførtes et Oligarchi af alle Bakchiader, der aarlig valgte en Brytanis eller Formand for Regjeringen imellem sig. Disse Bakchiader dannede en regjerende Kaste, der gjerne giftede sig indbrydes og alle regnede sig for Heraclider. Saaledes gif det gamle heroiske Kongedømme næsten overalt til Grunde: kun i Sparta (hvor dets Magt imidlertid indstrængedes meget) og hos de vigtigste Stammer i Epirus holdt det sig, saalænge Grækenland bevarede sin Uafhængighed. Den heroiske Tids Hæddinger herskede fra nu af uden at have nogen Konge over sig; men Folkets Stilling forandredes ikke. En Klasse af højbaarde Grundejere, boende i Staden, beherskede saavel de af dem afhængige Bonder, som Haandværkere og andre Stabboere uden Grundejendom.

I det 7de og 6te Jahrh. rystedes disse aristokratiske Regjeringer paa mange Steder ved de saakaldte Thranners Fremtræden, saaledes både i Sifyon, Korinth og Megara.

I Korinth styrede Kypselus (655) Bachtiabernes Herredømme og regjerede som uindfrenket Herre i 30 Aar. Hans Søn Periander fulgte ham i Regjeringen: han var en klog og kraftig Hersker, men berøgtes for sin Grusomhed, uagtet han beskyttede Bidenskaber og Kunster, ja endog regnes blandt de saakalde 7 Vice. Korinths Magt naaede under ham sin højeste Spids. Allerede tidlig havde Korinthierne begyndt at drive Handel og vist sig kraftige tilssøs: c. 735 havde de anlagt Colonierne Korkyra og Syrakus og omrent paa samme Tid bygget de første treradagere Skibe. Kort førend Kypselus tilsvæv sig Magten, foresalbt det første for Thukydids bekendte Søslag imellem Korinthierne og Korkyraerne; men under Periander varer saavel Korkyra som de yngre korinthiske Colonier Ambrakia og Leukas afhængige af Moderstaden. Periander holdt en stor Livvagt og udsugede sine Undersaatter, men ærede Guderne ved prægtige Gaver. Snart efter hans Død (585) ophørte Kypselidersnes Eneherredømme, og Korinth fik igen en aristokratisk Regjeringsform.

[Tyrannerne i Sikyon ere de nælvste, der nævnes, og deres Dynasti holdt sig i over 100 Aar; den sidste var Kleisthenes (i Begyndelsen af det 6te Aarh.), om hvem Herodot (V, 67—68) fortæller mærkelige Ting. Han, som ikke var af doriske Stammer, som Sikyon havde tilfælles med Argos og de øvrige stammebesægtede Stater, og brød enhver religiøs Forbindelse, der var tilbage af det gamle Forhold til Argiverne. Han var en megetig og pragtfuldende Fyrste, der sejrede i de ollympiske og physiske Lege. — Megara, som i det 7de og 6te Aarh. var betydeligere end siden og Moderstad til mange Colonier, rystedes ved flere Revolutioner. Digteren Theognis (i Slutningen af det 6te Aarh.) var en fra Megara fordreven Aristokrat og klager i sine Elegier over, at „de Slette“ have faaet Magten istedetfor „de Gode“.]

2) Attika skal oprindelig have bestaet af flere Stater, hvis Forening Sagnet henfører til Stammehelten Theseus. Hele Landet styredes siden fra Athen, i Begyndelsen af Koniger, derpaa af arvelige Archontter paa Livstid; den sidste af disse var Alkmeon (c. 750). Derpaa blev Archontværdigheden taarig, men var i Begyndelsen endnu indfrenket til Kodrus's Efterkommere. Ikke lenger efter blev den tilgjængelig for alle Adelige (Eupatridere), og fra c. 680 blev der hvert Aar valgt 9 nye Archontter. Forfatningen er saaledes lidt efter lidt gaaet over fra Monarchi til Aristokrati. Folket var fra gammel Tid inddelt i 4 Stammer (Phyler), som Athen havde tilhørelses med andre ioniske Stater; [disse deltes igen i Phratrier (3 i hver Stamme) og Slægter]. Eupatriderne dannede de fornemme Slægter i alle Stammer, og af dem toges ikke blot Archontterne, men ogsaa det gamle Raad paa Areopagus. Archontterne og det areopagiske Raad havde saavel den regjerende som den dommende Magt; en Folkeforsamling har visnok undertiden været sammenfaldt, men uden at have stor Betydning, ligesom den homeriske.

C. 620 blev det overdraget Archonten Drakon at skrive Lov. For største Delen har han visnok blot nedskrevet som Lov, hvad der hidtil havde været almindelig Bedtægt; Statsforfatningen forandrede han ikke. Det første Angreb paa denne blev gjort af Kyson (612). Denne Mand, som var af fornem Slægt, Svigersøn af den daværende Tyran i Megara og Sejrerherre i de olympiske Lege, satte den Plan at opslæste sig til Eneherrek og besatte pludselig Athens Akropolis med væbnet Magt. Men her blev han indesluttet og kom snart i Nød: han selv undkom, nogle af hans Tilhængere døde af Hunger, og andre satte sig hdmygbedende ved Athenes Altar. Men Archonten Megacles, en Efterkommer af Alkmeon, løffede dem fra det hellige Sted og lod dem henrette; fra den Tid af var der en Blot paa Alkmeonidernes mægtige Slægt. [Bel blev denne nogen Tid efter forvist; men Folket følte sig derved endnu ikke tilstrækkelig forsonet med Guderne; i smitsomme Sygdomme, der rasede i Athen, saa det et tydeligt Tegn paa

den guddommelige Brede. Da indkalte man efter det delphiske Drakels Raad den hellige Bismand Epimenides fra Kreta. Paa den Tid begyndte i det Hele taget forskjellige religiøse Broderskaber at faae Indflydelse paa Grecernes Tro og at indføre mystiske Skikke og Forsoningceremonier, som den hømeriste Tid ikke havde kendt noget til. Epimenides var den frelske Zeus's Prest og ansaaes for Gudens Yndling. Hans Besøg i Athen og de Renselser, han der foretog, virkede derfor beroligende paa Stemningen. Epimenides fandt i Athen især Understøttelse hos Solon, og fort efter hans Vortræsse falder dennes berømte Lovgivning.]

Solon var en Efterkommer af Kobrus, en øbel, højt-begavet Natur, tidlig vant til i Vers at udtale sine tanker og Raad; han regnedes siden til sin Tids 7 Vice. Da hans Landsmænd, trætte af flere frugtesløse Forsøg, havde forbudt ethvert Forslag til at tilbageerobre det af Megarerne besatte Salamis, opflammmede han dem saaledes ved et begejstret Digt, at de under hans Anførelse igjen begyndte Kampen og bemægtigede sig Den. Krigen med Megara fortsattes derpaa, indtil Spartas Voldgigt tilljendte Athen den retmessige Besiddelse af Salamis. I Året 594 blev Solon Archont. At-tikas Tillstand var paa den Tid højt sorgelig: den største Del af Befolkningen bestod af Theter, Vønder, der vare nedtrykte ved Gjeld og derved nedsunkne til Livagne; thi i Oldtiden mistede Skyldnere sædvanlig deres personlige Frihed, naar de ikke kunde betale. Disse Ulykkeliges Forbitrelse var saa stor, at de herskende Aristokrater selv frygtede en voldsom Ende og saae sig nøbte til at paakalbe Solons almindelig anerkendte Bisdom og Retfærdighed. Mange opfordrede ham til at bemægtige sig Enherredømmet; men han nøjedes med den dictatoriske Magt, som den almindelige Tillid ffjænkede ham.

Først maatte de Fattiges Nød lettes, [og dette var Malet for Solons mærkelige οὐαὶ τοῖς πόλεσι.] Han hævede alle Contracter, ved hvilke Skyldneren havde pansat sin Person, forbød for Fremilden at fångse Skyldneren og gjøre ham til Slave og henviste Creditoren til en retlig Dom, der kunde

lægge Beslag paa Formuen. Alle Skyldnere, som vare i Slaveri, blevet befriede. [Dernest nedsatte han Myntoden, saa at 100 nye Drachmer i Værdi blev lige med 73 gamle, og bestemte, at Gjeld skulde betales i den nye Mynt, hvorved over $\frac{1}{2}$ af den blev eftergivet. Ved disse Forholdsregler ordnedes Pengeforholdene i Attika saa godt, at der siden aldrig opstod Strid af denne Grund.]

Derpaa ordnede Solon Statesforsatningen efter et nyt Princip, det timokratiske. Uden at tage Hensyn til den gamle Stamme- og Slægtsinddeling, som iovrigt vedblev at bestaae, delte han alle Borgere i 4 Klasser efter Formuen. Den øverste Klasse, Pentakosiomediminerne, eller de, som havde 500 Medimner (Skæpper) eller derover i Indtægt af deres Grundejendomme, havde alene Adgang til Archontembedet og derefter til det areopagiske Raad; men de maatte ogsaa betale en i Forhold til deres Indtægter større Skat end de lavere Klasser. Den anden Klasse kaldtes Rytterne, fordi de havde Formue nok til at gjøre Krigstjeneste til Hest. Den tredie Klasse, Zeugiterne (Besiddere af et Spand Lastbår), gjorde Tjeneste som Sværtbevæbnede. Den 4de Klasse, Theterne, vare frie for direct Skat og gjorde kun Krigstjeneste som Letbevæbnede, men vare saa ogsaa udelukkede fra Embeder, ligesom fra det nye Raad, som Solon indrettede, og hvortil de øvrige Klasser havde Adgang. Dette Raad, som bestod af 400 Medlemmer, nemlig 100 af hver Stammme, der valgtes paa et År, raadslog forud om alt, hvad der skulle forelægges Folkeforsamlingen, sammenkaldte denne og ledede dens Forhandlinger. Folkeforsamlingen selv, i hvilken alle Borgere havde lige Stemmeret, fil langt mere Betydning end før: den valgte Embedsmændene og Raadsherrerne, og de første maatte for den afslægge Regnskab for deres Embedsførelse. De Archonter, som havde aflagt Regnskabet uden Dadel, indtraadte i det gamle Raad paa Areopagus. Dette fil Opsigt med Lovenes Haandhævelse og Borgernes Liv og Beskæftigelser og skulle vaage over, at Enhver drev en regelmæssig Næringsvej. I det Hele sogte Solon at befordre Industrien og delte ikke

den Foragt for Haandværker, som ellers var almindelig i Grækenland. Hans Lovgivning gav saaledes den første Opmuntring til den talrige Stadbefolning, saavel af Borgere som Fremmede, der efterhaanden bosatte sig i Athen og dets Havn Piræus for at drive Handel og Industri. Solons Love var af en langt mildere Charakter end Drakons: de fleste af dennes Love blev derfor affløffede, og kun i Mordfager vedbleve alle de gamle Bestemmelser. Blandt enkelte merkelige Love kan den nævnes, som frabødte Enhver, der ej tog Parti i indvortes Stridigheder, hans borgerlige Ere.

Efterat Solon saaledes havde ordnet sit Fædrelands Forfatning, rejste han i 10 Aar udenlands, for ikke at nødes til at forandre sine Love; „thi selv,” siger Herodot (I, 29), „kunde Athenerne ikke gjøre det; thi de var bundne ved store Eder, at de i 10 Aar vilde holde hans Love.“ Han besøgte paa sin Rejse Egypten og Cypern, hvor han hjalp en af de græske Smaafyrster med at anlægge Staden Soli. Dette vide vi af hans egne Digte; mindre paalidelig er Herodots berømte Fortælling om hans Samtale med Krøsus.

Solons Love havde i høj Grad forbedret Athens Tilstand; men Folket var dog endnu delt i forskellige Partier, nemlig: Pedicerne eller de rige Grundejere i Sletten omkring Athen, Parasierne, som især indbefattede Handels- og Sømcendene mod Sydvest, og Diafrierne eller de fattige Bjergboere imod Nordost. De fleste Adelige hørte naturligvis til det første Parti; men ogsaa de to andre blev ledede af ørgjerrige Stormænd: Parasieren af Megakles, en Sonnesøn af Aklons Modstander af samme Navn og gift med en Datter af den slykoniske Thran Alkisthenes (thi Alkmæoniderne var igjen vendte tilbage til Athen), Diafrierne af Pisistratus, en Slægtning af Solon, som havde udmerket sig i Krigen mod Megara. [Den sidste] lykkedes det i Aaret 560, uagtet den gamle Solon frimodigt abvarede sine Landsmænd mod ham, at opsvinge sig til Thran. Først sik han, ved at anstille sig saaret af sine Hjender, Folket til at tilstaae ham, de Fattiges Talsmand, en Livvagt, og derpaa bemægtigede han sig

Akropolis. Solon døde kort efter; mange andre Adelsmænd vandrede ud.

Pisistratus var saaledes blevet Engherre i Athen, men behyttede sin Magt med Maadehold og foranbrede ikke de bestaaende Indretninger. Vel blev han to Gange fordrevet; men til sidst lykkedes det ham dog at befæste sit Herredomme saa godt, at han ikke blot bevarede det til sin Død (527), men ogsaa efterlod det ubestridt til sin Son Hippias. Pisistratus var en Ven af Kunster og Bidenskaber: han begyndte at bygge det store Tempel for den Olympiske Zeus, som først blev fuldbindt af Kejser Hadrian, og samlede fuldstændige og troe Copier af de homeriske Digte. Hans yngre Son Hipparch sagte Omgang med sin Tids mest ubmerkede Digtere, som Simonides og Anakreon. Ogsaa Hippias traadte i Begyndelsen i sin Faders Hodspor; men efterat Hipparch var blevet dræbt ved en Sammensværgelse af de to af ham fornærmede Venner Harmodius og Aristogiton (514), begyndte han at regiere haardt og grusomt. Hans Herredomme syntes fuldkommen sikkert, da han stod i venstabeligt Forhold til Sparta og havde fremmede Lejetropper i sin Ejendom. Og dog lykkedes det de forbrende Alkmæonider at faae ham styret.

Templet i Delphi var brændt, og de 300 Talenter, der udsfordredes til dets Gjenopbyggelse, vare efterhaanden komne ind ved Sammenstud fra hele Grækenland. Alkmæoniderne, som ogsaa i deres Landflygtighed vare i Besiddelse af store Rigdomme, havde paataget sig Udsærelsen og opbygget Templet langt prægtigere, end de havde forpligtet sig til. Delphienes Taknemlighed var stor, og hver Gang en Spartaner spurgte Draklet, svarede det: „Athen bør befries.“ Da nu Spartanerne agtede det Gubdommelige højere end det Menneskelige, assendte de en Hær for at fordrive Pisistratiderne, sjønt de vare deres Gæstevenner (Herod. V, 63). Overvunden af den spartanske Konge Kleomenes indsluttede Hippias sig paa Akropolis; men da hans Børn, som han vilde sende ud af Landet, faldt i Hjendernes Hænder, indvilligede han, for at faae dem tilbage, i hyad man forlangte. Han forlod Attika

og begav sig til Sigeum, en Stad i Troas, som tilhørte Pisisstriderne under persisk Overherredømme.

Saaledes blev Athen igjen en Fristat (510), og de gamle Partistridigheder begyndte strax paany. I Spidsen for det ene Parti stod Isagoras, for det andet Alkmæoniden Klisthenes, [en Søn af Megalles]. Den Sidste forbant sig med Folket, og denne Forbindelse blev Oprindelsen til Demokratiet i Athen. Klisthenes opnøvede de 4 gamle ioniske Stammer og dannede 10 nye [uafhængige af Phratrier og Slægter, der kun beholdt en religiøs og privat Bethydning]. Enhver af de nye Stammer omfattede et Antal Demer eller Communer. Herved optoges en stor Mængde Beboere af Attika, der ikke havde hørt til de gamle Stammer og Slægter, i Borgerskabet. Det af Solon indstiftede Raad kom nu til at bestaae af 500 Medlemmer, nemlig 50 af hver Phyle, og det var rimeligtvis ogsaa dengang, at de begyndte at udtages ved Lotkastning og blandt alle Borgere. Saavel Folkeforsamlingen som dette demokratiske Raad fil fra nu af mere og mere Bethydning: den første begyndte at faae den dommende Mlynighed, og det sidste gjennem de saakaldte Brytaner, ¹⁰ af deis Medlemmer, som stadig vare samlede, at besørge alle løbende Forretninger. Saaledes fil Archonterne og Areopagus efterhaanden mindre Bethydning. En mørkelig Indretning, der tilskrives Klisthenes, var Østrakismen, ved hvilken en Mand, der syntes farlig for Statens Rosighed, uden Lov og Dom kunde forvises for en Tid, naar 6000 Borgere vare enige derom.

Isagoras, som ikke kunde udrette noget mod sin Modstander, der ved sin nye Constitution havde vundet Folkets fulde Undst, henbevnte sig til sin Gjæsteven Kong Kleomenes. Denne sendte først en Herold til Athen og forlangte de besmitte Alkmæoniders Forbrydelse. Men da Klisthenes derpaa frivillig forlod sit Hædreland, kom Kleomenes med en Hær og besatte Athen. Her forsøgte han nu at omstyrte den demokratiske Forfatning, men valte dermed en saa almindelig Modstand, at han blev nødt til at drage bort tilligemed

Isagoras. Klisthenes vendte derpaa igjen tilbage. Men den forbittrede Kleomenes sammenkalde nu Spartas Bundsforbundte og rykkede tilligemed den anden spartanske Konge af den yngre Linie, Demaratus, i Spidsen for den forenede peloponnesiske Magt ind i Attika. Det er første Gang at Sparta saaledes bestemt træder op som Overhoved for et peloponnesisk Forbund og sammenkalber Trupper fra de forbundne Stater. Men de Forbundne vare dog ikke lige frem forpligtede til at lyde Sparta, og efter Korinths Exempel droge de hjem igjen; selv Demaratus satte sig imod sin overmodige og herskshøje Medkonge. Saaledes oploste det hele Tog sig. Imidlertid vare Booterne og Chalkidierne fra Eubøa efter Aftale med Kleomenes faldne ind i Attika; men Athenerne, som i Følelsen af deres nye Frihed og Lighed udvilde en mærklig Kraft, sloge begge. Thebanerne, som stode i Spidsen for det bootiske Forbund, bade derpaa Egineternes om Hjælp. Disse doriske Boere vare dengang rige ved Handel og mægtige tilssø: den lille Klippe var uhøre stærkt befolket og smykket med herlige Værker af den der blomstrende Billedhuggerstole. Athenerne havde endnu ingen Flaade, der kunde male fig med den regnemæsse, dengang maakke den største i Grækenland; og saaledes blev Eginas Angreb dem meget farligt.

Imidlertid kunde Spartanerne ikke glemme den Skam, der var overgaet dem: de indbøde derfor Hippias til Sparta og sammenkalde de peloponnesiske Bundsforbundte for at bøve dem til at gjenindsætte ham og dermed fåe det altfor stærkt voxende Athen. Men Korinthiske og de Øvrige vilde ikke hjelpe til at omstyrte Forfatningen i en hellenisk Stat, og Hippias maatte saaledes med uforrettet Sag vende tilbage til Sigeum. De her omtalte Begivenheder falde nogle faa År før 500.

3) Om de øvrige Stater i det egentlige Grækenland have vi næsten ingen Efterretninger i dette Tidsrum. Bootten

var delt imellem c. 10 Stæder, der dannede et Forbund under Thebens Forfæde. Til at lede Forbundets Anliggender valgtes der årlig Voottarcher. De mærkeligste Stæder næstefter Theden var: Orchomenus, [Lebadea], Koronea, Haliartus, [Tanagra], Thespiae og Platææ. Under disse større Stæder stode tildels mindre, f. Ex. Chæronea under Orchomenus, Leuktra under Thespiae. Platææ løsrev sig kort før 500 fra det bøotiske Forbund og stillede sig under Athens Beskyttelse.

Phokierne dannede et gammelt Forbund og boede i mange smaa Stæder i Kephisusbælen; den vigtigste Stad var Elatea. Tidligere synes Krisa at have været mægtigt og at have besiddet den aldgamle Helligdom Pytho med Apollos berømte Drakel; men efterhaanden hævede dels Staden Delphi, der dannede sig omkring Draklet, dels Havnens Kirrha sig paa den gamle Stads Bekostning. Kort efter 600 foreslog Solon i det amphiktyoniske Raab, under hvis Beskyttelse Delphi stod, at straffe Kirrha for nogle Forurettelser mod Helligdommens Besøgere. Saaledes udbrød den første hellige Krig, [hvis Førelse af Amphiktyonerne blev overdraget Thessalerne, Athenerne og Sikyonierne under Alkisthenes]. Kirrha blev øbelagt, og den frugtbare frisætte Slette blev indviet til den delphiske Gud, saa at den ikke mere maatte dyrkes, men kun benyttes til Græsgange, især for Offerbør. Det rige og hellige Delphi stod siden alene og henhørte ikke til det phokiske Forbund.

Det ubetydelige Doris med dets 4 smaa Stæder betragtedes som Moderstat til de store doriske Stater i Peloponnes. De østlige Løkrere var, ligesom de hidtil omtalte Folk, civiliserede Stadbeboere; men de ozoliske Løkrere, Molinerne og Akarnanerne var raae Hrder, der boede i Landsbher og førte et røverisk Liv; de regnedes kun halvt for Hellener.

Thessalien i videre Betydning har haaret sit Navn af den herskende Stamme, Thessalerne, som boede i den rige Slette i Midten af Landet. Deres Stæder, som Phœæ,

Pharsalus og Larissa, varer løst forbundne med hinanden og beherskedes af en overmodig og usædelig Abel, som Aleuaderne i Larissa. Deres Krigsmagt bestod mest i Rytteri. Livgne [Penester], hvis Stilling lignede Heloternes, dyrkede deres Forder og afgave en Del af Afgrunden; de boede i Landsbher og maatte ikke sælges ud af Landet. — I de omliggende Bjerglandslaber boede forskellige Stammer, [som Magneterne, Achæerne i Phthiotis og Malierne]; de var mere eller mindre afhængige af Thessalerne, men betræftedes dog som særegne Nationer og varer som saabanne repræsenterede i det amphiktyoniske Forbund.

Epirus beboedes af Thesproter, Molosser og andre Stammer, som dels varer halvhelleniske, dels barbariske. I Thesproternes Land laa baade Dodona med sit Drakel og den hellige Hule ved Acheron, hvor man manede de Døde frem. Epiroterne boede i Landsbher og levede mest af Kægavl.

---

4) Ionerne beboede ved den historiske Tids Begyndelse, foruden Attika, den største Del af Eubœa, de fleste Kyklader og en Del af Villeasiens Beskyst. Blandt Eubœas Stæder varer Chalkis og Eretria tidlig mægtige [ja i det 8de og 7de Jahrh. betydeligere end Athen. De mange Colonier, som især udgik fra Chalkis, og den eubœiske Vægt og Mynthod, der var den brugelige i Athen, indtil Solon nedsatte den sidste, bevise deres Betydning som Handelsstæder]. Men da Chalkiderne, som vi ovenfor omtalte, kort før 500 faldt ind i Attika, blev de saa fuldstændig besejrede, at det rige chalkidiske Oligarchies Landgodser blevet imellem 4000 af Athens fattigste Borgere. Disse (saakalte Klerucher) dannede ikke som Colonierne en ny Stat, men vedbleve at være Borgere i Athen.

Blandt Kykladerne var Naxos lige før 500 saa mægtigt, at det kunde stille 8000 Hoplitter og en betydelig Sømagt; flere andre varer også afhængige af det. Tidligere havde Delos haft en stor Betydning som helligt Middelpunkt for Ionerne

i Europa og Afien. I det 7de Aarh. var Festen paa Delos næstefter den olympiske den mest besøgte i Grækenland; men i det 6te Aarh. tabte den i Anseelse, især efterat de asiatiske Ioner havde mistet deres Frihed, og Athenerne ikke længere regnede sig som en Part af den i Anseelse funke ioniske Stamme.

Ionerne i Lilleasien udgjorde et Forbund af 12 Stæder, som holdt deres fælles panioniske Fest i Posidons Helligdom ved Forbjerget Mýkale. [Den nærmeste af Stæderne, Priene, havde sin største Vigtighed ved Bestyrelsen af denne Fest]. Den mægtigste af alle Stæderne var Milet, som drev en vidt udbredt Handel, især paa det sorte Hav, og anlagde henved 80 Colonier. Ephesus var langtfra saa mægtigt tilført, men havde et anselig District [i den frugtbare Købstads-Slette] og vigtig Handel paa det Indre. Indbaanerne var, ligesom i flere andre af de ioniske Stæder, meget blandede, og den berømte ephesiske Artemis-Cultus havde en orientalsk Charakter. Meget blomstrende var Chios og Samos, [mindre mægtige, men dog anselige Stæder: Kolophon, Teos og Klazomenæ]. Langt mod Nord laa Phœcia, hvis Indbyggere især drev vigtig Handel paa det vestlige Middelhav og paa Krøsus's Tid traadte i venskabelig Forbindelse med en Konge i Tartessus. Smyrna var oprindelig æolisk, men blev den 13de ioniske Stad, [efterat nogle forbrevne Kolophoniere havde bemægtigt sig den].

Nord for Smyrna laae de 11 andre gamle æoliske Stæder paa fastlandet, af hvilke kun Rhyme var af nogen Vigtighed. Langt betydeligere var Stæderne paa Lesbos, af hvilke Mithlene var den første, [Methymna den anden]. Fra Lesbos, Rhyme og Tenedos, som ogsaa var æolisk fra gammel Tid af, anlagdes senere mange Colonier i Troas, hvis gamle Beboere, Leukrere og Mysere, efterhaanden blev æoliserede. [Om Mithlenes Historie have vi nogle Esterretninger fra c. 600. Efterat det gamle Oligarchi, Penthi-liderne, var styrtet, og flere Tyranner havde hersket, udvalgte Mithleneerne den vise og tappre Pittakus til Øsymnet

eller Dictator paa 10 Aar, og det lykkedes denne at gjenoprette Ko og Orden i Staten og at modstaae flere Angreb af landflygtige Mithleneere, blandt hvilke Digteren Alceus. Pittakus var en af de 7 Vise.]

Til den triopiske Apollos Helligdom paa Lilleasiens Sydvestspids sluttede sig et Forbund af 6 doriske Stæder: Knidus, Halikarnassus, Kos, og 3 Stæder paa Rhodus. Senere blev det halvt kariske Halikarnassus udslukket fra Forbundet. Flere andre Stæder haade paa fastlandet og Derne vare ogsaa doriske, men stode udenfor Forbundet.

De paa Afiens fastland bosatte Grækere blev enkeltevis angrebet af flere lydiske Konger og endelig, da de ikke fulgte det Raad, som Thales fra Milet, en af de 7 Vise, gav dem, at forene sig til een Stat, af Krøsus tvunget til at betale Skat. Da Chrus drog imod Krøsus, opfordrede han dem til Trasald; men da de forkastede hans Tilbud, blev han forbittret og tilstod efter Krøsus's Falh Kun Milet de samme Betingelser som før: de øvrige skulde overgive sig paa Maade og Unaade. De gjorde derfor Modstand, men blev erobrede af Harpagus. Bias fra Priene, en af de 7 Vise, foreslog dengang alle Ionerne at drage til Sardinien, men fandt intet Bisfalb. Kun fra Teos og Phœcia ubvandrede en stor Del af Indbaanerne, da de ikke længere kunde forsvare sig: de første anlagde Abdera i Thracien; de sidste droge til Korsika, hvor de allerede tidligere havde anlagt Staden Alalia. Herfra blev de saa Aar efter igjen fordrænne af de forenede Carthagere og Etruscer, uagtet de i et Søflag med stor Tapperhed modstode disse Overmagt; de, der blev tilovers, fandt til sidst et Hjem i Elea eller Velia paa Italiens Vestkyst, hvor ogsaa andre landflygtige Ioner forbandt sig med dem, saasom Xenophanes fra Kolophon, der er berømt som Digter og Stifter af den saakaldte eleatiske philosophiske Skole.]

Ogsaa Lesbos og Chios underkastede sig frivillig under Persernes Herredømme. Samos derimod vedligeholdt sin Uafhængighed og naaede fort efter en betydelig Magt under Tyrannen Polykrates. Denne kraftige Herre erobrede flere

Nabøser og Stæder paa Fastlandet og stræbte ved Hjælp af sin store Sømagt efter Herredømmet over det ørgeiske Hav. Ingen anden Stad kunde efter Herodot paa den Tid maale sig med Samos: især fremhæver han (III, 60) en herlig Vandledning, en uhyre Havnedæmning og Heres prægtige Tempel som mageløse Værker. Polyclates yndede ogsaa Videnslæberne, og Anakreon levede ved hans Hof. Hans store Ykke (poetisk fremstillet i Fortællingen om hans Ring) fil imidlertid en brat Ende, idet han af en persisk Satrap blev løkket over paa Fastlandet og dræbt (522): Herodot seer heri et tydeligt Bevis paa den guddommelige Nemesis. Efter forskellige Revolutioner, der ødelagde den blomstrende Ø, kom den derpaa ligesom de øvrige under Perferne.

5) Medens Villeasiens Beskyst allerede fra ældgammel Tid af var besat af Græske, see vi dem derimod først senere udbrede sig i Colonier omkring Middelhavets vestlige Kyster. Navnlig begynder fra 735 en Strøm af Colonier at udgaae til Sicilien og det sydlige Italien. Men allerede tidligere havde hist og her enkelte græske Erethrere nedsat sig og dels blandet sig med de Indsøds, dels senere modtaget Forstærning hjemmefra. Mange Stæder, der vare opstaaede paa denne Maade og saaledes vare mere eller mindre helleniske, afslebte deres Herkomst fra det trojanske Togs Heroer.

En utvilsomt græsk Coloni, der allerede bestod temmelig længe før 735, men hvis Anlæggelsestid er uvist, er det campaniske Cumæ, som fil sit Navn og en Del af sine Beboere fra det ørgeiske Rhyme. Det beherskede i denne Periode en stor Del af den frugtbare campaniske Slette og anlagde andre Colonier i Omegnen, som Parthenope, der senere blev afløst af Neapolis. Nærved Cumæs Mure laa Sibyllas Hule og Avernersøen, der var indviet til de underjordiske Guder. Denne Stad dannede i den romerske Kongeridt Mellemledbet mellem den græske og latinske Verden.

Senere anlagdes de græske Colonier paa Italiens sydlige Halvøer, som af dem fil Navnet Storgräkenland. Korti før 700 grundlagdes her Sybaris og Kroton, begge fra Achæia. Deres Besiddelser strakte sig tversover den calabriske Halvø, og fra Sybaris anlagdes flere andre Stæder, saasom Posidonia (Pestum), hvis Templer endnu vække Beundring. Sybaris var berkjent af sin Rigdom og Oppighed, Kroton af sin Omsorg for Legemets Kraft og Sundhed, hvorfør det udmærkede sig ved Væger og Sejrherrer i Kamplegene. Til Kroton kom c. 530 Philosophen Pythagoras fra Samos, der fil stor Indsydelse som en af Guderne begunstiget Bismand. Han stiftede et Broderskab, som virkede i religiøs, politisk og videnslærlig Retning og efterhaanden fil Magten saavel i Kroton som i flere andre af Storgräkenlands Stæder. 510 blev Kroton angrebet af det overmodige Sybaris, som da beherskedes af en Tyran og efter Fortællingen stillede 300,000 Mand i Marken. Men Krotoniaterne, 100,000 i Tallet, under den berømte Athlet og Pythagoræer Milon, overvant dem i et blodigt Slag og ødelagde derpaa Sybaris, der den gang var en af de allerstørste helleniske Stæder. [Ikke længe efter blev Pythagoræernes Magt i Kroton knækket ved en Opstand af Folket, og ved lignende Beveragelejer styrtes de af dem indrettede aristokratiske Regjeringer i andre Stæder; Pythagoræerne blev tildels udryddede, tildels forviste. Siden fil de igjen Afgang til Storgräkenlands Stæder; men deres politiske Betydning var forbi.]

Omtrent paa samme Tid som Kroton anlagdes Taras (Tarentum) af de saakaldte Partheniere, der vare udvandrede fra Sparta, hvor man ikke vilde indronme dem fuld Vorgerret, efter Sagnet fordi de vare uregte Børn, som vare aadebe under den første messeniske Krig. Denne Stad, med sin udmærkede Havn og sine store Fiskerier, hævede sig senere til den første blandt Storgräkenlands Stæder.

Af de øvrige Colonier vare de vigtigste: Rhegium, [en Coloni fra Chalchis, men tildels beboet af Messeniere]; Lokri, anlagt af Lokrere, [det ioniske Siris og det achæiske Meta-

pontium. I Stedet for Siris trædte i det 5te Aarh. Heraklea, ligesom Thurii rejste sig nærværd Ruinerne af Sybaris.]

Graekerne i Italien havde ligesom de i Melleasien deres mest glimrende Periode før 500: de overgik dengang Moderlandet, medens dette i det følgende Aarh. hævede sig langt over dem. Efterat den mægtigste af Stæderne var falden, blev dens store District besat af de Indfødte, og disse overvældede siden flere af de andre Stæder, som Cumæ og Posidonia.

Da Graekerne kom til Sicilien, beboedes denne Ø af to Folkeslag: Sikelerne mod Øst og Sikanderne mod Vest. Sikelerne hørte til den med Graekerne beslægtede italiiske Stamme. Før Graekernes Ankomst var der allerede phoeniciske Handelsfactorier på Sicilien; men Phoenicerne indstrakte sig fra nu af til nogle fåa Stæder mod Nordvest, som Panormus. Sikelerne og Sikanderne fortængtes efterhaanden af Graekerne fra Klysterne, udtagen fra den nordlige. [Den ældste greske Coloni på Sicilien var Naxos, anlagt c. 735 fra Chalkis og Den Naxos. Paa Bjerget Taurus, som Colonisterne først havde besat, grundede de en Helligdom for Apollon Archegetes, der igjennem sit Drakel havde tilligtet og bestemt deres Udvandring; thi ingen Coloni blev anlagt, uden at man først raadspurgte det delphiske Drakel. Paa dette Sted, der var helligt for alle sicilianske Graekere, grundedes senere Staden Tauromenium, efterat Naxos var ødelagt.]

[Kort. efter Naxos anlagdes Syrakus af Bathyaden Archias fra Korinth.] I denne Periode indbefattede Syrakus kun den lille Ø Orthgia foran Indløbet til en heilig Havn; men senere fik den et langt større Omsfang. [Fra Syrakus anlagdes siden flere Stæder, af hvilke Kamarina blev uafhængig og betydelig, og fra Naxos grundedes allerede tidlig Leontini og Katana. Ogsaa fra Megara udgik allerede før 700 en Coloni af samme Navn til Sicilien.]

Bed Stædet laa Bantle, der ligesom det ligeoverfor liggende Reginum var en chalkidisk Coloni, men senere deraf fik nye Indbyggere af messeniske Stamme og blev kaldet Mes-

sana. [Fra Bantle anlagtes Himera, som længe var den eneste helleniske Stad paa Nordkysten.] Derimod blev Sydvestkysten helt besat af doriske Stæder, som Gela, Akragas (Agrigentum) og Selinus. I Akragas herstede [c. 550] den grusomme Thran Phalaris.

De siciliske Colonier hævede sig i denne Periode til en bestandig større Velstand og Magt paa den frugtbare, af fædre-rige Banne omgivne Ø. De raae Indfødte blev efterhaanden Undersætter af de græske Stæder og halvt helleniske, i de første Aarhundreder dog kun i Nærheden af Klysterne; først i den romerske Tid blev hele Den helleniske. Men Graekerne paa Sicilien var derfor heller ikke ganske rene Hellener; visse Ejendommeligheder træde ogsaa frem i deres Litteratur.

Paa Galliens Kyst blev Massalia (Massilia) grundet af de dristige Søfarere fra Phœcia kort efter 600. Det var en velordnet Stat med aristokratisk Forfatning, der udbredte græsset Cultur blandt de nærløbende Gallere, besad mange Stæder paa Kysten og anlagde Colonier i Spanien.

6) Vi have tidligere omtalt de korinthiske Colonier: Korfyra, Ambrakia og Leukas paa Østkysten af det ioniske Hav. De to sidste var bestandig Korinth troe og hengivne; men Korfyra, som snart i Sømagt funde maale sig med Moderstaden og havde en heldigere Beliggenhed for Handelen paa Epirus, kom ofte i fjendtligt Forhold til den. Dog anlagde de i Forening [Colonierne Apollonia og] Epidamus (senere Dyrrachium) efter den almindelige græske Sit, at en Coloni, der grundede en ny Coloni, hentebe Føreren for Udvandringen fra sin Moderator. Epidamus blev betydelig ved Handel med Illyrerne, der især leverede Kvæg og Slaver.

Ogsaa paa Maceoniens og Thraciens Kyster anlagde Graekerne mange Colonier, især paa den chalkidiske Halvs, som havde sit Navn af de paa den fra Chalkis grundede Stæder. Ogsaa Gretria og andre ioniske Stæder havde

anlagt Colonier i denne Egn, og paa Tangen mellem Landtungen Pallene og den chalkiske Halvs laa Potidea, en Coloni fra Korinth.

Macedoniens Indre blev beboet af forskellige Stammer, som Paennerne mod Nord. De egentlige Macedonere havde oprindelig deres Middelpunkt i Egæ; men deres Koniger, som ansaes for Efterkommere af Heracliderne i Argos, udbredte deres Herredømme over mange andre Smaastammer. Kort før 500 maatte Kong Amyntas anerkjende Persernes Overherredømme.

Fra Strymon indtil Donau boede de i mange Stammer delte ræce og tappre Thracere, som forsynede Grækerne med Vejetropper og Slaver. Den atheniske Coloni Amphipolis ved Strymons Mundning blev først anlagt i det 6te Jahr., Abdera ved Mundingen af Nestus i det 6te [fra Teos]. Men Øerne Thasos og Samothrake havde fra gammel Tid af Besiddelser paa Fæstlandet, som var vigtige ved deres Guldminder. Oprindelig var Øerne besatte og Bjergværkerne bearbejdede af Phoenicerne; senere varer Ionere [fra Paros og Samos] traadte i deres Sted. Den lille ufrugtbare Ø Thasos, som ogsaa selv havde Guldminder, naaede saaledes en overordentlig Rigdom.

[Paa] den thraciske Halvs laa det østlige Sestus. Men denne Halvs blev under Pisistratus besat af en athenisk Coloni under den ældre Miltiades, som blev Hærfører over den blandede thraciske græske Befolknig. Under Hippias traadte den yngre Miltiades i sin Farbroders Sted; kort efter maatte han erkjende Kong Darius for sin Overherre og følge ham paa Toget mod Skytherne; senere blev han fordrevet og vendte tilbage til Athen.

Bed Propontis laa det ioniske Perinthus (senere Heraklea kaltet), ved Indløbet til det thraciske Strede det ved Handel og Fiskeri vigtige Byzantium. [Saavel Byzantium som det ligeoverfor i Bithynien liggende Chalcedon varer anlagte fra Megara. Paa den asiatiske Kyst laae ogsaa flere

ioniske Colonier, som Rhizikus ved Propontis; Lampsaikus og Abydus ved Hellespont.]

Blandt de græske Colonier ved det sorte Hav, som for største Delen bleve anlagte fra Milet, varer de mærfeligste: det pontiske Heraclea i Bithynien, Sinope i Paphlagonien, den betydeligste af alle, Amisus, Rerasus og Trapezus i Pontus, Phasis og Dioscurias i Kolchis, Phanagoria ved det kimmeriske Strede (disse tre Hovedmarkeder for Slavehandelen), Tanais ved Floden af samme Navn (Don), Pantikapæum (senere Hovedstad i det bosporanske Rige, som efter 500 samlede Grækerne paa begge Sider af det kimmeriske Strede under sit Herredømme), Theodosia og Chersonesus paa den tauriske Halvs, og Olbia ved Mundingen af Borysthenes (Onjepr), hvorfra der udførtes meget Korn. [Mindre vigtige varer Colonierne i Thracien, som Tomi og Odesus.]

7) Efterat Egypten under Psammetich var aabnet for Grækerne, vovede de at sejle tværs over Havet til Libyen og anlagde Kyrene paa en frugtbar Højslette, blandt hvis Producter Silphium blev berømt som en sund og behagelig krydreturt. Kyrene blev grundlagt fra Den Thera under Anførel af Battus den 1ste, hvis Efterkommere siden beherskede Staden. Under Battus den 2den forstørredes Coloni ved mange nye Indvandrere, og da de omboende Libhere maatte aftaae Land til disse, indkalde de Kong Apries fra Egypten; men denne blev overvundet af Grækerne (c. 570). Snart blev der nu fra Kyrene anlagt flere græske Stæder i det saakaldte Kyrenaika, blandt hvilke Barka var den vigtigste, og de libyske Hærfæstammer mellem Egypten og den store Syrte blev afhængige af Grækerne, ligesom de vestligere Stammer var afhængige af Carthagenerne. Men da Kambyses havde erobret Egypten, underkastede Kyrene og Barka sig frivillig under hans Herredømme.

Imellem de talrige rundt om Middelhavets Kyster adspredte græsste Stater var der naturligvis ingen politisk Enhed; men den nationale Enhed, Følelsen af at være Hellenere i Modsetning til Barbererne blev i denne Periode stedse større, uagtet Abspittelsen i Rummet tiltog. Den beroede nemlig paa den fælles Religion, Sprog, Sæder, Kunst og Videnskab og maatte derfor vore med Grækernes tiltagende Kultur og Bevidsthed om deres Overlegenhed. Af stor Betydning for Enheden var det delphiske Drakel, det amphiktoniske Raad og de store Nationalfester. I de 12 første Olympiader finde vi ingen andre Gæstherrer i de olympiske Lege end Mænd af de nærmest omboende Stater, fra den 13de Olympiade ogsaa fjernere boende. Vi see saaledes, at de olympiske Lege først efterhaanden blevne fælles for alle Grækere, og længe vare de de eneste, i hvilke de alle deltoge. Men i det 6te Aarh. blevne ogsaa de physiske, nemeiske og isthmiske Lege nationale. Ogsaa de religiøse Fester i de betydeligste Stader besøgtes mere og mere af fremmede Hellenere. [Den græsste Religion blev isvrigt, efterat Forbindelsen med Asien og Egypten var blevne stærre, paavirket af Orientens mytiske og sværmeriske Gudsdyrkelse, og en ny Retning, der havde været fremmed for den homeriske Tide, viste sig, navnlig i Ørkelsen af Demeter i Eleusis, Dionysos i Theben og Delphi, Kabirerne paa Samothrake og Zeus paa Kreta. Religiøse Forbindelser, som Orphikerne, bidroge til Udbredelsen af disse nye Ideer.]

De forskellige græsste Stammer vare distinkt i Sæder meget forskellige fra hinanden; men alle stemmede dog overens i Afsky for mange barbariske Skikke, saasom Menneskeoffringer, Lemlestelser, Flerkoneri, despotisk Kongemagt. Kunst og Videnskab udviklede sig i denne Periode i flere Retninger. Medens før den episke Digtekunst udgjorde hele Litteraturen, blevne fra det 7de Aarh. af især de forskellige Arter af den lyriske Poesi: [Elegien, Jamben, det æoliske og doriske Melos] Udtrykket for Tidens mere mangfoldige Ideer. De sidste Arter stode i noje Forbindelse med den mere udviklede Musik. Skrivekunsten begyndte nu ogsaa at anvendes til at optegne Digte, deriblandt

de homeriske, der tidligere vare blevne mundtlig overleverede fra Sanger til Sanger, og henimod 500 optraadte de første prosaistiske Forfattere, nemlig de ioniske Philosopher og Historie-skrevere [Logographer]. Men Poesien var endnu aldeles Hovedsagen: Ungdommen lærte blot at læse, forstaae og fremføje Digte, samt spille paa Cithar og synde. I det 8te Aarh. begyndte ogsaa den græsste Bygnings- og Villebhuggerkunst at nærme sig til den Fuldkommenhed, som den naaede i det følgende Aarh. Blandt alle Grækere stode Ionerne i Lilleasien og paa det øgæsle Hans Øer i denne Periode øverst i Kunst og Videnskab.

Tredie. Affnit.

Grekeland og Østerlandene fra c. 500 til
c. 200 f. Chr.

§ 1. Perserkrigene (500—479).

c. 500 udbrød Kampen mellem Grekerne og Perserne ved Ionernes Opstand mod Kong Darius. Opstandens Døphavsmænd var Histiaeus, Miles' Thran, hvem Darius, under Skin af at bønne ham, imod hans Willie holdt tilbage ved Høfset i Susa, og hans Svigersøn og Statholder Aristagoras, der havde lagt sig ud med de persiske Magthavere i Lilleasien. Efterat Aristagoras havde nedlagt Herredømmet i Milet og styrket Thyrannerne i de øvrige Stæder, bevægede han let sine frihedsstøttende Landsmænd til at affaste det persiske Råg [kun Logographen Hekataeus advarer mod det ubesindige Foretagende]. Aristagoras gik derpaa selv som Gundant til Sparta, for at søge Hjælp hos denne Grekenlands største Magt, men blev afvist af Kong Kleomenes. Vedre lykkedes hans Bestrebelser i Athen, Ionernes Møberstad og Grekenlands anden Magt, hvor man frygtede for, at Perserne skulle hjælpe Hippias til at komme tilbage. 20 Skibe fra Athen sejlede over til Afien, ligeledes 5 fra Eretria, som i en langt tædigere Krig havde faaet Hjælp fra Milet mod sin Nabostad Chalkis og nu vilde vise sin Taknemmelighed. Grekerne indtog Sardes, som kom i Brand, men trak sig

derpaa tilbage, og efter et uslykkeligt Slag ved Ephesus droge Athenerne hjem. Ionerne fortsatte imidlertid Kampen, og Opstanden udbredte sig fra Cypern til Byzantium; ogsaa Karerne deltog i den. Tilhørs havde Ionerne i længere Tid Overhaanden, og da en phoeniciss Flade havde ført Tropper over til Cypern, sloge de denne; men tilsands sejrede Perserne saavel paa Cypern som i Lilleasien. Aristagoras opgav fejgt den af ham fremkalde Kamp og gik til Thracien, hvor han kort efter omkom, og Histiaeus, der havde næret sin Hensigt, at blive sendt hjem til Milet — thi Ingen, forestilte han Darius, kunde bedre end han dempe Opstanden —, gav sig, da Milesiterne ikke vilde modtage ham, til at være Sørøver og blev senere henrettet af en persisk Satrap. En stor persisk Landmagt og 600 phoeniciss Skibe samlede sig imidlertid ved Milet. Ionernes 350 Skibe kunde maa ske nok have maalt sig med dem; men de vare indbyrdes uenige: nogle toge imod Perstersnes Tilbud og sejlede bort, medens andre gjorde tapper Modstand. Saaledes maatte de bukke under, og Perserne indtoge derpaa Milet, hvis Indbyggere dels blev dræbte, dels forsattes til Mundingen af Tigris (495). Derefter kom de assyriske og thraciske Greklere igjen under Persten, og de fleste blev straffede meget haardt.

Efter Ionernes Undertyngelse besluttede Darius at erobre Grekenland: navnlig fulde Athen og Eretria straffes. Først udsendte han sin Svigersøn Mardonius, som gik over Hellesponten og drog igennem Thracien ind i Macedonien, medens hans Flade sejlede langs med Rhysten. Men da Fladen ved Forbjerget Athos var blevet ødelagt af en Drøfan, og Landhæren havde lidt meget ved Thracernes Angreb, maatte Mardonius vende tilbage til Afien (492).

Først Darius gjorde et nyt Forsøg, sendte han nu Herolden til Grekenlands Stæder for at fordre Jord og Vand som Tegn paa Underkastelse. Mange gave det Forlangte, [blant andre Theben og Egina, der begge endnu vare i Krig med Athen]. Men Athenerne fastede Herolden i en Afgrund, Spartanerne i en Brønd; Forbittelsen over Perse-

Kongens Fordring bragte dem til at glemme Folkeretten. [Athenerne anklagede derpaa Eginesterne i Sparta for Forræderi mod Hellas. Dette er den første tydelige Amerkendelse af Hellas som en Enhed med Sparta i Spidsen. Kort før var netop ogsaa Spartas Hegemoni i Peloponnes blevet fuldkommen sikret ved en blodig Sejr over Argos, der derefter i lang Tid var i høj Grab sovæltet.]

[Kleomenes gif nu til Egina for at straffe denne Statsledere; men opmuntrede af hans Medlange Demaratus vægredede de sig ved at lyde den ene af Kongerne. Forbittret vendte Kleomenes tilbage til Sparta, lød Demaratus anklage for ikke at være af heraklidist Et og sik saaledes en anden Etling af den yngre Kongestamme, Leothchides, sat i hans Sted. Den assatte Demaratus flygtede til Persien; men Kleomenes og Leothchides gif til Egina, lode bøts mægtigste Mænd gribte og sendte dem som Gidsler til Athen.]

Imidlertid havde en talrig persisk Krigsmagt samlet sig i Villeasien under Mederen Datis og Darius's Brodersøn Artaphernes. De sik den Befaling at undertvinge alle de Grækere, som ikke havde givet Jord og Vand, og navnlig at ødelægge Athen og Eretria og bringe disse Staters Indbhuggere som Slaver for Kongens Øjne. Evers over det ørgeiske Hav gik denne Gang Toget. Naxos blev ødelagt; de øvrige øyklader maatte give Tropper og Gidsler; kun det hellige Delos blev behandlet med Erefrygt. Efter dernæst at have udført Kongens Befalinger mod Eretria, gif Hæren over til Attika og landede ved Marathon (490); Hippias besteg med den efter 20 Aars Fraværelse sin fædrene Jordbund. Men Athenerne vare imidlertid blevne et andet Folk, og i Spidsen for dem stode Mænd som Miltiades, Themistokles og Aristides.

Miltiades havde allerede gjort sig berkjent som Herre paa den thraciske Halvø og som Brobrer af Øerne Lemnos og Imbros; han var af en gammel adelig Slægt, som afledte sin Herkomst fra Heroen Ajax og havde besvogret sig med Korinths Tyranner; som en Første var han vendt tilbage til sit Fædre-

land med egne Krigsskibe og store Skatte. De to andre derimod var Mænd af den nye demokratiske Art, men iovrigt højest forskjellige. Themistokles var klog, sharpindig, fuld af Landsærværelse, ærgjerrig og ikke betenklig i Anvendelse af Midler; en fuldbindt Statsmand, men ikke ren af Charakter. Aristides var langt mindre begavet, men ærlig, ubestikkelig og plethri, saa at han almindelig kaldtes „den Retfærdige“. Aristides og Miltiades var blandt de nys udnevnte 10 Felt-herrer; [tilligemeb dem stod dengang Polemarchen (den 3de Archont) i Spidsen for Hæren].

Efterat de fra Eubba flygtede atheniske Klerucher havde forlyndt Eretrias Fald i Athen, var en Løber i 2 Døgn ilet til Sparta (30 Mile) for at forlange Hjælp. Spartanerne lovede den; men først efter Fuldmaane tillod gammel Vedtegt dem at rykke ud. Imellem de atheniske Feltherrer opstod der nu Strid, om de strax skulle gaae imod Perserne; men Miltiades satte det igjennem, og efter Aristides's Raad overgave derpaa de øvrige Feltherrer ham Anførselen. Allerede havde Athenerne opstillet deres 10,000 Hoplitter ved Marathon ligeoverfor de langs Østen udbredte persiske Skarer, der visstnok talte over 100,000 Mand, da 1000 Hoplitter ankom fra Platæa. Frivillig havde den lille Stad opbudt sin hele Magt, og Athenerne glemte det aldrig. I Stormsløb iledে nu Grækene under Ufhygning af deres Krigssang (Pæan) mod Fjenden. Perserne blevne forbrevne til deres Skibe, men sloge for største Delen Athenernes Angreb paa disse tilbage og indstibede sig lykkelig. De falne Grækere hædredes ved Gravminder paa Valpladsen; Slaget maledes i den brogede Sølegang i Athen, og Aarsbagen højtideligholdtes indtil sene Tider. 2000 Spartanere, som vare dragne ud strax efter Fuldmaane og i 3 Dage havde tilbagelagt Vojen, kom efter Slaget og vendte tilbage med Beundring for Sejrherrenne.

Efter Slaget ved Marathon lovede Miltiades sine Landsmænd at gjøre dem rige, naar de vilde betroe ham en Flaade. Han erholdt den, uden at angive, hvortil han vilde bruge den, og sejlede derpaa til Paros, hvor han forlangte 100

Talenter, under Paafslud af at Parierne havde leveret Datis et Skib, men i Virkeligheden for at tilfredsstille et personligt Had. Men Parierne forsvarede sig tappert, og Miltiades vendte saaret tilbage til Athen. Her blev han af Xanthip-pus, en med Alkmæoniderne beslægtet Mand, anklaget for at have bedraget Folket og blev dømt til at betale 50 Talenter i Ørde. Kort derpaa døde han af sit Saar, og hans Søn Simon betalte Ørden.

Efter Miltiades's Død ledede Aristides og Themistokles det atheniske Folk; men de blev snart saa uenige, at Ostrafismen maatte dømme imellem dem. Aristides blev forvist, og Themistokles kunde nu uhindret føre sit Fædreland frem paa den Bane, der skulle hæve det højt over alle andre græske Stater. Han bevægede nemlig sine Landsmænd til at anvende Udbryttet af Solominerne ved Laurium til at bygge Skibe, dels mod Egypten, med hvilken Stat Krigen igjen var udbrudt, dels mod det paanh truende Angreb fra Persien.

Strax efter Slaget ved Marathon havde Darius, fuld af Forbittrelse, paabudt Udrustning af hele sit Riges Styrke; men en Opstand i Egypten og dernæst hans Død (485) hindrede ham i selv at udføre sine Planer. Xerxes, hans Søn med Atossa, fulgte ham paa Thronen; det var en svag og frigført Mand, men derfor ikke mindre hovmodig. Egypten blev snart undervunget igjen; men i Begyndelsen var Xerxes ikke saa ivrig efter at straffe Grækerne som Faderen. Dog Opmuntringer af Mardonius, Bisistratiderne og de thessalsiske Atenader dreve ham snart til at fortsætte de umaadelige Forberedelser, som Darius havde paabegyndt. Immedens de talrige Nationer, der adlyde Pererkongen, rustede sig hver paa sin Maade, lod han slæae en Skibsbro over Hellebonden og grave en Kanal gennem Tangen Nord for Athos. Da Broen blev ødelagt af Storm, udøste Despoten sin Harme ikke blot over de uskyldige Bygmestre, men ogsaa over selve Havet, der havde vist sig fjendtligt mod ham. En ny Bro blev derpaa bygget med større Kunst og Omhu, og over denne drog endelig i Foraaret 480 den største Hær, der maa ske nogensinde

har været samlet. Efter de sandsynligste Beretninger udgjorde Landhæren 800,000 Mand Fodfolk og 80,000 Ryttere foruden dem, der stodte til i Europa, og det medfølgende Trosses Antal var meget stort. Foruden mange Småskibe fulgte 1200 større Krigsskibe med langs Kysten, af hvilke Phönicerne, Egypterne og de asiatiske Grækere stillede de fleste. Men af denne uhyre Massé var kun Grækerne og nogle andre Beboere af Lilleasien bevæbnede paa hellenisk Vis; de Øvrige havde kun lette Vaaben og ingen Rustninger, og kun de persiske Magthaveres Bidkeslag dreve de dels blodagtige, dels vilde Horder frem. Toget gif gjennem de uskyldige thraciske Steber, der dels maatte stille Tropper, dels bespise Hæren, til Macedonien, hvis Konge Alexander, en Søn af Amyntas, maatte slutte sig til det.

Allerede fra Lilleasien havde Xerxes sendt Herolder til Grækenlands Stater, med Undtagelse af Sparta og Athen, for at fordre Jord og Vand. Folkene i Thessalien og nogle af dem i Mellemgrækenland, navnlig Ædoterne med Undtagelse af Thespiae og Plateæ, underlastede sig. Argiverne og Achæerne holdt sig tilbage fra Modstanden, og de øvrige paa den korinthiske Isthmus forsamlede Grækere, som ikke vilde opgive deres Fædreland, sendte forgjeves Bud om Hjælp til Kreta, Korkyra og den mægtige Thran Gelon i Syrakus. Derimod opgave Athen og Egina deres Fjendstab for at forene sig mod Barbarerne. Athenerne hen vendte sig til det delphiske Drakel, men sik kun liden Trøst: selv Guden syntes at raade til Underkastelse. Da de spurgte paanh, lod han dog et svagt Haab tilbage, idet han erklærede Træmure for uindtagelige. Dette gaadefulde Svar bevægede Athenerne til at følge Themistokles's Raad og sætte alt Haab til Flaaden.

Først havde Grækerne tænkt paa at forsvare Basset Tempe, Indgangen til Thessalien, men havde strax igjen trukket sig tilbage derfra, da Kong Alexander af Macedonien underrettede dem om, at der gaves en anden Vej over Olympus. Ud denne Vej drog ogsaa Xerxes ind i Thessalien og forsatte sit Tog uden Modstand indtil Thermophylæ ved

Indgangen fra det lille Landstykke Malis til de østlige Lakreres Land, hvor Ægæiskeheden Æta kun efterlader en smal Vej langs med den maliske Bugt. Her stod en lille græst Hær under den spartanske Konge Leonidas, en Broder og Svigersøn af Kleomenes, der havde dræbt sig selv i Kaserti. Naar de olym-
piske Lege [og den karneiske Fest i Sparta] vare afholdte, vilde Peloponnesierne Hovedstyrke indfinde sig; indtil da antog man, at Leonidas kunde holde sig i det snevre Pas. Men da han kom derhen, erfarede han, at ogsaa her en anden Vej førte over Ægæene. Phokierne paatogte sig Bevogtningen af denne. Ikke langt fra Landhæren laa den græsste Flaade ved Artemisium paa Nordkysten af Euböa: uagtet Athenerne havde stillet 120 Skibe under Themistokles og Lakedæmonierne kun 10, havde de Sidste Afsører Euryphiades dog Over-commandoen. Ligeoverfor paa Sydkysten af Magnesia lagde den persiske Flaade sig, dog først efterat en stor Del af den var ødelagt ved en frugtelig Orkan.

Efterat Xerxes i 4 Dage havde ventet paa, at den lille Skare skulle opgive sin Post, sendte han endelig Mederne imod dem og bød dem at føre de Afsindige for hans Næshn. Men Overmagten lunde ikke udrette noget mod de svært-bevæbnede Grækere paa den snevre Plads. Da Xerxes forgjæves havde sendt sine bedste Tropper, den ene Afdeling efter den anden, imod dem, vidste han ikke, hvad han skulle gjøre; men da angav en malisk Forræder ham Vejen over Ægæene. De 10,000 saakaldte udødelige Persere blev sendte ad denne og traf paa de 1000 Phokiere, der vege for Overmagten. Endnu var der Tid for Grekerne til at trække sig tilbage, inden de blev omringede, og Leonidas sendte ogsaa sine fleste Tropper bort. Kun de 300 Spartanere med deres Heloter, Thespierne og Thebanerne blev paa deres Post. De Sidste blev efter Herodots Beretning holdte tilbage imod deres Villie og overgave sig siben til Perserne; men Thespierne og Spartanerne faldt alle, efterat have anrettet et frugteligt Nederlag blandt Ænderne. Paa Spartanernes Grav læste

man siden følgende Indskrift: „Tremmede! forknyd Lakedæmonierne, at vi ligge her, lydige mod deres Lov.“

Imidlertid var der ogsaa kæmpet ved Artemisium. Themistokles havde beveget de andre Afsørere til ikke strax at vige for Overmagten, og to Gange havde Grækene leveret Perserne uafgjørende Slag. De havde herved faaet mere Tillid til sig selv, men trak sig, efterat de havde erfaret Leonidas's Skæbne, tilbage til Salamis. De saae imidlertid efter Gudernes Hjælp i en Storm, som ødelagde en Afdeling af den persiske Flaade, der vilde omsejle Euböa.

Indgangen til Grekenland stod nu aabenbaade tillands og tiløs, og Xerxes drog frem mod Athen. De fleste af de mellemliggende Stater havde underkastet sig: kun Phokierne Stæder, samt Thespiae og Platæa vare forsladte af deres Indbyggere og blev ødelagte. En Afdeling, der var udsendt mod Delphi, blev efter Sagnet drevet tilbage ved Gudernes Hjælp. Peloponnesierne arbejdede imidlertid af alle Krefter paa at besætte den korinthiske Tange, og Athenerne mactte altsaa opgive deres Land. Enhver Baabendhæng gik ombord paa Flaaden; de Øvrige blev bragte over til Trözen, Egina og Salamis. Xerxes fandt saaledes hele Attika øde: kun paa Afropolis havde en lille Skare indespærret sig og forsvarede sig bag Træmure med Fortvibelsens Møb; de blev snart overvældede, og ikke engang Athenes Helligdom blev spaanet. Imidlertid var ogsaa den persiske Flaade ankommen og udbredte sig langs Attikas Kyst ligeoverfor den græske, der laa ved Salamis. Den første talte visnok endnu henved 1000 Skibe, den sidste c. 370, af hvilke 200 vare atheniske; Korinth havde stillet 40, Egina 30.

Peloponnesierne, hvis Landhær var bestjælt med at drage en Mur over den korinthiske Tange, vilde imidlertid føre deres Skibe sammestedshen, og kun ved Trusler om at drage til Italien med alle Athenerne kunde Themistokles bevege dem til at blive. Ja, selv efterat man havde besluttet at tage imod Slaget i det for den mindre Flaade gunstige snevre Strede ved Salamis, vare de ifærd med at trække sig

tilbage; men da greb Themistokles til det sidste Mittel: han sendte en Fortrolig til Xerxes og, idet han udgav sig for at være perfisstinden, bad han ham flynde sig med at omringe Grækerne, der var indbyrdes uenige. Perserkongen, som i sit Overmod foretrak en hurtig Afgjørelse for en langsom Forfølgelse af de adsprede Grækere, fulgte strax sin snilde Fjendes Raad, og Themistokles reddede saaledes sine Landsmænd mod deres egen Villie. Den, der først bragte de græske Ansørere Underretning om, at de ikke mere kunde slippe bort, var Aristides. Themistokles havde selv fort for bevirket hans Tilbagefaldelse fra Vandfligheden.

Fra en prægtig Throne, der var oprejst paa Kysten, betragede Xerxes Slaget og lod sine Skrivere optegne de Tappre og de Fejje. De fleste af hans Folk gjorde vistnok deres Bedste; men deres Overmagt nyttede dem ikke noget i det snevre Farvand, og Grækerne vant en fuldstændig Sejr. De beredte sig imidlertid til ny Kamp mod de endnu langt overlegne Persere; men Xerxes havde taft al Tillid til sin Flaade og frugtede for, at Grækerne skulle fesse til Hellespont og ødelægge Broen. Hans blinde Overmod var pludselig afslørt af den usleste Frygt for hans egen personlige Sikkerhed. Han sendte deraf i al Hast sin Flaade afsted til Broens Beskyttelse, og da Mardonius raabede ham til selv at vende tilbage til Asien og tilbød at fuldende Grækenlands Trobring, naar han maatte beholde 300,000 Mand af de bedste Troppe, tog Kongen med Glæde imod dette Forstag. Hele Hæren trak sig derpaa tilbage til Thessalien, hvor Mardonius tog Vinterkvarter, medens de Øvrige droge hjem. Efterat havde lidt meget, især af Hunger, næaede de Helleponsonten og blev ført over til Asien af Flaaden; thi Broen var ødelagt af en Storm.

Hørend Mardonius igjen stred til Angreb, sendte han i Foraaret 479 Alexander af Macedonia til Athenerne, som igjen havde begyndt at inbrette sig i deres ødelagte Land, og tilbød dem Erstatning og Forfølgelse af deres Besiddelser, naar de vilde forene sig med ham. Forskrækkede sendte Spartanerne

Gesandter til Athen for at afværge dette farlige Forbund; men med ødel Harme afviste Athenerne Forstaget og bebrejdede Spartanerne deres Mistillid; de høde dem blot at møde med deres Tropper i Böotien, for at Attika ikke efter skulle ødelægges. Herodot (VIII, 143—144) har opbevaret de herlige Svar.

Men Peloponnesierne lode dem slammeligt i Stikken og arbejdede blot paa deres Mur. Etter maatte Athenerne flygte til Salamis, og Perserne besatte anden Gang deres Stad. Kun Frygten for, at Fortviblelsen dog tilsidst lunde drive de haardt Prøvede till at forlade Grækenlands Sag, bevirgede endelig Lakedæmonierne til at foranbre deres Plan; og da de engang havde besluttet sig dertil, opbøde de ogsaa alle Kræfter. Da Mardonius erfarede deres Udmarch, trak han sig tilbage fra det hjergige Attika til Sletterne [ved Asopus] i det sydlige Böotien, som varer gunstigere for hans Rygteri, og her stod det afgjørende Slag ved Plateæ.

Den græske Hær talte over 100,000 Mand, hvoraf henved 40,000 Hoplitter. Blandt de Sidste var der 5000 Spartanere, 5000 Lakedæmoniske Perisker og 8000 Athenerne; enhver Spartaner var ledsgaget af 7 ledbevæbnede Hæster. Overansører var Pausanias, en Broderson af Leonidas og Formynder for dennes umyndige Søn; Athenerne førtes af Aristides. Flere Dage gik hen med Skjermhydler mod det persiske Rygteri; men tilsidst gjorde Mardonius et Hovedangreb. Dog kom ikke alle Troppe til at kjempe: kun Lakedæmonierne og Tegeaterne strede mod Perserne, Athenerne mod deres bøotiske Hjælpetropper. Perserne viste stor Tapshed, men funde ikke udrette noget mod de sværtbevæbnede og krigsknydige Spartanere, og da Mardonius var falben, flygtede de til deres befæstede Lejr. Denne blev verpaas stormet og et strækkeligt Blodbad anrettet imellem dem. Grækernes Tab var ikke stort, deres Bytte uhyre rigt. Til Minde om Sejren indstiftedes en Fest [Eleutheria] i Plateæ, og denne Stads Uafhængighed og Ufremdelighed blev besvoret. Thebanerne, der, efterat være slagne af Athenerne, havde inde-

sluttet sig i deres Stab, maatte udlevere deres persifflsinde Overhoveder, som blev henrettet.

Samme Dag, som den græske Vandmagt ødelagde den persiske ved Plateæ, vandt ogsaa deres Sømagt under den spartanske Konge Leotychides en glimrende Sejr. Den græske Flaade, som laa ved Delos, sejlede nemlig efter Samiernes Opsordring over til Lilleasien, og da Perserne ikke vovede at inslade sig i noget Sø slag, men trak deres Skibe op paa Land ved Forbjerget Mykale under Bedækning af en betydelig Hær, gik Graferne ogsaa i Land og angrebe dem. Under Kampen oplivedes deres Mod ved Mykiet om Sejren ved Plateæ, Ionerne gif over til dem, og Perserne lede et fuldstændigt Nederlag. Eren for denne Sejr tilkom især Athenerne under Xanthippus. Ved den befriedes Øerne ved Lilleasiens Beskytt fra Persernes Aag. Peloponnesierne sejlede derpaa hjem, men Athenerne først, efterat de havde gjennoprettet deres gamle Herredømme paa den thraciske Halvø. Hermed ender Herodots Fortælling.

§ 2. Sicilien i den første Halvdel af det 5te Aarhundrede.

Medens de græske Colonier i Lilleasien og Syditalien havde haft deres glimrende Tid i forrige Periode, hævede derimod i dette Tidsrum de siciliske Stæder sig til den største Høje ved Siden af Morderlandet. Deres Forfæning havde før været oligarchisk; men paa Perserkrigenes Tid beherskedes de fleste af dem af Thranner. Den mægtigste af disse var Gelon, der først var Herre i Gela, men senere bemægtigede sig Sharakus (485). Han valgte derpaa denne Stad til sit Stede og flyttede flere andre Stæders Indbyggere derhen. Fra nu af blev Sharakus den største Stad paa Sicilien, og dens Herre Gelon beherskede hele den sydøstlige Halvdel af Den indtil Messana og Agrigent. [Agrigent stod under den dygtige, af Pindar for sine Sejre i de olympiske Lege besungne Theron.] Gelons store Magt bevægde Morderlandets Stater, af hvilke næppe nogen funde maale sig med ham, til

at føge hans Hjælp mod Xerxes; men han fik nok at gjøre med at forsvarer sig selv. Thi paa samme Tid, som Perserne oversvømmede Grækenland (480), og rimeligvis efter aftale med dem, landede en talrig carthagisk Armee paa Sicilien. Den bestod af Lejetroppen fra Afrika, Spanien, Sardinien, Corsica o. s. v.; Ansøreren hed Hamilkar. Men Gelon [og Theron] vandt ved Himera en fuldstændig Sejr over Overmagten, og Carthagernes Magt paa Sicilien vedblev at være indstørket til enkelte Punkter mod Nordvest. Sejren forsynede de græske Stæder, især Sharakus og Agrigent, med talrige Skarer af Slaver.

Ikke længe efter døde Gelon og blev fulgt af sin Broder Hieron, en kraftig og grusom Despot, der udbrænde sin Magt endnu videre end Broderen, vandt mange Sejre i Morderlandets Bæddelampe og ved sit Hof samlede sin Tids berømteste Digttere, som Pindar, Simonides og Eschylus. Hans Broder og Efterfølger Thrasylus var endnu grusommere, uden at besidde Hierons store Egenstaber; han valte dersor snart en almindelig Opstand imod sig og blev fordrevet fra Sicilien (c. 465). Derefter indrettedes der mere eller mindre demokratiske Forfatninger i alle Siciliens Stæder, der gjenvandt deres gamle Uafhængighed af hinanden; fra mange Stæder blev de forrige Tyranners Lejetroppper, som af dem havde faaet Vorgerret, efter blodige Kampe fordrivne, og de gamle Indbyggere, som de havde forjaget, vendte tilbage.

§ 3. Athens glimrende Periode (479—431).

Athenerne havde reddet Grækenlands Frihed; men Peloponnesierne lønede alle deres Oposfæller med en flammelig Misundelse. Albrig saa snart havde de begyndt at gjennopbygge deres Stad og dens Fæstningsværker efter en større Maalestok, forend Gesandter fra Sparta indfandt sig og sogte at hindre Befæstningen. Men Themistokles gif til Sparta og hendrog der Tiden: imidlertid arbejdede Mænd og Kvinder,

Olbinge og Borni paa Muren. Snart havde den naaet en tilstrækkelig Højde, og Spartanerne maatte finde sig i hvad der var skeet.

Tidligere havde Athen kun haft en lille Havn ved Phalerum; men Themistokles sikl sine Landsmænd til at indrette de fortrinlige Havn ved Piræus og Munichia og omgive dem med en Mur, der langt overgik den i Hast opbygge Stadtmur. Den nye Stab, der her hævede sig, forsøgte ligesom Athen selv snart sin Folkemængde med en Mængde Fremmede, der strømmede til det gjæstmilde og opblomstrende Land.

Imidlertid fortsatte Grækerne deres Bestræbelses for at befrie deres endnu af Perserne underkuede Landsmænd: Pausanias i Spidsen for en Flaade, hvis Hovedstyrke bestod af Athenerne under Aristides og Simon, befriede de fleste græske Stæder paa Cypern og derpaa det for den frie Forbindelse med det sorte Hav saa vigtige Byzantium. Men Pausanias fandt ikke bare sin Lykke: Sejren ved Plateæ havde skænket ham et rigt Bytte, og han begyndte at opføre sig som en østerlandske Magthaver. Fra Byzantium traadte han i hemmelig Forbindelse med Perserkongen og tænkte paa, ved hans Hjælp og under hans Overherredomme at blive Grækenlands Beherter. Forbitrede over hans Overmod tilbøde Ionerne, der udgjorde en stor Del af den græske Sømagt, Athenerne Overansøgelsen, og da Spartanerne paa samme Tid kaldte Pausanias tilbage, for at undersøge hans Opsørsel, gif Hegemoniet over Sømagten uden Modstand over til Athen (c. 475). Peloponnesierne trak sig derpaa tilbage fra Søkrigen, og fra nu af var det forbi med det panhelleniske Forbund, der under Spartas Forsede havde begyndt at danne sig. To Forbund stode nu ligeoverfor hinanden: de peloponnesiske Stater med Sparta i Spidsen; Ionerne og de øvrige Stater, som lidt efter lidt løsreves fra Persiens Herredomme, under Athens Anførsel. De sidste fortsatte alene Kampen og overdroge til Aristides at bestemme de bertil nødvendige Bidrag i Skibe og Penge, som de fulde hde. Pengene

opbevaredes i et fælles Skatkammer paa Delos, der blev Sædet for Forbundets Mynder.

Aristides, der ved sin redelige Bestryrelse af disse store Pengemidler vandt almindelig Anerkendelse blandt de Bundsfervandte, naaede en ikke mindre Højde i Athen ved at foreslæe alle Borgernes Ligeberettigelse til Øvrighedsposter. De fælles Bedrifter havde gjort Adskillelsen mellem Klæsterne uautorlig, og enhver af de Mænd, der havde sejret ved Salamis og Plateæ, syntes at kunne være lige værdig til at bælte de Embeder. De fleste Embeder blev besatte ved Lodtrækning; kun de, til hvilke der forbredes en ganske særegen Dygtighed, saasom Strategernes, blev aldrig bestemte ved Loddet. Strategerne sikl nu efterhaanden Bestryrelsen af Krigen og alle udenlandske Anliggender; Archonterne blev blot civile Embedsmænd.

Medens Aristides saaledes bestandig vandt større Hæder og [kort efter 470] døde uden at efterlade nogen Formue, sik hans store Modstander Themistokles en ganske anden Slæbne. Han havde reddet sit Fædreland ved sin Kraft og Snildhed; men man havde ingen Tillid til hans Charakter. Han betenkede sig ikke paa at berige sig ved nædle Midler, og foruden Aristides opstod der yngre og hestigere Fjender imod ham, bl. a. Simon. Østrafkismen kom atter i Anvendelse, og han maatte forlade sit Fædreland. Imidlertid havde Pausanias fortsat sine forræderiske Forbindelser med Perserne, og endelig sikl Ephorerne saa sikkre Bewiser imod ham, at de besluttede at fængse ham. Han flygtede til et Tempel, men blev her indespærret og døde af Hunger. I hans Brevveksling fandt man Spor af Forbindelser med Themistokles, og Spartanerne anklagede denne for hans Landsmænd. Themistokles flygtede deraf fra Grækenland og ankom efter forskellige Farer til Persien, hvor Artaxerxes den Langhaandede, der netop havde besteget Thronen efter sin Fader Xerxes's Død (465), modtog ham gunstigt og gav ham store Besiddelser i Lilleasien, især Staden Magnesia ved Maeander, hvor han nogle Aar efter døde. — Ogsaa Kong Leotychides var død

i Landstykke fra Sparta, fordi han havde ladt sig bestikke af Persernes Tilhængere i Thessalien, som han fulde straffe.

Imidlertid begyndte Athens Forhold til dets Bundsforvandte at antage en anden Charakter. Flere af de mindre Stater blevet trætte af Krigstjenesten og kom overens med Athenerne om at give dem Penge istedekor Skibe og Tropper. De krigslige Athenerne så derved Evne til at forsøge deres egen Glaade mere og mere; men den oprindelige Lighed mellem de Forbundne maatte saaledes snart tage sig. Efterhaanden som Faren for Perseerne svandt, søgte forstjellige af de Bundsforvandte nu at undbrage sig fra deres Forpligtelser; men Athen som Forbundets Hoved undertvang de Frasaldne, der derpaa blevet dets skatslydige Undersætter istedekor frie Allierede. Møderne paa Delos tabte saaledes snart deres Bestyrdning: Athenerne havde Magten og benyttede Forbundets Hjælpefilder til deres egne Øjemed. Snart flyttedes ogsaa Skatammeret til Athen.

Den mest ansete Mand i Athen efter Aristides's Død og Themistokles's Fordrivelse var Kimon, der allerede før havde udmarket sig ved krigske Bedrifter. Blandt andet havde han erobret Den Skyros, fordrevet dens for Gøtteri berigtede Indvaanere og besølget den med atheniske Klerucher. Stammeherren Theseus var efter Sagnet begravet paa denne Ø, og Kimon bragte nu hans Ven, som man troede der at have fundet, tilbage til Athen, hvor der til hans Ere opregnes et højtligt, endnu staaende Tempel. Da Theseus i Sagnet var de Undertryktes Beskytter, blev hans Tempel et Hristol for Saabanne.

Senere angreb Kimon Perseerne i Karien og Lykien, udjog deres Besætninger af mange græske Stæder og vandt til sidst paa een Dag to Sejre ved Floden Eurymedon i Pamphylien. Først slog han her den phönisiske Glaade og gik derpaa i Land og overvandt Perseernes Landmagt. — Derefter søgte Athenerne at befæste deres Herredomme i de frugtbare og guldrige Egne ved Strymon, men kom herover i Strid med Thasierne. Disse, som blevet overvundne af Kimon

og belejrede i deres Stad, hæde Spartanerne om Hjælp og vilde have faaet den, hvis ikke en skæffelig Ulykke havde ramt Sparta (c. 465). Et Jordskjælv ødelagde nemlig den største Del af Staden og dæbte en Mængde Mennesker, og Heloterne benyttede sig af Lejligheden til at gjøre Opstand. Sparta selv blev reddet af den unge Kong Archidamus, Leotichides's Sønnesøn og Eftersølger, der med Landsmænd-værelse modstod Heloterne sine første Angreb. Men nu udbroede den tredie messeniske Krig; thi Messenierne befæstede igjen det gamle Ithome og modstod derfra med Tapperhed Spartanerne. Disse blevet nødte til at paakalde deres Allieredes Hjælp, og til dem hørte endnu Athenerne, sjældt Sparta havde været ifærds med at bryde Forbundet.

Kimon var imidlertid kommen tilbage, efterat have erobret Thasos, og anvendte nu sin store Indflydelse til Spartas Fordel. Hans politiske Grundsætninger var: Fred mellem Grækenlands to Hovedmagter, fælles Krig mod Perseerne og ingen demokratiske Forandringer i Athens Forfatning. Ulagt han fandt Modstand hos det demokratiske Parti, som lededes af Ephialtes og Perikles, en Søn af Xanthippus, satte han dog sin Menning igennem; den tappre Faltherre af den gammeladelige Slægt, som aabnede sine Haver for Folket og udøste Penge til de Hattige, var endnu Mængdens Undling. Blandt andre Hjælpetropper mædte altsaa ogsaa Athenerne under Kimon ved Ithome; men Spartanerne forstode ei at fåenne paa deres Ædelmodighed: medens de beholdt de øvrige Hjælpetropper, sendte de mistroiske Athenerne hjem.

De forbitrede Athenerne opdagde strax det gamle Forbund med Sparta [og indgik et nyt med Argos. Argiverne var paa den Tid efter komme til Kræfter efter det frygtelige Nedslag, som Kleomenes for 30 Aar siden havde bibragt dem, og havde underkuet de smaa Nabostæder, som Tyrhys og Mykenæ, der som selvstændige Stater havde deltaget i Kampanen mod Perseerne. Agamemnons gamle Kongestad blev aldeles ødelagt, og Argos stod efter som en betydelig Modstander overfor sin gamle Hjænde Sparta].

Det demokratiske Parties Politik havde sejret i Athen, og da Simon, Ophavsmanden til den Hjælp, man havde høet det utaknemlige Sparta, var for mægtig en Mand til at blive i sit Fædreland, naar han var en Modstander af den herslende Anskuelse, blev han forbrevet ved Ostrakismen. Ephialtes og Perikles lerede nu Staten. Den nye Retning viste sig i det Ndre ved en hidtil ukjendt Streben efter Overmagten i Grækenland ej blot tilføs, men ogsaa tillsands, i det Indre ved Demokratiet Gjennemførelse. Det areopagiske Raad var Aristokratiets bedste Støtte, og Ephialtes foreslog derfor at frataage det dets væsentligste Forretninger. Forgjeves fremsatte Eschylus i sin Tragedie Eu meniderne dets guddommelige Oprindelse; Ephialtes satte sit Forslag igennem. Aristokraternes Forbitrelse mod denne firende og redelige Demokrat var saa stor, at de ryddede ham af Bejen; men herved naaede de ikke andet, end at Perikles alene kom i Spidsen for Staten.

I det Ndre udfoldede Athenerne imidlertid en mærkværdig Kraft. C. 460 hjæmmede de paa een Gang i Egypten, paa Egina og i Megara. I Egypten understøttede de en ny Opstand, som var opvakt af den libyske Fyrste Inarus, og havde i Begyndelsen stor Fremgang; men efter flere Aars Kamp blev de overvundne [af Perseren Megabazus, en Søn af Zopyrus, og Egypten blev igjen underkastet den store Konge, med Undtagelse af nogle sumpige Egne, hvor Amhrtæus holdt sig som uafhængig Fyrste]. — Megara havde givet sig under Athens Beskyttelse, hvorover de doriske Nabostater, især Korinth og Egina, blev saa forbitrede, at de begyndte Krig. Men Athenerne sejrede baade tilføs og tillsands og erobrede til sidst Egina, som maatte ublevere sine Skibe og blev skatshvidt.

[Paa samme Tid sik de, efter flere blodige Slag i Egnen ved Tanagra, Overmagten i Bøotien, Pholis og Lokris, hvor de overalt oprettede demokratiske Regjeringer.] Under alle disse Kampe byggede de tillige de lange Mure til Piræus og Phalerum, hvorved Athens Forbindelse med Havet

sikredes. Sparta havde imidlertid nok at gjøre med Ithomes Belejring: endelig maatte Messenierne overgive Fæstningen, men sik rhe Boliger i det af Athenerne nylig erobrede Manpunktus (c. 455).

Simon var imidlertid efter Perikles's Forslag valgt tilbage, og efterat Kampen i Grækenland var endt ved en Vaabenstilstand, drog han med en betydelig Flaade til Cypern. Her døde han under Belejringen af Kitium (449). Hans Tropper vandt efter hans Død en betydelig Sejr ved Salamis, men sejlede derpaa hjem. Fra den Tid af ophørte Kampen mod Perserne: Grækerne paa Lilleasiens Vestkyst var nu frie, og persiske Skibe viste sig ikke mere i de græske Farvande; men Athenerne ophørte ogsaa med at forstyrre Persernes Herredomme paa Cypern og i Egypten. [Om der er sluttet nogen formelig Fred paa disse Betingelser, som senere græske Skribenter angive, er betvivlet af nylige Historikere.]

[Den store Magt, som Athen havde erhvervet sig paa Grækenlands Fastland, blev ikke af lang Varighed. Aristokraterne sik igjen Overhaanden i Bøotien og sloge en athensis Hær, der imod Perikles's Raad var rykket ud i ringe Antal og uden tilstrækkelig Forberelse, ved Koronea; ogsaa Pholis, Lokris og selv Megara løsrev sig fra Forbindelsen med Athenerne. Disse sluttede derpaa en Vaabenstilstand paa 30 Aar med Spartanerne og deres Allierede, hvorved de opgavest Resten af deres Fastlandsherredomme (445). Tilføs bevarede de derimod deres fulde Magt, og de Horsøg, som Eubøa fort før Vaabenstilstanden og Samos nogle Aar senere gjorde paa at løsøre sig, tilintetgjordes af Perikles.]

Perikles var imidlertid mere og mere blevet det athensiske Folks Leder og udøvede, uden stædig at beklede nogen Vorighedspost, en Indflydelse, som kun beroede paa hans frie Medborgeres Tillid. Og han forhente denne Tillid; thi han forbandt Aristides's uegennytige Fædrelandsfjærlighed med Themistokles's Geni og overgik langt alle tidligere Statsmænd i videnskabelig Dannede og Velstaltenhed. Naar Perikles med sit majestætiske Udvortes trædte op i Folkets Forsamling

og med indtrængende Kraft og Klarhed fremsatte sine Tanker for sine Landsmænd, saae de beundrende paa ham som paa en Gud og kaldte ham den Olympiske. „Han blev ikke ledet af Folket, men ledebet det, fordi han ikke havde naaet Magten ved utilbørlige Midler og derfor ikke behøvede at tale det til Behag, men kunde modsig det med Kraft“. (Thukydides).

I denne Periode, som med Rette kalbes den perikleiske, var Athen Hovedstaden i et blomstrende Rige af Øer og Kyststæder omkring det øgeistige Hav og en Del af de tilgrændende Bande. Næmt omkring i de afhængige Stæder bosatte der sig Athenere, og flere Colonier anlagdes, navnlig [Thurii og] Amphipolis. [I Anlæggelsen af Thurii deltog næsten alle græske Stammer; blandt Colonisterne varer Herodot og Thysias, den senere berømte Taler. Thurii blev vel anlagt under Athens Ledelse, men blev ikke statslydbigt eller afhængigt; thi til Italien strakte Athenernes Herredømme sig ikke.] Af deres Bundsforvandte bevarede efter Samos's Underkastelse kun Lesbos og Chios deres oprindelige Stilling som uafhængige Allierede; alle de øvrige varer statslydbige Undersatatter.

I Athen selv var Demokratiet nu gjennemført: enhver Borgerskulde have Lejlighed til at destage i Folkesammlingerne og Folkedomstolene, og der blev derfor givet Betaling for begge Dele. De talrige Folkeedomstole havde nu næsten al den dømmende Myndighed, som tidligere Archonterne og det areopagiske Raad havde udøvet; og ikke blot Athenerne selv, men ogsaa de Bundsforvandte mørde for dem. Velthalenhed blev herved nødvendig, og der opstod Folk, som underviste heri.

Athen blev nu Middelpunktet for Grækenlands Kunst og Videnskaber, og Perikles benyttede bets store Indtægter især til at smykke Staden med de helligste Kunstmærker. Næsten det Halve af alle Statens Indtægter anvendtes i Klarene fra 445 til 431 bertil: albrig har nogen Stat anvendt saa meget paa Kunsten, men albrig har denne heller hørt en mere glimrende Tid. Navnlig blev Akropolis bedækket med de helligste

Vugninger: Propylæerne dannede en værdig Indgang, og Athenes Helligdom Parthenon med Gudinbens kolossale Statue af Elsenben og Guld og mange andre hellige Billedhuggerarbejder hævede sig i Midten. I Spidsen for alle disse Arbejder stod den store Billedhugger Phidias. Ved Siden af den formende Kunst blomstrede især den dramatiske. Eschylus tilhører en ældre Slægt; men Sophokles var Perikles's Ven og hævede Tragedien til den højeste Spids. Utallige andre Tragikere kappedes om Prisen, bl. a. [den af den nye philosophiske og rhetoriske Dannelse stærkt paavirkede] Euripi des. Ved Siden af Tragedien begyndte nu ogsaa den tøjslesløse gamle Komedie at udvikle sig. For at ingen attisk Borgerskulde udelukkes fra den Dannelse, saadanne Kunstmærker kunde give, foreslog Perikles, at Prisen for Afgangnen til Skuespillene af det Offentlige skulde tilhøres alle fattige Borgere. Saaledes befordrede Perikles alt Skønt og Stort: han vilde, at en skøn og ødel Tilbærelse skulde uddanne sig i Athen, hvis Borgere skulde være et Folk af dannede Høfder. Thi det attiske Demokrati var et Aristokrati i Forhold til Slaver og Bundsforvandte.

[Perikles undgik naturligvis ikke at blive anklaget af sine Modstandere; men han selv holdt sig dog i sin mageløse Stilling lige til sin Død. Derimod kunde han ikke redde sine Venner Phidias og Philosophen Anaxagoras fra de mod dem rejste Anklager; den skønne og dannede Milesierinde Aspasia, som med større Frihed, end der tilstodtes de egentlige attiske Hustruer, forestod Perikles's Hus, undgik kun med Nød at dele Skæbne med dem.]

§ 4. Den peloponnesiske Krig (431—404).

Athens Hellighed forbunklede aldeles Spartas gamle Unseelse; med Beundring, men endnu mere med Hat og Frygt betragtede Spartanerne og deres Allierede Grækenlands nye Hovedstad, og de vare tilbøjelige til at benytte den første

Lejlighed til at svække den. Under denne Stemning funde der let fremkomme Anledninger til Krig.

Den første Anledning gav en Strid mellem Korinth og Korkyra. I deres fælles Coloni Epidamnus rasede høftige Partikampe: Folkepartiet sejrede og forobre Aristokraterne; men disse forbant sig nu med de omboende Barbarer og plagede deres Høbrenestad paa alle Maader. I denne Nød sendte Epidamniere Gesandter til Korkyra og høde om Hjælp, men blev afviste. En bedre Modtagelse fandt de i Korinth, som gjerne greb denne Lejlighed til at gjøre sine Rettigheder gjældende imod det mægtige Korkyra, der længe havde tilførsel den Moderstaden skyldige Erbødighed. En korinthisk Besættning afgik til Epidamnus; men Korkyraerne toge sig nu af de derfra forbrevede Tornemime og begyndte at belejre Staden. Men da Korinthierne derpaa gjorde store Udrustninger og samlede Hjælpetropper fra mange boriske Stater, tilbøde de Fred. Korinthierne afviste imidlertid deres Tilbud, og Krigen udbrød [435]. Uagtet nu Korkyraerne havde 40 Skibe ved Epidamnus, udrustede de dog 80 andre, med hvilke de mødte Korinthierne og deres Bundsforbandte ved Actium og vandt en fuldstændig Sejr. Samme Dag indtoge de Epidamnus.

Det ydmhygede Korinth gjorde i de to følgende Aar store Udrustninger for at hævne sig, og Korkyra, som ikke havde nogen Bundsforbundt, sendte nu Gesandter til Athen for at syge en Støtte mod Peloponnesierne i denne mægtige Søstat. Da Athenerne hvert Øjeblik kunde vente Krig med det spartanske Forbund, vilde de ikke lade Korkyra med dets betydelige Sømagt (den største græske næststørste deres egen) falde i deres Hjenders Hænder: de sluttede derfor en defensiv Alliance med Korkyraerne og sendte dem en lille Flaade [under Simons Søn, Lakebæmonius], dog med den Befaling, ikke at angribe Korinthierne. Disse sloge kort efter Korkyraerne, men Athenerne hindrede dem i at angribe Den. Saaledes var der vel ikke egenlig Krig, men dog en stærk Misforståelse mellem Athen og Korinth.

Men nu var der blandt Athens statskyldige Bundsforbandte en korinthisk Coloni, nemlig Potidea. For at sikre sig denne Stads Trostlab forlangte Athenerne, at Potideaterne skulle nedrive deres Mur imod Halvøen Pallene og bortsende de Øvrighedspersoner, som de hvert Aar modtog fra Korinth. I Stedet for at adlyde faldt Potidea i Forbindelse med mange Chalidiere, der flyttede sammen til Olynth, fra Athen efter Opsordring, dels af Korinthierne, dels af den macedoniske Konge Perdikkas, en Søn af Alexander. Men Athenerne sloge de Græske og den korinthiske Hær, som var kommen dem til Hjælp, og indeksatte Potidea [432].

Saaledes var Athen nu i aabenbar Krig med Korinth, og denne Stad var Medlem af det peloponnesiske Forbund. Korinthierne sammenkaldte derfor deres Bundsforbandte i Sparta og anklagede her Athen med stor Hæftighed. Dgsaa Megarerne fremførte deres Besværing over, at Athenerne havde udelukket dem fra alle Markeder i deres Rige, og hemmelig flagede de undertrykte Eginetere. Efterat de Bundsforbandte var trædte til Side, raadsloge Spartanerne for sig selv. Kong Archidamus raadede til Besindighed; men Ephoren Sthenelaidas opfordrede i faa, men kraftige Ord sine Landsmænd til at forsvarer deres Bundsforbandte, og hans Menning fik de fleste Stemmer for sig. Efter Spartanernes Forslag besluttede derpaa en ny Forsamling af de Bundsforbandte Krig. Først sendte dog Spartanerne Gesandter til Athen og forlangte, at de skulle forvises, paa hvilke der hvilede en religiøs Skyld formedelst Drabet paa Rhoms Tilhængere. Deres Hensigt var, enten at faae Perikles, der paa mædrene Side nedstammede fra Alkmæoniderne, fjernet eller at gjøre ham forhadt som den, der var Skyld i Krigen. Efterat dette urimelige Forlangende var afvist, forbrede Spartanerne, at Athen skulle ophæve Belejringen af Potidea, give Egina fri og hæve Forbuddet mod Megarernes Handel. Athenerne tilbøde en retlig Afsjørelse af Stridspunkterne; men Spartanerne indlode sig ikke herpaa, og Krigen udbrød (431).

Paa Spartanernes Side stode alle Peloponnesiere undtagen Argiverne og Achæerne, der varer neutrale, endvidere Megarerne, Bøtterne, Lokierne, Phokierne og de af Korinth afhængige Colonier, som Leukas og Ambrakia. Til Athenernes Parti hørte: Thierne, Pebberne, Platæerne, Messenierne i Naupaktus, Akarnanerne, Korkyra, Zakynthus og alle statshældige Bundsforbante (de fleste græske Stæder paa Illeasiens og Thraciens Øyster samt Øerne i det øgæiske Hav, undtagen de doriske Øer Melos og Thera). Det spartanske Forbund havde en langt større Landmagt, det atheniske en langt større og mere øvet Sømagt og langt rigere Pengemidler. I det første Forbund var de fleste Stater aristokratiske, i det sidste demokratiske; men næsten i hver Stad var der et med den herskende Forfatning misfornøjte Parti, der var tilbøjeligt til at træde i Forstaaelse med Fjenderne.

Inden Krigen udtrækkelig var erklæret, brøde Thebanerne, indbudte af nogle Hornemme i Platææ, om Natten ind i denne Stad, men blev efter en heftig Kamp i Gaderne overvundne. Platææ modtog derpaa Levnetsmidler og Tropper fra Athen, hvorhen det sendte sine Fruentimmer, Børn og Oldinge. Kort efter samlede der sig 60,000 sværtbevæbnede Peloponnesiere ved Isthmen, og efterat den af Ansøren, Kong Archidamus, udsendte Gesandt var sendt uhørt tilbage fra Athen, brøde de ind i Attika, hvor Bøtterne sluttede sig til dem.

Perikles havde imidlertid raabet sine Landsmænd at staffe alle deres rørlige Ejendomme fra Landet indenfor Murene, ikke at indlade sig i noget Slag, men blot forsvare Staden og vedligeholde deres Herredomme tilssøs. Han viste dem, hvor store Midler de havde til at udholde Krigen: den aarlige Skat af de Bundsforbante var 600 Talenter, og i Skatkammeret var der 6000; deres Armee talte 30,000 Mand, næsten alle Sværtbevæbnede, og deres Flaade 300 Trierer. Athenerne fulgte ogsaa Perikles's Raad og indrettede sig i Staden, i Havnene og imellem de lange Mure. Archidamus rykkede imidlertid langsomt frem, i det Haab, at Athenerne

endnu vilde betænke sig; men til sidst begyndte han at ødelegge Alt. Harmfulde saae Athenerne derpaa; især vakte Ødelæggelsen af det rige Achænæ, som alene havde stillet 3000 Hoplitter og kun laa 1½ Mil fra Staben, en almindelig Forbittrelse mod Perikles; men han blev fast ved sin Plan. Derimod udsendte han en Flaade, som plyndrede de peloponnesiske Øyster, erobrede nogle faste Pladser og bevegede Den Kephallenia til at slutte sig til Athen. Paa samme Tid fordrove Athenerne Egineterne fra deres Ø og besatte den med athenske Clerucher. Imidlertid havde Fjenderne forladt Attika, og nu faldt Athenerne til Gjengjeld ind i Megaris og ødelagde det ulykkelige Land, der ikke som Athen havde Forbindelsen med Søen aaben.

Paa samme Maade fortæs Krigen næsten hver Sommer; men i dens andet Åar forbandt en langt værre Plage sig med Vandets Ødelæggelse til at knælle Athenernes Mod. Det var den frugtelige Pest, som, kort efterat Peloponnesierne anden Gang varde faldne ind i Attika, udbød i det med Mennesser opfylde Athen og i flere Åar rasede i den ulykkelige Stad. Den peloponnesiske Krigs berømte Historiestriver Thukydides giver (II, 47 ff.) en frugtlig sand Beskrivelse af Sygdommens Rædsler og den sorgelige Indvirkning, den havde paa Sædelsigheden, da Alle vilde nyde Livet og begyndte at foragte guddommelige og menneskelige Love. Perikles maatte etter høre Skylten for alle Ulykker; men i en herlig Tale, som Thukydides har opbevaret, formanede han Folket til med Fatning at høre de af Guderne tilsendte Vibesler, dæbde deets Vankelmodighed og vakte dets Respekt. Dog opførte det ikke med at knurre, før det havde bømt ham til en Pengebøde. Den betalte han og blev kort efter som sædvanlig valgt til Feltherre. Men Året efter (429) døde den store Mand.

Imidlertid havde Potidea endelig overgivet sig, da Hungersnøden var stegen til det Højeste, og de gamle Indvænere blev afsløst af athenske Clerucher. Tilssø viste Athenernes Overlegenhed sig i Året 429 paa en glimrende

Maade, idet deres Admiral, Phormion, slog først en dobbelt, derpaa en 4 Gange saa stor peloponnesisk Glaade i den korinthiske Bugt. Samme Aar indgik de Forbund med den mægtige Sitalles, Konge over Obrysterne, der havde udbrædt sit Herredømme over de fleste andre thraciske Stammer ligefra Abdera til Donaus Munding. En stor thracisk Hær plyndrede Macedonia og den chalkidiske Halos, men trak sig snart igjen tilbage. Men det, som i Aarene 429—27 især tildrager sig Opmærksomhed, er Platææs og Mitylenes Skæbne.]

I Sommeren 429 gik Peloponnesierne Ødelæggelsfestog ikke som sædvanlig ind i Attika, men efter Thebanernes Opfordring mod Platææ. Efterat Kong Archidamus forgjæves havde opfordret Platæerne til at opgive Forbundet med Athen, kaldte han Guberne til Vidne paa, at Platæerne selv var Skyld i Bruddet paa den Ukrænkelighed, der var lovet deres Forfædre efter Persernes OvervinDELSE. Uhyre Arbejder blev derpaa foretagne for at erobre Staden; men Belejringenkunsten var endnu saa langt tilbage!, at den talrige Hær ikke kunde udrette noget mod de 400 Platæere og 80 Athener, der forsvarede Øyen, og tilsidst maatte nøjes med at inbeslute den med en dobbelt Mur. Over et Aar holdtes Platææ saaledes indesluttet, og endelig blev Hungersnøden saa stærk, at Halvdelen af de Indesluttede besluttede at bryde ud. Det dristige Føretagende lykkedes, og de Øvrige holdt sig derpaa endnu Vinteren over. Men endelig maatte de overgive sig og blev alle henrettede. Staden blev overladt til dens Dødsfjender Thebanerne, der jævnebde den med Jorden.

Den aristokratiske Regjering i Mitylene havde længe følt sig trækket af Forbindelsen med Athen og ønsket at falde fra. Under Athens store Nød sat den nu Herredømmet over de andre Stæder paa Lesbos [undtagen Methymna] og begyndte at forberede sig til Forsvar. Snart blev imidlertid Mitylene indesluttet af en athensis Glaade, men holdt sig i Haab om Undersøttelse fra Sparta. Men den spartanske Glaade, der var udsendt til Mitylenæernes Hjælp, nølede saa

længe, at de maatte overgive sig, og flygtede derpaa syndromt hjem. I Athen var Forbitrelslen over dette Græslands stor, og den voldsomme Demagog Kleon bevirkede den skæffelige Dom, at alle mandvogne Mitylenæere skulle henrettes, Børn og Kvinder følges som Slaver. Men Dagen efter fortrød det letbevægelige Folk sin Grusomhed, og lykkeligvis næede det Skib, der af alle Køster isede aften, for at tage Dommen tilbage, til Lesbos strax efter det, der havde overbragt den. Kun Opstandens Hovedmænd blev henrettede; men Lesbos [med undtagelse af Methymna] blev delt imellem attiske Borgere, der imidlertid lode Lesbierne dyrke deres Gudder som Forpagtere.

[Samme Aar, som Platææ blev erobret af Spartanerne og Lesbos af Athenerne (427), rasede i Korlyra en med umenneskelig Grusomhed ført Borgerkrig, i hvilken Kristofraterne blev understøttede af den peloponnesiske, Demokraterne af den athensis Glaade. De sidste sejrede og myrde de Overvundne.]

De betydeligste Mænd i Athen var paa denne Tid: Nikias, Kleon og Demosthenes. Den rige Nikias var en redelig, tapper og forsigtig, men noget indstrenget Mand: han var Hovedet for det fredeligtindskendede Adelsparti, men ogsaa vel anset af Folket, der agtede hans overtroiske Religiøsitet og beundrede hans glimrende Choregier.*). Kleon var af lav Herkomst og spottes i Komederne som Garver; hans Beltalshed gav ham stor Indflydelse i Folkesamlingen, og den efter hans Fortrag vedtagne Forhøjelse af Dommerlønnen havde gjort ham meget yndet blandt de fattige Borgere, der som Dommere i Mag kunde nyde deres Liv og føle sig som Herrer. Demosthenes var en rast og dygtig Kriger [som i Aaret 426 ved Hjælp af Akarnanerne, Messenierne i Naupaktus og andre af Athens Venner udførte store Bedrifter i Vestgrækenland og navnlig tilføjede Ambracia et frugtligt Nederlag.]

*). Det hører at ubruste Choret ved offentlige Fester og Gluefspil besørgetes flitstevs af de Rige.

I Aaret 425 besatte Demosthenes Phylus med en lille Skare, som derpaa blev belejret af Spartanerne til Lands og Bands. Hans Dygtighed modstod den store Overmagt, indtil en athenisk Flaade kom til, trængte ind i Havnene ved Phylus, slog den peloponnesiske Flaade og indesluttede den spartanske Besætning paa Den Sphakteria. For at redde deres indesluttede Borgere, sendte Spartanerne strax Gesandter til Athen og høde om Fred. Men Athenerne gjorde efter Kleons Tilskudelse saa store Fordringer, at de ikke funde indromme dem. Begge Partier ved Phylus begyndte nu at anspænde alle Kræfter: Athenerne for at bevogte Sphakteria, Spartanerne for at forsyne Den med Levnetsmidler. Da den besværlige Indeslutning blev langvarig, ønskede Demosthenes at gøre Landgang paa Sphakteria, og Kleon, hvem hans Landsmænd allerede havde bebrejdede Aflagket af Fredstilbuddet, erklærede, at det vilde være en let Sag. Men Nikias og de andre Strateger vilde ikke have noget at bestille dermed og forlangte, at Kleon selv skulle gaae derhen. Da han altsaa havde bragt Demosthenes Forstærkning, landede de paa Sphakteria og tvang efter en tapper Modstand Spartanerne til at overgive sig. Blandt de Fange var 120 spartanske Borgere. Dem holdt Athenerne nu i Forvaring og havde herved et fortæffeligt Mittel til at sikre sig en gunstig Fred, naar de fil Lyst vertil: thi i Sparta, hvor Borgernes Antal allerede var i sterkt Aftagende, lagde man mere Vægt paa een Spartaner end paa mange Bundsforvandte. For det Første hindrede de ved Truslen med at dræbe de Fange ethvert Indsald i Attika. I Phylus lagde de en Besætning, som især bestod af Messeniere fra Naupaktus, og da Heloterne begyndte at gaae over til disse deres Stammesrænder, kom Spartanerne i stor Angst. Denne bød dem til en rædsom Skænkselsdaab: de bekjendtgjorte, at de Heloter, der vilde kjæmpe tappert mod Fjenden, skulle erholde Friheden. 2000 mænd meldte sig; bekransede bleve de ført til Templerne; men man saae dem aldrig mere.

I midlertid havde Athenerne erobret Den Kythera, hvorfra de idelig truede Sparta; men i Slutningen af samme Aar (424) lede de store Tab. Et Forsøg paa at gjenvinde Magten i Böotien ved Demokraternes Hjælp mislykkedes, og den atheniske Hær, der havde befæstet Apollotemplet Delion, blev paa Tilbagetoget aldeles slaaet af den böotiske Magt. Endnu større varre Athens Tab i Thracien. Efter Anmodning af Chalkidirne og Kong Perdikkas havde Sparta sendt en Hær derhen, bestaaende af Heloter og peloponnesiske Hjælpetropper: kun Anføreren var en Spartaner; men det var den tapprefste, flogeste og cedlestede af alle den Tids Spartanere, den plelefrie Helt Brasidas. Denne Mand vandt ved sin Personlighed mange af Athens Bundsforvandte for sig, og foruden flere mindre Steder overgav Amphipolis sig til ham. Den atheniske Feltherre Thukydides, som kom for filde til at redde denne vigtige Stad, blev forvist af sine over dette Tab forbittrede Landsmænd og maaesse netop derved bragt til at skrive sit herlige Verk.

[Disse Ulykker bevægede endelig Athenerne til at inbgaae en Baabenstilstand paa et Aar (423); men den blev kun ufuldstændigt overholdt af den kamphylste Brasidas, og efter dens Udløb førte Kleon sen Hær til Thracien. Han rykkede (422) frem mod Amphipolis; men Brasidas gjorde et Udfald og slog ham aldeles. Dette Slag ved Amphipolis blev derved af stor Bedyning, at begge Feltherrerne faldt. Ved deres Død var den vigtigste Hindring for Freden fjernet. Den sluttedes (421) navnlig ved Nikias's Bestrebelser og fil derfor hans Navn. Hovedbetingelserne var, at Sparta skulle tilbagegive Amphipolis, Athen Kythera, Phylus og de fange Spartanere. Men [Korinthierne, Megarerne, Eleerne og Østerne vilde ikke anerkjende] Nikias's Fred [og den] blev desværre ej af lang Varighed.

[I Begyndelsen syntes rigtignok det nye Venstlab mellem begge Stormagterne at være meget varmt; og da den Baabenstilstand, der i 30 Aar havde bestaaet mellem Sparta og Argos, var nærvært fit Udløb, og Spartanerne frygtede et Thrige, gl. Historie. 6]

Brud med de under deres Neutralitet styrkede Argivere, bevægede de endog Athenerne til en defensiv Alliance. Flere af de med Sparta misfornøjede Bundesforvandte opfordrede nu Argos til at sætte sig i Spidsen for et nyt peloponnesisk Forbund, og begjærligt grebe Argiverne denne Lejlighed til at gjenoprette deres gamle Magt. Men Venstabet mellem Sparta og Athen holdt sig ikke længe; [de thraciske Stæder havde ikke antaget Freden, og Sparta gjorde Intet for at tringe dem dertil. Det kunde saaledes ikke overgive Amphipolis, og Athen beholdt til Gjengjeld Bylus og begyndte at fortryde de fangne Spartaneres Udslevering. Det i Begyndelsen over Freden jublende atheniske Folk blev misfornøjet, og som Led er af den nye Stemning optraadte nu Alkibiades.]

Alkibiades var af en fornem og rig Familie, der afledte sin Herkomst fra Hervo Ajas; paa mødrene Side var han en Alkmæonide og beslegtet med Perikles, der var hans Formynder, efterat hans Fader Klinias, som allerede havde udmerket sig ved Artemisium, var falden [i Slaget ved Koronea]. Af Naturen udrustet med alle legemlige og aandelige Fuldkommenheder, var han fra sin Barndom af bleven fordaeret ved Alles Beundring og Smiger og bleven vant til et Overmod, der neppe brød sig om Statens Love og dog blev taast. Neppe 20 Aar gammel havde han udmerket sig i Slaget ved Potidaea, hvor Sokrates reddede hans Liv; i Slaget ved Delium havde han som Rytter gjengjældt denne Tjeneste ved at dække Sokrates paa Tilbagetoget. I Alt vilde han overgaae alle Andre: hans Choregier var fulde af Pragt, og til de olympiske Lege sendte han paa een Gang 7 Hjørspænd og sejrede med de 3. Han stod paa Højdepunktet af den Tids Danuelse og udvilde sin Weltalenhed i Omgang med Sophisterne. Sokrates havde gjort stort Indtryk paa ham, men kunde ikke forandre hans Charakter: us্থyrig Ergjerrighed og Egenkærighed beherskede ham.

Saadan var den Mand, der nu over 30 Aar gammel fandt det paa Tid at træde op som Led er af Athens Politik. Spartanerne havde for nærmest hans Stolthed ved at henvende

sig til Nikias og ikke til ham, og han greb nu Lejligheden til at indtage Kleons Plads. [Et Aar efter Forbundet med Sparta sluttede Athen saaledes ved hans Bestrebelser et langt næjere Forbund med Argos og dets Bundesforvandte: Elis og Mantinea.]

I de følgende Aar bestod Freden og Forbundet mellem Athen og Sparta endnu af Navn; men i Virkeligheden vare de allerede i sjældligt Forhold. [I Aaret 418 deltog saaledes 1000 Athener i det store Slag ved Mantinea, hvor Kong Agis, en Søn af Archidamus, slog Argiverne og deres Bundesforvandte. I Aaret 416 erobrede Athenerne Den Melos og drebte dens mandvogne Befolning; ved en saa oprørende Grusomhed besudlede den Tids Athenerne deres Fædrenestabs herlige Navn, og strax derefter indlode de sig letslindigt paa et Foretagende, hvorved de, i sterk Mobscætning til den vise Perikleiske Politik, spillede et højt Spil om Magt eller Undergang — det sjæbnesvængre Tog til Sicilien.]

De græske Stæder paa Sicilien vare ved den peloponnesiske Krigs Udbrud i en meget blomstrende Forfatning: navlig havde Syrakus og Agrigent naaet en Størrelse og Pragt, som neppe nogen Stad i Moderlandet undtagen Athen. Deres Regjeringsform var demokratisk, og Weltalenheden spillede derfor paa Sicilien en saa stor Rolle, at de første Læremestere i denne Kunst derfra kom til Athen. [Sparta opfordrede ved Krigens Begyndelse de doriske Stæder paa Sicilien til at understøtte deres Stammefærender, Peloponnesierne; men de vendte sig hellere mod de ioniske Stæder paa deres egen Ø: Naxos, Katana og Leontini. Disse sendte Gesandter til Athen med den berømte Sophist Gorgias i Spidsen, og i Aarene 427—24 virkede atheniske Hjælpetropper paa Sicilien. Men efterat de vare dragne hjem, blev Syrakuses Overmagt styrre og styrre: Leontini blev ødelagt, og] det doriske Selinus truede ved Syrakuses Hjælp den ikke helleniske Stad Egesta med Undergang. Egestæerne henvendte sig nu til Athen. [Nikias og Alkibiades stode her i Spidsen for Partierne: ikke længe før havde man besluttet ved Ostrakismen at ende deres Strid;

men deres Hærcier, d. e. politiske Forbindelser af deres nærmeste Tilhængere, havde ved en Overenskomst afledt Stemmerne paa Demagogen Hyperbolus, en lidet anset Mand af ringe Stand. Det var sidste Gang Ostrakismen anvendtes: det havde vist sig, at den ikke længere kunde opfylde sin Bestemmelse.]

Egestæerne forestillede det athenske Folk, hvor farlig Shyrukus's Overmagt kunde blive for det, da den vilde støtte Dorierne i Moderlandet, og Alkibiades, der i dette Tog saa en værdig Rumleplads for sit Geni, satte trods Nicias's Mod-forestillinger den Folkebeslutning igjennem, at en betydelig Flaade skulle afgaae til Sicilien (415). Alkibiades, Nicias og Lamachus valgtes til Ansørere med vindskrænket Fuldmagt. En almindelig Begejstring for det store Foretagende opfylde Folket, og Alle kappedes om at høje deres Vibrag. Toget var allerede næsten færdigt til at afgaae, da pludselig den tillidsfulde Stemning afbrødes ved en beryndelig Begivenhed. En Morgen fandt man de over hele Staden afdspredte Hermener lemlestede. Skrek og Harme over denne Religionsbræs betog Folket, man eftersporede med Iver Op-havsmændene og lyttede begjærligt til enhver Anklage for ugodelige Foretagender. Heraf benyttede Alkibiades's talrige Fjender sig og anklagede ham for at have haanet de Eleusinske Mysterier ved for Løjer at fremstille dem i et Privathus. Alkibiades tilbød strax at retfærdiggøre sig; men saa længe han selv og Hæren var i Byen, forudsaae hans Fjender hans Frikjendelse og sik deraf Sagens Undersøgelse opsat.

Under Offeringer og hellige Sange drog den pragtfulde Flaade ud fra Piræus. Efterat være ankomne til Rhegium, raadsloge de 3 Felherrer: den rafse Lamachus raabede til at gaae lige løs paa Shyrukus; men de to Andre, som formebestifteres høje Fødsel og Rigdom havde langt større Indsydelse, billigede ikke denne fornustige Plan. Efter Alkibiades's Raad sogte man først at vinde andre siciliske Staeder for sig; men herved sik Shyrukusnerne Tid til at forberede sig.

I midlertid vedvarede den religiøse Skræk i Athen, og i de sjulte Hermodokopider frugtede man tillige Sammensvoerne mod Demokratiet. Forstjellige Anklagere fremtraadte, og Fængslerne fyldtes. [Tilsidst troede man en af de Fængslede, Androkides, en ung Mand af ansett Stægt og siden berømt som Taler, og de af ham angivne Gjerningsmænd blevne henrettede. Men Thessalus,] en Søn af Simon, anklagede derpaa Alkibiades for Forhaanelse af Mysterierne, og et Skib udfendtes for at hente ham hjem. Han fulgte tilbage med det, men flygtede undervejs til Peloponnes, og medens Athenerne dømte ham fra Livet i hans Fraværelse, udracalte han, at han nok skulle vise dem, at han var levende. Kun altfor godt holdt han sit Ord.

Bed at hjemkalde Alkibiades havde Athenerne berøvet det siciliske Tog den Ansører, der var Sjælen i det Hele, og Nicias's Langsomhed fordrævede Alt. Først i Sommeren 414 begyndte han at indestulle Shyrukus; men ikke destomindre saa det i Begyndelsen ud, som om Staden skulle bølle under for Athenernes overlegne Øhygtighed: de sejrede i flere Kampe, men mistede i en af dem Lamachus. Allerede var Shyrukus nærvædt at overgive sig: da ankom Spartaneren Glyippus, udført efter Alkibiades's Raad, og bragte Hjælpetropper, men især nyt Haab og Mod. Fra det Øjeblik af, at Nicias havde ladet ham slippe ind i den belejrede Stad, forandredes Stillingen aldeles: de hidtil modløse Shyrukusnere blev nu de Angribende, og Athenerne indstænkede sig til Forsvar. Nicias strov deraf til Athen og foreslog, enten at opgive det Hele eller at sende en ny Flaade og Hær; han selv bad om at faae en Efterfølger, da han var syg. Men Folket vilde hverken opgive sit Haab om et heldigt Udfald eller sin Tillid til Nicias: det bød ham at blive og lovede Undsætning.

Ogsaa Spartanerne sendte nye Hjælpetropper og begyndte i næste Foraar (413) igjen aabenbart Krigen mod Athen. De hærgede paa gammel Vis Attika; men efter Alkibiades's Raad droge de ikke som forhen bort efter fort Tids Forløb, men besatte Dekelia, hvorfra de beherskede Landet. Uden at lade

sig forstyrre heraf, udsendte Athenerne under Demosthenes en Flaade, der ej var meget ringere end den første, til Sicilien. Demosthenes gjorde strax efter sin Ankomst et Hovedangreb paa Syrakus, og da det mislykkedes, erklærede han, at man sjæbliglig maatte vende tilbage; men Nicias, der frygtede Folkes Brede, stemte derimod. Først efterat Syrakusanerne havde faaet flere og flere Hjælpetropper, gav han efter; men da indtraadte der en Maaneformørkelse, og hans Overtro bød ham at blive. Imidlertid indespærrede Syrakusanerne den atheniske Flaade i deres Havn. Med Magt maatte denne nu bane sig Bejen, og der blev kjæmpet paa Liv og Død under Landherenes Øjne. Tilsidst vege de atheniske Skibe, og der var nu intet andet tilbage end at opgive Flaaden og drage bort til lands til en af de venstabelige siciliske Staeder. Men overalt vare Bejene spærrede, og efter en Række af fortvivlede Kampe maatte Levningerne af den store Hær overgive sig. De Fagne blev fastede i Stenbruddene ved Syrakus, hvor mange omkom paa den jammerligste Maade; efter nogen Tids Forløb folgtes de, der var tilovers, som Slaver. Nicias og Demosthenes blev henrettede.

En grændseløs Ulykke havde ramt Athen: dets Skatfammer var udlomt, dets Flaade og bedste Krigere tabte. Fra Dekelia plyndrede Spartanerne overalt i Attika, og de Bundsforvandte begyndte at tænke paa Graafsl. Ogsaa Perserne fattede nu Haab om at gjenvinde Herredømmet over de asiatiske Græklere. Efter Artagerzes den Langhaandedes Død (425) havde Hofrevolutioner sat 3 af hans Sønner, den ene efter den anden, paa Thronen: de to første vare snart myrdede; men den tredie, Darius den Anden Nothus (den Ulochte), regnjerede i 20 Aar. Den svage Konge lededes af sin ræntefulde og grusomme Gemalinde, Parthatis, og Opstande sørberiske Riget. I Egypten sit Amhyrtæus Magten [414], og en indsoet Kongestamme herskede derpaa i 70 Aar i dette Land. I Lilleasien vare de megtigste Satraper: Tissaphernes i Lydia og Karien, og Pharnabazus i

Mysien og Phrygien, og disse søgte nu begge Spartas Hjælp til at underkaste sig Athens Bundsforvandte, der fra gammel tid stode opførte i deres Skattekister. [Efter Alkibiades's Tilsynselse sendte Spartanerne nogle Skibe til Chios (412), og denne betydelige Søstat, hvis Regjering var oligarchist, faldt fra Athen. Milet og flere andre Staeder fulgte Exemplet; men Athenerne henviede nu de 1000 Talenter, som Pericles havde gjemt til den yderste Nød, udrustede en betydelig Flaade og vandt snart igen Fordele tilføs. De sikrede sig Samos ved der at indføre en demokratisk Regjering, gjorde denne Ø til Hovedstation for deres Flaade og øvelagde det rige Chios.]

Alkibiades havde imidlertid slukket sin Hævnørst: det var ham, der havde sat Liv i de langsomme Spartanere og bibragt sit Hædreland de føleligste Saar. Men i Sparta var han dog kun en mistænkt Flygtning: [vel havde han forsøgt ogsaa der at vinde Beundring ved streng Levemaade og udmærket Dygtighed i legemlige Øvelser; men han havde vælt Kong Agis's Skinshge og saa sit Liv truet.] Han begav sig derfor til Tissaphernes, hvis Undest han vandt ved sin uimodstaelige Personalitet, og forestillede ham, at Persernes rigtige Politik maatte være, ikke ubetinget at understøtte Sparta, som let kunde blive ligesaa farligt for Persien, som Athen havde været, men at holde begge Grækenlands Hovedmagter i Uigevægt mod hinanden. Tissaphernes fulgte hans Raad og spredte den Sold, han hidtil havde ydet den peloponnesiske Flaade.

Alkibiades's Bestrebelser gik nu ud paa at komme tilbage til Athen, og han indledede Underhandlinger med sine Landsmænd, som han indbildte, at han kunde slasse dem Tissaphernes's Hjælp, hvis de vilde forandre deres Statsforsatning. Det oligarchiske Parti i Athen, der længe havde ønsket en saadan Forandrings, greb begjærligt Chancellen, og uagtet det ikke blev enigt med Alkibiades og Tissaphernes, bevirke det dog, ved en Forening af flere Heterier og ved at rydde de ivrigste Modstandere af Bejen, en Revolution,

som overgav Regjeringen til et nyt Raad af 400 Medlemmer (411). [I Folkeforsamlingen skulde kun 5000 af de mest vel-havende Borgere have Stemmeret, og deres Sammenkaldelse var aldeles afhængig af de 400.] Sjælen i dette Foretagende var Taleren Antiphon, en anden virksom Deltager den snedige Theramenes. Men den atheniske Hær paa Samos vilde ikke anerkjende den nye tyranniske Regjering og svor, ledet af den brave Thrasibus, at oprettholde Demokratiet. Alkibiades, som ikke havde naært sin Hensigt ved Oligarchernes Hjælp, blev nu kaldt tilbage af Hæren og valgt til Anfører. Hæren vilde derpaa gaae lige løs paa Athen for at styrte Oligarchiet; men Alkibiades vilde først vende tilbage som Sejerherre. [Han forlangte Oplosningen af de 400 og det gamle Raads Gjenoprettelse; de 5000 havde han ikke noget imod.]

I Athen opstod der nu Splid imellem Oligarcherne: Theramenes fandt det fordelagtigt, igjen at nærmre sig til Demokratiet, medens Antiphon og Andre hellere vilde overgive deres Fædreland til Spartanerne end miste Herredømmet. En peloponnesisk Flaade nærmede sig, og Eubøa kaldt fra: intet Tab havde endnu været saa føleligt. Syrakusanerne, der nu var Medlemmer af det spartanske Forbund, foresloge, at man skulde gaae lige løs paa Pirceus, og havde Peloponnesierne fulgt dette Raad, vilde det vistnok have været ude med Athen; men Spartanerne nølede som sædvanlig. Derimod nølede det atheniske Folk ikke længere med at styrte de 400: nogle af Hovedmændene flygtebe, Antiphon blev paa Theramenes's Anklage henrettet, men de fleste bleve ustraffede i Athen. [Der indsættes derpaa et maadeholbent Demokrati. 5000 Borgere, som kunde fremvise en svær Rustning, skulde danne Folkeforsamlingen (denne Indstænkning i Borgerretten kaldt imidlertid snart igen bort), og Ingen skulde have lön for nogen offenslig Forretning.] Dommen mod Alkibiades blev ophævet.*)

*) Hermed ender Thukydids Mestersværk, og for de følgende Begivenheder er Xenophon Hovedkilden.

Før første Gang anvendte nu Alkibiades sit store Geni paa en rosværdig Maade, og i de følgendeaar syntes Athen imod al rimelig Forventning igjen at skulle faae Overmagten. Uagtet Spartanerne fil Hjælp af Pharnabazus, efter hvil Indbrydelse de forflyttede Krigens Skueplads til Hellesponten, vandt Alkibiades og Thrasibus dog flere Sejre, erobrede mange frasaldne Stæder tilbage og gjenopprettede Athens Gherredømme. [Bersæmt er især Alkibiades's Sejr ved Kyzikus, hvor han slog Spartanerne baade tilssø og tillands og erobrede alle deres Skibe.] Først efter flere Aars Kamp holdt han endelig sit Indtog i Athen. Folgets Jubel modtog ham og steg endnu højere, da han beredte det en Glæde, som det havde savnet, siden Spartanerne besatte Dekelia. Han førte nemlig det hellige Tog til Eleusis og forhønede saaledes de Gudinder, han forдум havde fræknet.

Derpaa drog han igjen ud som uindskranket Feltherre. Men imidlertid havde Meget foranbret sig. Perserkongens yngre Son, Cyrus, som Parhsatis elsfede fremfor den øldre Artaxerxes, var bleven Vicekonge i Lilleasien, og denne kraftige og værgerrige unge Mand var fuld af Over for at ødelægge Persiens gamle Fjende, Athen. Og paa samme Tid havde Spartanerne i den tappre og snilde, men samvittighedslose Lysander faaet en Anfører, der kunde maale sig med Alkibiades. Lysander forstod at vinde Cyrus aldeles for sig og erholdt af ham en usædvanlig høj Løn til sine Søfolk. Alkibiades frygtebe, at hans Flaade vilde miste sin Besætning, naar han ej kunde býde samme Betaling, og gif derfor i Land for at slæffe Penge hos de Bundsforvandte. Men imidlertid indlod hans Underansører sig imod hans Forbud i Kamp med Lysander og blev slaaet. Jo større Forventninger Athenerne havde næret om, hvad Alkibiades vilde udrette, desto større var Skuffelsen, da de erfarede dette og andre Uheld, og det blev derfor ikke vanskeligt for hans Fjender, atter at gjøre ham mistænkt hos Folket. Det berøvede ham Anførselen og indsatte 10 nye Feltherre i hans Sted. Alkibiades trak sig tilbage til sine Godser paa den thraciske Halvø, hvor han førte

Krig paa egen Haand og beskyttede de omboende Grækere mod Thracerne Anfalb.

Paa samme Tid mistede ogsaa Lysander Anførselen, som en spartansk Mauarch kun kunde bælæde et Aar, og hans Esterfølger Kallikratidas var aldeles forfæjellig fra ham. Det var en tapper og ædel Mand, opfylldt af en paa den Tid sjeldent panhellenisk Fædrelandsfjærslighed. Chrus, hvem den misundelige Lysander havde intaget imod ham, vilde ikke give ham Penge, og Kallikratidas vilde ikke nedlade sig til at smigre „en Barbar“. I midlertid havde Athenerne anstrengt deres sidste Kræfter til at udruste en Flaad paa 150 Skibe. Kallikratidas kunde ikke finde sig i at trække sig tilbage, og det kom til et stort Slag ved de arginusiske Øer, hvor han selv faldt og Spartanerne mistede 70 Skibe (406). Men trætte og hindrede af en Storm forsøgte de atheniske Helherrer at redde Mandsskabet paa nogle af deres ødelagte Skibe, ligesom at opsamle og begrave de Døde. Derfor dømte Mængden, opfylldt af Sorg over ynkligt omkomne og ubegravede Fraender og ophibset af Theramenes, der havde været Underansører i Slaget, de fleste af de sejrrige Helherrer fra Livet. I blandt de henrettede var Perikles, en Søn af den store Perikles og Aspasia.

Imedens Athenerne saaledes berøvede sig selv deres Helherrer, satte Spartanerne efter Lysander i Spidsen for deres Flaad. Denne erholdt strax igjen rigelig Understøttelse af Chrus, som derefter drog til sin syge Faders Hof, og var desuden i Besiddelse af en stor personlig Indsydelse: thi han stod i Forbindelse med de oligarkiske Heterier i de fleste demokratiske Stater og omspændte saaledes hele Grækenland med et Net af Sammensværgelser. Vel havde Athenerne endnu en Flaad paa 180 Skibe, men af dens Anførere var kun Konon en saavel dursig som velsindet Mand; de øvrige var dels ubulige, dels Oligarcher, en af dem vistnok endog en med Lysander forbundet Forræder. Begge Flaader lagde sig ved Hellefsponten: Athenerne paa den europeiske Side ved Egospotamos, Spartanerne paa den asiatiske Side i Besiddelse

af en god Havn [og Staden Campakus] (405). Athenerne tilbøde flere Dage i Træ Lysander Slag; da han ikke modtog det, begyndte de at gaae i Land og adspredte sig. Forgjæves advarede Alkibiades dem: da Lysander pludselig gjorde Angreb, var Kun Konon beredt, men kunde ikke gjøre andet end redde sig selv med nogle faa Skibe; hele den øvrige Flaad blev erobret af Spartanerne, og 3—4000 Fanger blev henrettede. Konon flygtede til Kong Euagoras i Salamis paa Cypern, en perfekt Basal, men Ven af Athenerne.

Athens sidste Værn var falset: der var ikke andet tilbage end at forsvare Staden. Lysander nærmede sig langsomt: undervejs underkastede han sig den ene af Athens Bundsforvandte efter den anden og indsatte overalt Regjeringer af 10 Mænd, tagne af de voldsomste Oligarcher, [under Tillyn af en spartansk Harmost. Kun Samos gjorde Modstand]. Alle Athenerne i de underkastede Stæder sendtes til deres ulykkelige Hovedstad for at forsøge Hungerensøden. Athen blev derpaa indefluttet: tilsøs af Lysander, tillsands af hele den peloponnesiske Magt under begge Spartas Konger: [Agis og Pausanias en Sønnesøn af Sejrherren ved Plataea]. I den belejrede Stad steg Hungerensøden bestandig højere, og endelig betroede Folket Theramenes at underhandle om Fred; men denne stjændige Oligarch blev tre Maaneder hos Lysander for ved Nøden at gjøre sine Medborgere villige til ethvert Vilkaar. Efter at være sendt til Sparta, hjembragte han Ephorernes Betingelser: „de lange Mure og Piraeus's Fæstningsværker stulbe sløffes, alle Skibe udleveres paa 12 aar, de Landsforviste tilbagetilbades; Athen stulde opgive Herredømmet over sine Bundsforvandte og anerkjende Spartas Hegemoni.“ Nogle hjælle Mænd vovede endnu at tale imod disse ydmøgende Vilkaar, men Mange vare allerede døde af Hunger, og man kunde ikke længere udholde Nøden. Athen overgav sig, og under Fløjtespil og Glædesange af Hjenderne nedreves de stolte Værker fra Themistocles's og Perikles's Tid (404).

§ 5. De 30 Tyranner (404—403).

Den peloponnesiske Krig var endt med Spartas Overmagt og Athens Falb; men den havde ej blot været en Kamp om Herredømmet mellem Grækenlands to Hovedmagter, men ogsaa en Kamp mellem Oligarchi og Demokrati. I Athen havde der stejse bestaaet et oligarchisk Parti; men saalange Magt og Kykke fulgte med Folkeherredømmet, havde det maattet skjule sin Misfornøjelse med Statsforfatningen. Først efter det ulykkelige Tog til Sicilien havde det hævet sit Hoved, og nu, da Folket var hensunket i stum Fortvivelse, havde det endelig naaet sit Maal.

Efter Athens Overgivelse blev det i Folkeforsamlingen foreslaet, at man skulle overdrage Regeringen til 30 Mænd. Theramenes og Lykander satte ved Trusler Forslaget igennem, og 30 af de ivrigste Oligarcher, tildels Landsforviste, kom i Spidsen for Staten. De betydeligste iblandt dem var: Theramenes og Kritias. Den Sidste var af en gammel og fornem Slægt, en Discipel af Sokrates, Philosoph og Digter, men herskshg og grusom fremfor alle andre. Beskyttede af en spartansk Besættning førte de 30 en sand Rædselsregering: enhver Mand, der var mistænkt for demokratiske Grundsætninger og syntes dem farlig, blev henrettet eller forvist, og mange [navnlig af Metoderne (de i Athen bosatte Fremmede)] blev ryddede af Venen for deres Rigdoms Skyld. I mindre end et Åar skulle 1400 atheniske Borgere være henrettede, 5000 fordrevne fra deres Fædreland. Da Sømagten og Veltalenheden havde tjent Demokratiet, skulle begge Døle tilintetgjøres: de herlige Værster, hvis Opbyggelse havde kostet 1000 Talenter, blev solgte til Nedbrydelse for 3, og Undervisning i Veltalenhed blev forbudt.

Et Forbund af saadanne Mænd kunde ikke lange bestaae: Theramenes fandt, at det gif for vidt, og vilde sætte en Grænde for Bolksmæderne. Men Kritias udstrøg hans Navn af de 3000's Tal, for hvilke der efter Tyrannernes Bestemmelse ene var Lov og Dom, og understøttet af en Liv-

vagt af fornemme Inglinge, der delte hans Anfuerster, lod han Theramenes gibe som Forræder. Dennes Modstand mod den yderste Ræsel og den Ro, hvormed han tiltrak „den sjonne Kritias“ af Giftbægeret, har slaffet ham en ufortjent Beundring hos Senere.

Efter Theramenes's Falb bestemte de 30, at kun de 3000 privilegerede Borgere maatte boe i Athen. De omliggende Lande syldtes med atheniske Flygtninge; navnlig fandt de god Modtagelse i det forhen mod Athen saa fjendtlige Theben, der allerede sollte Trækket af Spartas Overmagt. Understøttet af Ismenias og andre ansete Thebanere brød Thrasylus i Spidsen for en lille Skare ind i Attika [og besatte den lille Bjergfæstning Phyle. Forgiøves udsendte de 30 deres hele Magt: den latedæmoniske Besættning, Ridderne og de øvrige af de 3000, mod Phyle; Thrasylus slog dem tilbage], og snart voxede hans lille Hob til en Hær. Han besatte derpaa Piræus og slog Kritias, der faldt i Kampen. [Efter Kritias's Død fulgte det mildere oligarchiske Parti Overhaanden blandt de 3000 i Staden: de 30 blev offatte, og 10 Mænd trædte i deres Sted. Men disse vilde ligesaa lidt give efter for Folkepartiet som de 30 og kaldte Lykander til Hjælp.]

[Lykander var paa den Tid den mægtigste Mand i Grækenland. Oligarcherne, der syldte ham Herredømmet, hævede ham til Skærne: de oprejste Billedstøtter af ham, ja de offrede til ham som til en Gud, og paa Samos, hvor han havde forbrevet det demokratiske Parti, kaldte de Heres Fest Lykandria og afholdt Bædebekampe til Gre for et Menneske. Kongerne og Ephorerne i Sparta blevet betenkellige: de frygtede for at beseætte den ærgerrige og herskshg Mands Magt endnu mere ved at knytte Athens Regering aldeles til hans Person. Kong Pausanias indsandt sig derfor med en peloponnesisk Hær og indlod sig strax i Underhandlinger med Demokraterne i Piræus.] Stabpartiet maatte give efter, Demokratiet blev gjenoprettet, og Amnesti tildeles Alle undtagen de 30 og nogle af deres Haandlangere (403).

Det Åar, der fulgte efter de 30's rædselstalte Herredømme, [og som benævnes efter Archonten Euclides,] er Udgangspunktet for en ny Tid for Athen. Statens udvortes Magt var knækket: Athen, der forhen hød over talrige Undersætter, maatte nu selv følge Spartas Banner; men idetmindste var dog Frihed og Orden vendt tilbage i Attika, og med et bemandningsværdigt Maadehold holdt Folket over den Oligarcherne indrømmede Amnesti.

Den Mand, der havde voldt sit Fædreland de første Ulykker, Alkibiades, var imidlertid død. Efter Slaget ved Egospotamos havde han af Frugt for Spartanerne begivet sig til Pharnabazus og taget Bolig i Phrygien. Men paa denne Tid kom Cyrus tilbage til Lilleasien efter sin Faders, Kong Darius den Andens, Død (404). Alkibiades saa ham forberede sig til Opstand mod sin Broder, den nye Konge, Artaxerxes den Anden Mnemon, og haabede ved at angive hans Planer igjen at kunne komme til at spille en Rolle. Men Cyrus og Lysander forekom ham og opfordrede Pharnabazus til at rydde ham af Bejen. Satrapens Folk stak Old paa hans Bolig, og da han forlod den, dræbte de ham ved Pilestab.

§ 6. Sophisterne og Sokrates.

Under den peloponnesiske Krigs Varm blomstrede lige fulbt Kunster og Videnslaber i Athen. Sophokles og Euripides vedbleve at lade deres Tragedier opføre til deres Død henimod Enden af Krigen, og den største Komediedigter, Aristophanes, optraadte først efter dens Begyndelse. Men ogsaa Philosophien havde nu flyttet sit Sæde til Athen. [Der havde allerede Ioneren Anaxagoras fremsat sin Hære om den Verden styrende Fornuft, og Zenon fra Elea vist sin dialektiske Kunst (c. 450).] Men især frømmede i den sidste Halvdel af Aarhundredet Sophisterne sammen til den Stab, hvor de fandt de ivrigste og lærvilligste Disciple. I videre Betrydning kaldte Grækerne alle vise og lærende Mænd So-

phister, men efter sædbanlig Talebrug forstaar man dermed de Mænd, som paa denne Tid for Betaling søgte at tilfredsstille den Trang til Dannelse, der ikke mere lod sig nøje med den gammeldags Undervisning i „Musik“ og Gymnastik. Sophisterne lærté navnlig Ungdommen den Kunst „at tale“ og vare idetmindste tildels mere Velkunstehedslærere end Philosopher. De vare næsten alle Fremmede.

Sokrates var derimod en attisk Borger og gjorde ikke, som Sophisterne, Undervisningen til Næringsvej. Men han betragtede det som en hellig Opgave, at oplyse sine Medborgere, og søgte ved idelige Samtaler at drive dem til Erkendelse af Sandheden. Han undersøgte ikke, som de tidlige Philosopher, Naturens Love, men lagde Grunden til Sæde-leren. Men ved sin stadige Streben efter at vise Folk det Utilstrekkelige i deres Kundskaber valgte han Manges Fjendstab, og da desuden Aristophanes og andre Komediedigtere havde valgt ham til Repræsentant for hele den nye Retning, som de i deres Beundring for den gammeldags uphilosophiske Anstuelse spottede, kan man ikke undre sig over, at han blev anklaget for Fornægtelse af Statsreligionen og Ungdommens Forbærvælse (400). En af hans Anklagere, Anytus, havde ved Siden af Thrasybulus været Ansører for de tilbagevendte Demokrater, og Sokrates havde omtalt adskillige af Demokratiet Indretninger med Ringeagt. Dog vilde han neppe være blevet dømt fra Livet, hvis han ikke havde opbragt Dommerne mod sig ved sit hensynsloft frimodige Forsvar.

§ 7. De Titusindes Tog.

Cyrus den Yngre var allerede under sit Ophold ved Hosset af Tissaphernes blevet anklaget for Forræderi mod sin Broder, Kong Artaxerxes den Anden, men var ved sin Moders Hjælp sluppen for Straf og vendt tilbage til Lilleasien. Her arbejdede han nu af alle Kræfter paa at samle sig en Hær, især af Grækere, hvis store Fortrin han erkendte og beundrede, og Øjeblikket var meget gunstigt for hans Plan.

Thi ved den langvarige Krig være mange Grækere blevne løsrevne fra det borgerlige Livs Syller og vante til Krigshaandværket; de vare derfor meget villige til som Lejetropper at træde i den gavmilde Prinses Tjeneste. Saaledes lykkes det Chrys, under Paafslud af Krig med Tissaphernes og ubevungne Bjergfolk i Lilleasien, at samle en hellenisk Hær paa 13,000 Mand foruden 100,000 Asiatere. Grækere indløb sig meget ugerne paa det lange Tog ind i Asien; men da det ved Kunaxa i Babylon (401) kom til Slag med Perserkongens uhøre Hær, sejrede de paa deres Fløj med førstethed og fulgte de flygtende Barbarer. Men imidlertid var Chrys styrket løs paa sin Broder og havde vel saaret ham, men var selv falben, overvoldet af en stor Overmagt. Hans asiatiske Tropper opgave øjeblikkelig al Modstand, og da de fejrike Grækere vendte tilbage fra Forsøgelsen, fandt de Alt forandret. De stode nu alene midt i det fjendtlige Rige og maatte tænke paa at komme hjem.

Efterat Perserne forgjæves havde opfordret dem til at overgive sig, sluttede de en Overenskomst med dem, og Tissaphernes paatog sig at føre dem tilbage. Toget gif ikke mod Vest ad den Bej, de vare komne, men over Tigris og mod Nord igennem Assyrien. Men efterat de vare komne et Stykke frem, løb Tissaphernes med sædvanlig østerlands Nederdrægtighed Ansørerne myrde, i den Tro, at de saa vilde være aldeles hjælpeløse. Fortvivlelsen greb ogsaa allerede de ubmattede Krigere; men da traadte Atheneren Xenophon, Sokrates's Discipel, der som Frivillig deltog i Toget, frem og reddede sine Landsmænd. Han og nogle Andre valgtes til Ansørere, og ved sin Rettsindighed, Klugstab, Kraft og Belthalenhed forstod han at gjøre sig til Sjælen i det Hele. Under idelige Kampe, først med Persernes forfølgende Hær, siben med Bjergboerne, hvis Lande de droge igennem, kom „de 10,000“ igennem Armeniens Kolde Højland til den helleniske Stad Trapezus, hvor de fandt Hvile. Derfra droge de, dels tillands, dels tilhøss ved Hjælp af de blomstrende og uafhængige græske Stæder paa Lilleasiens Nordkyst, til

Thracien, [hvor de traadte i Tjeneste hos den ødryssige Konge Seuthes og hjalp ham at befæste sit Herredømme].

De 10,000's Tog mibt igjennem Perserriget blotbede først ret dettes Usselhed for Hellenerne: fra nu af indsaae de, at det uhøre Rige uden stor Banskelighed vilde kunne omstyrtes af deres kælle og øvede Krigere, og det varede ikke længe, førend de benyttede denne Erfaring.

§ 8. Spartas Magt og Kampe (indtil 379).

I den græske Friheds Navn havde Spartanerne begyndt Krigen mod Athen: det redsomste Tyranni var Frugten af deres Sejr. Medens Athen vel med Kraft havde vedligeholdt sit Herredømme over sine Bundsforvandte, men isvrigt havde ladet hver Stad styre sig selv og aldrig udøvet noget vilkaarligt Tyranni, saa var derimod Spartas Herredømme i høj Grad retløst og grusomt. Som de 30 i Athen herlede Lyanders Timænds regninger i de bundsforvandte Stæder, [og de spartanske Harmoster vare for største Delen samvittighedslose Despoter.] Store Pengesumme strømmede til Sparta fra de saakaldte befriede Stæder, og da den Streben efter Rigdom og Rydelse, som mere og mere traadte i Stedet for den gamle spartanske Tarvelighed, ikke var ledsgaget af den atheniske Dannelse og Skønhedssands, saa blev Fordærvelsen i Sparta, da først Skrankerne vare gjennembrudte, langt værre end i Athen.

Spartas Forhold til Persien havde under den peloponnesiske Krig været venstabeligt: det havde flere Gange sendt Gesandtskaber til Susa for at slutte Forbund med den store Konge mod den fælles Fjende, Athen, og Chrys den Yngre havde ikke bidraget lidet til Lakedæmoniernes Sejr. Men den Understøttelse, som Sparta havde ydet Chrys, bragte det nu i et fjendtligt Forhold til Perserkongen, og da Tissaphernes efter Slaget ved Kunaxa, belønnet med Chrys's Verdigheder, kom tilbage til sit Satrapি og vilde gjøre det Herredømme over de græske Stæder i Lilleasien gjældende, som Sparta i

sine Forbund med ham og Chrys havde tilstaaet dem, høbe de truede Steder Spartanerne om Hjælp. Disse følte sig nu stærke nok til selv at beherske alle Grækere og sendte (399) en Hær til Lilleasien, som de forstørrede ved at tage Levningerne af de 10,000 i deres Tjeneste. Tissaphernes og Pharnabazus, der slet ikke understøttede hinanden, fandt ikke modstaae dem, især efterat Kong Agesilaus var blevet deres Ansører.

[Agesilaus var opdraget uden Forventning om at blive Konge; men da hans Broder Kong Agis døde (399), blev der rejst Tvivl om dennes Søn Leotychides's retmæssige Herkomst, og Lysander bevirkede hans Udelukkelse til Forbund for Agesilaus.] Denne var dengang en Mand paa 40 Aar, høst og uanselig af Udvortes, men agtet som en fuldkommen Spartaner af den gamle Skole. Bedraget ved hans milde og ærødige Væsen, troede Lysander at kunne herske i hans Navn. Han lebsagede ham, da han [i Året 396] drog til Lilleasien med en Hær af frigivne Heloter og Peloponnesiere; af spartanske Borgere fulgte kun 30 med. Grækene i Lilleasien troede, at Lysander var den virkelige Ansører, og fra alle Sider henvendte man sig til ham, der havde igjen at kunne befæste de allerede paa flere Steder ryfsteude Timændsregjeringer. Men den snilte Mand havde taget aldeles fejl af Agesilaus: denne tilskadesatte netop dem, Lysander anbefalede, og viste snart, at han ikke vilde lade sig lede af Andre. Lysander trak sig derfor tilbage, og Agesilaus slog Tissaphernes, der derpaa maatte bukke under for Parhatis's Hæb.

Perserne kunde ikke overvinde Spartanerne; men disses Fremfærd mod andre Hellener blev deres Ulhøje. Først faldt Rhodus fra dem og blev et Udgangspunkt for den persiske Flaade, som i den af Euagoras anbefalede Konon havde faaet en dygtig Ansører. Dernæst brød Thebens Misfornøjelse med Sparta ud i aabenbar Krig, og denne Stat begyndte, især ledet af Ismenias, at træde op som en selvstændig Magt. I sterk Modsetning til det gamle Hæb befluttede Athenerne enstemmig at hjælpe Thebanerne, og

Sparta maatte ile med at ruste sig mod dem. Lysander faldt ind i Bøotien, men [vilde ikke vente paa Kong Pausanias, der skulle støde til ham, og] faldt i Slaget ved Haliartus (395). [Efter Slaget ankom Pausanias, men vovede ikke at fornøje Kampen, hvorfør han i Sparta blev dømt til Døden, som han kun undgik ved at flygte til Tegea og tage sit Dphold paa hellig Grund.]

Efter Lysanders Faldb sluttede først Korinth og Argos, siden flere Stater sig til Theben og Athen, og den saakaldte korinthiske Krig begyndte. Ismenias tilintetgjorde Spartas Herredømme i Egnene Nord for Bøotien; men et Slag ved Korinth imellem bethedelige Hære af begge Forbund faldt ud til Spartas Fordel (394). Ephorerne havde imidlertid faldt Agesilaus tilbage fra Asien: han maatte afbryde sin sejrrige Kamp og drog ad samme Vej som forдум Xerxes til Bøotien. Thebanerne og deres Allierede stode ved Koronea. Kort forend det kom til Slag, modtog Agesilaus den Efterretning, at den spartanske Flaade var ødelagt ved Knibus af Konon og Pharnabazus; men for ikke at knække sine Troppers Mod, indbildte han dem, at Spartanerne havde sejret. Slaget ved Koronea var meget blodigt: Agesilaus beholdt Valpladsen; men de thebanske Hoplitter banede sig med beundringsværdig Tapperhed en Vej gennem hans Hær, og han fandt ikke gjøre andet end drage videre til Peloponnes.

Medens Sparta ikke havde nogen væsentlig Fordel af de to Landslag ved Korinth og Koronea, havde derimod Søslaget ved Knibus meget vigtige Følger. Konon og Pharnabazus sejlede med deres sejrrige Flaade fra Havn til Havn i det øgøeiske Hav og modtoges overalt som Befriere. [De spartanske Hærmøster var næsten alle flygtede ved den første Efterretning om Slaget, og] Spartas Søherredømme faldt saaledes uden Modstand. Pharnabazus anerkendte ifølge Konons Forestillinger de Bundsforsvantes Uafhængighed og gav ham endog Penge til at gjenopbygge Athens lange Mure. Ved de Allieredes Hjælp fuldendtes Arbejdet hurtig, og med Rette

hædrede Athenerne Konon, der havde gjort dem det muligt, igjen at hæve sig til selvstændig Væthning.

Landkrigen førtes med afværende Lylle i Egnen omkring Korinth: Aigesians havde i Ullmindelighed Overhaanden, men led dog meget ved Angreb af Atheneren Iphikrates, der uddannede sine Peleaster til en hidtil ujendt Krigsdhægtighed, saa at de endog øvelagde en Mora af de frugtede spartanske Hoplitter. Spartanerne ansaae det for nødvendigt enten at opoffre Magten i Asien eller i Europa: de valgte det Første og tilbøde Perserkongen at overlade ham de græske Stæder i Liljeasien. Athenerne stræbte derimod at gjenoprette deres gamle Søherredømme [og sendte Thrasibulus med 40 Skibe til Hellesponten. Vel saldt Thrasibulus; men under hans Efterfølger Iphikrates vandt de virkelig Herredømmet i Hellesponten og det thraciske Stræde. Paa samme Tid understøttede de af Taknemlighed Euagoras, der gjorde Opstand mod Perserne.]

Esterhaanden var saaledes forholdene blevne albeles forandrede: det var nu Athenerne og ikke mere Spartanerne, der var farlige for Perserne. Konon blev dorfor fængslet af en Satrap i Liljeasien, og den snilte Spartaner Antalkidas blev i Susa enig om Fredsbetingelserne med den store Konge. „De græske Stæder paa Asiens Fastland og Cypern skulde tilhøre Kongen, og alle andre græske Stæder skulde være uafhængige undtagen Lemnos, Imbros og Skyros, der skulde tilbagegives Athen. Kongen vilde befrige Enhver, som ikke antog disse Vilkaar“. I Spidsen for en mægtig persisk, spartansk og syrakusansk Flaade viste Antalkidas sig derpaa i det øgæiske Hav, og Alle maatte finde sig i at antage den efter ham bencenvne Fred (387).

Hundrede Aar før havde saavel Sparta som Athen med Harme afvist de dengang frugtede Perseres Forbringer, og Athen havde derefter befriet sine asiatiske Landsmænd. Nu nedlode Spartanerne sig til at være Udsørere af de af den store Konge udfordrede Fredsbestemmelser og overgave de asiatiske Grækere til østerlandske Magthaveres Tyranni. [Kun Kong

Euagoras i Salamis gjorde Modstand. Denne Fyrste, af Galibernes heroiske Slægt, havde med Begeistring virket for den helleniske Cultur, der paa Cypern laa i bestandig Kamp med Befolningens phoeniciske Bestanddele. I de ulukkelige Aar ved Enden af den peloponnesiske Krig havde mange forrevne Grækere føgt Beskyttelse under hans milde Scepter, og han havde bidraget ikke lidet til Athens Gjenopprejsning. Imidlertid havde hans voxende Magt vakt Mistanke hos Perserne, og Nødværge drev ham til Opstand. Understøttet af Egypten modstod han Overmagten i 10 Aar og beholdt ved Freden sin tidlige Stilling. Da han kort efter blev myrdet, fulgte hans Søn ham i Regjeringen.]

Medens den første Bestemmelse i Antalkidas's Fred var aabenbart hdmhygende for Hellas, funde den anden ved første Øjekast synes onsfeligt; thi enhver Stad i Grækenland satte Pris paa Uafhængighed. Men Sparta forklarede Uafhængigheden efter sin Fordel. Medens det ingenlunde saldt det ind at opgive sit eget Herredømme, var dets første Øjemed med denne Bestemmelse, at hærve Theben Forsædet i det bhotiske Forbund. Forbundet opløstes, og i alle de før af Theben afhængige Stæder indsattes oligarchiske og spartanffindede Regjeringer. Ja, for ret at hdmhyg det forhadte Theben, gjenoprettede Spartanerne Platææ og overgave det til de fra Athen henteide Efterkommere af dets gamle Borgere. [Men Sparta gif endnu videre: Mantinea, der som demokratisk Stat var det mistænkligt, blev med Bold opløst i 5 Landsbyer, hver med sin oligarchiske Regjering.] Spartanerne søgte saaledes at gjøre alle andre Stater i Grækenland saa ubetydelige, at de ikke kunde gjøre nogen Modstand mod deres Overmagt. Ogsaa tilføss stræbte de efter at gjenoprette deres siden Slaget ved Knidus tabte Magt; men de fandt her heldige Medbejlere i Athenerne, som igjen begyndte at erhverve sig Bundsforvandte.]

Medens Sparta ikke forsøgte paa at hindre dette, blandede det sig derimod i et langt fjernere Unliggende. Under den peloponnesiske Krig havde Athen mistet sit Herredømme paa

Macedoniens Kyst, og Kong Perdikas's Søn, Archelaus, havde haevet sit Rige til en ikke ubetydelig Magt. Han havde anlagt Vandeveje, indkaldt græske Digttere, som Euripides, og i det Hele befordret hellenisk Cultur. Men efter hans Død (399) var Macedonien sørberet af indre Stridigheder, og Amynatas, der efter flere blodige Thronrevolutioner var blevet Konge, maatte høbe det mægtige Olynth's Hjælp ved Aftaaelsen af hele Søkysten. Dennes Stæder optoges i det olynthiske Forbund, og mange græske Stæder paa den chalkidiske Halvø sluttede sig ligeledes til det. Kun Akanthus og Apollonia nægtede deres Tilstrædelse, og da Olynth truede med Magten, sendte de Gesandter til Sparta for at bede om Hjælp. Denne blev tilstaet dem og nogle Tropper strax assendte.

Kort efter skulde en anden Afdeling under Phibidas følge den første. Men da denne holdt Rastdag udenfor Theben, benyttede nogle spartanssindede Mænd i denne Stad sig af Lejligheden til at tiltrive sig Magten (382). Under Thesmophoriernes Fest, da Borgen Kadmea var overladt til Kvinderne, førte de Lakedæmonierne ind i denne og kuede saaledes enhver Modstand i den overrumpledte Stad. Ismenias blev greben og henrettet, de fleste andre mere ansete tilhængere af den hidtil i Theben herskende Politik flygtebede til Athen. I Sparta blev man lidt betenklig over denne Voldsaad; men Agesilaus bevirkede dens Anerkendelse. Beskyttet af en lakedæmonisk Garnison regerede saaledes nu et lille oligarchisk Parti Theben, og denne Stad maatte strax give sit Bidrag til den store Magt, der udsenttes mod Olynth.

Olynth forsvarede sig med stor Tapperhed mod Spartanerne og Kong Amynatas, der nu ønskede at vinde tilbage hvad han før havde aftaaet. Men til sidst maatte det dog bukke under: det olynthiske Forbund blev oplost, de enkelte græske Stæder bleve Medlemmer af det spartanske Forbund, og de macedoniske Stæder kom igjen under Amynatas [379]. Alter havde Sparta virket til Hellas's Skade ved at styre dets Vulværk mod Macedonien.

§ 9. Epaminondas og hans Lid.

Aldrig havde Sparta haft et saa udstrakt Herredømme tillands som i Året 379, og aldrig havde dets Bundsforsvandte været mere afhængige. Men ved sin villaarlige Fremfærd og sine Forbindelser med udenlandsse Herskere, som Artaferres, Amynatas og Thiranen Dionysius i Sprakus, havde det plettet sit Navn og vaelt almindeligt Had i Hellas. Især var Forbitrelsens stærk i Theben, hvor nogle saa Mænd med Grusomhed vedligeholdt deres Herredømme. Da lykkedes det (i December 379) en lille Skare af de landsflygtige Thebanere, under Anførelse af Pelopidas, en rast ung Mand af en fornem og rig Familie, at komme ubemærket ind i deres Fædrestad og ved Hjælp af nogle Venner i Øyen i een Nat at rydde Magthaverne af Venen. Saasnart dette var lykkedes, sluttede andre Thebanere sig til dem, bl. a. Pelopidas's Ven, den pletsrie og højtbegavede Epaminondas. Ved Dagens Frembrud samlede Folket sig med Jubel om sine Befriere, og de øvrige Landsflygtige tilligemed en Del frivillige Athenerne, der havde afventet Udsaldet paa Attikas Grænde, isede til Hjælp. Allerede var man iferd med at storme Kadmea, da den lakedæmoniske Besætning overgav Borgen imod fri Usmarsch.

Stærkt var det Indtryk, som Thebens Befrielse gjorde overalt i Grækenland; stor var Forbitrelsens i Sparta. [Kong Kleombratus, en Søn af Pausanias, faldt ind i Øbotten (378), men udrettede ikke noget mod Theben og drog hjem, efter at have efterladt nogle af sine Tropper i Thespia. Da disse gjorde et Indfald i Attika, forbandt Athenerne sig med Thebanerne og erklærede Sparta Krig.] Athen benyttede Øjeblikket til at gjenoprette et Forbund af Søstæder, der havde Lighed med det oprindelige deliske, og hvori alle Deltagere havde lige Ret og Stemme. [Eubøa, Chios, Mithlene, Byzantium, Rhodus og mange andre Stæder traadte ind i det, og Forbundsforeningen besluttede store Udrustninger.] Den paa den Lid mest ansete atheniske Feltherre Sphaxrates var gaaet i persisk Tjeneste; men Chabrias, der havde tjent under

Euagoras og i Egypten, og Timotheus, en Søn af Konon, var ikke mindre dygtige.

Ogsaa Theben lod sig indskrive i det nye atheniske Forbund og rustede sig af alle Kræfter. Dets altid gode Soldater blev ved stadig Øvelse endnu bedre; 300 udvalgte Hoplitter dannede den saakaldte hellige Skare. Sjælen i det Helse var Epaminondas. Denne Mand, af en gammel, men ikke rig Familie, var ældre end Pelopidas, men havde hidtil ikke deltaget i det offentlige Liv. Han havde ikke blot, som alle hans Landsmænd, udviklet sit Legeme, men ogsaa, hvad der i Theben var sjeldent, sin Aand: han var udmarket som Musiker, Philosoph og Taler. Uden Ergjerrighed, af en mild og maadeholden Charakter, havde han ikke villet deltage i Tyrannernes Mord; men da hans Fredsstab derefter behøvede alle sine Sønners Kræfter, var han fremtraadt og forfunklede snart alle andre. Den ønde Pelopidas erkendte hans Overlegenhed og misundte ham aldrig den første Plads.

Vedet af disse to Mænd modstod Theben Spartanernes gjenstagne Indsald i Böotien, [og i Aaret 374 havde det igjen faaet Magten over alle bøotiske Stæder undtagen Orchomenus. Imidlertid vandt Athenerne under Chabrias en afgjørende Sejr ved Maros over den spartanske Flaabe, og Timotheus omsejlede Peloponnes og vandt ved sin hæderlige Opsørsel Korkyra og andre Stater for det atheniske Forbund.] Spartas Stilling var aldeles forandret: for faa Aar siden havde det uden synderlig Grund sendt Tropper mod det fjerne Olynth; nu funde det ikke engang hjælpe sine Forbundne i Thessalien, men maatte se paa, at Tyrannen Iason i Æræ gjorde sig til Herre over hele Lanbet.

I deres Nød sendte Spartanerne efter Antalkidas til Persien og klagede over, at den af den store Konge paabudte Fred var brudt. Persiske Gesandter synes derefter virkelig at være komne til Grækenland for at forlange Gjenoprettelsen af Antalkidas's Fred, og Athenerne var nu tilbøjelige til at gaae ind derpaa. Thi for det Første funde de ikke udholde Krigens Omkostninger, der maatte tilvejebringes ved Indkomst-

stat, og dernæst frugtede de ikke mere Sparta, men varer derimod forbitrede over, at Thebanerne igjen havde ødelagt Platææ og fordrovet dets Indbyggere til Athen. Der aabnedes saaledes Fredsforhandlinger i Sparta (371). Sparta og Athen bleve enige om at dele Hegemoniet: deres Bundsforvante skulde være uafhængige og ikke bundne til Deltagelse i fælles Foretagender. Men da Epaminondas ikke vilde opgive Thebens Herredømme over de bøotiske Stæder, ja endog sammenlignede det med Spartas Forhold til sine Peripler, afbrød Agesilaus forbittret Underhandlingerne, og Theben blev alene udelukket fra Freden med Sparta.

Overalt i Grækenland ventede man, at det ene staende Theben snart vilde bukke under for Spartas Magt, og da Kong Kleombrotus i Sommeren 371 rykkede ind i Böotien og lejrede sig ved Leuktra, funde Epaminondas kun med Nød og neppe bevæge sine Landsmænd til at møde de overlegne Fjender i aaben Mark. Men Slaget ved Leuktra fik et aldeles uventet Udsalg. Da Epaminondas vidste, at Spartanerne selv altid stode paa højre Fløj, samlede han paa sin venstre Fløj alle sine bedste Tropper med den hellige Skare under Pelopidas i Spidsen. Den øvrige Del af sin Hær lod han blive længere tilbage, saa at den faa godt som slet ikke kom i Kamp med Spartanernes Bundsforvante. De berømte spartanske Hoplitter, der næsten ansaaes for uovervindelige, og de ved Epaminondas's Kunst indøvede Thebanere kæmpede med haardnakket Tapperhed; men Kleombrotus faldt, og endelig maatte Spartanerne vige. Ved at forlange Vaabenhvile til at begrave deres Øde aflagde de den i Grækenland almindelig anerkjende Tilslaaelse af at være overvundne.

Som et Lys fra klar Himmel kom Budslabet over Spartanerne, der netop var befolkede med Gymnopædernes Fest; men Ephorerne paabøde Roslighed: man afbrød ikke Festen, og de Falernes Slægtinge yttrede kun Glæde og Stolthed. 400 spartanske Borgere var falne; men de 300, der havde overlevet Nederlaget, skulde efter Loven udelukkes fra al borgerlig Ære. Da foreslog Agesilaus, for denne Gang

at lade Loven hvile: Tabet af endnu flere Borgere kunde ikke taales.

Uhyre var Virkningen af Slaget ved Leuktra: det berøvede pludselig Sparta al Indflydelse udenfor Isthmen og rystede dets Magt i Peloponnes i dens Grundvold. Imod Nord havde Theben nu fun een farlig Medbejler, den mægtige Hessaliske Hærfører Iason, hidtil dets Allierede; men da han blev myrdet (370), var dets Magt i disse Egne ubestridt. [Orchomenus maatte underkaste sig; Thespierne, der havde vist sig troløse, blev forjagede til Athen; Phokierne, Locrerne, Eubberne a. a. sluttede sig som Bundsforvandte til Theben.] I Peloponnes styrtes i mange Stæder de spartanskfindebe Oligarchier; [Mantineerne gjenopbyggebe deres Stad og undstættede en Revolution i Tegea, hvorfedt Sparta mistede denne sin troeste Bundsforvandte;] og de arkadiske Landsby-Stammer, som hidtil bare vante til at føge Bytte under Spartas Banner, sluttede sig sammen [med disse to Stæder] til et panarkadisk Forbund.

I Efteråret 370 rykkede Epaminondas ind i Peloponnes for at støtte alle disse Bevægelser. Da Argiverne, Arkaderne og Cleerne sluttede sig til Thebanerne og deres Bundsforvandte, saa han sig i Spidsen for en Hær paa 50,000 Mænd og drog med denne ind i Lakonien. Hvilkens Omvæxling! De endnu for 1½ År siden saa mægtige Spartanere, hvem Mure om deres Stad altid havde forekommet aldeles unødvendige, kunde nu ikke hindre, at deres Land blev oversvømmet af Hænder og udphlyndret. Vel ankom der tilførs Hjælpetropper fra nogle Bundsforvandte i det nordøstlige Peloponnes, som varre blevne Sparta troe; men mange Periøker og Heloter falbt fra, og kun ved den gamle Agesilaus's Kraft og Narvaagenhed dæmpedes oprørre Bevægelser mellem de misforståede ringere Spartanere [*πτομειορες*], der med Harne saae sig til sidesatte af de fuldberettigede Borgere [*όμοιοι*]. Dog vovede Epaminondas ikke at storme den af Naturen stærkt besetede Stad, men drog tilbage til Arkadien, efterat have herjet Landet lige til Shydkysten.

Bed dette Tog havde Epaminondas i høj Grad ydmøget de stolte Spartanere; men ved to andre Foretagender sagte han for stedse at hindre Gjenoprettelsen af deres Magt. For det Første befordrede han af alle Kræfter den nye panarkadiske Forbindelse og Grundlæggelsen af dens Hovedstad Megalopolis. En Mængde Landsbybeboere i det sydvestlige Arkadien flyttede sammen til den nye store Stad, som fik et Dmfang af 1½ Mil og et stort District. Dernæst grundede han Staden Messene paa og ved Bjerget Ithome og samlede der de rundtom i Verden adsprebde Messeniere, der siden den peloponnesiske Krig ogsaa havde mistet Naupaktus. Den nye Stad blev udmarket befæstet og fik et stort og frugtbart District. Ogsaa alt Land vest derfor blev befriet, og en Mængde hidtilværende Periøker og Heloter blev frie Messeniere.*)

For at bringe alt dette i stand havde Epaminondas [tils. ligemed de øvrige Østotarcher] egenmægtig beholdt Anførselen flere Maaneder over den lovbestemte Tid; men ved sin Tilbagekomst til Theben erholdt han let Tilgivelse; da han ved sin Lovovertrædelse havde hævet sit Fædreland til Grækenlands første Magt. Sparta havde imidlertid under sin første Nøb henvendt sig til Athen, og de to gamle Modstandere havde sluttet et Forbund for at standse Thebens truende Overmagt. [Til nogen alvorlig Kamp imellem Athen og Theben kom det dog før det Første ikke, sjældt Epaminondas i de to følgende År gjorde to Tog til Peloponnes, hvor desuden flere af de vigtigste Stæder havde facet thebanse Besætninger.]

Imedens Epaminondas saaledes befæstede Thebens Magt i Peloponnes, virkede Pelopidas især i Thessalien. Iasons Broder, Alexander af Pheræ, opbragte ved sin Grusomhed Alle imod sig, og det Mestte af Landet gav sig under Thebens Beskyttelse. Ogsaa Macedonien, hvor der efter Kong Amyn-

*) Agesilaus's Ven og Beunder Xenophon sortir i sine Hellenika aldeles disse højt vigtige Begivenheder; ja han nævner i disse År end ikke Epaminondas's Navn!

tas's Mord (370) rasede blodige Thronstridigheder, erkendte Thebens Hegemoni, og Pelopidas førte blandt andre Gidsler paa Macedonernes Trostlab Amhyntas's yngste Søn, Philip, til Theben. Senere blev Pelopidas fangen af den troløse Alexander, men igjen befriet af Epaminondas. I Aaret 364 gjorde han sit sidste Tog til Thessalien, og det kom til Slag med Alexander ved Kynoskephalæ. Da Pelopidas fulgte Dje paa Tyrannen, styrte han forbittret los paa ham, men faldt omringet af Hjender. Hans Hær vandt en fuldstændig Sejr; men stor var Sorgen over den ødelse Helts Død saavel blandt Thebanerne som Thessalerne.

Blandt andre Midler til at vinde Hegemoniet i Grækenland havde Theben imidlertid ogsaa søgt Persernes Venstlab. Pelopidas havde besøgt Kong Artaxerxes og gjort et gunstigt Indtryk paa ham fremfor de andre græske Gesandter, der paa samme Tid havde indfundet sig i Susa. Et langeligt Rescript erklærede Theben for Grækenlands ledende Magt; men selv Thebanernes Bundsforvandte vægredede sig ved at anerkjende det. Navnlig hævede der sig i Arkadien et stærkt Parti mod Theben, og den nye arkadiske Enhed begyndte allerede at oplyse sig. Tilført fandt Epaminondas det nødvendigt, igjen at gjøre et Tog til Peloponnes.

I Spidsen for hele den nordgræske Styrke rykkede han frem til Tegea, hvor de sydlige Arkadere, Messenierne og Argiverne forenede sig ned ham. Ved Mantinea samlede sig Spartanerne, Mantineerne, Eleerne, Achæerne og Athenerne, og en Mil Syd for denne Stad kom det til Kamp imellem de to store Hære (362). Epaminondas anvendte sin fra Leuktra bekjendte skjære Slagorden og trængte paa venstre Fløj uimodstaaeligt frem i Spidsen for sine bbotiske Hoplitter. Allerede havde han bretet de ligeoverfor staende Spartanere og Mantineere paa Flugt, da han blev dødelig såret. Det uhøre Tab lammede aldeles hans sejrlige Hær: den opgav al Førfolgelse, og Sejren blev saaledes ikke af stor Betydning. Ved en strax efter afsluttet Fred blev Alt som før; men Spartanerne, der ikke vilde erkjende Messeniens Uafhængighed, deltog ikke

i Freden og stode fra nu af alene uden Venner og Bundsforvandte. Den 80aarige Agesilaus drog til Egypten, for som Ansører for græske Lejetropper at vinde Penge til sit Hæbrelands Gjenopprejsning; en ny indført Konge [Nektaenus] fulgte Magten ved hans Hjælp og lønnede ham rigeligt; men paa Vejen til Syrene, hvorfra han vilde sejle hjem, døde den virksomme Olding.

Spartas Magt var aldeles knækket; Theben stod vel endnu i Spidsen for mange Bundsforvandte og havde en langt større Overmagt i Böotien end nogensinde før, men det havde mistet sine eneste betydelige Mænd og opbragt den almindelige Stemning i Grækenland imod sig ved at tilintetgjøre flere forhen selvstændige bbotiske Stæder, navnlig det gamle Orchomenus, som imod Epaminondas's Willie var blevet ødelagt; Athen havde rigtignok et større Søherredømme end nogensinde siden den peloponnesiske Krig: det havde endog erobret flere chalkidiske Stæder og begyndt igjen at udsende Klerucher til den thraciske Halvs og andre gjenvundne gamle Besiddelser; men dets Magt var meget lidt besættet, og dets gamle Kraft var borte. Saadan var Grækenlands Tilstand c. 360, paa den Tid, da den gamle Artaxerxes den Anden og den macedoniske Konge Perdikas, en Søn af Amhyntas, døde. Den grusomme Artaxerxes den Tredie (Ochus) og den unge Philip blev deres Efterfølgere. Ogsaa Alexander af Pheræ blev paa samme Tid myrdet.

§ 10. Sicilien fra 413 til 336.

Ikke længe efterat Athenernes Angreb paa Syrakus havde faaet et saa ulykkeligt Udsalg, trak et nyt Uvejr op over Sicilien. Siden Hamilcars frugtelige Nederlag i Aaret 480 havde Carthagerne ikke forsøgt paa at udvide deres Herredømme paa denne Ø. Men imidlertid var deres Magt i Afrika voget, og de umaadelige Indtegter, som de dels erhvervede sig ved Handel, dels med Haardhed udpressoede af deres afrikanske Undersætter, satte dem i stand til at samle uhøre

Skarer af Lejetropper. Blandt de rige og mægtige Familier, der delte Herredømmet i Carthago imellem sig, var Magos Esterkommere de mest ansete, og Magos Søn var den ved Himera faldne Hamilkar. Denne Sønnesøn var igjen Hannibal, som var Suffet i Carthago, da Egestærne i Aaret 410 henvendte sig til ham, for at faae Hjælp imod det siden Athenernes Nederlag overmodige Selinus. Irvig for at hævne sin Bedstefaders Død paa Hellenerne satte han deres Andragende igjennem og slog Selinuntierne. Aaret efter førte han en Hær paa 100,000 Mand til Sicilien og indtog ved Storm saavel Selinus som Himera. Frygtelige Myrderier fulgte efter Erobringningen af Selinus; Hinera blev jævnet med Jorden, og 3000 Fanger offredes paa det Sted, hvor Hamilkar var falben.

3 Aar efter (406) landsatte Carthagerne en endnu større Hær paa Sicilien, og denne Gang gjaldt deres Angreb det rige Agrigent. Den stærkt befæstede Stad siktede Undsætning fra Syrakus og andre Stæder og udholdt en lang Belejring; men trækkede af Nød forlode Indbyggerne til sidst deres herlige Stad og overlodt dens talrige Templer, Kunstmærker og Skatte til de rovgjerrige Barbarer Plynbring. I Syrakus kom Alt i den største Skæl, og de talrige Modstandere af dets [siden 413 endnu mere end før] demokratiske Forfatning behyttede sig af Lejligheden. I Spidsen for dem stod den snilbe, dristige og ærgjerrige Dionysius, der under Skin af Iver for Follets Bedste efterhaanden hævede sig til dets Herre. Han anklagede de Ansørere, der ej havde reddet Agrigent, blev derpaa alene Fæltherre med uindstreknet Magt, samlede en Mængde Lejetropper, som han vandt for sig ved en høj Øn, omgav sig med en Livvagt og opkastede sig endelig aabenbart til Tyran i Syrakus (405).

Han sluttede derpaa Fred med Carthagerne, som beholdt deres Erobringer, og søgte først paa alle Maader at sikre sig Magten i Syrakus. Orthygia blev stærkt befæstet og befolket med hans Tilsængere og Soldater; en Mængde af de mest ansete Syrakusanere blev drebte eller forviste, og der blev

foretaget en ny Deling af Forbejendommene. Efterat han dernæst havde ødelagt flere helleniske Stæder [som Naxos og Katana] og folgt Indbyggerne som Slaver, troede han sig mægtig nok til igjen at optage Kampen mod Carthagerne. I flere Aar gjorde han store Forberedelser dertil: hidtil ukjendte Maskiner blev forfærdigede; de første fire- og femradaarede Skibe blev byggede; en talrig Hær af Hellener og Barbare blev samlet. Krigen blev ført med meget afværende Held, men endte dog med, at Carthagerne igjen indstrænkedes til deres gamle Besiddelser mod Nordvest [395].

Efterat Dionysius saaledes var blevet Herre over den største Del af Sicilien, vendte han sig mod de græske Stæder i Syditalien. [I øksti, hvorfra han havde taget en Hustru, stod i Forbund med ham, medens Rheygium, der haanlig havde afflaaet hans Andragende om at erholde en Hustru derfra, var en Gjenstand for hans dødelige Had.] De italiiske Grækere blev paa samme Tid angrebne af Stammerne fra det Indre: Samnitene og Lucanerne, der erobrede nogle af deres Stæder, medens Dionysius ødelagde andre. [Rheygium forsvarede sig længe med stort Heltemod, men maatte dog til sidst bukke under (387).]

Dionysius havde nu Overmagten blandt Grækere i Vesten, ligesom Sparta i Moderlandet, og disse to græske Stormagter stode i Forbund med hinanden. Ingen anden Græker havde fra en Privatmands Stilling hævet sig til en saadan Magt; men han havde naaet den ved en Række af Forbrydelser. For at tilfredsstille sine rovgjerrige Lejetropper, som især bestode af Spaniere, Gallere og Italienere, havde han ødelagt mange helleniske Stæder og plundret de helligste Templer. Ikke desto mindre var han en dannet Mand og skrev endogsaa selv Tragedier, og hans Ergjerrighed drev ham til at syge Anerkendelse i Moderlandet. Han sendte derfor kostbare Gisprænd og Skuespillere, der skulle opføre hans Tragedier, til Olympia; men de modtages med almindelig Haan og Usy.

Dionysius angreb siden igjen Carthagerne, men var uheldig og maatte afstaae dem hele den vestlige Del af Sicilien indtil

Globen Halykus, samt betale en stor Sum Penge. Ved sin Død (367) efterlod han Regeringen til sin Søn Dionysius den Anden. Denne unge Mand var vel begavet af Naturen og ikke uben Sands for Vibenslab og Kunst; men han var svag, lunefuld og forfængelig. Den mistænkelige Fader havde holdt ham borte fra alle Forretninger, og han var blevet vant til et udsvoerende Liv. I Begyndelsen lod han sig lede af sin Svoger Dion, en ødel og højt begavet Mand, der var en begejstret Tilhænger af Platons Philosophi. Platon kom endog selv til Syrakus og blev modtaget med stor Udmærkelse; men da han og Dion vilde forbedre den unge Fyrste, blev denne snart fjed af de strenge Maadgivere. Dion blev forvist, medens Platon længe blev holdt tilbage ved Høfset, uden at have nogen Indskydelse.

Efter flere Aars Forløb besluttede Dion at befrie sit Fædreland og landede med en lille Skare paa Sicilien (357). Her strømmede Mange til ham, og under almindelig Jubel rykkede han i Dionysius's Træverelse ind i Syrakus. Tilsidst maatte ogsaa Orthgia overgive sig, og Dion vilde nu benytte sin Stilling til at gjennemføre sit Ideal af en Forfatning: et lovligt, indskrenket Kongedømme. Men Folket, der havde ventet Republikens Gjenoprettelse, følte sig sluffet, og Dion blev myrdet (354). Efter hans Død blev Syrakus sonderrevet af blodige Kampe og faldt snart igjen i Hænderne paa Dionysius, [der imidlertid havde opholdt sig i Lofri].

Carthagerne benyttede sig snart af Syrakus's Afmagt under den nu ved Drifskelighed og Udsævelser aldeles svækkede Tyran og grebe etter om sig paa Sicilien. De ulykkelige Syrakusanere hæde deres Moderstad Korinth om Hjælp, og denne sendte en lille Hær under Anførel af Timoleon (344). Denne Mand havde i patriotisk Forbittrelse deltaget i at dræbe sin Broder, der havde opkastet sig til Tyran i Korinth, og havde siden været plaget af de bitterste Samvittighedsnag. Men hans Tog til Sicilien blev kronet med et saa overraskende Held, at han syntes at være Gudernes udlaarne Yndling.

Dionysius, der længtes efter No, overgav ham Orthgia imod at erholde sikkert Ophold i Korinth, og Carthagerne, der allerede havde besat andre dele af Syrakus, droge bort uden at indlade sig i Kamp. Timoleon gjenoprettede derpaa den gamle demokratiske Forfatning i Syrakus og indkaldte en Mængde nye Borgere til den dybt funke Stad. Derefter skyttede han ogsaa Thramerne i andre siciliske Stæder og slog en stor carthagissk Hær, der denne Gang imod Seدبane tildeles bestod af Borgere fra selve Carthago (340). Ved den derefter følgende Fred blev Halykus atten erklært for Grændse mellem det carthagisse og græske Sicilien. Det sidste var nu igjen som forдум delt imellem frie Stæder, og til mange af disse, som Agrigent, førtes der nye Colonier. Overalt fikkes Hellenismen, og en længe ukendt Velstand og Orden udbrøde sig paa Den. Kret af Alle levede Timoleon som Privatmand i Syrakus indtil sin Død (336).

§ 11. Philip af Macedonien.

Medens Hellenerne i Vesten saaledes efter frugtelige Videsser for en Lid gjenvandt deres forдумs Frihed, maatte Moderlandet buffe under for en Fyrste, der med udmærket Dygtighed hævede sit hidtil ubetydelige Rige til en Magt af første Rang. Denne mærkelige Mand var Philip af Macedonien. Han havde tilbragt sine første Ynglingsaar i Theben, hvor han havde tillegnet sig hellenisk Dannelse og Epaminondas's Krigskunst. Efterat være vendt tilbage til Macedonien, havde han af sin Broder Perdikkas erholdt en Provinds at bestyre, og da Perdikkas var falben mod Illyrerne (c. 360), overtog han Regeringen, først for sin umyndige Brodersøn Amyntas, men snart i sit eget Navn.

Macedonien var ved Philips Thronbestigelse i den første Nød og paa alle Sider omgivet af Hænder. Flere Prindser gjorde Fordring paa Riget: en understøttet af Athenerne, en anden af Thracerne; Illyrerne havde oversvømmet de vestlige Egne af Landet, Pæonerne de nordlige. Men

Philip forstod at stille sig af med alle sine fjender: han afhjælpte Thracerne, slog den af Athen understøttede Prætendent, men løslod strax de fangne Athener og slæffede sig Fred med Republikken ved at opgive alle Forbringer paa Amphipolis, som den altid havde at vinde tilbage. Derpaa underkastede han sig Peonianerne og slog tilfist Illyrerne, hvem han ej blot fratog deres Forbringer, men endog en Del af deres eget Land. Med stort Talent dannede han sine raae og haarrøre Macedonere til udmærkede Soldater: heromt blev især hans tættsluttede Phalanx af Fodfolk, bevæbnede med lange Landser.

Saafnart Philip saaledes havde befæstet sit Herredømme, tænkte han paa at udvide det. Allerede 358 indtog han Amphipolis, idet han inbildte Athenerne, at det var til dem, han erobrede det; men medens de ventede paa, at han skulle overgive dem Staden, erobrede han endog Potidea fra dem og overgav det til Olynthierne, for at vinde disse for sig. Thi for Øjeblikket var det ham om at gjøre, ikke at blive hindret i at udbrede sit Herredømme fra Amphipolis over det guldrige Land Østen for Strymon. Han anlagde her Staden Philippi og bearbejdede Minerne med stor Fordel.

Men hvorledes gik det til, at Athenerne fandt sig i at blive saaledes bedragne? [358 havde de netop fuldkommen faaet Magten paa den thraciske Halvsø og igjen bragt Cubsa fra Thebens under deres Hegemoni. Men] strax efter udbrød den farlige Bundsforvandtekrig, der optog alle deres Kræfter. Deres 20 Aar før vel ansede Hegemoni var allerede blevet forhadt; thi de anvendte det mere til deres egen end til Forbundets Fordel, og deres Hære, som nu for første Delen bestod af uregelmæssig lønnede Lejetropper, gjorde sig betalte ved røveri og Opførsel mod de Bundsforvandte. De mægtigste af disse: Byzantium, Chios, Kos og Rhodus traadte derfor, [understøttede af den lærte Fyrste Mausolus,] ud af Forbundet, og da Athenerne var uheldige i deres Forføg paa at trænge dem, fulgte snart flere Stæder deres Exempel. Chabrias falst [ved et Angreb paa Chios]; Iphicrates og Timotheus blev anklagede og fortængte af deres Medansører Chares,

og denne dristige Fæltherre var nu i nogen Tid Folkets betroede Mand. Da han ikke kunde slappe sine Lejetropper tilstrækkelig Løn, traadte han i Tjeneste hos den oprørslse Satrap Artabazus i Lilleasien og erholdt herved rigtignok rigelig Sold, men ophidsede Perserkongen mod Athen. Bevægede ved dennes Trusler ilede Athenerne med at slutte Fred og erkjendte de 4 Stater for uafhængige (355).

Endnu førend Bundsforvandtekrigen var endt, var der udbrudt en ny inbre Krig i Grækenland, den usaligste af alle, sjældent den hører Navnet: den anden hellige Krig. Thebanerne, som behersede de fleste Stemmer i det amphikthoniske Raad, havde begyndt at benytte dette til politiske Øjemed. Saaledes havde det allerede tidligere ibomt Sparta en uhøre Pengebøde formedels Stadmeas Besættelse, og en lignende påslagde det nu Pholierne, der fra gammel Tid af vare Thebanernes Fjender og nylig havde løsrevet sig fra deres Forbund. Hvilkens Helligdomsbyrde Pholierne blevet beskyldte for, er usikkert. Da de, ligesom tidligere Sparta, hverken kunde eller vilde betale Øyden, beredte de sig til Modstand og besatte, ifølge deres gamle Ret til Delphi, Helligdommen [under Anførel af Philomelus.] Thebanerne opfordrede nu de omhoende Folk til at hjælpe Guden, og en amphikthonisk Armee angreb Pholierne (356). Da disse ikke ved egne Kræfter kunde modståe Overmagten, angrebe de Tempelstattene, i Begyndelsen vistnok i den Hensigt senere at erstatte dem, og kunde saaledes samle talrige Skarer af Lejetropper. [Krigen blev ført med stor Grusomhed og afvexlende Held; tilfist styrte Philomelus sig i en Afgrund, for ikke at falde i de forbritte Fjenders Hænder (354). Hans Efterfølger Onomarchus fortsatte Templets Plynning med langt mindre Glaansel og erhvervede sig derved en hethdelig Magt. Flere af Nabofolkene blev underkastede Pholiernes Herredømme, og] snart trængte de endog ind i Thessalien. Men her støtte de sammen med Philip, som var kaldt til Hjælp af Aleuaderne. Efter flere Kampe sejrede Philip i et Hovedslag, [hvori Onomarchus falst,] og vilde allerede trænge igjennem Thermopylæ, da han

blev standset af Athenerne, som endelig havde faaet Øjnene op for den truende Fare og ilede derhen med en Flaade (352).

Der var nemlig opstaet en Mand i Athen, som gjorde det til sit Livs Opgabe at standse Macedonerkongens Fremgang og bevare sit Fædrelands Frihed. Det var den store Taler og Statsmand Demosthenes. Som Perikles' rejsede han Folket uden Frygt og viste det, hvor dybt det stod under sine kraftige Forfædre. Athens Borgere gif nu meget ugjerné i Krig; de vilde nødig forlade deres By, hvor Privatlivet langt mere end i den gamle Heltetid var forsinet og overdaadigt. Lejetropper traadte derfor nu sædvanlig i Borgernes Sted; men endog at slappe Løn til disse var meget vanskeligt. Thi man bekvemmede sig nødig til Indkomststat, og Overfludet af de ordenlige Indtegter anvendtes til de religiøse Fester, bl. a. til Uddelingen af to Oboler til enhver i disse deltagende Borger (Theorika). Demosthenes arbejdede nu paa at børge sine Medborgere til personlig Ejendomme, til Betaling af Indkomststat og til Theorikas Anwendung til Krigen. Men et mægtigt Fredsparti modsatte sig hans Bestrebelsler, og til dette hørte bl. a. den for sin Tapperhed, Sædelighed og strenge Levermaade højt anseste Phokion. Det var derfor kun sjælden, at Athenerne traadte saa kraftigt op, som da de standede Philip ved Thermopyle.

Den snilde Konge gif saaledes No til at befæste sit Herredomme i Thessalen og angreb derpaa Olynth (350). Besenbte Athenerne flere Gange Hjælp; men deres ubulige Felt-herrer udrettede ikke meget, og den ene efter den anden af de talrige chalkidiske Stæder blev ødelagt. Til sidst faldt Olynth selv, til dels ved Forræderi (347). Den blomstrende Stad blev jævnet med Jorden, dens Indbyggere folgte som Slaver.

Philips Streben gif nu ud paa at trænge ind i Mellemgæckensland, hvorhen Thebanerne indkalbte ham mod Phokierne. Han søgte derfor at vinde Athenerne for sig, og ved Hjælp af Taleren Wschines og andre bestukne Mænd lykkes det ham at børge dem til en Fred, hvorefter Enhver skulde beholde hvad han havde (346). Derefter drog han

igjennem Thermopyle, [som blev opgivet af Onomarchus's Son Phalæsus og hans Lejetropper,] og besatte Phokis uden Modstand. De sammenkalbte Amphikthoner udelukkede Phokierne af Raadet og gav deres Plads til Philip. De phokiske Stæder bleve ødelagte; de Indbyggere, der ikke vare udvandrede, skulde boe i smaa Landsbyer og betale en aarlig Stat til Templet i Delphi.

I de følgende Aar udbredte Philip sit Herredomme over en stor Del af Illyrien og Thracien; men i Athen sik Demosthenes mere og mere Indflydelse og tilintetgjorde paa flere Steder hans Bestrebelsler. [Endelig angreb Philip endog den thraciske Halvø, og det kom til aabenbar Krig mellem ham og Athen (340). Endnu engang fremtraadte Athenerne med gammel Kraft; thi Demosthenes havde i høj Grad forbedret Søvæsenets Indretning, og Phokion sik Ansættelsen istedetfor Chares. Macedonerne blevе fordrevne fra Chersonesus, og forgjæves førte Philip store Hære og hidtil ukendte Maskiner mod Perinthus og Byzantium, de mægtigste helleniske Stæder i Thracien: ved Athens Hjælp modstode de alle hans Ansættelser.]

Men ingen Hindringer kunde bringe den utrættelige Mand til at opgive det Maal, han engang havde sat sig, og snart gav en tredie hellig Krig ham Lejlighed til at naae det. Ved Amphikthonernes Møde i Delphi i Foraaret 339 anklagede nemlig Wschines, der var en af Athens Forbundsgesandter, Indbyggerne af den lothriske Stad Amphissa for Helligdomsbrøde, fordi de havde gjenoprettet Havnen Kirra og opdyret en Del af den krisiske Slette. Opslammede ved hans Betalenhed ilede Delphierne med Amphikthonerne i Spidsen ned til Kirra og ødelagde de paa Gudens Grund anlagte Menseskeværker; men paa Tilbagevejen blevе de angrebne og drevne paa Flugt af Amphikthonerne. I nogen Tid førte nogle af de amphikthonske Stammer Krigen mod Amphissa uden Eftertryk; men ved Forbundets Efteraarsforsamling valgtes Philip, som nu gjenem de mange thessaliske Stemmer havde den største Indflydelse i Raadet, til Gudens Forvarer. Under

dette Paaskub rykkede han i Spidsen for en stor Hær igjennem Thermopylæ ind i Pholis, hvor han besatte og befæstede Elatea. Det var nu aabenbart, at han havde mere i Sinde end at straffe Amphissa, og opflammede af Demosthenes anspændte Athenerne alle Kræfter for at redde Grækenlands Frihed. Alle vaabendygtige Mænd rykkede ud, og Demosthenes islede til Theben for at vække denne Grækenlands anden Stad til samme Begejstring. Forgjæves opfordrede Philipps Gesandter Thebanerne til Forbund mod deres gamle Fjende, Athen: Demosthenes henrev Alle, og de to helleniske Hovedmægter forenede sig til den afgjørende Kamp for Friheden. Flere andre Grækere sluttede sig til dem, og i Begyndelsen vandt de nogle Fordele; men i det afgjørende Slag ved Chæronea (338) sejrede den store Feltherre med sine krigsvante Tropper. 1000 atheniske Borgere og hele den thebanske hellige Skare vare blandt de Faldne.

Athenerne beredte sig nu til at forsvare deres Stad; men da Philip tilbød dem Fred paa taalelige Vilkaar, modtog de hans Forslag. De sik deres Fanger tilbage uden Røsepenge, men maatte erkjende Macedoniens Hegemoni. Haarbere var det efter Slaget indtagne Thebens Skjæbne: deits Fanger blev følge; det sik en macedonisk Besætning og mistede sit Herredomme i Boiotien, hvor Orchomenus og andre af det ødelagte Stæder snart igjen rejste sig af deres Ruiner. Philip drog derpaa til Peloponnes, hvor alle Stater, med Undtagelse af Sparta, underkastede sig og efter hans Opsordring sendte Gesandter til Korinth (337). Her bekjendtgjorde han sin Hensigt, at drage mod Persien, og blev udnævnt til Ansører for hele den helleniske Styrke, der i Forbindelse med Macedonerne skulle udføre denne allerede længe i Grækenland nærede og af flere Talere, især Isokrates, anbefalede Task. Derpaa drog han hjem for at træffe alle Forberedelser til den store Krig.

Men i sit Hjem havde han sine bitterste Fjender. Hans Gemalinde Olympias, en Datter af den molossiske Konge Neoptolemus, der afledte sin Herkomst fra Achilles, var

en vild, sidenstabelig Kvinde, hengiven til bacchantisk Sværmeri og hemmelige Troldomskunster. Hun havde skænket Philip en Søn, Alexander, og en Datter, Kleopatra, men blev nu tilfidesat for yngre Medhusstruer. Forbitret flygtede hun til sin Broder, Kong Alexander af Epirus, og søgte at ophidse denne mod Philip. Men da Philip tilbød sin Broder, at give ham sin Datter Kleopatra til Ægte, modtog den af Macedoniens Magt afhængige Kvæste med Glæde Forslaget. Brylluppet højtideligholdtes med største Pragt i den gamle Hovedstad Egæ; men midt under Festens Larm blev Philip myrdet af en af sine Drabanter, Pausanias, der vilde hævne en personlig Forærermesse, men maaste ogsaa var et Nedslab for Olympias (336).

Persiens Erobring blev saaledes forbeholdt hans store Søn; men inden vi gaae over til dennes Historie, maae vi først omtnale de forudgaaende Begivenheder i det Rige, der snart skulle blive hans Vælte. Den blodtørstige og velystige Thran Ochus, der efter sin Fader havde antaget Navnet Artaxerxes den tredie, havde haft en farlig Modstander i Satrapen Artabazus, en Søn af Pharnabazus, der især støttede sig paa de tapre rhodiske Brødre: Mentor og Memnon. Imidlertid havde Ochus dog tilfist fordrivet dem fra sit Rige, og Mentor var gaaet i egyptisk Tjeneste. Da senere Phoenicierne gjorde Opstand, blev Mentor sendt dem til Hjælp, men forraadte Sidon til Perferne, hvorpaa mange af den rige Stads Indvaanere opbrændte sig selv tilligemed deres Ejendomme. Efter Phoeniciernes Underbringelse drog Ochus mod Egypten: græske Lejetropper under Ansigtet af Mentor og Kongens Yndling, Gildingen Bagooas, udgjorde hans Hovedstyrke. Ogsaa den egyptiske Konge [Nektanebus] støttede sig især paa græske Lejetropper, men maatte buffe under for Perferne (c. 345). Egypten blev saaledes efter 70 Aars Uafhængighed igjen underkastet den store Konge og behandlet med stor Grusomhed. Mentor blev Ansører for Hæren i Lilleasien og befæstede der det persiske Herredomme over hidtil mere eller mindre uafhængige Districter; ved hans Død traadte Broderen

Memnon i hans Sted. Bagoas styrrede Øvreasien, medens Kongen hengav sig til vilde Udsævelser. Til sidst ryddede Bagoas først Dchus (338) og derpaa hans Søn Arses, hvem han havde sat i Faberens Sted, af Venen (336). Darius den tredie Kodemannus, en Esterkommer af Darius Nothus, som derpaa blev sat paa Thronen, skulle have delt veres Skjæbne, men forekom Uhyret, der selv maatte driske den for Kongen bestemte Gift. Darius Kodemannus var en velsindet Mand; men uagtet Perserrigets udvortes Magt var større end nogle Aar tidligere, var det dog i sit Indre saa slappet og oplost, at det ikke mere kunde reddes.

§ 12. Alexander den Store.

Alexander var ved sin Faders Død 20 Aar gammel. Af Naturen begavet med Skønhed og hellige Anlæg, opdraget af Aristoteles, tidlig begejstret for helleniske Digtere, især Homer, og fordums helleniske Storhed, havde han allerede ved Cheronea vist sig som Helt og bidraget meget til Sejren. I Philips sidste Aar havde Forholdet mellem ham og hans Søn ikke været godt; thi Alexander var sin Møder hengiven. Hun skjulte ikke sin Glæde over sin Gemals Mord og myrdede hans sidst øgte Hustru og hendes Barn. Alexander derimod benyttede Lejligheden til at slappe sig af med sin Hætter Amyntas og andre fornemme Macedonere, der syntes ham farlige og bestyldtes for Deltagelse i Faberens Mord.

Philips Død havde imidlertid vælt en almindelig Glæde i Grækenland, Demosthenes havde etter høvet sin Stemme, og overalt var man i Førde med at rejse sig mod Macedonernes Herredømme. Men Alexander ilede strax mod Syd, afvæbnede Alle ved sin Hurtighed og sammenkalde en Forsamling i Corinth, hvor han blev erkendt for sin Faders Efterfølger som Hellenernes Fører mod Perserne. Men inden han drog saa langt bort fra sit Rige, maatte han indgyde de omboende Barbarer, der allerede havde begyndt at røre sig, Strek for sine Vaaben. I Foraaret 335 banede han sig deraf, trods

Thracernes Modstand, Vej over Hæmus, trængte frem lige til Donau og bragte flere hidtil uafhængige Stamme, [navnlig Triballerne,] under sit Overherredømme. Paa Hjemvejen slog han Illyrerne, der søgte at afføjere ham fra Macedonien.

Imidlertid havde et falskt Rygte om hans Død igjen sat Grækere i Bewægelse, og Thebanerne, som mere end alle andre følte Trykket af det fremmede Herredømme, havde aabenbart gjort Opstand og belejrede Besætningen paa Kadmea. Men pludselig stod Alexander med 30,000 Mand for deres Mure. Han lovede dem Tilgivelse, naar de vilde underkastte sig; men uagtet alle andre Grækere lode dem i Stiffen, besluttede de at vove den usige Kamp. Da stormede Macedonerne Staden og anrettede et skrækkeligt Blodbad. Alexander overlod det derpaa til sine Bundsförvante: Pholierne, Platæerne og andre Bøttere, at bestemme deres Dødsfjenders Skjæbne. Den blev forsærlig: det ældgamle Theben blev jævnet med Jorden; Landet blev delt imellem Nabostæberne, 30,000 Mennesker solgtes som Slaver. Det affrækkende Eksempel bragte alle andre Grækere til hdmig Underkastelse, og Alexander, der higede efter Kampen i Østen, ilede med at tilgive dem. [Kun af Athenerne forlangte han, at de skulle ublevere hans betydeligste Modstandere, navnlig Demosthenes, Charis, Taleren Hyperides og den dygtige og redelige Bestyrer af Finanserne, Lykurg; men paa Forbøn af Phokion og den macedoniss-sindede Taler Demades frasaldt han sin Fordring.]

I Foraaret 334 var endelig Alt beredt til det store Tog, og Alexander drog ud med 30,000 Mand Fodsfolk og 5000 Ryttere. Til at bestyre og beskytte Macedonien efterlod han den lloge Antipater med en mindre Styrke; selv bortføjende han alle sine Ejendomme og satte alt sit Haab til hvad han vilde vinde ved Sværdet. Hans næstkommanderende var Parmenion; dennes Søn Philotas var Ansærer for de macedoniske Riddere. Lette Tropper fra Thraciens og de andre afhængige Lande ledsgagede de sværtbevæbnede Macedonere og Grækere. Saaledes drog Hæren til Hellesponten, hvor Skibe

forte den over til Asien. Alexander besøgte Iliums Ruiner, hvor han offrede til Guderne og hædrede sin Stamsader Achilles's Minde; derpaa gik han imod den persiske Hær, der havde opstillet sig paa den højre Ørbæ af Floden Granikus og bestod af 20,000 Ryttere og ligesaa mange sværtbevæbnede Grækere.

Forgjæves havde Memnon raadet til at undgaae Slag, ødelægge Landet og saaledes bringe Alexander i Nød, medens man skulle ophøje Grækene i Europa og ved sin overlegne Flaade afojsøre Forbindelsen med Macedonien. De persiske Satraper i Lilleasien vilde ikke følge den forhavte Grækers Raab, men oppebiede Alexanders Angreb. I Spidsen for sine Ryttere styrte denne sig i Floden og midt ind i det vildste Haandgemæng; angrebet af flere fornemme Persere, som han i den yderste Livsfare, men blev reddet af en af sine Officerer, Klitus. Macedonerne vandt en fuldstændig Sejr. Efter Slaget sendte Alexander 300 persiske Rustninger til Athen som en Gave til Pallas Athene, med den Indskrift: „Alexander, Philips Søn, og Hellenerne, undtagen Lakedæmonierne, fra Barbarerne i Asien”.

Efter Sejren ved Granikus drog Alexander mod Syd langs Lilleasiens Vestkyst, hvor den ene Stad efter den anden overgav sig til ham. De græske Stæder vandt han aldeles for sig ved at give dem Skattefrihed og demokratiske Forstninger; de øvrige tabte idetmindste ikke noget ved at flitte Herre. Alvorlig Modstand fandt han derfor kun paa enkelte Steder, navnlig ved Halikarnassus, hvorhen Memnon havde trukket sig tilbage. Endelig faldt ogsaa denne Stad:] Memnon gik ombord paa Flaaden, underkastede sig flere af Øerne ved Lilleasiens Kyst og tænkte paa at føre Krigen over til Europa, da Øben bortrev ham. I ham mistede Perserne deres eneste dygtige Anfører, Alexander sin farligste Modstander.

Alexander var imidlertid draget igjennem Lycien og Pamphylien og havde [gjennem Pisidien, hvis tappre Indvaanere altid havde holdt sig uafhængige i deres Bjerger,]

banet sig Vej til Phrygien. Kun en Del af Hæren havde ledsgaget ham paa dette besværlige Tog; men i Foraaret 333 samlede han igjen alle sine Tropper i Gordium: Forstærninger fra Macedonien erstattede de efterladte Besætninger. Efterat have løst den gordiske Knude med Sværdet, drog han gjennem Kappadocien til Cilicien, hvis snevre Indgang den persiske Besætning seigt havde forladt. Syd om Tarsus og det vigtige Lands Besættelse opholdt ham nogen Tid.

Imidlertid havde den store persiske Rigshær samlet sig paa Syriens Sletter, den bedste Kampplads for dens talrige Skarer af Ryttere og Letbevæbnede, og Alexander var allerede draget frem til de syriske Porte for at gaae den i Møde, da han til sin store Forbavelse erfarede, at Perserne igjennem de nordlige amaniske Porte havde begivet sig ind i Ciliociens snevre Dale og stode ved Issus, som han nylig havde forladt. Ved deres uhyre Overmagt vilde de afojsøre den lille macedonske Hær fra Tilbagevejen, men snart saae de den usorsagt rykke imod sig. Det persiske Ryteri og de græske Lejetropper gjorde tapper Modstand; men da Alexander i Spidsen for sine Riddere og sin Livvagt banede sig Vej til Perserkongens Stridsvogn, frugtede denne for sin personlige Sikkerhed og trak sig ud af Kampen. Snart oploste Alt sig i en vild Flugt, og Darius standsede først paa hin Side Euphrat. Hans Moder, Gemalinie og Børn faldt i Alexanders Hænder, snart ogsaa hele hans Hof, som han havde efterladt i Damaskus.

Bejen til det indre Asien stod nu aaben; men Alexander vilde først lægge en sikker Grundvold for dets Erobring ved at bemægtige sig hele Søkysten og derved tillige den for hans Forbindelse med Hjemmet farlige Flaade. Hans Vej gik derfor gjennem Phoenicien, hvor Alt underkastede sig undtagen Thrus, som i Tillid til sin Beliggenhed og sin Flaade ikke vilde tillade Macedonerne at betræde Den. Det gamle Thrus paa Fastlandet blev opgivet; men den stærkt befæstede Stad paa Den forsvarede sig i 7 Maaneder. I Begyndelsen havde

Alexander intet andet Middel til at nææ den end at opkaste en Dæmning tvers igennem Havet; men snart sik han ved de andre phœniciske Stæders og Cyperns Flaader Overmagten tilføs, og efterat saavel Belejringen som Forsvaret var lebet med største Kraft og hidtil ukjendt Kunst, faldt endelig den stolte Stad (332). Et skækeligt Blodbad og Salget af de fleste Indbyggere straffede den haardnakkede Modstand.

Efterat have afvist Darius's Fredstilbud drog Alexander videre igennem Palæstina. Modstand fandt han kun ved Gaza, som i flere Maaneder blev forsvarer med stor Tapperhed af en persisk Besættning, men endelig maatte bukke under for den macedoniske Belejringskunst. Toget gif derpaa til Ægypten, som underkastede sig uden Sværdslag; thi den persiske Besættning vor for svag til at gjøre Modstand, og Ægypterne saae i Macedonerne Befriere fra det forhadte persiske Slag. Alexander lagde her Grunden til den helleniske Søstad Alexandria, som skulde danne et Bindeled mellem Ægypten og Grækenland. Han vandt Ægypterne ved sin Erbødighed mod deres Guder og gjorde endog et Tog gjennem Libhens Ørken til Ammons Helligdom. Nyget gif siden, at det højt anseete Drakel havde erklæret ham for Gudens Son.

I Foraaret 331 brød Alexander op fra Ægypten og drog gjennem Shrien og Mesopotamien mod den nye store Rigshær, som Darius havde samlet. Paa Gaugamelas Sletter i Assyrien, imellem Staden Arbela og det gamle ødelagte Nineve, stod det afgjørende Slag mellem Persernes Hundrede-tusinder og Alexanders Hær, der uagtet de hjemme fra modtagne Forstærkninger neppe talte 50,000 Mand. Som sædvanlig bukkede Barbarernes Mængde under for hellenisk Krigskunst, og Darius flygtede isom til Elbatana. Alexander derimod drog først til Babylon, hvor han holdt sit Indtog under Folsets Jubel. Ogsaa her ørede han de Guder, som Perserne havde foragtet, og gjenoprettede de af dem forstyrrede Helligdomme. Sine sejrrige Soldater tillod han i nogen Tid at hengive sig til den rige og høpige Stads Rydder. Derpaa faldt Susa og Persepolis med deres af alle Perserkonger

sammenhobede umaadelige Skatte uden Modstand i hans Hænder. [Derimod maatte han paa Bejen mellem de to sidste Stæder kjæmpe dels mod Bjerghoere, der havde været vante til kun imod Gaver at tilstede den store Konge Gjennemgangen igennem deres Passer, men som nu maatte bøje sig for Macedonernes Tapperhed, dels mod Satrapen i det egentlige Persien, hvis faste Stilling i de persiske Porte Alexander maatte omgaae ad næsten usynliges Bjerghøier.] Persepolis maatte som Persernes egentlige Hovedstad lide Straffen for deres forдум i Grækenland øvede Boldsgjerninger: den rige Stad blev plyndret og dens hørlige Paladser tilbuds oprændte. Derimod ørede Alexander Cyrus's Grav i Pasargadæ.

I Foraaret 330 drog han derpaa igjen imod Darius; men da han kom til Elbatana, var den uskyelige Perserkonge efter flygtet mod Nordost. Alexander islede med at førfolge ham, men erfarede snart, at Satrapen i Baktrien, Bessus, og andre af hans Ledsgagere havde gjort Oprør mod ham og førte ham med sig i Lænker. Med uhøre Hurtighed forsatte Alexander sin Forfølgelse og næede til sidst den døende Konge, hvem Bessus havde gjennemboret, idet han lod ham tilbage. Saaledes endte den sidste af de achæmenidiske Konger, der i over 200 Aar havde behersket Verdens mægtigste Rige: Alexander lod ham begrave mellem hans Forfædre og optraadte fra nu af mere som hans Eftersølger paa Persiens Throne end som en fremmed Erobrer. Han begyndte at vise sig for Østerlænderne i persisk Dragt og omgivet af al den store Konges Pragt, forsamlede de persiske Store omkring sig og delte Magten i de erobrede Lande mellem dem og de macedoniske Hærsørere. Kun ved saaledes at knytte det Nye til det Vestaaende var det muligt at vedligeholde Herredømmet i det umaadelige Rige, og det var Alexanders store Plan, at sammensmelte Asiatere og Hellener til eet Folk. Men man kan ikke undre sig over, at disse Besæbelsler maatte mishage hans Soldater, og at navnlig de macedoniske Store ikke syntes om at stilles lige med de af dem betungne Barberer.

[Paa samme Tid som Darius Komedmannus's Død gav Alexander Lejlighed til at optræde som Afsiens lovlige Herre, blev ogsaa den sidste Modstand mod hans Herredømme i Grækenland fuet. Den spartanske Konge Agis den Anden, en Sønnesøn af Agesilaus, havde allerede staatet i Forbindelse med Memnon. Nu var Persernes Magt i det øgæiske Hav aldeles tilintetgjort; men imedens Antipater var bestjærtiget ved et Oprør i Thraciens, havde Agis bevæget flere andre græske Stater til at forene sig med Sparta og helejrede det macedoniskestindede Megalopolis. Men Antipater lebte med en overlegen Hær til Peloponnes, slog Agis, der faldt efter en tapper Modstand, og twang Spartanerne til at slutte sig til de øvrige under Macedoniens Overherredømme ved Forbunds-dagen i Korinth forenede Grækere.]

Imidlertid betvung Alexander Øjergfolkene Syd for det kaspiske Hav og drog derpaa videre frem for at underkaste sig de østlige Satrapier, i hvilke Jesus sygte at opkaste sig til Konge. Toget gif gjennem Parthien, Arien, [Drangiana,] Arachosien [og Paropamisabernes Land] indtil Foden af den høje indiske Kaukasus. Overalt besættede Alexander sit Herredømme og anlagde macedoniske og græske Colonier, der gif hans Navn, paa de Steder, som han med sit mageløse Blik erkendte som de heldigste. Det ariske og det arachosiske Alexandria ere endnu betydelige Steder (Herat og Kandahar). Paa dette Tog viste sig for første Gang de sorgelige Folger af den mellem Kongen og hans macedoniske Abel opkomne Misforstaelse. Den stolte Philotas, som allerede tidligere havde paabraget sig Alexanders Brede, fortav i flere Dage en til ham angivet Sammensværgelse mod Kongens Liv og valte derved stærk Mistanke mod sig selv. Anklaget for Hæren af Alexander, tilstod han paa Pine-benk, at ikke blot han, men ogsaa hans Fader havde lagt Raab op imod Kongen. Ifølge denne ved Pinslerne fremtvungne Bekjendelse blev Philotas henrettet og den 70aarige Parmenion, der var ladt tilbage i Ecbatana, hemmelig ryddet af Venen.

I Begyndelsen af Året 329 drog Alexander over den snedekte indiske Kaukasus ind i Baktrien og, da Jesus flygte mod Norb, derfra over Oxus ind i Sogdiana. Kongemorderen blev her forladt af sine Folk og fanget af Alexander, der senere lod ham dømme og korsfæste paa østerlandske Bis. Floden Taxartes blev Grænsen for det macedoniske ligesom før for det persiske Rige, og ved den rejste sig det højerste Alexandria; men Alexander maatte tilbringe to År i disse Egne og med frygtelig Strenghed hærje det rige Land, førend han kunde fåae sit Herredømme over det ret befæstet. I Sogdianas Hovedstad, Marakanda, var det at han i et Drifkelag, henrevet af rasende Forbitterlse, dræbte Alitus, som haanede ham lige i hans Øje; Fortvivlelse greb ham strax efter Forbrydelsen, og i 3 Dage jamrede han uden Sovn og Næring over Bennens Drab. [Ikke længe efter opdagedes en Sammensværgelse mod Alexanders Liv mellem nogle af de macedoniske Ynglinger, der som Pager opdroges ved hans Hof, og Philosophen Kallisthenes, Aristoteles's Slægtning og Discipel, der blandt andre græske Værdie led-sagede Kongen, blev mistænkt for at have ophidset dem dertil. Pagerne blev paa sædvanlig macedonisk Bis stenebe af Hæren; Kallisthenes, som ikke var bleven overbevist om Deltagelse i Forbrydelsen, men havde vakt Kongens Brede ved frie Uttringer mod den af ham forbrede østerlandske Tilbedelse, blev holdt i Fængsel indtil sin ikke længe efter paafølgende Død.]

[I Året 327 underkastede Alexander sig ved en næppe besværlige Kampe de Vest for Indus, især i Kabuldalen, boende Indere, der under Darius Hyksaspis's Søn havde været persiske Undersaatter, men nu længe havde været uafhængige.] I Året 326 gif han dernest over Indus og blev modtaget med stor Herbsdighed af Kongen af Taxila, der havde kaldt ham til Hjælp mod sin Rabe Porus, den megtigste Fyrste i Hemslolandet. Efter en haardnakket Kamp ved Floden Hydaspes, i hvilken især Inbernes talrige Elefanter bragte Makedonerne i stor Fare, blev Porus fanget, men gif under Alexanders Overherredømme sit Land udvidet tilbage.

Bed Hydaspes anlagdes to Colonier: Bucephalæ, opkaldt efter Alexanders i Slaget dræbte Stridshingst Bucephalus, og Nicæa (Sejrstadens). Videre frem gik Toget over Akesines og Hydræotes igjennem det stærkt befolkede og cultiverede Land; men ved Hyppasis blev Alexander standset af sine ubematte Krigere. Hans eventyrlige Opdagelseslyst, for hvilket Rygten om det rige Gangesland, den ægte brahmaniske Culturs Sæde, var i høj Grad tilstrækende, og som først i det østlige Ocean saa sin naturlige Grænse, blev saaledes overvundet af Hærens mere prosaiske, men for Rigets Bestaaen unægtelig mere hensigtsmæssige Streæben efter at vende tilbage.

Men idetmindste vilde Alexander dog underkaste sig Induslandet. Han selv med en Del af Hæren indstivede sig derfor paa en imidlertid samlet og bygget Flaade, der sejlede ned ad Indfloderne og derpaa ad Indus selv lige til dens Mundning. Hans højbetroede Venner Kraterus og Hephaestion førte de øvrige Tropper langs Flodbredderne. Nogle af de omboende Folk underkastede sig frivillig; andre gjorde Modstand, især opslammede af Brahminerne, og ved Vælejringen af en Stad [i Mallernes Land (Mustain)] havde Alexanders Forvovenhed nær kostet ham Livet. Hele Induslandet blev imidt erobret, og som sædvanlig efterlodes en Del af Hæren i nybyggede Stæder. I Efteraaret 325 gik endelig Tilbagetoget for sig: Flaaden sejlede [under den dygtige Nearch] fra Indusdeltaet til Mundingen af Tigris, medens Alexander selv med den største Del af Hæren drog igjennem Gedrosiens Ørkener. Soldaternes Lidelser paa dette Tog vare frygtelige, og efter Fortællingen skal kun 4 have overstaet dem. Endelig naaede man det frugtbare Karamanien, og overbaadige Festen afløste den strækkelige Nød.

Saaledes vendte Alexander [i Begyndelsen af Året 324] tilbage til sit store Riges Midtpunkter, og det var paa høje Tid, at han kom. Saavel persiske som macedoniske Statholdere og Ansørere havde i hans Fraværelse tilladt sig de skammeligeste Udsugelser og Understeb, og overalt blev han modtaget af de Undertryktes Klager. Alexanders Forbittrelse var stor, og

mange af de Skyldige maatte bøde med Livet. Han var iske, som Perferkongerne, ligegyldig ved sine Undersætters Vel, men vilde hæve Asiaterne til samme Stilling som Macedonerne. Til Befordring af dette sit store Maal gjorde han nu flere Foranstaltninger. Han holdt en stor Bröllopsfest i Susa, hvor han selv, der allerede tidligere havde taget den baltriske Høfstedatter Roxane til Gemalinde, tegtede en af Darius's Døtre, Hephaestion en anden, de fleste andre Ansørere og flere tusinde Soldater andre Asiatereinder. Dernæst optog han mange i macedoniske Krigskunst oplært Asiatere i sin Hær, endogsaa blandt Ridderne. Det var for meget for Macedonernes Stolthed, og da han vilde sende 10,000 af dem hjem, udbryd deres Misfornøjelse i et formeligt Mytteri. Dette blev imidlertid snart dæmpet ved Alexanders klog og bestemte Optreden, og efter en almindelig Forsoning droge de 10,000 Veteraner rigt begavede hjem under Ansættel af Kraterus, [der tillige skulde afdøse den af Olympias bagværende Antipater].

Under et Ophold i Ecbatana havde Alexander den store Sorg at miste sin elskede Hephaestion, der blev bortrevet af en Sygdom. Desfra drog han til Babylon, som han havde bestemt til sit Riges Hovedstad. Han modtog her Geandsatslæber fra de fjernehede Lande og beklæftigede sig allerede igjen med store Planer, nærmest med en Omsejling af Arabien. Men kort efterat han havde givet Hephaestion en Ligbegjængelse, der kostede 10,000 Talenter, og anstillet Offeringer til ham som til en Heros, blev han selv oversædet af en hidsig Feber, der bortrev ham i en Alber af 33 Aar (323).

Neppe har vel noget andet Menneske i såd fort en Tid udrettet saa meget som Alexander den Store. Iske blot som Erobrer var han trængt frem til Nil, Zagartes og Indus; men overalt havde han ved sine Colonier udbredt græs Cultur og Liv. Uhyre Pengemasser, der hidtil laae ubrugte i den store Konges Skatkamre, havde han sat i Omsløb; Handel og Industri havde faaet et hidtil ukjendt Omfang. Den græske Kunst vandt ikke ved at stræbe efter østerlandsst Pragt og Thrige, gl. Historie.

Overdrivelse; men Bidensstaben fik en uhyre Masse af nyt Stof, som allerede den store Aristoteles, understøttet af Alexanders kongelige Gavmildhed, isede med at omfatte. Kun selve Grækenland tabte ved at sprede sine Kræfter over Østen; med Friheden svandt Kraften og Geniet fra Athen. Den sjonne og ædle, men ikke noget stort Stof omfattende, rent hellenistiske Dannelses Tid var forbi; den paa østerlandske Grund henplantede, lærde og elegante, saakaldte hellenistiske Dannelsse træder i dens Sted.

§ 13. Alexanders Efterfølgere (323—280).

Heroernes Efterkommer og Gudens Søn, selv tilbedt som Gud, var sunken i Graven; med ham hans Planer, der gik ud over sædvanlige Menneskers Magt — at betvinge Vesten, opføre hjælpmæssige Bygninger, flytte Europæere til Asien og Asiatere til Europa. De macedoniske Generaler, hidtil den store Konges lydige Hæderstab, saae pludselig et vigt Spillerum aabent for deres Ergjerrighed, og den i Babylon samlede Hær havde Rigets Skjægne i sine Hænder.

Den fornemste af de tilstedevarende Generaler, Perdikkas, hvem den døende Alexander havde overgivet sin Ring, sammenkaldte de mest ansete Officerer for at raadslaae om Thronfølgen; men Hæren trængte ind imellem dem, og det kom til aabenbar Kamp mellem Fodfolkset og det adelige Rytteri. Det sidste maatte trække sig ud af Staden; men Fodfolkset manglede ansete Førere, og der blev sluttet et Forlig, hvorved Alexanders Halvbroder, den aandsvage Philip Arhidæus og den Søn, som man haabede, at Xerxes skulde føde, og som virkelig snart efter blev født og kaldet Alexander, blev Konger, men Perdikkas fik Magten i deres Navn. Han befæstede den ved at lade Fodfolksets Ledere henrette og haabede i Spidsen for Hæren at kunne oprettholde Rigets Enhed, medens han fjernede de øvrige tilstedevarende Store ved at give dem Provindser at bestyre. Saaledes fik den kluge Ptolemaeus, Lagus's Søn, Egypten, den tapre Kysi-

machus Thracien. Kraterus, der var paa Vejen til Europa med de 10,000 Veteraner, skulde dele Statholderkabet i Macedonien og Overherredømmet i Grækenland med den gamle Antipater. Ærvært beholdt de fleste Statholdere de dem af Alexander tildelede Provindser; saaledes Antigonos, der ligesom Perdikkas var af en fyrtelig macedonisk Slægt, sine Lande i Lilleasien, især Phrygien. Den unge Seleucus, der allerede havde udmarket sig meget under Alexander, og Antipaters Søn Kassander fik de højeste Postier ved Hæren under Perdikkas.

Medens Macedonerne saaledes delte Magten imellem sig, og Asiaterne sørgede over den store Konges Død, isede Grækerne med at afsætte det ubante Lag. [En Mængde af de i de østlige Militærcolonier efterladte Soldater satte sig i Bevægelse for at drage hjem til deres Fædreland, men blev overvundne og nedslæbde af Perdikkas's Tropper. Langt farligere blev Bevægelsen i selve Grækenland. I Athen fik Hyprides strax Overhaanden over Demades, den tapre Leosthenes, der havde tjent under Alexander, men misfornøjet var vendt tilbage til sin Færestad, over Phokion, og] Demosthenes, der ikke længe før havde maattet vandre i Landsflygtighed, vendte under Folnets Jubel tilbage. De fleste andre græske Stater sluttede sig til Athenerne, og en betydelig Hær rykkede [under Leosthenes] mod Antipater, slog ham ved Thermopyle og tvang ham til at indestulle sig i Festningen Lamia (den lamiske Krig). Men Leosthenes faldt under Beleiringen, og da Kraterus ankom fra Asien med sine Veteraner, bussels Grækerne under for Overmagten (322). Athen maatte antage en mere aristokratisk Forfatning: [af dets 21,000 Borgere beholdt kun de 9000 mest velhavende deres Borgerret, og mange af de øvrige blev endog forflyttede til Thracien. En macedonisk Besætning i Munychia fik Opført med de Tilbageblevne,] og den af Antipater højt agtede Phokion kom i Spidsen for Staten. Demosthenes flygte; men da af Antipater udsendte „Flygtningejægere“ indhentede ham paa Den Kalaria, hvor han dræbte sig selv, for ikke at

faalde i deres Hænder. [Hyperides og] mange Andre blev henrettede, og overalt i Grækenland blev Macedoniens Fjender dræbte eller forviste. Kun de raae og tappre Etolere gjørbe i deres Ørger en haardnakket Modstand og bevarede derved deres Frihed, da Forholdene i Asien snart faldte Antipater og Kraterus derhen.

Der var nemlig meget hurtig opstaaet Spid imellem Perdikas, der vilde opretholde Rigets Enhed, og Statholderne, der vilde gjøre sig uafhængige i deres Provindser. Den første, der viste sig ulydig mod Rigsforsitaneren, var Antigonus, som nægtede sin Distract til Crobringen af Kappadocien, der efter Perdikas's Bestemmelse skulde overgives til Grækeren Eumenes fra Thracien, forhen Alexanders Sekreter, en udmerket begavet Mand. Perdikas's erobrede derfor selv Kappadocien til Eumenes og vandt i ham sin troeste Tilhænger. Antigonus skulde nu straffes, men flygte til Antipater, og der dannede sig et Forbund mod Perdikas's Overmagt imellem Antigonus, Antipater, Kraterus og Ptolemaeus. Den Sidste havde ved sin Klogstab allerede fuldkommen besætst sit Herredømme i det rige og gunstigt beliggende, affondrede Egypten og havde endog underlaftet sig Rhrene; imod Perdikas's Bestemmelse havde han ladet Alexanders Lig bringe til Alexandria; han mere end nogen anden af Felthererne havde allerede besluttet at grundlægge et uafhængigt Herredømme i sit Land, uden at streebe efter det Hele. Imod denne farlige Modstander drog Perdikas selv, medens Eumenes i Lilleasien skulde modstaae de Øvrige (321). Eumenes havde her en meget vanskelig Stilling, da hans macedoniske Tropper med stor Uvillie fulgte ham, der ikke var af det herskende Folk, mod den mest ansete og afholdte af alle Alexanders Generaler, den ødle Kraterus. Men han havde allerede dannet sine Kappadociere til fortæffelige Soldater og skjulte desuden med stor Smilhed for sin Hær, mod hvem han førte den. Saaledes vandt han en glimrende Sejr over Kraterus, der selv faldt i Slaget: han døde i Eumenes's Arme og blev begræbt af denne sin fordums Ven.

Men imidlertid forspildtes Sejrens Frugter ved Perdikas's Falb. Denne havde ved sin Grusomhed og Stolthed gjort sig forhadt blandt sine Soldater, og da han ved Nilen hjæmmede uheldigt mod Ptolemaeus, blev han i et Oprør dræbt af Seleukus og andre af sine Officerer. Ptolemaeus foretrak sin sikre Stilling for den ham tilbudte Rigsforsitaner-Værdighed, og efter flere nye Uroligheder overdroges denne til den gamle Antipater. Den var imidlertid ikke længere af stor Betydning: det sejrende Parti havde jo netop fjæmpet for Statholbernes Uafhængighed. Blandt disse indtraadte nu ogsaa Seleukus, der fik Babylon. Eumenes maatte snart med en lille Skare indeslutte sig i den vindtagelige Klipveborg Nora, og Antigonus fik Overmagten i Lilleasien.

I Året 319 døde den 80aarige Antipater, og i hans Sted blev en anden af Alexanders gamle Generaler, Polyperchon, Rigsforsitaner og Statholder i Macedonien. Herover blev den voldsomme og høfshæghe Kassander, der allerede betragtede Macedonien som sit Arverige, højlig forbittret og forbandt sig med sin Broder Ptolemaeus og Antigonus, de to nægtigste Statholdere, der begge stæbte efter uafhængig Kongemagt. Polyperchon optraadte derimod som Kongehusets og Rigsenhedens Forsvarer og søgte navnlig ved tre Midler at befæste sig mod sine farlige Fjender. For det Første faldte han Olympias tilbage fra Epirus, hvor hun paa Grund af sit fjendtlige Forhold til Antipater havde taget sin Bolig efter sin Sons Død; herved knytte han sin Sag til Alexanders Minde. Dernest udnævnte han Eumenes til Ansører for de kongelige Tropper i Asien, navnlig de gamle Argyraspider, der havde deltaget i alle Alexanders Felttog, og denne snilde og driftige Mand stod snart igjen i Spidsen for en betydelig Hær, med hvilken han drog til det indre Asien og fik de fleste Statholdere til at slutte sig til ham. For det Tredie ophævede Polyperchon ved et kongeligt Rescript alle de af Antipater i Grækenland foretagne Forandringer og opfordrede Helgenerne til at styrte de Kassander hengivne Oligarchier. I de fleste græske Stater forefaldt nu blodige Folkebevægesser; i

Athen blev Demokratiet gjenoprettet og den 80aarige Phokion maatte tømme Giftbægeret [318].

Men Polysperchon besad ikke tilstrækkelig Kraft og Dyrktighed til at hjælpe dem, han havde bragt til at rejse sig, og Athen maatte snart igjen anerkjende Kassanders Overherredømme. Denne indskrænkede etter Demokratiet og indsatte den fint dannede og lærde Demetrius fra Phalerum til Regent i Athen. Ogsaa i Makedonien mistede Polysperchon snart Herredømmet. Olympias rasede her som en Furie, ryddede Philip Arrhidæus af Bejen og forvandlede den Erefrygt, hvormed Alexanders Moder var modtaget, til Skæk og Uføly. Kassander vendte derfor tilbage, indsluttede hende i Pydna og tvang hende efter en lang Belejring til at overgive sig [316]. Han lod derpaa Olympias døbe, holdt Roxane og hendes Søn i Hangenslab og herskede uinbørskrænket i Makedonien. [Han øgtebede Alexanders Halvsøster Thessalonika, anlagde Stæderne Thessalonika og Kassandria i Stedet for de af Philip ødelagte chalidiske Stæder og gjenoprettebede Theben.]

Eumenes havde imidlertid med udmarket Dyrktighed ført Krigen mod Antigonus; med mageløs Klugslab havde han vidst at holde sin Hær sammen, skønt dens øvrige Anførere idelig lagde Raad op imod ham, den Fremmede, der fordunklede dem saa albeles; men da Arghraspiderne i et Slag havde mistet deres Hustruer, Børn og Bagage, udleverede de ham til Antigonus imod at erholde det Tabte tilbage. Saaledes faldt Eumenes i sine Fjenders Hænder og blev dræbt [316].

Saavel i Europa som i Asien maatte saaledes Kongehusets Tilhængere bække under; men aldrig saa snart havde de forbundne Statholdere naaet dette deres Maal, førend de kom i Strid med hinanden. Antigonus traabte efter Eumenes's Falb op som Herre i Asien og behandlede de øvrige Statholdere som sine Undergivne, bl. a. den hidtil med ham forbundne Seleukus. Men denne flygtede til Ptolemæus, og disse to forbant sig, for at modstå Antigonus's paa saa stor en Magt støttede Stræben efter Overherredømmet, med

Kassander og Lysimachus, som hidtil havde været beslægtet med indre Kampe i Thraciens og først nu kunde begynde at tage Del i Verdensbegivenhederne. Antigonus gav sig nu pludselig Mine af at forsvarer Kongehuset, erklærede Grækerne for frie og forbandt sig med Polysperchon, der havde bevaret Magten i nogle græske Stater. I de følgende Aar rasede Krigen baade i Asien og Europa. Det lykkedes Seleukus, der ved sin Mildhed havde vundet Asiaternes Hengivenhed, at vinde Babylon tilbage (312)*) og versra at udbrede sit Herredømme over alle de østlige Provindser. Derimod erobrede Antigonus Syrien, og Ptolemæus, Kassander og Lysimachus maatte indgaae en Fred, hvorved de erkendte ham for Herre over hele Forasien (311). Den unge Alexander blev erkjent for Konge; men Kassander ilde med at lade ham og hans Moder myrde.

Bed Freden var det blevet bestemt, at de græske Stater skulle være uafhængige; men endnu i Aaret 307 stode de fleste af dem under Kassanders Herredømme. Da besluttede Antigonus, der aldrig opgav sin Stræben efter Enherredømmet, igjen at optræde som Beskytter af den græske Frihed, for saaledes at vinde Hellenerne for sig. Udsørsen overdrog han til sin Søn Demetrius, senere kaldet Poliorcketes (Stadsbeskytteren). Denne i legemlig og aandelig Henseende af Naturen herligt udrustede Mand, dengang 30 Aar gammel, forenede en macedonisk Feltherres Kraft og Virksomhed med en Atheners Vid og Elskærdighed, men ogsaa med en asiatisch Sultans Bellyst og Tøjlesløshed. Iovrigt højt letfindig og ustabil nærede han en usoranderlig Erefrygt og Hengivenhed for sin gamle Fader og var fuld af Begejstring for hellenist Biderenslab og Kunst. Intet Hørv kunde derfor være ham sjærere end at befrie Grækenland og navlig Athen. Denne Stat havde nu i over 10 Aar været bekerset af Demetrius Phalereus under Beskyttelse af en macedonisk Besættning.

*) Fra denne Seleukus's Tilbagekomst til Babylon regnes den saakalde Seleukidiske Era, der blev almindelig anvendt i det syriske Rige.

Den havde i denne Tid nydt indre og ydre Fred; Handel, Kunst og Videnskab havde blomstret, og navnlig havde Peripatetikeren Theophrast, Aristoteles's Discipel, samlet utallige Disciple om sig; men Sædernes Fordærvelse var bleven farfærdelig, og Demetrius havde uagtet sin philosophiske Danmarkske givet Exemplet paa den mest forsinde Bellyst og Overdaadighed. Folket havde oprejst 360 Billedstøtter af sin forfængelige Hærfører, men omstyrte dem ligesaa hurtig, da den anden Demetrius med en betydelig Krigsmagt landede i Attika, fordrev den macedonske Besættning og med Agtelse bortsendte sin lærde Navne. Demetrius Poliorcketes gjenopprettede Demokratiet i Athen, og Folket viste sin Taknemlighed ved de mest overdrevne Greekbevisninger: det opstillede hans Billedstøtte ved Siden af Harmodius's og Aristogitons, gjorde ham og hans Fader til sine Skytsguder, opreste dem Altere og Templer og opkalde Maaneder, Dage, ja to nye Phryler efter dem.

Fra Athen kældtes Demetrius af sin Fader til Cypern, som han erobrede efterat have overvundet Ptolemeus i et stort Søslag, hvor han anvendte sex og syv røbærede Skibe (306). Af de talrige Fanger løslod han de fornemste med ridderlig Edelmodighed og tog de øvrige i sin Ejendom. Den, der bragte Antigonus Efterretningen om denne glimrende Sejr, begyndte sin Tale med de Ord: „Til Lykke, Kong Antigonus!“ Under almindeligt Bisald tog den gamle Kriger imod den Titel, som han nu efter Kongehusets Undergang haabede at kunne gjøre gjældende over hele Riget, og skrev til sin Søn: „Til Kong Demetrius.“ Men de 4 andre Fyrster fulgte Exemplet, og Alexanders Rig var nu aabenbart opløst i 5 Dele.

Antigonus haabede imidlertid efter Sejren ved Cypern at kunne kne Ptolemeus og udrustede en stor Magt mod Egypten; men Angrebet paa dette vanfælig tilgjængelige Land mislykkedes albeles. Derefter vilde han fuldkommen bemægtige sig Søherredømmet og sendte i Aaret 305 Demetrius mod Rhodus. Denne Stat havde efter Alexanders Død

gjenerhvervet sin Frihed og næret en høj Grad af Flor ved at holde sig neutral under de følgende Krige. Den var blevet Middelpunktet for Handelen mellem Østen og Vesten og havde en betydelig Sømagt, som den kun anvendte imod Sørøvere. Da den ikke vilde underlaafig sig, belejrede Demetrius den store og flotte Stad, som omtrent 100 Åar før var anlagt fra de 3 forenede gamle Stæder paa Den, med Anvendelse af alle Magtens og Kunstens Midler og viste sit store Geni i at opfinde nye Belejringsmaskiner. Men Rhodiernes Heltemod gjorde alle hans Anstrengelser frugtessløse: fuld af Beundring efterlod han dem sit uhøre Belejringstaarn, Helepolis falder, til Grindring, da han i Aaret 304 blev kældet til Grækenland.

Her havde nemlig Kassandra igen faaet Overmagten og belejrede Athen. Demetrius isede til Hjælp og fordrev ham fra alle Lande Syd for Thermopyle. I Athen boede han i Parthenon, som det smigrende Folk alene fandt ham værbigt, og Gudinbens Helligdom blev Skuepladsen for de skændigste Udsævelser. Saaledes var Erefrygten for Religionen funket. I Korinth udnævntes dernæst Demetrius til Hellenernes Feltstyrke og vilde allerede til at angribe Kassandra i Macedoniens, da hans Fader igjen kældte ham til Asien for at modstaae et truende Angreb af de andre med Kassandra forbundne Konger.

Selenkus havde imidlertid hjæmpt mod Kong Sandrakottus [Tschandragupta], der havde udbredt sit Herredømme over hele det nordlige Indien, og havde overladt ham Alexanders Erobringer i Induslandene, men sluttet Forbund med ham og af ham erholdt 500 Elefanter. Disse førte han nu til Eilseasien, hvor han forenede sig med Eysimachus, og det kom til et Hovedslag ved Ipsus (301), i hvilket den 80aarige Antigonus faldt, og Demetrius kun undkom med en lille Skare. Eysimachus blev derpaa Herre over det vestlige Eilseasien, Selenkus over det Øvrige af Antigonus's Rig; dog vare flere Lande, som Armenien, Kappadocien og Pontus, allerede igjen næsten uafhængige under indfødte Fyrster. Det

sidste Forsøg paa at gjenoprette Alexanders Rige var til-intetgjort.

Demetrius var efter Slaget ved Ipsus endnu i Besiddelse af en betydelig Sømagt og enkelte Øer og Stæder: han agtede at gjøre sit hjære Athen til Udgangspunkt for sine Foretagender; men det havde allerede faaet nok af sin Skytsgud og lufkede Portene for ham. Saaledes maatte han i nogen Tid slække om som Sokonge. Men da Seleukus ægtede hans skønne Datter Stratonike, hævede han sig igjen til større Magt, erobrede efter en Del af Grækenland, bl. a. Athen, som han behandlede med største Mildhed; jo tilsidst blev han endog Herre i Macedonien. [Kassandra var nemlig død (297), og hans to unge Sønner, Antipater og Alexander, stredes med hinanden. Antipater myrdede i sin ræsende Herfælshøje sin egen Moder, Thessalonika, og Naboskyrsterne blandede sig i Striden.] Kassandra's vilde Slægt blev fortrængt; den unge ridderlige Kong Pyrrhus af Epirus, [der tidligere fortrængt af Kassandra havde hjæmplet under Demetrius ved Ipsus, men ved Ptolemeus's Hjælp havde gjenerhvervet sit Fædrenerige,] bemægtigede sig den vestlige Del af Macedonien; det Meste af Landet tilhørte Demetrius [294].

Men Macedonerne kunde ikke længe finde sig i hans overmodige Sultanvæsen: da Pyrrhus og Lysimachus angrebe ham, gifte de over til disse, som delte Landet imellem sig [287]. Snart efter maatte imidlertid Pyrrhus vige for den mægtige Lysimachus og vendte sig mod Italien. Demetrius var flygtet til Grækenland, men efterlod sine Besiddelser her til sin Søn Antigonos Gonatas og gifte med nogle Tropper over til Lilieasien for her at grunde sig et nyt Rige. Efter forskellige servorne Kampe maatte han tilsidst overgive sig til Seleukus's Overmagt. Denne holdt ham i et mildt Fængsslab; men udelukket fra Bevristet hengav han sig aldeles til Udsævelser og døde et Par Aar efter.

Alexanders Rige var nu delt imellem hans 3 gamle Kampfæller: Ptolemeus, Seleukus og Lysimachus. Ptolemeus, der allerede var over 80 Aar gammel, overgav sit

Rige til sin yngre Søn Ptolemeus Philadelphus med Forbigaaelse af den øldste, Ptolemeus Keraunus, der var et ondt og voldsomt Menneske. To Aar efter døde den gamle Konge (283). Ptolemeus Keraunus var flygtet til sin Søn Lysimachus og havde i Forbindelse med dennes Gemalinde, sin Halvsøster [Arsinoe] ophidset ham til at lade sin egen Søn af første ægtestab, den dygtige og brave Agathokles, dræbe. Dette skændige Mord gjorde Lysimachus almindelig forhåbt, og opfordret af Agathokles's Familie besluttede Seleukus at benytte sig af Lejligheden til at udvide sit Rige. Ved Korupedion mødtes de to gamle Konger: Lysimachus faldt (281), og Seleukus gik, efterat have overladt alle Vandene i Afien til sin Søn Antiochus, over til Europa. Men her blev han myrdet af Ptolemeus Keraunus, hvem han gjæstfrit havde optaget ved sit Hof (280). Den sidste af Alexanders nærmeste Efterfølgere [Diadocherne] var saaledes død: hans Efterkommere, Seleukiderne, beholdt de østlige Lande, ligesom Ptolemaerne beholdt de afrikanske. Ptolemeus Keraunus blev for en kort Tid Herre over de europæiske.

§ 14. Grakerne i Vesten indtil Rom's Herredomme.

Efter Timoleons Død (336) udbrøde Partistridighederne snart igjen i Syrakus, og 20 Aar efter lykkedes det en snild og kraftig Eventyrer, Agathokles, at opkaste sig til dets Hersker. Han ræsede med frugtelig Grusomhed mod alle Velhavende og støttede sin Magt paa Øbelen og Lejetropperne. Da han mere og mere udbredte sit Herredomme over Sicilien, kom han snart i Krig med Carthagerner og blev indesluttet af disse Overmagt i Syrakus. Da fattede han den driftige Plan, at gaae over til Afrika og angribe Carthagerner i deres eget Land, medens en tilstrækkelig Besætning blev tilbage i Syrakus. Det lykkedes ham at slippe igennem den fiendtlige Flaade, og snart landede han i det rige, som en Have dyrkede carthagiske Land, hvor der herskede den dybeste Fred (310). Han slog Carthagerner, som i deres Skæ

offrede 500 Børn til Moloch, og en Mængde Stæder faldt i hans Hænder. Men Hovedstaden selv kunde han ikke indtage, og efter flere Aars afvergslende Kampe vendte han igjen tilbage til Sicilien. Han antog Kongetitelen [paa samme Tid som Diadocherne] og sluttede Fred med Carthagernerne, der beholdt deres gamle Besiddelser paa Sicilien. I den øvrige Del af Den opretholdt han sit Rædselsherredømme, indtil han blev myrdet paa sin egen Sønnesøns Foranstaltung (288).

Efter den kraftige Enghærstlers Død opstod der en almindelig Forvirring paa Sicilien: Tyranner befæmpede hinanden i de helleniske Stæder; Agatholles's Venetropper, som for største Delen bestode af Campanere og andre Italienerne, skulde efter en Overenskomst med Syrakusane vende tilbage til Italien; men da de paa Vejen varre blevne gjæstfrit modtagne i Messana, myrdede de deres Værtter og grundede under Navn af Mamertinerne (af Mamer, d. e. Mars) en Røverstat, der snart blev frygtet af alle Naboer; Carthagernerne benyttede sig af den almindelige Opløsning til at udbrede deres Magt.

I Italien var de helleniske Stæders Tilstand endnu værre: Kun Tarent var endnu rigt og blomstrende ved Handel, Fisfeli og Fabriker; især varre de tarentiniske Usbtøjer berømte. [Dions og Platons Ven, Pythagoreeren Archytas, udmaerket som Philosoph, Statsmand og Heltherre, havde i den første Halvdel af det 4de Jahrhundreb høvet denne Stab til den højeste Flor; men efter hans Død varre Tarentinerne mere og mere henfaldne til Oppighed og hav'e, for at modstaae de tapre Lucanere, begyndt at tage fremmede Fyrster i deres Sold. Saaledes havde de indkalbt Kong Alexander af Epirus, Olympias's Broder, der ogsaa var heldig mod Lucanerne, men snart siklyst til at erobre sig selv et Rige i Italien, hvorför han blev forladt af Tarentinerne og snart buskede under (331).] Imidlertid havde Rømerne begyndt at udbrede deres Magt til Storgrekkenland, og Tarentinerne

[saae snart, at de varre farligere Fiender end deres gamle Naboer. De opgave derfor de svagere græske Stæder, som Thurii, og] sagte en Støtte imod Roms Overmagt i deres fordums Hænder, Lucanerne og andre italienske Folk. Men da disse ikke kunde modstaae Rømerne, indkalde de Tibens største Heltherre, den macedoniske Krigskunsts Arving, Kong Phrrhus af Epirus (280).

Da denne uagtet sine Sejre ikke kunde betvinge Rømerne, gik han over til Sicilien, som næsten ganst var faldet i Carthagernes Hænder [278]. Han var Agatholles's Søigersøn og haabede idetmindste at gjenoprette dennes Rige. I Begyndelsen lykkedes ogsaa alle hans Foretagender: [overalt sluttede Grækerne sig til ham, og Carthagernes stærkeste Stæder, som Eriz og Panormus, faldt i hans Hænder; kun Lilybæum modstod alle hans Anstrengelser. Phrrhus tenkte nu paa at gaae over til Afrika]; men Sicilianerne blev mere og mere misfornøjede med hans Strenghed og faldt ligesaa hurtig fra ham, som de havde sluttet sig til ham. Han vendte derfor igjen tilbage til Italien [275], men blev nu slaet af Rømerne. [Forgjores sagte han Hjælp fra de hellenistiske Riger i Østen: de indsaae ikke, at de ved at svigte Grækerne i Vesten opgave et Bulværk mod Rømerne, som de snart skulde komme til at savne.] Phrrhus drog altsaa hjem [274], og Tarent faldt snart efter i Rømernes Hænder (272).

Paa Sicilien havde efter Phrrhus's Bortgang Mamertinerne begyndt at udbrede deres ødelæggende Magt; men den syrakusanske Heltherre Hieron, en ædel ung Mand af Gelons Slægt, overvandt dem og indskrænkede deres Herredømme igjen til Messana. Hans taknemlige Landsmænd valgte ham til Konge (c. 270), og under hans lange Regjering havde Syrakus endnu en lykkelig Periode, skjønt det snart blev en Basalstat af Rømerne, der ved den første puniske Krig erhvervede sig Herredømmet over hele det øvrige Sicilien. Efter Hierons Død faldt endelig ogsaa Syrakus i deres Hænder (212).

§ 15. Macedonien og Grækenland fra 280 til 200.

I Aaret 280 var Herredømmet over Alexanders Rige delt imellem 3 [af Epigonerne (Diadochernes Sønner)]: i Asien herslede Antiochus, i Afrika Ptolemaeus Philadelphus; i Europa opklaede den skændige Ptolemaeus Keraunus sig til Herre. Men neppe havde han endnu besøgt sin Magi i Thracien og Macedonien, førend et frygteligt Uvejr trak op over disse Lande. Kelterne eller Gallerne, Vesteuropas mest udbredte Folkestamme, havde i de sidste hundrede Aar mere og mere nærmet sig den græske Halvø og brøde nu pludselig ind i Thracien og Macedonien. Ptolemaeus, der fuld af Foragt for Barberne isede imod dem, faldt i Kampen, og under de frygtelige Øbelæggelser udbredte de sig over Landet. Aaret efter trængte de under Brennus (rimeligvis et keltisk Fællesnavn for en Hærste) ind i Grækenland. Mellemgrækenlands forenede Hære søgte at standse dem ved Thermophyle; men de stege over Ærgene ad samme Vej, som forbuni Perseerne, og rykkede frem imod Delphi, lokkede af Mygget om dets Skatte. Men her blev de brenne tilbage, efter Sagnet af Guden selv, der ligesom 200 Aar tidligere understøttede sine Forsvarere ved Iordskælv og Uvejr. En Del af dem stiftede derpaa et Rige i Thracien, medens andre gik over til Illeasien [278].

Paa samme Tid lykkedes det Antigonus Gonatas, [der ligesom Ptolemaeus Keraunus var en Dattersøn af Antipater,] at bemægtige sig Herredømmet i Macedonien, og denne utrættelige og forstandige Mand, der ikke som hans geniale Farer stræbte efter det Overordentlige, men med Klugstab forfulgte et bestemt Maal, grundlagde endelig ogsaa i Stammelandet et Familierige for Antigoniderne, ligesom Seleukus og Ptolemaeus allerede havde gjort for deres Efterkommere i de nherhvervede Lande. Bel kunde han ikke modstaae Pyrrhus, da denne, efterat være vendt tilbage fra Italien, faldt ind i Macedonien; men den epirotiske Helt, som isede fra Kamp til Kamp, faldt fort efter ved et Angreb paa Argos

(272), og Antigonus gjenoprettede snart sit Herredømme, ikke blot i Macedonien, men ogsaa i en stor Del af Grækenland.

Blandt de af Macedonien afhængige græske Stater var Athen, som endnu i aandelig Henseende var Grækenlands Hovedstad. Paa denne Tid blomstrede der den nye Komedie og de forskellige philosophiske Skoler, af hvilke især de to nye: den epikureiske og stoiske vare et Udtryk af Tidens forskellige Retninger. [I Epikurs Lære søgte Mange en Støtte for den bestandig tiltagende Hæft til at hængive sig til Privatlivets Nytelser og Ro, uden at belymre sig om Statens Anliggender. Men højere stræbende Mænd sluttede sig med Begejstring til den ødle Zenons strenge Lære, og fra dem udgik Athenernes sidste Forsøg paa at genvinde Friheden. Den ægyptiske Konge, der ugerne saa Macedonien hæve sig til en Stormagt, understøttede dem i Begyndelsen, men lod dem snart i Stiften, og efter en lang og tapper Modstand blev Athen albeles underkuet af Antigonus (263).]

Den velhedsrigste sciensindige Magi i Grækenland var paa denne Tid det ætoliske Forbund. Etolerne havde hidtil staet udenfor den helleniske Udvikling; først i den lamiske Krig og Modstanden mod Gallerne vare de fremtraadte som et Hovedfolk. Meddens de fleste andre Grækere vare intil Overdrivelse forsinde, vare de et halvbarbarisk og røverisk Folk af Hyrder og Bønder. [I Ærgestaden Thermus holdt de deres pancatoliske Forsamling og nøde deres Røvertogs Frugter under vilde Hester.] Etolernes Tapperhed beskyttede de Bundsforvandte, som efterhaanden sluttede sig til dem, som Elis og en Del af Mellemgrækenlands Stater.

Meget forskelligt fra det ætoliske var det achæiske Forbund. Achæerne havde heller ikke spillet nogen betydelig Rolle i Grækenlands blomstrende Tider; men deres 12 smaae og fattige Stæder havde myt Unseelse for deres gode Forfatning og gammeldags Redelighed. I de urolige Tider efter Alexanders Død blev Tilsstanden i Achæa ligesaa sørgetlig som i de fleste andre Dele af Grækenland: nogle Stæder sik mace-

boniske Besætninger, i andre opkastede der sig Thranner. Men c. 280 befriede 4 af de achæiske Stæder sig og fornøjede deres gamle Forbund; snart efter sluttede de øvrige sig til dem, [og Egium blev Sædet for Forbundsforeningen, hvor alle fælles Anliggender blev afgjorte.] Større Betrydning fik dette Forbund af ligeberettigede Stæder imidlertid først c. 250 ved Silhons Tiltrædelse. Silhon var paa denne Tid en glimrende Stad, udmærket ved Rigdom og Dannelsse; men Thranner, Forvisninger og Confiscationer forstyrrede dens Velserd. Da lykkedes det den unge Aratus, en fordrevne Silhonianer af en rig og fornem Slægt, at befrie sin Fædrenerystad, som derpaa trædte ind i det achæiske Forbund. Aratus blev snart Sjælen i dette og blev næsten hvert Åar valgt til dets Strateg. Han forjog den macedoniske Besætning fra Borgen i Korinth, Peloponneses Nøgle, og foruden denne vigtige Stat trædte snart flere andre, som Megara og Megalopolis, ind i Forbundet.

Imidlertid var Antigonos Gonatas død [i en Alter af næsten 80 Åar (c. 240)], og hans Søn Demetrius den Anden regerede kun i 10 Åar. Da Demetrius's Søn Philip ved Faderens Død kun var 7 Åar gammel, overtog Antigenus Dofon (d. e. den Østerlige), en Brodersøn af Antigonos Gonatas, Regeringen]. Macedoniens Magt i Grækenland var paa denne Tid betydelig funket: Athen befriede sig ved Aratus's Hjælp, og ligesom tidligere Thrannen i Megalopolis, saaledes nedlagde nu Thrannerne i Argos og andre Stæder frivillig Regeringen, hvorpaa de befriede Stæder indtrædte i det achæiske Forbund. Men da udbrød der en Strid imellem Sparta og Achæerne, som igjen gav Macedonien Overmagten i Grækenland.

Sparta havde, siden Epaminondas knækkede dets Magt, taget lidet Del i Grækenlands Anliggender: [naar de øvrige Grækere forenede sig til fælles Foretagender, havde det gjerne holdt sig tilbage; kun under Agis den Anden havde det tappt kampet mod Alexander og senere med Kraft forsvarer sin Uafhængighed.] Dets Tilstand var imidlertid højest sorgelig:

under de gamle lykurgiske former herskede der den frugtligste Usædelighed og en bestandig tiltagende Uslighed imellem Borgerne. Dieses Antal, der paa Persekrigenes Tid beløb sig til 8000, var nu sunket til 700, og af disse befandt omrent 100 al Grundejendom; de øvrige var forarmede og ubelukkede fra Nydelsen af den fulde Borgerret. Saadan var Spartas Tilstand, da den ædle Agis den Tredie [en Efterkommer af Agis den Anden] blev Konge i sit 20de År (244). Skjønt opdraget i Oppighed og i Besiddelse af en uhyre Formue, begyndte han at leve paa den gammeldags strenge Maade og trædte snart frem med sine Planer til den gamle Tugts og Ligheds Gjenoprettelse. I Begyndelsen var han heldig, men maatte snart bulke under for de forbittrede Oligarcher, for hvilke hans Medkonge, Leonidas den Anden, stod i Spidsen (c. 240).

Den for Spartas gamle Herlighed begejstrede Yngling havde maattet bøde med sit Liv for sine ædle Besværelser; men de blevne snart optagne af Kleomenes den Tredie, der noge Åar efter fugte sin Hader Leonidas som Enefonge. Opflammet dels af sin Hustru, Kong Agis's Enke, dels af sin Lærer, [Stoikeren Sphærus,] forstod denne kraftige og højt stribende Mand med større Forsigtighed end hans ulykkelige Forgænger at forberede sine Planer, der gif ud paa Spartas Gjenopprejsning og hele Grækenlands Forening under dets Hegemoni. Efterat have styrket Ephorerne og gjort Kongemagten enevældig, foretog han en ny Deling af Landejendommene, forsøgte Spartanernes Antal ved at optage flere Tusinde Perisker imellem dem og gjenoprettede Lykurgs Disciplin. Men hans Stræben efter Hegemoniet maatte snart komme i Strid med Aratus's Stræben efter Peloponneses Forening under det achæiske Forbund. Aratus, der var mere Statsmand end Felttherre, fandt ikke modstaae den heraldiske Helt og saa med Harme mange Peloponnesieres Tilbøjelighed til at slutte sig til denne. Han, som hidtil bestandig havde været Macedoniens ivrigste Modstander, begyndte nu at underhandle med Kong Antigenus Dofon, [og da Kleomenes mere

og mere til Overmagten, og som den, der nu bedst kunne modståa Macedonerne, erholdt den Understøttelse fra Egypten, som Aratus hidtil havde modtaget, bevægede denne endelig Achæerne til at indtømme Antigonus hans Vetingelse for at hjælpe dem, Tilbagegivelsen af Korinths Borg]. Macedonerne rykkede altsaa ind i Peloponnes og sloge i Forening med Achæerne Kleomenes ved Sellasia (221). Kleomenes flygtede til Egypten, hvor han kort efter omkom.

Antigonus gjenoprettede Oligarchiet i Sparta og stod nu i Spidsen for den største Del af Grækenland, men døde samme År. Den 17årige Philip den Tredie fulgte ham paa Thronen. [Med Foragt for dennes Ungdom begyndte Etolerne at gjøre ødelæggende Røvertog til alle omliggende Lande, hvorved den saakaldte Forbundskrig mellem det macedoniiske Achæiske Forbund paa den ene og det etoliske paa den anden Side foranledigedes. Aratus blev som sædvanlig slaet; men Philip viste stor Dygtighed og hævnede bl. a. Etolernes Tempelbyninger ved at ødelægge Thermus. Imidlertid blev hans Øpmærksomhed snart henvendt paa Hannibals Kamp med Romerne, og 217 blev der sluttet Fred i Grækenland.]

Philip sluttede snart efter Forbund med Hannibal og førte i henved 10 Åar (indtil 205) Krig med Romerne og de med dem forbundne Etolere. Achæerne var på Makedoniens Side; men da Aratus vilde sætte Grensider for Philips despotiske Fremsæd imod Forbundet, blev han ryddet af Bejen ved en langsom Gift (213); efter sin Død blev han øret som en Heros. Nogle Åar efter kom den udmærkede Feltherre, Philopsmen fra Megalopolis, i hans Sted i Spidsen for Forbundet og forstod i kort Tid at omstabe de højlige Achæere til tappre Krigere. Med Kraft modstod han Sparta, som under voldsomme Tyranner var blevet en Skrek for Peloponnes. Navnlig var Thrannen Nabis et blodtørstigt Uhyre, der omgav sig med Lejetropper og Forbrydere og ubstrakte sine Røverier vidt og bredt. Saadanne varer Forholdene i Grækenland, da Romerne efter den anden puniske

Krigs Ende kunde vende deres hele Øpmærksomhed mod Østen og snart igjen kom i Krig med Philip (200).

§ 16. Egypten under Ptolemaerne indtil c. 200.

Strax efter Alexanders Død havde Ptolemaeus den Første, Lagus's Søn, [siden kaldet Soter,] grundet det hellenistiske Rige i Egypten, som han besættede fuldkommen under sin næsten 40årige Regjering og overgav vel ordnet og blomstrende til sin Søn Ptolemaeus den Anden Philadelphus, saa kaldet, fordi han ægtede sin Helførster Arsinoe,] Lysimachus's rænkefulde Enke. Ogsaa Ptolemaeus den Anden herskede næsten i 40 Åar [til 246]: han var ligesom Faderen en udmærket Regent; men medens denne levede i øvel Simpelhed, selv anførte sin Hær og selv skrev en Bog om Alexanders Bedrifter, tilbragte den fint dannede Søn, omgivet af Pragt og aandrig Selfstabelighed, et Liv fuldt af Nydelse i sit Palads. Efter ham fulgte hans Søn Ptolemaeus den Tredie Euergetes [236–221], der igjen forbant Mod og Tapperhed med høj Sands for Kunst og Videnskab.

Disse tre fortrinlige Konger hævede Egypten til en overordentlig Glæds. Ligesom Alexander agtede de de gamle egyptiske Indretninger: Gudstjenesten, [Landets Inddeling i Nomér] og Præsterne vedbleve at bestaae; kun Krigerkasten, der allerede før havde tabt sin Bethydning, forsvandt ganz. I dens Sted trædte en staende Hær, der ligesom Høffet for største Delen bestod af Makedonere og Grækere og dannede den eneste Skranke for Kongens Magt. I den nye Hovedstad Alexandria udgjorde Grækere og Makedonerne, de egentlige saakaldte Alexandrinere, alene Borgerstaben; næst efter dem begünstigedes også Jøderne fremfor de Indsødte og fik snart stor Bethydning ved deres Driftighed. Efterhaanden opstod der dog en større Blanding af det græske og egyptiske Væsen. Præsterne blev vundne ved Kongernes Erbødighed mod Guderne, som navnlig også viste sig ved Bedligeholdelsen

af de gamle Templer og Opbyggelsen af nye, og den græske og ægyptiske Religion sammenføjedes [navnlig i Serapis-Dyrkelsen].

Ægyptens Befolning og Rigdom var i dette Aarhundrede rimeligvis større end nogensinde før eller siden, og Statens Indtægter varer uhyre store. Verdenshandelens Vej gik igjenem Landet, og Alexandria blev dens Middelpunkt. Der anlagdes Steuber ved det røde Hav, og Veje til disse. Ved Alexandria byggedes paa den lille Ø Pharus det berømte Pyramider, der blev regnet blandt Verdens 7 Underverker. Men ikke blot ved Handel og Kunstslib blev Alexandria den Tids første Stad; den blev ogsaa Middelpunktet for den nye hellenistiske Verdensliteratur. Ved de højstannede Ptolemaers Hof samlede sig Tidens berømteste Lærde og Digttere, som Demetrius Phalereus, der efterat varer fordrevet fra Athen levebe i stor Anseelse hos Ptolemaeus den Første, [Euklides, Kallimachus,] Theokrit, [Apollonius Rhodius, Eratosthenes,] Archimedes o. a., af hvilke mange med kongelig Gavmildhed underholdtes i det berømte Museum i Alexandria. Sammesteds var det store Bibliothek, hvor man samlede Afskrifter af alle græske Værker, men ogsaa oversatte fremmede Folks Skrifter, navnlig Ægypternes og Ætiernes.

Udenfor Ægypten havde allerede de to første Ptolemaer gjort flere Erobringer og havde desuden omspændt hele den bekjendte Verden med deres Politik: Philadelphus's Gesandtskaber næaede til Rom og Indien; men især var Euergetes en stor Erobrer, der endog gjorde et Tog langt ind i Asien, hvorfra han vendte tilbage med et uhyre Bytte. Paa hans Tid hørte til det ægyptiske Rige: Palestina, Phoenicien, Køsryen, Cypern, Kykladerne, en stor Del af Lilleasiens Øyster, Kyrene, Libyen, samt det Meste af Ethiopien.

Men med Euergetes's Død (221) endte denne Ægyptens sidste glimrende Tid; dens Glans var uden sædelig Klærne, og Hæppighedens Folger viste sig snart. Med Ptolemaeus den Fjerde [Philopator (221—204)] begynder en Række

af svage, velforstige og ryggesløse Fyrster, og under hans umåndige Søn, Ptolemaeus den Femte [Epiphanes], tabtes de fleste udenlandste Besiddelser, medens Romerne fik mere og mere Indflydelse i Landet selv.

§ 17. Syrien og de mindre asiatiske Stater indtil c. 200.

Seleukus den Første Nikator, der i Aaret 321 var blevet Statholder i Babylon, men siden var fordrivet af Antigonus, havde efter saet Magten i Babylon (312) og derfra udbragt sit Herredømme over de østlige Provindser af Alexanders Rige indtil Indus og Jaxartes. Efter Slaget ved Ipsus (301) blev han Herre over Syrien og en Del af det østlige Lilleasien og endelig lige før sin Død (280) ogsaa over det vestlige Lilleasien. Seleukus var en ubdmærket Regent, som i Alexanders Land søgte at hæve sine østerlandske Undersætter ved at blande dem med Grækerne og rundt omkring i sit uhyre Rige grundede nye hellenistiske Stæder. Blandt disse hevede især Seleucia ved Tigris, hvorhen det usunde Babylons Indbaanere blevet forflyttede, og Antiochia ved Orontes, som blev Rigets Hovedstad, sig til en overordentlig Folkmængde og Rigdom. Landene Vest for Tigris blev i det Hele taget stærkt helleniserede, langt mindre de østlige Provindser. Syrien og Mesopotamien blevet Rigets Klærne, hvorfor det ogsaa blev kaldet det syriske; men de fjernere Provindser maatte overlades til Satraper. For at disse ikke skulde blive alfor mægtige, delte Seleukus de forhen saa store Satrapier i mange mindre. Flere Aar før sin Død overgav han hele den østlige Del af Riget til sin Søn Antiochus og aftraadte ham tillige sin Hustru Stratonike, fordi Antiochus var blevet saa forelsket i sin unge Stedmoder, at han henføredes af sin Lidenskab.

Antiochus den Første Soter [280—262] trædte ikke uværdigt i sin Faders Godspor; men hans Søn Antiochus den Anden Theos [262—246] var en ryggesløs Bellhestning, og efter hans Død søndersledes Riget af indre

Stribigheder mellem hans Sønner, medens Ptolemeus Euergetes plundrende drog igjennem det. Under disse Forhold kunde det løst forbundne Rige ikke holdes sammen, og mange af dets Provindser gjorde sig uafhængige, medens andre kom under Egypten. Først henimod 200 hævede det sig igjen under Antiochus den Tredie den Store, som erobrede de ægyptiske Besiddelser i Aejien og underkastede sig flere af de Provindser, som havde gjort sig uafhængige. Men Romerne satte snart en Grænsen for hans Erobringer.

Blandt de mindre oslatiske Stater, som enten aldrig havde staet under Seleukiderne eller efterhaanden løbrev sig fra deres Herredomme, ere følgende de mærkeligste:

1) Bergamum, hvor Lysimachus's Statmester Philetorus (c. 280) stiftede et uafhængigt Rige. Hans Efterfølgere: Eumenes den Første og især den udmarkede Attalus den Første, som antog Kongetitelen, befæstede og udvidede deres Magt, understøttede dels af deres store Rigdom, dels af den ægyptiske Politik, som befordrede Småstaternes Uafhængighed af Syrien og Macedonien. Da Egypten i Slutningen af Aarhundredet tabte sin Betydning, søgte Bergamum sin Støtte hos Romerne og blev disse troe Allierede. Allerede de første pergameniske Konger befordrede med stor Iver Bidskaber og Kunster; men det var dog først i det følgende Aarhundrede, at det store Bibliothek, som snart kappedes med det alexandriniske, blev anlagt og Pergamentet opfundet.

2) Rhodus, der blomstrede i høj Grad som neutral Fristat. Da et Jordskælv kort efter 230 ødelagde den herlige Stad, ilede alle andre græske Stater, men fremfor alle Egypten, Macedonien, Syrien og Sharakus med at sende rigelig Hjælp til dens Gjenoprejsning. Næst efter Rhodus maae især Byzantium og det pontiske Heraklea nævnes som de megtigste Handelsrepublikker i dette Aarhundrede.

3) Bithynien, der allerede under Perseerne og selv under Alexander havde været saa godt som uafhængigt. Fuldkommen uafhængigt blev det efter 280 under Kong Niko-

medes den Første, der grundede den prægtige Hovedstad Nikomedia.

4) Galatien. Gallerne blev [278] indkalde fra Thraciens af Nikomedes, da han blev angrebet af Antiochus Soter. De blevne slagne af Antiochus, som netop derved erhvervede sig sit Tilnavn, men vedblev dog længe at være frugtelige for de omboende Folk. Først Attalus den Første lykkedes det at bringe dem til Ro i en Del af Phrygien, som efter dem blev kaldet Galatien. Her blev de efterhaanden helleniserede ligesom Illeasiens øvrige Folkeslag.

5) Pontus, hvis Konger, der bare Navnet Mithridates, oprindelig havde været persiske Satraper og vare af achemenidiske Stamme. De græske Stæder paa Kysten vare i Begyndelsen uafhængige, men blev efterhaanden underkastede af de pontiske Konger, og Sinope blev efter 200 disse Residents.

6) Kappadocien, hvor den gamle achemenidiske Kyrste-slægt efter Eumenes's Død igjen havde vundet Herredommene. [Dette Land var et Hovedsæde for Magernes Oldtilbedelse, og den mægtige Upperstepræst i Komana beherskede Lufinder af Tempeltjenere.]

7) Armenien, som i dette Aarhundrede undertiden erkendte Seleukidernes Overherredomme, men i det følgende blev ganske uafhængigt.

8) Det parthiske Rige, stiftet c. 250 af en Høvding af skytiske Stamme, Arcases, hvis Efterfølgere, Arsaciderne, snart udbredte deres Magt paa det syriske Riges Beskning og i det følgende Aarhundrede blev Herrer over alle Landene mellem Euphrat og Indus.

9) Baktrien, hvor den græske Statholder [Diodotus] kort før 250 løbrev sig fra Syrien. Dette hellenistiske Rige udbredte i det følgende Aarhundrede sit Herredomme over en stor Del af Indien, men gift kort efter til Grunde.

Vi have nu forfulgt Grækenlands og Østerlandenes Historie intil c. 200 og seet, hvorledes disse to forhen saa af-

sondrede Verdener efter Alexanders Tog mere og mere blandedes med hinanden. Den stærke Modsatning imellem Republiker af frie græske Borgere og Barbarernes despotiske Riger havde tabt sig; de nye hellenistiske Monarchier forenede Hellenere og Barberer under samme Styrke. Forbindelsen mellem de forskellige Folkeslag var blevet langt større, og idet mange gamle Strakter mellem forhen strengt afdannede Klasser af de enkelte Folk nedbrødes, bandedes der Bei til en større Lighed mellem Menneskene. De hedenske Religioner blandedes med hinanden, og derved forberedtes deres Oplysning, til hvilken især den græske Philosophi virkede. Den nye, saakaldte alexandrinske Litteratur manglede for største Delen den gamle græske Kraft og Oprindelighed, men havde store Fortjenester af at samle og bearbejde ældre Værker (Grammatik), ligesom af at udvise flere Videnskaber, især Mathematik, Mechanik, Astronomi og Geographi. Understøttede af disse Videnskabers Resultater naaede Handel, Skibsfart og Industri en hidtil ukendt Højde; men ligesaa meget tilstod ogsaa Bellyst og Overdaadighed. Saaledes hensank de hellenistiske Riger i Blodagtighed og maatte snart bukke under for Vestens kraftige Erobrere.

Fjerde Afsnit.

Romerne indtil 200 Aar f. Chr.

§ 1. Italiens Beboere.

De fleste Folkeslag paa den italienske Halvø hørte til den italiiske Stamme, som engang maa have dannet eet Folk med Grækerne, efterat de havde slitt sig fra de øvrige Indoeuropæere. Men mod Nordvest boede et Folk af ganske forskellig Stamme, som Grækerne kaldte Thyrhenere eller Thysenere, Romerne Tuscer eller Etruscere, [og som selv kaldte sig Rasenner]. Dette Folk, som Sagnet gjør til lydige Udvandrere, havde sit Hovedsæde i Etrurien, hvor det dannede et Forbund af 12 Stater. Bethydelige Stæder dannede Staternes Middelpunkter, navnlig: Veji, Cære, Galerii, Tarquinii, Volscinii, Clusium, Perusia, Volaterræ, Arretium og Pisæ. I ældre Tider udbredte Etruscerne sig ogsaa over Posletten, hvor Habria, [Fessina (det senere Bononia)] og Mantua hørte til deres Stæder. Men c. 500 begyndte Gallernes Indvandringer i Norditalien, og c. 400 erobrede de da indvandrede Stammer, navnlig Boerne og Senonerne, de sidste etrusciske Besiddelser Nord for Apenninerne. [Dog holdt en Del af Etruscerne sig i de værtiske Alper. Ogsaa mod Syd havde Etruscernes Magt udbredt sig i deres blomstrende Tider, og navnlig

havde de anlagt Colonier i Campanien, saasom Capua og Mola; men disse blev i det 5te Aarh. erobred af Samniterne.] Det egentlige Etrurien kom efterhaanden under Romerne, men bevarede länge sin Nationalitet. — Forfatningen i de etrusciske Stater var aristokratisk: en mægtig Adel, hvis Familiehoveder kaldtes Lucumoner, herskede over talrige Liv-egne og omgav sig med en stor Pragt. Kongemagten blev i de fleste Stater efterhaanden afskaffet; under fælles Krigs, som i øvrigt varer sjeldne, valgte Lucumonerne et Overhoved for hele forbundet. Etruscerne var i Besiddelse af en betydelig Cultur, til hvis Udvikling Forbindelsen mellem Grekerne og de sydetrusciske Stæder, navnlig Eere og Tarquinii, bidrog meget. Deres kjæmpemæssige Stadmure og prægtige Grave og de talrige Kunsthager, de havde efterladt sig, navnlig Baser med Malerier i den eldre græske Stil og alle Slags Metalarbejder, vidne endnu derom. Ågerdyrkning, Industri og Handel blomstrede i høj Grad, og Etruscerne var länge mægtige tilhørs. Med Earthagerne havde de Handelstractater, men frugtedes som Sørøvere af Grekerne. Deres Rigdom fremstalte en stor Oppighed, der snart svækkede deres Kraft. Den etrusciske Religion var meget ejendommelig og greb stærkt ind i Følfets hele Liv; især blev Spaadomskunsten idelig anvendt og var bragt i et formeligt System (disciplina Etrusca). De etrusciske Spaamænd (haruspices) blev senere ogsaa ofte benyttede af Romerne.

Nordvest for Etruscerne boede Ligurerne, mod Nordost Beneterne, [rimeligtvis en islehrift Stamme, som Grekerne på Grund af Navneligheden satte i Forbindelse med de homeriske Henerter,] hvilke Antenor skulde have ført til Italien; deres gamle Hovedstad var Patavium. Sydost for Etruscerne boede de italske Føl, som igen delte sig i en vestlig og en østlig Gren. Til den første hørte Latinerne [og rimeligtvis også de ældste Bovoere af Campanien, Ausonnerne, de Syd for dem boende egentlige Italere eller Onotrer og Siculerne. Men kun Latinerne bevarede deres Nationalitet, medens de øvrige Stammer enten blev helleni-

serede eller birkede under for den senere fremtrængende østlige Gren.] Til den østlige Gren hørte Umbrierne, [der tidligere havde været vidt udbredte over Norditalien og Etrurien, men var fortængte eller underkuede af Etruscerne], Sabinerne, de efter Sagnet fra dem udgaaede sabelliske Føl og de i Latinum indvandrede Stammer, som Equerne, [Hernicerne] og Volscerne.

Sabinerne var et haardført, front og næssomt Bjergføl, der boede i cabne Flekker under en patriarchalst Forfatning. Ligesom flere af Grækenlands mægtigste Føl udgik fra det lille Landstak Doris, saaledes skulle ogsaa Afhælinger af Sabinerne have udbredt sig over en stor Del af Italien. Sædvanlig udgik de fra Hjemmet som en hellig Baar (ver sacrum), d. e. den i et vist Aar fødte og fra Hødselen af til Udvandring indviede Ungdom. Til disse sabelliske Føl, som hurtig løsrede sig fra al Forbindelse med Moderfolket, hørte bl. a.: Picenterne, Marserne, [Pellignerne] og Samniterne. Samniterne var et meget kraftigt Føl, og fra dem udgik i det 5te Aarh. igjen Skarer af Krigere, der dels erobrede det rige Campanien, hvor de fik Navn af Campanere og snart forfaldt til Oppighed, dels under Navn af Lucanere underkastede sig en stor Del af de tidligere græske Besiddelser i Syditalien. Længst mod Syd løsrede de gamle Indbyggere [helleniserede Onotrer] sig snart igjen fra Lucanerne og kaldtes siden Bruttiere. [Samniterne og de fra dem udgaaede Føl talte det saakaldte osciske Sprog.]

Latinerne var et forstandigt og praktisk Føl, som ernærede sig ved Ågerdyrkning og Kægavl og dannede et Forbund af 30 Stæder. Lavinium ansaaes for den ældste af disse; Alba longa var länge den mægtigste, og efter dens Ødelæggelse vedbleve Latinerne dog at betragte Jupiter Latiaris's Helligdom på det albanske Bjerg som Forbundets Middelpunkt. Blandt andre Guder dyrkede de Janus, Saturnus og Faunus, der af senere Forfattere fremstilles som deres ældste Konger; blandt disse nævnes naturligtvis også en Latinus. Til ham kom efter Sagnet Eneas, cægtede

hans Datter Lavinia og grundlagde Lavinium, medens Anleggelsen af Alba longa tilskrives Eneas's Søn Ascanius eller Julius. [Sagnet om Eneas's Vandbringer synes at staae i Forbindelse med Udbredelsen af hans Moder Aphrodites Ørykelse.]

§ 2. Rom i Kongetiden.

Paa det Punkt ved Tiberen, hvor Latinerne, Sabinerne og Etruscerne stodte sammen, hævede sig fra en ringe Begyndelse den Stad, der skulle blive Verdens Beherskerinde. Det ældste Rom stod paa den palatinske Høj; dets Beboere var Latinere; dets Stifter kaldes i Sagnet Romulus, og hans Herkomst afledes igjennem en Række opdigtede albaniske Konger fra Eneas. Roms Anlæggelse sættes [af de gamle Forfattere i forskellige Aar; sædvanslig har man fulgt Barro, som angiver Aaret] 753. Imidlertid varre Sabinerne trængte frem i Liberlandet, og en Afdeling af dem synes at have grundet en Stad paa den quirinalske Høj. Imellem de to saa nær ved hinanden liggende Småstæder opstod der Krig, under hvilken Sabinerne ogsaa bemægtigede sig den capitolinske Høj; men derpaa traadte de i Forbindelse med hinanden. Den sabiniske Konge, Titus Tatius, blev efter Sagnet Romulus's Medregent, og af de følgende Konger: Numa Pompilius, Tullus Hostilius og Ancus Marcius varre Numa og Ancus Sabiner. Latinere og Sabiner dannede saaledes det romerske Folks ældste Bestanddele, de to Stammer (tribus): [Rammes og Cities;] men til disse sluttede sig nogen Tid efter endnu en tredie Stammme: [Luperes], som vistnok ogsaa var af latinsk Herkomst [og maaesse opstaet, da Tullus Hostilius efter Alba longas Øvelseggelse flyttede dets Indbyggede til Rom og bosatte dem paa den cæliske Høj].

De 3 Stammer deltes i 30 Curier og disse igjen i Slægter (gentes). Deres Medlemmer, Patricierne, dannede en Folkeforsamling (comitia curiata), og af deres Midte valgte Kongen 300 ansete Husfædre (patres), som dannede de

Gamles Raad (senatus). Ved Siden af Patricierne stode Clienterne, d. e. deres hårige og lydige Livegne, et uberoordnet Anhang til de patriciske Slægter. Men til disse oprindelige Bestanddele af det romerske Folk sluttede sig efterhaanden en ny Bestanddel, Plebejerne, der opstod dels ved Indvandringer, dels ved at overvundne Folk underkastedes Roms Herredømme; deres Stilling kan i Begyndelsen sammenligne med de græske Periockers.

Hele denne Udvikling af den ældste romerske Stat, som vistnok er gaaet gradvis for sig og maaesse har optaget Århundreder, bliver af de Gamle fremstillet som en vilkaarlig Indretning af Romulus, Statens mythiske Stifter. Men som den første Konge over et saa stridbart, erobrende Folk fremstilles han naturligvis ogsaa som en vældig Kriger, der allerede undertvinger flere af de omliggende Stæder. Han er en Son af Mars, og efter sin Død hedder han som Gud Quirinus. I Numa Pompilius fremtræder derimod især en anden Side af den romerske Charakter, den dybe Erhödighed for Guderne og de religiøse Indretninger. De fleste af disse tillægges Sabineren Numa, og den sabiniske Bestanddel har vistnok ogsaa i denne Henseende haft stor Indflydelse paa det romerske Folk, som jo ellers var overvejende latinsk og dersor ogsaa talte det latinske Sprog. Latineren Tullus Hostilius er igjen en krigerisk Konge, medens Numas Datterson Ancus Marcius er god og from som hans Bedstefader. Dog skal Ancus have erobret Landet paa begge Sider af Tiberen indtil dens Udløb, hvis Indbyggere han gjorde til romerske Plebejere, og dersfor have anlagt Havnestaden Ostia. Rom selv laa langt nok inde i Landet til ikke at være utsat for Anfald af Sørøvere og havde dog en let Forbindelse med Havet nedad Tiberen; saaledes hævede det sig tidlig til en vigtig Handelsstad og derved til en langt større Betydning end Latiums andre Stæder.

Som de tre sidste Konger nævnes: Lucius Tarquinius Priscus (c. 600), Servius Tullius (c. 560) og L. Tarquinius Superbus. Efter Sagnet var den ældre Tarqui-

nus en Søn af Bakchiaden Demaratus, der var udvandret fra Korinth, da Hypselus bemægtigede sig Herredømmet, og havde nedsat sig i Tarquinii. Tarquinius, der deraf var kommen til Rom under Ancus's Regjering og efter hans Død var blevet Formynder for hans Sønner, tilbente sig selv Herredømmet. Da han efter en lang Regjering var blevet dræbt af Ancus's Sønner, besteg hans Svigersøn Servius Tullius Thronen. Denne, der efter det almindelige Sagn var en Søn af en latinsk Slavinde, men efter en anden Beretning en etruskisk Høvding, regerede ligeledes længe, men blev til sidst styrket af sin Førgængers Søn. — Hvad man nu end vil dømme om disse Sagns Paalidelighed, saa er det vist, at Rom under de sidste Konger blev stærkt paavirket af græsk Cultur, dels igjennem Sydetrurien, navnlig Eære, hvor man i den næste Tid har fundet Tarqvinernes Familiegrave, dels igjennem de græske Stæder i Syditalien, især Cumæ, hvorfra de sybyllinske Drakler bragtes til Rom. Disse sit stor Indflydelse paa Religionens Ombannelse i hellenist Retning, og Romerne begyndte nu at dyrke Guderne i Billeder af menneskelig Skikkelse og at opføre prægtige Templer, fremfor alle det capitolinske for Jupiter, Juno og Minerva. Capitolium blev Stadens Borg; men man nøjedes nu ikke længere med de enkelte Højes Befæstning: der opførtes en sammenhængende Bold og Mur, ved hvilken i alt 7 Høje omstuttedes (agger Servii Tullii). Fremdeles anlagdes Circus maximus til de hellige Lege og Cloakerne, hjælpmæssige underjordiske Kanaler af Obadersten, opførte med en beundringsværdig Kunst og endnu uberørte af Tiden, ved hvilke Sumpene imellem de romerske Høje udtørredes og al Stadens Urenlighed førtes ud i Tiberen.

[Tarquinius Priscus skal have forsøgt Patriciernes Antal ved at optage mange nye Slægter iblandt dem (patres minorum gentium); men] Servius Tullius forenede Patriciere og Plebejere under en fælles timokratisk Forfatning. Han inbdelte nemlig det hele til Skat og Krigstjeneste forpligtede Borgerstab efter Formuen i 5 Klasser og disse igjen i 193

Centurier, af hvilke enhver ved Afstemningen paa comitia centuriata havde een Stemme. Den første Klasse, som bestod af de rigeste Borgere og foruden de 18 Riddercenturier indebefatte 80 Centurier, havde mere Indflydelse end alle de andre Klasser tilsammen, men maatte ogsaa gjøre den besværligste og kostbareste Krigstjeneste som Myttere og Sværtbævænde, medens den ejendomsløse Bøbel, Proletarierne, slet ikke regnedes med til Klassen og kun udgjorde een Centurie, men ogsaa var fri for Skat og Krigstjeneste.

I Modsetning til den folkevenlige Servius Tullius stildres Tarquinius Superbus som en volbsom Despot, der ringeagter Statens Love, men ogsaa som en tapper Kriger, der udvider Roms Herredømme ved Sejre over Nabofolkene. Alle rede Servius Tullius skal have sluttet Forbund med Latinerne; men Tarquinius tilstang sig Hegemoniet over dem og erobrede en stor Del af Volscernes Land. Roms Befrielse fra Tarquinius's Boldsherredømme sættes i Året 510; som den nærmeste Anledning til Opstanden angiver Sagnet hans Søn Sextus Tarquinius's Boldsgjerning imod d. Tarquinius Collatinus's Hustru Lucretia.

§ 3. Den romerske Republik under Patriciernes Enhærdedømme.

Bed Republikens Indførelse gik den væsentligste Del af Kongemagten over til to Consuler, der aarlig valgtes paa Centuriatcomitterne. Kun Patricierne havde Adgang til Consulatet ligesom til alle ringere Øvrighedsposter, navnlig ogsaa til Præstebederne. Derimod synes nogle Plebejere at være blevne optagne i Senatet, der fra den Tid af bestod af Patres og conscripti. Sovrigt vedblev den strenge Adskillelse imellem de to Afdelinger af Folket, og Plebejerne var udelukkede fra retsgyldige Egteskabsforbindelser (connubium) med Patricierne.

Som de første Consuler (i Året 509) nævnes: L. Junius Brutus, Hovedophavsmanden til Statsforandringen, og

V. Tarquinus Collatinus. Den Første skal have straffet sine egne Sønner med Døden, da de havde inbladt sig i en Sammensværgelse mod Republikken; men den Under blev snart Folket mistenklig paa Grund af sit Slægtslab med Kongehuset. Det bestemtes derfor, at hele den Tarquiniske Slægt skulle forlade Rom, og i Collatinus's Sted valgtes Publius Valerius til Consul. Denne erhvervede sig Plebejernes Gunst ved den Lov, at enhver romersk Borger skulle have Ret til at appellere til Folket fra Øvrighedernes Straffedomme (lex Valeria de provocatione), og hædredes med Tilnavnet Poplicola. Den fælles Fare knyttede dengang Patricierne og Plebejerne til hinanden; thi den landstignende Konge havde fundet Hjælp i Tarquinii og andre sydetruriske Stæder, og Brutus faldt i Kampen imod ham.

Større blev Farren i det følgende Åar, da ogsaa det nordlige Etruriens Magt under Anførel af Kongen i Clusium, Porsena, vendte sig mod Rom. Førgjæves have de romerske Historiestrøvere søgt at sjule det ulykkelige Udsalg af Krigens mod Porsena og henvendt hele Etrurierens hæben paa enkelte Maands, som Horatius Cocles's og Mucius Scævolas, Bedrifter; vi erfare dog, at Staden maatte anerkjende Etruscernes Overherredømme, afstaae dem sine Besiddelser paa den højre Tiberbred og udlevere sine Baaben. Vel varede det etruske Overherredømme over Rom kun kort; thi da Porsena vilde udbrede sin Magt over Latium, blev han slaet, og Rom fik dermed igjen sin Frihed; men dets Herredømme i Latium var imidlertid gaaet tabt, og dets Magt var langt ringere end under de sidste Konger.

Efter Krigen med Etruscerne fulgte en helrigere Krig med Sabinerne, under hvilken den fabianske Høvding Appius Claudius med flere Tusinde Clienter drog til Rom, hvor den Claudiske Slægt blev optaget imellem Patricierne. Det var den sidste Forøgelse af disse Antal, alle senere optagne Borge blev Plebejere.

Imidlertid havde Tarquinius efter Fortællingen taget sin tilflugt til Latinerne og opfordret dem til at angribe Rømerne.

Før med større Kraft at kunne modståe Ejenderne og tue Plebejerne, der begyndte at blive uvillige til den idelige Krigstjeneste, indførte Patricierne et nyt Embede: Dictaturen, som fik en uindstrukket Magt, men i det Højeste varede i 6 Maaneder. [En af de første Dictatorer var Aulus Postumius, som slog Latinerne ved Søen Regillus (496). Den gamle Tarquinius, som nu havde mistet alle sine Sønner i Kampen, trak sig tilbage til Cumæ, hvor han snart efter døde.] Latinerne og Rømerne blev derpaa enige om at fornhe deres gamle Forbund paa lige Vilkaar (493). [Den samme romerske Consul, som sluttede dette Forbund, Spurius Cassius Biscellinus, optog i sit tredie Consulat (486) ogsaa Hernicerne i Forbundet, saa at fra den Tid af ethvert af de tre Folk bidrog $\frac{1}{3}$ til fælles Krigs og fik $\frac{1}{3}$ af Vhytet.]

Med andre Nabofolk førtes der derimod i den følgende Tid idelige Fejder, navnlig med de lappre Egere og Volscere; men af langt større Bigtighed er den inddortes Kamp imellem Patricierne og Plebejerne. De fleste Plebejere var smaa Selværbønder, som forarmedes ved den uophørlige Krig, da deres Ejendomme blev udplyndrede eller idetmindste forsømt, medens de maatte gjøre Krigstjeneste paa egen Belostning. Patricierne kunde derimod benytte Clienter og Slaver til at dyrke deres Jorder og være alene i Besiddelse af den Del af det erobrede Land, som Staten havde gjort til sin Ejendom (ager publicus). Mange Plebejere maatte derfor gjøre Gjeld hos rige Patriciere; men naar de ikke kunde betale, kunde Creditorerne behandle dem som Trælle. Appius Claudius og andre stolte Herrer haabede paa denne Maade at bringe de frie Bønder fuldkommen under Laget; men da i Året 494 de Gjældsbundne, som for en Tid var løsladte for at gjøre Krigstjeneste, ved deres Hjemkomst efter slulde fængsles, lejrede Plebejerne sig bevæbnede paa det hellige Bjerg (secessio plebis) og vendte først tilbage til Rom, efterat Patricierne havde gjort dem adskillige Indrymmelser. De for Gjæld hængslede blev løsladte, en Del af Gjælden blev eftergivet, og, hvad der var det Bigtigste, der skulle aarlig

vælges 5 (senere 10) Almuetribuner (tribuni plebis), der som hellige og utrænkelige (sacrosancti) Beskyttere for deres Standsfæller kunde gjøre Indsigelse imod de patriciske Ørig-hedspersoners Bestemmelser. To Aediles plebis blevne dem til Medhjælpere.

Da Plebejerne saaledes havde faaet Forstandere, som med lovlig Myndighed kunde træde op imod Patriciernes Un-masselser, sikte de ogsaa snart en ganse anden Stilling i Sta-ten. Under Tribunernes Forståede samlede de sig, inddelte efter Tribus [i Begyndelsen 21] paa comitia tributa, der suart hævede sig som en demokratisk Førsamling ved Siden af de andre Comitier. De to Stænder stode saaledes nu ligeoverfor hinanden som to ved et Forbund forenede Stammer. Patri-criere, som angrebe Forbundets Bestemmelser, blevne af Tri-bunerne indstævnede for Tributcomitierne, saaledes Marcus Coriolanus, der havde villet benytte en Hungersnød til at faae Tribunatet ophevet. Han maatte gaae i Landshytghed og begav sig forbittret til Volcerne. I Spidsen for disse står han esier Sagnet have drægt sit Hædreland i den største Bare, men ved sin Hustrus og Moders Bonner være beveget til at drage bort.

Ikke alle Patriciere vare saa uforsonlige som Coriolan; en af de mest ansete, Sp. Cassius [Viscellinus], gjorde endog [i sit tredie Consulat (486)] det Forslag, at en Del af ager publicus skulle fordeles imellem fattige Plebejere (lex Cassia agraria). Hans forbittrede Standsfæller saae heri et Førsøg paa, ved Almuens Hjælp at gjøre sig til Eneherre, og efterat han havde nedlagt Consulatet, dyrkte de ham fra Livet og nedstyrtede ham fra den tarpejisté Klippe. Men Trangen til en saadan Lov var stor, og Plebejerne gjentog suart deres Fordringer heftigere og heftigere.

Den mægtigste af alle de patriciske Slægter synes paa denne Tid den Fabiske at have været: 7 Åar i Træk var en af Consulerne en Fabius. Men under en Krig med Veji faldt efter Fortællingen 300 Fabiere ved Floden Cremera, hvor de alene i lang Tid havde forsvarer en fast Stilling [477].

Med saadan Tab blev Patriciernes affluttebe Kraft eftersaaden fra et talrigt Borgerstab til et Oligarchi, medens Plebejerne bestandig vorede i Antal.

Desto hadefuldere hjæmmede Patricierne for deres Privilieger: en Tribun, som vilde sagsgå nogle af Agerlovens ivrigste Modstandere, blev smigmyrdet, og haardnakket modsatte de sig Tribunen Publius Volero os Forslag, at de plebejisté Embedsmænd skulle vælges paa Tributcomitierne. Paa de andre Comitier kunde de ved Auspicerne, som alene vare i de patriciske Ørigheders Hænder, og ved den præside-rende Consuls Indflydelse forstyrre Valg, der vare dem ubehagelige; men Tributcomitierne vare ikke underkastede Auspi-cierne og lededes af Tribunerne. To Åar i Træk valgtes Volero til Tribun, og i det andet Åar [471] satte han sin Lov (lex Pubilia) igennem.

Da Abfillelsen imellem Patricierne og Plebejerne saaledes var blevne større end nogensinde, kan man ikke undre sig over, at Rom viser sig svagt i Krigen mod Nabofolkene. Navnlig kom det i en Krig med Egverne sin Undergang nær, men reddedes af Dictatoren L. Quinctius Cincinnatus, der efter Sagnet blev hentet fra Ploven og efter 16 Dages Forløb vendte tilbage til den [458].

Plebejernes Forhandlinger paa Tributcomitierne begyndte imidlertid at udstrække sig til Statens almindelige Anliggender, og deres Beslutninger (plebiscita) havde rigtignok kun bindende Kraft for Patricierne, naar disse selv antog dem, men sikte snart betydelig Indflydelse som Udtryk for Flerhedens Villie. Saaledes lykkedes det endelig Tribunen Icilius at sætte en Agerlov igennem, saa at det aventinske Bjerg blev udskiftet og overladt Plebejerne til Bebyggelse [456].

Allerede 6 Åar før havde Tribunen Gaius Terentilius foreslaet, at der skulle udvælges Kongivere, for at Statens forskjellige Bestanddele kunde forenes ved en fælles Ret. Patricierne, der hidtil ene havde bestyret det mest paa Hævd og Vedtagt henvende Retsvæsen og herved havt Lejlighed til megen Vilkaarlighed, opbøde Alt for at hindre den Terentiliske

Lovs Antagelse, og flere Åar gik hen under Strid herom. Endelig maatte Patricierne dog give efter, og da de Gesandter, som vare sendte til Athen for at lære de attiske Love at hjende, vare vendte tilbage, besluttede man at udvælge 10 Mænd til at skrive Love. Efter Oldtidens Sædvane fil de tillige Regjeringen, og de andre Øvrigheder ophørte. De første Decembirer (451) vare alle Patriciere, men roses ikke desto mindre for deres Billighed mod Plebejerne. I dette Åar fuldendtes 10 Lovtabler. I det følgende Åar valgtes nye Decembirer, hvoraf nogle vare Plebejere; man synes saaledes at have villet gjøre et Forsøg paa at sammensmelte det patriciske Consulat og det plebejiske Tribunat til en ny Øvrighed. Men Appius Claudius, en Sonnesøn af den 50 Åar før indbandrede Sabiner, som alene af alle Decembirerne beklædte Embetet paa andet Åar, beherskede ved sin Kraft og Anseelse de øvrige Timænd og gjorde deres Herredømme voldsomt og thyrannisk. I Året 450 tilføjedes to Tabler, og de 12 Tablers Love vare færdige og antagne. Men ved Årets udspil tildrog de samme Decembirer sig, uden at spørge Folket, en forlænget Magt, og deres Herredømme blev mere og mere forhått. Endelig bragte App. Claudius's skændige Fremfærd mod den ansete Plebejer Virginius's Datter Virginia Forbittelsen til Udbrud, og efter en ny secessio plebis blev Decembirerne styrte, og de gamle Øvrighedsposter gjenoprettede (449). App. Claudius og den værste af hans Medhjælpere drobte sig selv i Fængslet; de øvrige Timænd gik i Landsflygtighed.

§ 4. Rom under Plebejernes Kamp for Ligeberettigelse med Patricierne.

Forsøget paa at forene Patriciere og Plebejere ved Decembiratet var mislykket; men de 12 Tablers Love vedbleve at bestaae, og ved leges Valerius Horatius, foreslaaede af de folkevenlige Consuler Valerius og Horatius, der indsattes

ved Decembirernes Hald, erholdt Plebejerne Bekræftelse paa alt hvad der tidligere var indrømmet dem foruden nogle nye Fordele. Men fra nu af begyndte de at stræbe efter fuldkommen Ligeberettigelse med Patricierne. 445 antoges lex Canuleja, ved hvilken de fil connubium, og samme Åar foresløge Tribune, at Consulerne ogsaa skulde kunne vælges iblandt Plebejerne. For at undgaae dette besluttede Patricierne heller for en Tid at lade et andet for Plebejerne tilgjengeligt Embede træde i Stedet for Consulatet, og i Året 444 valgtes 3 Tribuni militum consulari potestate. Belvendte man allerebde i det følgende Åar tilbage til Consulatet, men svækpled det ved at hævde det en Del af dets Magt og overgive den til to Censorer. Disse holdt i Regelen hvert 5te Åar en Mønstring over Borgerne, efter hvilken disse fil deres Plads i Statens forskellige Klasser. Denne Deling af Consulmagten tilfredsstillede imidlertid ikke Plebejerne, og man maatte i den følgende Tid oftere vælge Krigstribuner i Stedet for Consuler. Efterhaanden blev de den sædranlige Øvrighed, og deres Antal forøgedes til 6; men ogsaa til dette Embede valgtes dog sædvanligvis kun Patriciere.

Hvor farligt det endnu var for en Plebejer at stræbe efter en udmarket Stilling i Staten, viser Sp. Mælius's Skæbne. Denne rige plebejiske Ridder havde under en Hungersnød uddelt Korn til de Fattige og derved erhvervet sig stor Folkegunst. Men Patricierne beskyldte ham for at nære ørgerrige Planer mod Statsforfatningen, og efterat den 80aarige Cincinnatus anden Gang var valgt til Dictator, drobte dennes Næstkommanderende (magister equitum) G. Servilius Ahala uden Lov og Dom Almuens Belgjører [439].

Imidlertid begyndte Roms Magt at hæve sig ved helbige Krigs. Kun to Mil fra Staden laa det rige Veji, der beherskede hele det nærliggende District paa den højre Tiberbred, og allerebde mange Gange havde Romerne og Vejenterne fejdet med hinanden. Men i Året 406 besluttede Romerne at vende alle deres Kræfter mod denne Stad, og for at kunne belejre den uden idelige Afbrydelses, bestemte man at give

Høren Sold. Imidlertid gik dog 10 Aar hen, uden at der blev udrettet noget Værdeligt; og først da Marcus Furius Camillus blev valgt til Dictator, lykkedes det denne udmaerkede Feltherre at erobre den faste Stad (396). Da Gallerne netop paa denne Tid truede Etruscerne, havde kun faa af de andre etrusciske Stæder understøttet det betrængte Veji. Med Falterii første Romerne Krig endnu i to Aar efter Vejis Falb; Freden bevirkedes efter Sagnet ved Camillus's Wedelmodighed. I Rom havde imidlertid Mange faaet Lyft til at flytte til det prægtigere Veji, hvis Indboanere ved Crobringen var dræbte eller solgte som Slaver; men denne farlige Deling af Folket blev dog forhindret. Derimod fordeltes en Del af det væsentlige District til Plebejerne. Under disse Forhandlinger havde Camillus gjort sig forhåbt ved Modstand imod Folks Onske, ligesom ved sin patriciske Stolthed og uoverlagte Fremfærd under Delingen af det rige væsentlige Bytte. Til sidst blev han anklaget for at have beriget sig ulovligt ved dette og gif i Vandflugtighed med det Onske, at hans Fædreland snart maatte savne ham.

Kun altfor snart blev hans egenhærige Onske opfyldt. Senonerne, en af de galliske Stammer, der nylig vare vandrede ind i Italien, gik over Apenninerne og angrebe Clusium. Efter Fortællingen udsendte Romerne tre Fabiere som Gesandter for at gjøre Barbarerne Forestillinger; men da disse blev frugtesløse, hjæmmede Fabierne i Spidsen for Clusinerne imod dem. Den galliske Ansører, Brennus, fordrede dem dorfør udleverede, og da dette blev afflaaet, førte han sine vilde Horder imod Rom. Romerne mødte dem ved Floden Allia, men lede et frugteligt Nederlag (390). Gallerne intog og opbrændte verpaa Rom, hvis Indbhægtere vore flygtede til Veji, Erci og andre Nabostæder; kun paa Capitolium holdt en lille udvalgt Skare sig. Ogsaa dette sidste Tilflugtssted var nær blevet erobret i Nattens Mørke, men reddedes af den tapre Patricier M. Manlius Capitulinus, der efter Sagnet var vækket af Junos hellige Gjæs. I mere end et halvt Aar forblev Gallerne i Stadens Ruiner,

indtil de endelig droge bort imod at faae en stor Sum Penge udbetalt. Romerske Historiestrivere, hvem denne Løsfløbelse forekom hdmigende, lade Camillus, der imidlertid var valgt til Dictator, i det sidste Øjeblik komme tilbage i Spidsen for en Hær og befrie Rom ved Sværdet istedetsfor ved Guld.

Gallerne vare dragne bort; men Rom og dets Omegn var ødelagt, utallige Borgere omkomne. Modløse tænkte Mange efter paa at drage til Veji; men Camillus i Spidsen for Patricierne hindrede dem i at forlade den gamle hellige Grund. Rom blev saaledes igjen opbygget; men da det skete i Hast og uden tilstrækkelige Hjælpsmidler, blev Husene ringe, Gaderne snevre og krumme. Nabofolkene benyttede sig imidlertid af Lejligheden til at hæve sig paa Roms Bekostning; men Camillus, der i denne Tid var Gjælen i alle Foretagender („Roms anden Stifter“) slog det ene Folk efter det andet. Men mangfoldige Plebejere vare ved deres Ejendommes Ødeleggelse, Stadens Gjenopbyggelse og deraf følgende Paalæg og Ager styrte i den yderste Nød. Da optraadte M. Manlius Capitulinus som de Fattiges Beskytter og hengav sin Formue til de Gjældbundnes Befrielse; men da han syntes at nære ørgjerrige Planer, blev han nedstyrret af den tarpejste Klippe.

Alnuens Nød steg stedse højere og truede Staten med Undergang; men da foretoge Tribunerne G. Licinius Stolo og L. Sextius sig, ved omfattende Love at afhjælpe alle Plebejernes Fordringer. Deres Forslag (leges Liciniæ) indeholdt navnlig følgende Bestemmelser: 1) Der skulde igjen vælges Consuler istedetsfor Præstribuner, og den ene Consul skulde være en Plebejer. 2) Ingen maatte besidde mere end 500 jugera*) af ager publicus; det Øvrige skulde uddeles til fattige Plebejere. 3) Gjælden skulde nedfættes ved at afdrage de betalte Renter fra Capitalen. Ved at stille disse forstjellige Andragender under Et forenede Tribunerne kløgelig de fattige og rige Plebejeres Interesser; men Patricierne befæmpede dem

*) Et jugerum er lidt over en halv Tønde Land.

i flere Aar ved alle Møbler. Tilsidst valgte de den gamle Camillus til Dictator; men Tribunernes befindige Udholdenhed havvægede endelig ogsaa ham til at give efter. De Viciniske Love blev antagne og L. Sextius blev den første plebejiske Consul (366). Dog forbeholdt Patricierne sig Metzplejen, som religiøse Fordomme syntes at knytte udelukkende til deres Stand, og der indsatte en egen patricisk Embedsmand, Prætor, som skulde lede den. Samme Aar valgtes ogsaa første Gang to Aediles curules, der stistevs skulde vælges blandt Patricierne og Plebejerne: tilsigemed de tidligere plebejiske Wedler fik de Opshjet med Politiet, de offentlige Lege o. s. v.

[Den saaledes oprettede Enighed, til hvilken Camillus indviede et Tempel, styrkede Romerfolket under flere Ulykker, der ramte det i de følgende Aar: først en Pest, af hvilken Camillus døde (365), og dernæst gjentagne Angreb af galliske Røverhorder, der gjennemstredede Italien. L. Manlius Torquatus og M. Valerius Corvus ere blevne berømte i Sagnet ved deres Tækampe med galliske Forkjæmpere, af hvilke de skulle have faaet deres Tilnavne.]

Efterat Plebejerne havde faaet Adgang til Statens højeste Øvrighedsposter, funde det ikke være længe, inden ogsaa de øvrige Embeder, som Patricierne havde forbeholdt sig, maatte åbne sig for dem. Længst varede deres Udelukkelse fra Præsteslæberne; men i Aaret 300 blev det hidtil fastsatte Antal af Pontifices og Augurer fordoblet, og de nye Pladsør blevle plebejisse. Kun nogle enkelte Præsteembeder vedbleve bestandig at være patriciske. Fra nu af var Forskellen mellem de to Stender uden al væsentlig Betydning: de rige plebejiske Familier blandede sig med de patriciske og dannede en ny Abel (nobiles), hvis Medlemmer naaede de høje Embeder og blevle optagne i Senatet. Patricierne astoget mere og mere i Antal, og de forhen til de patriciske Slægter knyttede Clienter blandedes imellem det øvrige Folk. Derimod vedblev en anden Klasse af Borgere at staae tilbage for de øvrige i Anseelse og Mættigheder, nemlig de Frigivne og disses Børn. De vare udelukkede fra Senatet og Øvrighedsposter [og indtil 312

rimeligtvis ogsaa fra Stemmeret. Denne erholdt de af Censoren App. Claudius, senere kaldet Cæcus, der ved at optage dem i Tribus visde sigtte de Fornemmes Magt paa Øvelsen i Modsatning til de uafhængige Bønder. App. Claudius gjorde sig iøvrigt som Censor fortjent ved at anlægge den fortræffelige appiske Vej til Capua og den første store Vandledning i Rom. 8 Aar efter (304) forringede Censorerne Quintus Fabius Maximus Rullianus og P. Decius Mus igjen de Frigivnes Betydning ved at indskrive dem alle i de 4 talrige og lidet ansete By-Tribus.]

Den romerske Statsforfatning havde nu udviklet sig til den Form, som siden i det Hele taget holdt sig, saa længe Republikken bestod. Statsmagten var delt imellem Folket, Senatet og Øvrighedspersonerne. Folket udøvede sin Magt paa Comitterne. Curiatcomitterne blevle ligesom hele Curie-Inddelingen en Form uden al Indflydelse; derimod vedbleve comitia centuriata og tributa at bestaae ved Siden af hinanden, og de sidstes Beslutninger fik snart ubetinget Kraft. Centuriatcomitternes Indretning forandredes saaledes, at de Rige ikke fik en saa ubetinget Overvægt som før; men de beholdt dog altid et mere aristokratisk Præg end Tributcomitterne.

§ 5. Rom's Kampe om Herredømmet i Italien.

Efterat de Viciniske Love havde nedbrudt de Skrænker, som hidtil havde hemmet Romerfolkets Udvilting, funde det fremtræde i sin fulde Kraft. Hæstemodig Tapperhed ved Siden af en standhaftig og kløgtig Politif, Tugt og Orden saavel i de huslige Forhold som i Hæren, Werhdighed mod Guderne og Forfædrenes Indretninger udmarkede den Tids Romere. Kun et af de andre italienske Folk funde i de fleste af disse Egenstæber maale sig med dem, nemlig Samnitene, og Herredømmet over Italien maatte tilfalte et af disse to Folk. Men Rom havde det store Fortrin, at det dannede en Enhed, medens Samnitene bestode af flere løst forbundne Stammer.

De ved flere mellemliggende Stammer adskilte Romere og Samnitere stode i venstabelig Forbindelse, indtil de Sidste angrebe deres Stammefærender, de høpige Campanere, og disse søgte Beskyttelse hos Romerne (343). Den første Samniterkrig endtes hurtig ved et Forbund mellem Rom og Samnium, medens Campanerne snart fortærederes frivillige Underkastelse under Romerne og rejste sig mod dem i Forbindelse med Latinerne og Volscerne. Rom havde nemlig efterhaanden forvandlet sit Forbund med Latinerne til et Herredømme, hvorfra nu disse vilde løsdrive sig. Saaledes udbrød den latinske Krig (340). De romerske Consuler: Titus Manlius Torquatus og P. Decius Mus rykkede efter Fortællingen frem til Vesuv. Den Første viste den romerske Krigstugs Uvhøjelighed ved at lade sin egen Søn henrette, fordi han imod hans Befaling havde indladt sig i en Tvekamp med en Lætiner; den Anden indviede (devoverede) sig selv tilsligemed Hjernen til Underverbenens Guder og bidrog ved sin frivillige Død meget til Slagets heldige Udsalg. Krigen endte med Latiums og Campaniens Underkastelse under Roms Herredømme (338).

Før 338 var erobrede Steder altid blevne indlemmede i den romerske Stat, i hvilken deres Indbyggere i Begyndelsen var blevne Borgere uden Stemmeret, men senere efterhaanden næaede den fulde Borgerret. [Først da blevde de indskrevne i Tribus, hvis Antal saaledes ved stadige Forøgelser efterhaanden vokede, indtil det i Året 241 afsluttedes med Tallet 35.] Ogsaa ved Erobringen af Latium og Campanien blev nogle Steder gjorte til romerske Municipier [eller Präfectorier], f. Ex. Capua: de fik Byrerne, men ikke Fordelene af Borgerretten og løsreves fra deres gamle Forbindelser. Men det erobrede Land var denne Gang for stort til at det hele kunde indtræde i dette Forhold: de fleste Latinere blevе dersør Bundsforvandte (Socii), d. v. s. de beholdt deres egen Forfatning, men maatte gjøre Krigstjeneste for Romerne. En Del af de Overvundnes Land blev, som sædvanlig, romerskt Stats ejendom, en Del fordeltes imellem romerske Colonister. Disse

beholdt deres fulde Borgerret og tjente til Besætning imellem de gamle Indbyggere. Saaledes blev f. Ex. den vestiske Søstad Antium en romersk Coloni, d. v. s. der bosattes en Besætning af romerske Colonister imellem de gamle Indbyggere, som blev romerske Borgere uden Stemmeret. Snablerne af de i Antium tagne Skibe smykkede siden Talerstolen paa det romerske Torv.

Da Romerne og Samnitene var blevne Naboer, kunde de ikke længe vedblive at være Venner. Grændestriddigheder foranledigede den anden Samniterkrig [326]. I Begyndelsen var Romerne heldige, navnlig under Dictatoren L. Papirius Cursor og hans Magister equitum Q. Fabius Maximus Rullianus. Fabius, som i Dictatorens Fraueelse og imod hans Forbud indlod sig i Slag, vandt en glimrende Sejr, men havde nær maatte bøde med Livet for sin Ulydhed. I Året 321 blev en romersk Hær under Consulen Sp. Postumius indsluttet imellem de caudinske Passer af den tappre Samniter Pontius, som lod den gaae under Naget og foreskrev en Fred, der dog ikke blev stadsfæstet af det romerske Senat. Under afvælvende og haarde Kampe forhantes Krigen [lige til 304]; men Rom udbræde mere og mere sit Herredømme i Mellem- og Syditalien og besættede det ved Anlæggelsen af Colonier. Forgjæves rejste ogsaa andre italienske Folk, som Etruscerne, Umbrerne, [ja endog Roms gamle Forbundsfæller, Hernicerne,] sig imod dets truende Overmagt: de blev alle overvundne og dels tvungne til Fred, dels underkastede Roms Herredømme.

[Da Samnitene ikke kunde finde sig i Roms Overmagt, men søgte at faae Magten i Lucanien, udbrød den tredie Samniterkrig (298). Ogsaa Etruscerne, Umbrerne og en Del af Gallerne rejste sig igjen mod Romerne; men da den gamle Q. Fabius Maximus for femte Gang og P. Decius Mus for fjerde Gang var Consul, vandt de en afgjørende Sejr over Gallerne og Samnitene ved Sentinum, hvor Decius Mus devoverede sig ligesom færdum hans Fader (295). Endelig lykkedes det Consulen Manius Curius

Dentatus at tvinge Samniterne til Fred (290). Den samme Consul undervang ogsaa Sabinerne og ceredes ved to Triumpher i samme Aar. Sabinerne blev Borgere uden Stemmeret.]

[Lucanerne havde hidtil holdt med Romerne imod deres Stammefraender, men da de angrebe Thurii, og denne Stad forladt af Tarent gav sig under Roms Beskyttelse, rejste de sig til Kamp i forbund med Etruscerne og de senoniske Gallier (285). Men] Romerne erobrede Senonernes Land, tilintetgjorde næsten hele dette Folk, som et Aarhundrede tidligere havde bragt dem i den høreste Nød, og anlagde Colonien Sena ved det adriatiske Hav. [De etrusciske Staeder blev snart efter Roms Bunde forvandte paa mere eller mindre gunstige Billeder. Ogsaa i Syditalien vandt Romerne flere Sejre, navnlig under Consulen G. Fabricius; men] da de overtraadte en tidligere Overenskomst med Tarent, der forbød dem at besejle den tarentinske Bugt, ødelagde Tarentinerne flere af deres Skibe [og erobrede Thurii]. Romerne, der i dette Øjeblik ugerne forsgede deres Hjenders Tal, forlangte en billig Erstatning; men deres Gesandter blev stammeligt forhaanede af de letsfindige Tarentinere. Saaledes udbrød Krigen mellem Rom og Tarent (281).

Sjældt ogsaa Samniterne igjen havde rejst sig, funde de blodagtige Tarentinere dog ikke hindre Romerne i at plyndre deres Land. Alt for længe siden vante til at forsvarer sig ved fremmede Baaben, indkaldte de derfor Kong Pyrrhus af Epirus, og denne ankom med en betydelig Hær i Italien, hvor han optraadte som Hellenernes Forsvarer mod Barbarerne og som en Efterkommere af Achilles imod de allerede dengang for Troernes Efterkommere ansete Romere. Ved Floden Siris mødte de romerske Legioner første Gang den macedoniske Phalanx (280): længe var Sejren tvivlsom, men afgjordes tilslidt ved Pyrrhus's for Romerne ubekjendte Elefanter. Efter Sejren rykkede Pyrrhus frem mod Rom, men vovede ej at angribe Staden, hvis Borgere viste deres sædvanlige moraliske Kraft i Ulykken. Han trak sig altsaa igjen tilbage og lagde

sine Tropper i Vinterkarter. I Vøbet af denne Vinter var det, at G. Fabricius tilligemed to andre forhenværende Consuler blev sendt til ham for at underhandle om Krigsfangernes Udværling, og ved sin værdige Holdning vandt hans Højagtelse. Han mistivlede allerede om at kunne betvinge et saadant Folk og sendte deraf sin Fortrolige, den ædle og kluge Thessaler Kineas, til Rom for at tilbyde Fred. Mange Senatorer syntes tilbøjelige til at antage denne, sjældt Be tingelsen var Opgivelsen af Herredømmet i det sydlige Italien; men da lod den gamle blinde App. Claudius sig bære hen i Senatet og omstørte ved sin mandige Tale de Baklende. Romerne svarede, at de ikke kunde underhandle med Pyrrhus, førend han havde forladt Italien, og fuld af Beundring forlod Kineas denne Stad, der var forekommet ham værverdig som et Tempel.

I Aaret 279 vandt Pyrrhus etter et Slag [ved Asculum i Apulien]; men Sejren var fiskt med Tabet af de tappreste Epitotere, og hjemmefra kunde ingen Forsikrning ventes formedelst Gallernes Indsaldi. Tarentinerne vare højt misfornøjede med det Militærherredømme, som Pyrrhus havde indført i deres Stad, hvor han udførte Borgerne til Krigstjeneste, forbød Lystigheder og lukkede Theatret. Under disse Forhold var det Kongen meget hærfommert at blive kaldt til Sicilien (278); men heller ikke der var hans Held af Varighed. 275 vendte han igjen tilbage til Italien; men imidlertid havde Romerne næsten overalt faaet Overhaanden, og M'. Ennius Dentatus vandt i sit andet Consulat en afgjørende Sejr ved Beneventum over den af Ulykken forladte Konge, som snart efter forlod Italien.

Forladte af Pyrrhus funde de italienske Folkeslag ikke modstaae Romerne, og samme Aar, som han fandt sin Ød for Argos, blev Samniterne, Lucanerne, Bruttierne og Tarentinerne betvungne (272). Tarent mistede sine Mure og Skibe og fik en stabig romersk Besættning. [Aaret efter erobrede Romerne Regium, som en campanisk Legion havde bemægtet sig, efterat have myrdet Indbyggerne, til hvis Beskyttelse

Rom havde sendt dem derhen. Levningerne af den oprørslse Vandre blev henrettede i Rom.] I de følgende Aar blev Picenterne og Veboerne af den apuliske Halvø (Oldtidens Calabrien) underkastede, og i Aaret 266 var Roms Magt udbredt over hele Halvøen indtil Floderne Rubico og Macra, der indtil Kejserstiden betragtedes som Italiens Nordgrænse. De overvundne Folks Stilling var forskellig: vel vare de fleste Bundesforvandte; men nogle havde større, andre mindre Rettsigheder. Latinerne havde det Fortrin, at de langt lettere end de øvrige fik romersk Borgret, og da de ved Sprog og Slægtstab stode Romerne saa nær, brugtes de meget som Colonister blandt de mindre berettigede Folk.

§ 6. Roms Kampe om Herredømmet i Vesten. (264—201).

Neppe havde Romerne underkastet sig den italienske Halvø, først de stodte efter at udbrede deres Magt til Sicilien. Her stodte de sammen med Carthagerne, eller, som de kaldte dem, Poenerne, og de mærkelige puniske Krige udbødte, som fulde afgjøre, hvilken af de to mægtige Republikker Herredømmet over Middelhavets vestlige Øyster skulle tilfaldt. Carthagerne beherskede dengang, foruden deres Besiddelser i Nordafrika, den største Del af Sicilien, som de havde tilbageerobret efter Pyrrhus's Vortgang, endvidere Sardinien, de baleariske Øer og en Del af det sydlige Spanien, hvor de gamle phoeniciske Colonier vare blevne afhængige af den mægtige Søsterstad. I materiel Henseende stode de paa et højt Culturtrin; men Havsyge, Bellyst og Grusomhed vare Hovedtrækene i deres Charakter. Hidtil havde de staat i et venstabeligt Forhold til den agerdyrkende Landmagt Rom, som ikke havde gjort noget Indgreb i deres Handels- og Søherredømme. Men i Aaret 264 stodte de to erobrende Magter sammen ved Messana, og den første puniske Krig udbød.

Da nemlig Mamertinerne i Messana ikke kunde modståaen den shakusanse Konge Hierons Angreb, havde en Del af dem bedet Romerne, et andet Parti Carthagerne om Hjælp. I Rom undsaa Senatet sig ved at hjælpe disse Røvere, [der hadde begaet den samme Forbrydelse som den campaniske Legion i Rhegium, der nylig var bleven straffet saa strengt;] men Consulerne, af hvilke den ene var en App. Claudius af den for sit Overmod bekjendte Slægt, vilde ikke lade sig en saadan Beslighed til Krigshæder børve og forebragte Sagen for Folket. Det var unægtelig farligt at lade Messana falde i Carthagernes Hænder, og Folket besluttede at understøtte Mamertinerne. Men imidlertid havde disse optaget en punisk Besættning i deres Borg, og Hieron havde sluttet Fred med dem. Ikke desto mindre blev Romerne ved deres Bestemmelser, og det lykkedes dem ved Svig at fåae Messanas Borg i deres Hænder. Saavel Hieron som Carthagerne belejrede nu Messana; men App. Claudius satte over Stræbet og slog hør for sig. Hieron sluttede Aaret efter Fred og Forbund med Romerne og var fra den Tid af indtil sin Død deres troe Forbundsælle.

I Forbund med Mamertinerne og Shakusanerne erobredde Romerne snart den største Del af Sicilien, hvor det puniske Herredømme var højest forhadt. Kun i Agrigent gjorde Carthagerne længe Modstand; men til sidst blev den ulykkelige Stad dog erobret. Romerne saa imidlertid snart, at de ikke kunde vedligeholde deres Herredømme paa Sicilien uden Sømagt. Hidtil havde de kun haft mindre Fartsøjer; men de byggede nu i Hast 100 femradaarede Skibe. Da hverten disse eller deres Mandstab kunde maale sig med Carthagernes, fandt Consulen G. Duilius paa at forsyna dem med Entrebroer og Hager, og da Kampen faaledes kom til at ligne et Land slag, sejrede han fuldkommen imellem Sicilien og de lipariske Øer (260). Duilius hædredes ved særegne Cresbevisninger og ved en Støtte (columna rostrata), af hvis Indskrift en Del er bevaret.

Da Krigen derefter var fortsat i flere Aar, uden at der var skeet noget Afsgjørende, besluttede Romerne endelig at angribe Carthagerne i deres Hjem [256]. De ubrustede en Flade paa 330 femradaarede Skibe, som foruden 100,000 Rørkarle optog 40,000 Soldater, og en ligesaa stor punisk Flade mødte dem ved Siciliens Sydvestkyst. Romerne sejrede og landede derpaa i Afrika, hvor de ødelagde det rige Land; der siden Agathokles ikke havde set nogen Hjende. Consulen M. Atilius Regulus slog Carthagerne, som derpaa bade om Fred; men hans Fordringer vare saa overdrevne, at de maatte forlæstes. Til Lække for Carthago var der blandt deets Lejetropper en Spartaner af udmærket Dyrktighed ved Navn Xanthippus, og da han havde facet Anførselen istedetfor de i Negelen usle puniske Feltherrer, lede Romerne et fuldstændigt Nederlag ved Tunes, og Regulus selv blev fanget (255). Hans senere Skæbne er af Sagnet udsmykket paa en lidet troværdig Maabe.

I de følgende Aar satte Romerne endnu to Gange med sine Flader over iii. Afrika, men udrettede ikke meget og mistede begge Gange paa Hjemvejen en Mængde Skibe ved Skibbrud. Derimod vedblev de at være hellige paa Sicilien, hvor Carthagerne mistede alle deres Besiddelser med Undtagelse af Lilybeum og Drepana. Men da Consulen P. Claudius Pulcher, en Søn af den blinde Appius, med trodsig Foragt for de uheldige Aufspicier angreb Carthagernes Flade ved Drepana, led han et fuldstændigt Nederlag (249). Da Senatet derpaa befalede ham at vælge en Dictator, havde han den mageløse Uforstammethed dertil at vælge en af sine Clienter, en Frigivens Søn. Senatet tilintetgjorde naturligvis dette Valg, der var et nyt Bevis paa den Claudiske Slægts ustrålende Villbaarslighed.

Medens de romerske Feltherrer i de følgende Aar kun viste ringe Dyrktighed, sik Carthagerne for første Gang en udmærket Anfører i Hamilcar, salbet Barkas, d. e. Lynet. Denne unge Mand besatte Vjerget Herlste i Mørhedens af Panormus og førte derfra i flere Aar Krigen med stor Ud-

holdenhed og Dyrktighed. I længere Tid havde Romerne aldeles opgivet at erstatte de utallige Skibe, de havde mistet, med nye; men endelig byggede de igen ved frivillige Bidrag en Flade, der blev ubrustet langt bedre end de tidligere, og med denne slog Proconsulen G. Lutatius Catulus ved de cægatise Øer fuldstændig Carthagerne, der imidlertid havde forsømt deres Flade (241). Alter hade Carthagerne om Fred og erholdt den paa følgende Betingelser: de skulle romme Sicilien og de omliggende Øer, udlevere alle romerske Fanger uden Øysepenge og betale en betydelig Sum Penge i Krigsomkostninger.

Saaledes endte den første puniske Krig (241), som havde kostet Rom. uhyre Øffere og Anstrengelser og forvandlet det forhen saa blomstrende Sicilien til en Ørken. Kun Hierons Rig var blevet temmelig forstaanet for Krigens Rædsler og vedblev at bestaae som en idetmindste af Navn uafhængig Stat. Messana og nogle andre Stæder, som Egesta (Segesta), der ligesom Rom roste sig af at nedstamme fra Troja, viste stillesie Grundsvorvandie; men den sørste Del af Den blev behandlet som et erobret Land og indrettet som Provinds, d. e. et Land, som ikke tjener Rom med Baaben, men med Afgifter, og som er overgivet til en romersk Statsholders Herredømme. I Begyndelsen besattes denne Post med en Prætor; thi man havde fort før begyndt at vælge to Prætorer istedetfor een og foregode nogle Aar efter Antallet til 4. Til Medhjælper havde han en Qvæstor, der navnlig bestyrede Finantsvæsenet, ligesom Qvæstorerne i Rom allerede længe havde gjort. Sicilien blev fra nu af strækkelig afsuget af de aarlig veglende Statsholdere og Skattemorpagterne.

Medens Romerne saaledes indrettede deres første Provinds, kom Carthago i den hårde Nød ved en Opstand af de fra Sicilien tilbagevendte Lejetropper, som ikke havde facet deres fulde Sold udbetalt. Carthagernes afrikanske Underfaatter, som under Krigen vare udfugede ved uhyre Paalæg, sluttede sig til Oprørerne, og først efter en treaarig Krig, der

førtes med den frigjældeste Grusomhed, lykkedes det Hamilkar at dæmpe Opstanden. Imidlertid havde ogsaa Vejetropperne paa Sardinien gjort Oprør og søgt Roms Hjælp imod de Indsøgte. Da nu Carthagerne, efterat Opstanden i Afrika var dæmpet, igjen vilde beseætte Den, optraadte Romerne derimod og tvang det ubmattede Carthago til ikke blot at afstaae dem Sardinien, men desuden at betale en Sum Penge for at beholde Fred. Saaledes blev Sardinien romersk Provinds, og dermed forenedes det forhen etruske Korfika. Imidlertid indskrænkede Romerne sig ligesom disse Ders tidligere Herrer til at beseætte Øysterne. Med de Indsøgte i det Indre førte de idelige Krige, der sædvanlig dog ikke vare andet end Slavejagter.

Kort efterat Romerne saaledes havde faaet Magten i det thyrhenske Hav, sikkedes de ogsaa Fodfæste paa hin Side af det adriatiske Hav. Her havde Illyrerne paa denne Tid udbredt deres Magt imod Syd og forskyrede Handelen ved deres Sørøvier. Romerne sendte Gefandter til deres Dronning Tenta, der hørskede i sin umhændige Spns Navn, for at klage herover, men hun erklarede, at hun ikke kunde forhindre sit Folk i at føge Fortjeneste paa Havet. En af Gefandterne, som svarede, at Romerne vel skulde tvinge hende bortil, blev paa Hjemvejen myrdet, og Krigen udbrød (229). Romerne bestrie flere græske Stæder, som [Apollonia og] Korhyra, fra Illyrerne Herredømme, og Tenta maatte snart fåske Fred ved at afstaae en Del af sit Rige og forpligte sig til Skat og Opgivelse af Sørøvieret (228). Romerske Gefandtskaber underrettede de vigtigste græske Stater herom, og disse hædrede Romerne som Belgjørere.

Langt betydeligere var en ny Kamp med Gallerne. Allerede før den første puniske Krig var en Coloni ført til Ariminum i det Senonerne frastegne Land; men 232 foreslog Tribunen G. Flamininus at udskifte hele det endnu som Statsejendom til de Store uddelte galliske og picentiske District imellem fattige Borgere. Uagtet Senatets Modstand blev Loven antaget; men Udførelsen foruroligede de tilgrænd-

sende Bojer; disse forbandt sig med de Nord for Po boende Insubrer, og krigsrude Skarer fra det transalpinske Gallien strømmede til i Haab om Vytre.] 225 brøde disse fra gammel Tid af fremfor andre frigjælde Fjender ind i Etrurien, og Romerne paabsøde uhyre Rustninger over hele Italien. Skærfken forsøgedes ved et Udsagn af de sibyllinske Bøger, at Gallerne to Gange skulde tage Roms Jordbund i Besiddelse; for at opfylde dette, begravede man en gallisk Mand og Kvinde levende i Rom. Taren blev imidlertid ikke saa stor: Gallerne lede et fuldstændigt Nederlag i Etrurien; Året efter gik Romerne over Apenninerne og undertvang Bojerne; [223 slog G. Flaminius som Consul Insubrerne,] og 222 vandt Consulen M. Claudius Marcellus en afgjørende Sejr ved Clastidium, hvor han med egen Haand dræbte den sjældelige Feltherre og tog Rustningen af ham (spolia opima). Den anden Consul, Gnaeus Cornelius Scipio, indtog derpaa [Insubrernes Hovedstad,] Mediolanum, og det cisalpinske Gallien blev en romersk Provinds. Til Placentia og Cremona førtes Colonier.

Imedens Romerne saaledes gjorde den ene Erobring ester den anden, havde Carthagerne heller ikke hvilet. Den store Hamilkar havde fattet den Plan at erobre Spanien, hvis Rigdom fuldkommen kunde erstattet Tabet af Sicilien og Sardinien, og hvis tappre Befolning kunde levele Soldater til at angribe Rom. Strax efterat Vejetroppernes Opstand var dæmpet, gik han derfor som uindskrænket Overfeltherre over til Halvøen og undertvang mange af de smaa iberiske og keltiske Folkeslag, der udgjorde dens Befolning. Da han faldt, sikkedes Svirgersøn Hasdrubal Anførselen ved Hjælp af det demokratiske Parti i Carthago. Han fortsatte Erobringerne og anlagde Ny-Carthago, der snart blev en meget rig og betydelig Stad. Romerne faaet stor Misfornøjelse Carthagos vorende Magt; men da de vare indvirkede i andre Krige, lade de sig næje med at slutte en Overenskomst med Hasdrubal, ifølge hvilken han ikke maatte overskride Ebro. Da Hasdrubal blev myrdet (c. 220), valgte Hæren Hamilcars Søn Han-

nibal til Anfører, og det carthagiske Raad maatte, skønt ugerne, anerkjende Valget. Hannibal havde i sit 9de Åar tilsvoret sin Fader et evigt Hæd mod Rom; nu var han 26 Åar gammel og brændte af Begjærlighed efter at vise sit Sindelag i Gjerningen. Han var Hærens Afgud: opdraget i Lejren og lige kraftig paa Sjæl og Legeme, viste han sig snart som sin Tids største Mand. Den greske Coloni Sagunt (Zakhynthus) havde hidtil været sikkert ved sit Forbund med Rom; men for Hannibal var dette kun en Grund mere til at angribe denne Stad, der efter en lang Belejring faldt i hans Hænder. Romerstættesandier forlangte ham ubleveret, og da Carthagenerne affloge denne Fordring, udbrød den anden puniske Krig (218).

Romerne besluttede at sende den ene Consul, P. Cornelius Scipio, til Spanien, den anden, Tiberius Sempronius Longus, til Afrika; men Hannibal forkom dem. Medens han efterlod sin Broder Hasdrubal som Befalingsmand i Spanien, drog han selv med 60,000 Mand over Pyrenæerne, banede sig Vej gennem det transalpinse Gallien, hvor Scipio ankom for silbe til at standse ham, og steg derpaa over Alperne. Hans Vej gif igjennem Iberedalen og over lille St. Bernhard. Det var allerede Efteraar, og foruden Naturens Hindringer maatte han ogsaa bekæmpe Bjergstammernes Modstand. Da han endelig kom ned i Possetten, havde han kun 26,000 Mand tilbage. Scipio havde imidlertid sendt sin Broder Gnaeus, der 4 Åar før havde været Consul, med den største Del af sin Hær til Spanien og var selv ilet tilbage til Italien for at standse Hannibal. Ved Ticinus mødte han dennes numidiske Ryttere, men var uheldig og blev selv saaret. Kort efter ankom Sempronius, der kun var naaet til Sicilien og derfra var kalt tilbage; men da han imod Scipios Raad indlod sig i et Slag ved Trebia, lede Romerne et fuldstændigt Nederlag. Levningerne af deres Tropper holdt sig i Placentia og Cremona; men Gallerne sluttede sig til Hannibal og fordoblede snart hans Hær.

I Foraaret 217 gif Hannibal over Apenninerne ind i Etrurien, hvor Hæren led meget i Sumpene ved Arnus, og Hannibal selv mistede sit ene Øje. Ved Søen Trasimenus kom det til Slag med G. Flaminius, hvem Folkets Gunst havde skænket det andet Consulat. Romerne, som ved Hannibals Snildhed varre løkkede ind imellem Søen og Bjergene, lede et strækkeligt Nederlag; Consulen faldt, og han saa undkom. I Rom ventede man allerede Fjendens Ankomst og valgte den gamle erfarene Q. Fabius Maximus til Dictator; men Hannibal føjte sig ikke stærk nok til at gaae imod Staden. Hans Plan var at rejse de italienske Folk mod deres Herrer, og han havde derfor sendt dem alle Fanger tilbage; men Italienerne nolede med at slutte sig til de frugtede Barbater, af hvilke hans Hær bestod. Hannibal drog saaledes igjennem Umbrien til Syditalien, og Fabius fulgte ham, men uden at indlade sig i Slag, hvorfor han sit Tilnavnet Cunctator. Men det romerske Folk saa med Forbittrelse paa Landets Ødeleggelse, og Dictatorens maatte dele sin Myndighed med sin Magister equitum, M. Minucius. Denne gif nu angrebsvis tilværks, men blev kun reddet fra Undergang ved Fabius's Hjælp.

Før at faae Ende paa Krigen besluttede Romerne i Aaret 216 at forstørre Armeen til 80,000 Mand og valgte G. Terentius Barro, en Mand af simpel Herkomst, efter Fortællingen en Slagters Søn, til Consul. Den anden Consul, L. Emilius Paulus, var en øvet Feltherre; men hans Modstand mod Barros Hidsighed var forgjæves, og det kom til Slag ved Cannæ i Apulien, hvis abne Sletter varer gunstige for det oversegne numidiske Rytteri. Hannibal havde kun halv saa mange Tropper som Romerne, men vandt ikke desto mindre en glimrende Sejr. Den største Del af den romerske Hær tilligemed Consulen Emilius faldt; Mange blevne tagne til Fange; Barro undkom og samlede Hærens Levninger, der i den øvrige Del af Krigen under Navn af de kanneniske Legioner maatte høde for deres Uheld med streng Tjeneste uden Løn og Ære. Saaledes viste Romerne deres sædbanlige

stoltte Fasthed og Strenghed i Ulykken: de vilde ikke engang løskejse Fangerne, men lode Hannibal følge dem som Slaver, medens de selv for første Gang lode deres egne Slaver gjøre Krigstjeneste. — Efter Slaget ved Cannæ gik de fleste Folk i Syditalien over til Hannibal; men Latinerne blev Rom troe, og de romerske og latinske Colonier dannede faste Punkter for Modstanden rundt omkring i det frafaldne Land. Hannibal havde allerede mistet mange af sine Kjærnetropper, og det aristokratiske Fredsparti i det carthagiske Raad hindrede Afsendelsen af tilsidstelige Hørstærkninger. Carthagenerne anvendte desuden heller deres Prester paa at bevare Spanien, hvor Gnaeus og efter sit Consulat ogsaa Publius Scipio var optraadte som de Indsødtes Befriere og havde betydelig Fremgang. Saaledes fandt Hannibal det ikke raadeligt at gaae lige imod Rom, men vilde først befæste sin Magt i Syditalien. I det rige Capua, som var gaaet over til ham, fandt hans Tropper i den følgende Vinter Erstatning for de udstaaede Besværigheder.

Ogsaa udenfor Italien knyttede Hannibal Forbindelser imod Rom, saavel med Macedonien som med Syrakus. Philip den Tredie af Macedonien tenkte paa at gaae over til Italien; men Romerne forekom ham og gave ham nok at bestille i hans eget Land. I Syrakus var den gamle Hieron død kort efter Slaget ved Cannæ, og hans Sønnesøn, den 15aarige Hieronymus, havde beseglet Thronen. Allerede han sluttede sig til Carthago, og da han efter et Aars Negtering var blevet myrdet, fil to erklarede Tilsængere af Hannibal Magten i den gjenoprettede Republik. Men imidlertid havde Romerne Magt igjen hævet sig i Italien: M. Claudius Marcellus havde første Gang standset Hannibal i hans Sejrslosh, idet han drev ham tilbage fra Nola (215), og blev Året efter tredie Gang valgt til Consul og sendt over til Sicilien, hvor han begyndte at belejre Syrakus. I lang Tid kunde han ikke udrette noget mod den stærkt befæstede Stad, til hvis Forsvar den udmærkede Mechaniker Archimedes bidrog meget ved sine sindrigt opfundne Maskiner; men

envelig faldt den, til dels ved Forræderi, i hans Hænder (212). Et rigere Øytte end nogentid før, navnlig den første Samling af hellige Kunstsverker, bragtes til Rom; Syrakus's Glæds var for stedse forbi. Snart efter blev Carthagenerne fordrevne fra Sicilien, og hele Den var nu en romersk Provinds.

Året efter Syrakus's Falb tilbageerobrede Romerne Capua, som Hannibal forgjæves sogte at redde ved at drage imod Rom selv. I flere Dage stod han nærvæd Roms Porte, men kunde ikke tænke paa at storme Staden og maatte igen drage tilbage til Syditalien uden at have udrettet noget. Capua faldt og blev haardt straffet: en Mengde af Indvænerne blev henrettede eller folgte som Slaver; den store Stad blev gjort til en Flekke uden al Selvstændighed, og hele det campanske District blev romersk Statsejendom. [To Åar efter tilbageerobrede den gamle Q. Fabius Maximus i sit femte Consulat det frafaldne Tarent, og dets Skjæbne blev ligesaa sorgelig som de to andre store Steders.] Ingen anden Stad i Italien kunde fra nu af male sig med Rom.

Medens Romerne saaledes igjen begyndte at faae Overmagten i Italien, havde de ikke mindre Fremgang i Spanien. Vel var Gnaeus og Publius Scipio begge faldne (212); men Året efter havde den Sidstes 24aarige Søn, P. Cornelius Scipio, senere kaldet Africanus (major), faaet Anførselen med proconsularisk Magt og snart henvagtet Alles Ærte paa sig. Han var ikke blot en stor Feltherre, men ogsaa en fint danned Mand, der havde Sands for hellenisk Kunst og Videnskab; tillige var han befjendt for sin Fromhed og syntes at staae i et særeget Forhold til Guderne, fra hvem han troede at modtage Åabenbaringer.

Han slog ikke blot de puniske Hære, men forstod ogsaa at vinde Spaniernes Hjerter. Saaledes varede det ikke længe, inden han fil Overhaanden i Spanien og endog erobrede Ny-Carthago. Imidlertid kunde han ikke forhindre, at Hasdrubal efter sin Broders Opsordring førte sine bedste Tropper til Italien (207). Der havde nemlig Hannibal mere og mere maattet indstrænke sig til Forsvar, og skjont han endnu ostere

kämpede med Hæld, [som i Aaret 208, da Marcellus i sit femte Consulat faldt imod ham,] gik dog de frasalbne italienske Hæld efterhaanden igjen over til Romerne eller blevet betvungne og haardt straffebe af dem.

I Krigens 3 første Aar havde Hannibal stedse sejret; derpaa havde Lykken været afvekslende, men dog i det Hele mere og mere vendt sig til Roms Førdel; men med Aaret 207 begyndte Krigens tredie Periode, i hvilken Romerne fuldkommen siktede Overhaanden. Hasdrubal drog, ligesom tidligere hans Broder, over Alperne, men uden stor Vanskelighed. Den ene Consul, M. Livius Salinator, fulde møde ham, medens den anden, G. Claudius Nero, stod lige overfor Hannibal i Syditalien. Men Nero drog, uden at Hannibal mærke det, med sine bedste Tropper mod Nord, forenede sig med Livius og slog saaledes Hasdrubal fuldstændig ved Metaurus-slogen i Nærheden af Sena. Efterat have erholdt Esterretning om sin Broders Nederlag og Falb trak Hannibal sig tilbage til Bruttiernes Land, hvor han med beundringsværdig Øhgtighed holdt sig endnu i flere Aar.

I Aaret 206 var Carthagos Herredømme i Spanien aldeles tilintetgjort. Scipio vendte derfor tilbage til Rom og blev valgt til Consul for det følgende Aar. Han ønskede nu at gaae over til Afrika, men mødte stor Modstand hos en Del af Senatet, som med Q. Fabius Maximus i Spidsen saa stjært til den unge Man's bestandig voksende Berømmelse, der forekom dem farlig for Republikken. Imidlertid erholdt han dog Sicilien til Provinds, og det tilslades ham, hvis han holdt det for gavnligt, derfra at sætte over til Afrika. Da de Midler, med hvilke Staten udrustede ham, ikke vare tilstrækkelige, hvede mange Bundsforvandte, hvilke hans Personlighed indgjord Tillid, frivillig betydelige Bidrag til hans Rustninger. Med disse tilbragte han hele sit Consulatsaar paa Sicilien og gik først i Aaret 204 som Proconsul over til Afrika. Her sluttede den tapre østnumibiske Konge Masinissa, en misfornøjte Vasal af Carthago, sig til ham, medens den mægtigere vestnumidiske Konge Syphax var bundet af Carthagerne.

Men Syphax blev slaet og ført fangen til Italien, og Carthagerne saae sig snart nødte til at kalde Hannibal tilbage. Mismodig forlod denne det Land, hvor han engang havde haabet at vinde et Rige, og vendte efter mange Aars Fra-værelse tilbage til sit Fædreland (203). Forgjæves sogte han at bevege Scipio til at slutte Fred, og i Aaret 202 stod det afgjørende Slag ved Zama imellem de to store Fælherrer. Hannibal blev overvunden og anvendte nu, da der for Øjeblikket ikke kunde være Haab om at modstaae Romerne, al sin Indflydelse paa at lue enhver unyttig Modstand mod de Fredsbetingelser, som Scipio foreskrev. Saaledes blev Freden sluttet (201). Carthago maatte opgive al Magt udenfor Afrika og selv der ikke føre Krig uden Roms Tilladelser. Masinissas Rige udvides, og denne krigsrige Fyrste blev under Roms Beskyttelse en farlig Nabo for sine forudsatte Overherrer. Carthagerne maatte tilbagegive alle romerske Fanger og Overløbere, udlevere alle Elefanter og alle Krigsfiske med Undtagelse af 10 Trierer, og fulde inden 50 Aar betale 10.000 Talenter.

Rom var saaledes gaet ud af den anden puniske Krigs Farer med forsterket Magt og havde nu ingen Medbejler til Herredømmet i Vesten. Det var ikke længere blot en italiensk Magt: en stor Del af Spanien var af Navn befriet for det puniske, men i Virkeligheden underkastet det romerske Herredømme; Afrika havde aabnet sig for dets Indflydelse, og de romerske Legioner havde allerede vist sig paa den græske Halvø. Rom stod dengang ligesom paa Skillevejen imellem det Gamle og Nye, det Indenlandske og Fremmede. Bifno! havde det allerede længe staet i Forbindelse med Hellas; men det var dog først efter Syditaliens og Siciliens Grobring, at den græske Cultur ret havde begyndt at faae Indgang. I religiøs Henseende syntede Grækernes Indflydelse sig tidlig: alt længe havde man raadspurgt det delphiske Orakel, og græske Guder blevet indførte og blandede med de gamle latiniske. Henimod Slutningen af den anden puniske Krig hentedes saaledes Kybene

under Navn af den store Moder fra Liljeafien til Rom. Senere ful den græske Litteratur Indflydelse: paa denne Tid havde endnu kun enkelte udmarkede Mænd, som Scipio, tilgnet sig den. Nogen egen Litteratur af betydenhed havde Romerne ikke; men man havde dog begyndt at opføre Tragedier og Comedier efter græske Mønstre, og Mænd af græske Herkomst eller idetmindste af græske Dannelse, som Livius Andronikus, Mænius og Plautus, begyndte paa denne Tid ved Oversættelser og Bearbejdelsler at forplante den helleniske Poesi til Latinum. I mere Anseelse stod Beskjæftigelsen med alvorlige Studier, og Senatoren Fabius Victor, der levede paa den anden puniske Krigs Tid, nævnes som den første romerske Historiestrøver.

Femte Afsnit.

Tiden fra 200 til 30 Aar f. Chr.

§ 1. Roms første Kampe i Østen.

Den anden puniske Krig var endt, og Rom var Vestens eneste Stormagt. Vel maatte der endnu kæmpes mod de ciasalpinske Galler, som haardnakket forsvarede deres nylig gjenvundne Frihed, og mod Spanierne, der enkeltvis gjorde Modstand i deres Ørerge; men en betydeligere Krig vendte snart Alles Øjlik imod Østen. Philip den Tredie af Makedonien havde i Aaret 205 sluttet Fred med Rom og benyttet de følgende Aar til at udvide sin Magt i Østen. I Forbund med Antiochus den Tredie af Syrien havde han angrebet de øgyptiske Besiddelser ved det øgisiske Hav og de mindre Stater, som Rhodus, Bergamum og Athen. Disse havde anraabt Romerne om Hjælp, og Senatet betenkede sig ikke et Øjeblik paa at bevilge den. Folket var derimod træt af den evige Krigstjeneste og forkastede i Begyndelsen Consulens Undragende; men det maatte snart give efter for de Stores Willie, og den anden macedoniske Krig udbrød (200). De første romerske Fælherrer udrettede ikke meget; men 198 blev den 30aarige T. Quinctius Flamininus Consul og viste snart stor Øygtighed. Medens Etolerne fra Begyndelsen af havde været paa Roms Side, havde Achæerne holdt sig neutrale;

men Flamminius forstod ogsaa at vinde dem. Efter sit Consulat siktede han Anførselen forlænget og slog Philip ved Højene Rhynoskephalæ i Thessalien (197). Kongen maatte bede om Fred og erholdt den paa haarde Betingelser. Hans Herredomme blev indstrækket til Macedonien, han maatte udlevere sine Krigsskibe, indstrænke sin Hær, betale 1000 Talenter og stille sin Søn Demetrius som Gidsel. Flamminius, der som Scipio var en fint dannet Mand og en Ven af hellenistisk Cultur, erklarede derpaa ved de isthmiske Lege alle Grækenlands Stater for frie (196). Uhyre Jubel og guddommelig Ere lønnede ham, og han mente det vistnok ogsaa ærligt med Grækenlands Frihed. Kun de befriede Staters Hengivenhed og indbyrdes Skinsyge fulde efter hans Hensigt støtte Roms Indsydelse paa den græske Halvø. Men ikke alle Grækere varer tilfredsstillede: navnlig klagede Etolerne, hvis Ryteri havde gjort Udslaget ved Rhynoskephalæ, over at de ikke varer tilstrekkeligt besonnebe.

Kong Antiochus af Syrien, hvis Held i Gjenoprettelsen af Seleukidernes Magt havde slaffet ham det usortjente Tilnavn: den Store, havde rolig seet paa sin Verbundsfælles Nederlag. Han havde nu at skulle være ene om Herredømmet i Østen [og gik 196 endog over Hellebogen for at udbrede sin Magt i Thracien]. Kort efter kom Hannibal til ham. Denne, som efter Freden 201 var kommen i Spidsen for Regjeringen i sin Fædrestad, havde der med udmerket Dygtighed og Kraft bragt Orden i Statshusholdningen og hævet en Mengde Misbrug. Men de Oligarcher, hvem han havde berøvet Magten, anklagede ham i Rom for hemmelige Forbindelser med dets Fjender, og uagtet den ødle Scipios Modstand sendte Romerne et Gesandtslab til Carthago for at forbære ham udleveret. Han oppebiede ikke dets Ankomst, men begav sig til Østen, hvor Antiochus modtog ham med Glæde. Thi Romerne havde opfordret ham til at opgive sine Erobringer, og da han ikke havde i Sinde at gaae ind herpaa, maatte det komme til Krig. Hannibal vilde føre den over til Italien; men Antiochus gik efter Etolernes Indsydelse til Grækenland.

(192). Uden at foretage tilstrekkelige Rustninger og uden at følge Hannibals Raab tilbragte han her Tiden med Festler og Nydelsser, medens Romerne erklarede ham Krig [og sendte Consulen M. Acilius Glabrio imod ham (191).] Ved Thermopyle indtog Kongen Leonidas's Stilling; men Krigstribunen M. Porcius Cato førte en Del af den romerske Hær over Ægæiske og tvang ham til at flygte med stort Tab. Antiochus trak sig derpaa tilbage til Østen; men Romerne, som vare forstærkede med rhodiske, pergameniske og carthagiske Skibe, sejrede tilspørs, og Alaret efter gik Consulen L. Cornelius Scipio, siden kaldet Asiaticus, hvem hans ældre Broder, Africanus, fulgte som Legat, over Hellebogen. Scipio Africanus laa syg, og Hannibal var bortsendt af den forblindede Antiochus, da det afgjørende Slag stod ved Magnesia ved Siphylus (190). Østernes Overmagt kunde ikke modstå Romernes Tapperhed, og Antiochus bad strax efter om Fred. Han maatte afstaae alle sine Besiddelser i Illeasien undtagen Cilicien, udlevere sine Krigsskibe og Elefanter og forpligte sig til at betale 15,000 Talenter inden 12 Aar. Hannibal fulde udleveres, men undkom. De afstaaede Lande beholdt Rom ikke selv: den største Del, navnlig Lydiaen og Phrygien, blev givet til den pergameniske Konge, Eumenes den Anden, en Søn af Attalus den Første; Lykien og en Del af Karien til Rhodierne. Mange græske Stæder beholdt eller gjenbandt deres Frihed.

Af det følgende Aars Consuler betwang den ene Etolerne, som maatte anerkjende Roms Højhed, [medens den anden slog Galaterne i Illeasien og gjorde en Ende paa deres Røvertog]. Under alle disse Kampe i Østen fortsattes tillige Krig i Spanien og det cisalpinske Gallien. Spanien var allerede delt i 2 Provindser (citerior og ulterior), hvorför Praetorernes Antal var forsøgt til 6; men Romerne maatte endnu i lang Tid kjæmpe med dets krigerske Beboere, blandt hvilke især Keltibererne haardnakket forsvarerede deres Frihed. Ogsaa Ligurerne veddelevde at gjøre Modstand, medens de cisalpinske Galler i deres aabne Sletter snart maatte bukke

under. Bojerne, Rom's mest haardnakkede Fjender, blevet næsten ganske udryddede, og Colonierne Bononia, Mutina og Parma anlagdes i deres Land.

Medens disse Krige med Vestens tappre Nationer bragte mere Møje end Løn, strømmede derimod fra de let overvundne østerlandske Niger hidtil ukjendte Rigdomme sammen i Rom. Men med de asiatiske Skatte fandt ogsaa asiatiske Bellhyster Indgang, og Pragtshge, Oppigeb og Fraadseri blevet almindelige Laster. Det gamle Romerfolk var allerede blevet meget foranbret: mange af dets bedste Mænd vare faldne i de uophørlige Krige, og Soldaterne blevet afvante med det fredelige Bondeliv. Slavernes og de Frigiones Tal blev stedse større. Hvor stor allerede Forbærvelsen var, viste Opdagelsen af de skjendige Udvævelser, der knyttede sig til de vidt udbredte Bacchanalier. Mænd, der med Harne saae den voxende Forbærvelse, begyndte dersor en Kamp imod hele den nye Metning. I Spidsen for dem stod M. Porcius Cato (major), ogsaa kaldet Censorius. Født i Tusculum af en Familie, der hidtil havde levet som Bondar, havde han gjort Krigsøjenestie i den anden puniske Krig under Fabius Maximus; som Qvæstor paa Sicilien under Scipio Africanus havde han ført Klage over dennes Tilbøjelighed til græsste Sæder; som Consul [195] havde han vist stor Øygtighed i Spanien og [191] bidraget meget til Sejren ved Thermophylæ. Han var en øgte gammeldags Romaner, haard, arbejdskom og sparsommelig, lige omhyggelig for Statens og sin Landejendoms Flor, men tillige en frugtbar Forfatter, der udgav historiske Værker, Taler, Skrifter om Landvæsenet o. s. v. Som Censor forfulgte han Pragt og Oppigeb med den største Strenghed, uden at ændse de mangfoldige Fjendskaber, han paadrog sig. I Aarhundredets første 10 Aar havde Scipio Africanus været den mægtigste Mand i Rom, og mange af hans Slægtninge og Venner havde beflekt Statens højeste Embeder; saaledes havde hans Fætter Scipio Nasica, Gn. Scipios Søn, der i sin Ungdom som „den bedste Mand“ havde modtaget den store Moder, været Consul 191, hans Broder Lucius og hans Ven G. Cælius

190]. Men da Scipionerne vendte tilbage fra Afien, anklagede Catos Parti dem for at have taget imod Bestikkelser af Kong Antiochus. Africanus afviste stolt ethvert Forsvar og unddrog sig fra Klagen ved at trække sig tilbage paa sit Landgods; Asiaticus blev dømt til en stor Pengebøde.

Samme Aar som Scipio Africanus døde paa sit Landgods (183), omkom ogsaa Hannibal og Philopsmen. Den Første havde fundet et Tilsflugtessted hos Kong Prusias i Bithynien, der havde benyttet hans Hjælp i en Krig mod Pergamum; men da Flamininus, der var kommen som Gesandt til Prusias, hædrede sin Forundring over, at han vilde huse Roms Fjende, islede den usle Konge med at utsende Soldater mod sin Gæstevens Bolig. Hannibal forekom dem ved at tage Gift. — Philopsmen, som havde hævet det achæiske Forbund til en anseelig Magt, blev fanget af Messenierne, som havde løsrevet sig fra Forbundet, og maatte tømme Giftbægeret. [Hans Ven Lycortas hævnede hans Død og bewang igjen Messenierne.]

§ 2. Roms Erobringer i Midten af det andet Aarh.

Den macedoniske og syriske Krig havde, uden at udvide Roms umiddelbare Herredømme over Østen, bragt de hellenistiske Riger under dets Indflydelse. De blødgættige Konger i Egypten og Syrien tenkte ikke paa at løsrive sig fra denne; men Philip af Macedonien kunde ikke finde sig i sin afhængige Stilling. Han forberedte Alt til en ny Krig og lod sin Søn Demetrius dræbe, fordi denne, der var Rom hengiven, af sin ældre Halvbroder Perseus var anlaget for Forræderi. Snart efter døde Philip, plaget af Samvittighedsnag (179), og Perseus blev hans Eftersølger. Denne søgte overalt at knytte Forbindelser imod Roms Overherredømme, men blev angivet af Eumenes, og den tredie macedoniske Krig udbrød (171). I Begyndelsen kunde de romerske Ansprære ikke udrette noget; men i Aaret 168 valgtes den albrende L. Cælius Paulus, en Søn af den ved Cannæ faldne, anden

Gang til Consul og forandrede snart Sagernes Gang. Perseus, der havde slæbet sin Sag ved sin Gjerrighed og Upaa-lidelighed, blev slaaet ved Pydna og flygtede til Samothrake, hvor han snart maatte overgive sig. Makedonien blev derpaa delt i 4 Republikker, der skulle være uden al Forbindelse med hinanden og betale Skat til Rom. [Ilyrien, hvis Konge havde forbundet sig med Perseus, blev behandlet paa samme Maade, og Epirus, som var falset fra Rom, blev straffet med en forærdelig Grusomhed: en stor Mængde af dets Stæder blev overgivne Soldaterne til Plyndring, deres Indbyggere dræbte eller solgte som Slaver.] Rundt om i Grekenland anstilledes der Undersøgelser mod Perseus's Tilhængere, og Romerne benyttede Lejligheden til at føre alle de bedste Mænd til Italien: alene fra det achaiske Forbund bortsørtes saaledes 1000 under det Paaskab, at deres Sag skulle paadømmes i Rom; men den blev albrig paadømt. De blev fordelt omkring i Italiens Stæder, og først 17 Aar efter sit de 300, der da var tilovers, tilladelte til at vende tilbage til deres Hæderland. Blandt disse 1000 var den udinævredte Historie-skriver Polybius [Eukortas's Søn], der blev optaget i Semilius Paulus's Hus og indviede dennes Sønner i Videnskaberne.

Semilius Paulus's Triumph overgik alle tidligere i Pragt og varede i 3 Dage: paa den første førtes alene de utallige Kunstsakke igjennem Gaderne. Den sangne Konge førtes foran Feltherrens Bogn og bragtes derfra til Fængslet i hvilket han endnu i nogen Lid levede et elendigt Lid; en af hans Sønner tjente siden sit Brød som Skriver. Det uhyre Vælte og de voxende aarlige Indtægter faldte fra nu af Skat-kammeret saaledes, at alle romerske Borgere kunde fritages for direkte Skatter. Men jo mere Romerne saaledes blevet et hærførende Folk, der kunde tillade sig Alt, desto mere blev de fordærvede. En umættelig Have- og Hærstæhge greb om sig mellem de Store, og for at tilfredsstille denne, trækkede man de Bundsforbundte og blev bestandig uretsfærdigere og grusommere mod andre Folk. Ingen anden Stat vovede efter

Macedoniens Fal af gjøre Modstand. Rhodierne, der havde vist en tvetydig Opførsel under Krigen, maatte afstaae Lykien og Karien. Kong Prusias, der med nederdrægtigt Smigreri kaldte Senatorerne Guber og sig selv det romerske Folks Frigivne, blev begunstiget paa Eumenes's Bekostning; thi ogsaa denne skulle nu nedtrykkes til en aldeles afhængig Stilling. Den syriske Konge, Antiochus den Fjerde Epiphanes, en Søn af Antiochus den Tredie, havde under Krigen erobret en Del af Egypten; men den romerske Gesandt [G. Popilius Lænas] bød ham at opgive sine Erobringer, og han apled øjeblikkelig. Paa Hjemvejen lod han sit Råseri gaae ud over Jøderne, som han allerede før havde begyndt at paatvinge den hedenske Gudsdyrkelse, men vakte dermed en Opstand, hvis Opbaksmænd, de makkabæiske Brødre, snart befriede deres Folk fra det syriske Herredømme. Efter Antiochus's Død sank det syriske Rige mere og mere under indre Stridigheder og usle Regenter, og medens kun det egentlige Syrien vedblev at behørlses af Seleukiderne, blev Partherne det hærførende Folk imellem Euphrat og Indus.

I den afsluttede Skifte viste den romerske Politik sig i Forholdet til Carthago. Denne Stat hævede sig i Aar-hundredets første Halvdel snart igjen ved Agerdyrkning og Handel; men dens Plageaand Masinissa lod den albrig have No. Han fratog den det ene Stykke Land efter det andet, og naar Carthagenerne, som ikke maatte føre Krig uden Roms Tilladelse, henvendte sig til Romerne, afgjorde disse imod al Ret Sagen til Masinissas Fordel. Ved en saadan Lejlighed kom Cato til Carthago og saa med Forbaresse Stadens overordentlige Folkemængde og Rigdom. Fra den Lid af paastod han, at Carthago burde ødelægges, og uagtet Scipio Nasica, [en Søn af „den bedste Mand“ og selv] en af de mest ansete Stormænd, ligesaa vedholdende modsatte sig denne snever-hjertede Politik, vandt dog Catos Menighed Flertallets Bisald. En Anledning til at udføre den grusomme Plan fandt man snart. Carthagenerne havde endelig engang grebet til Baaben imod Masinissas Angreb, men vare blevne overvundne af denne

krigerske Olding. Rømerne erklærede derfor Freden for brudt og foretog store Rustninger. Førgjæves tilbøde Carthagenerne at finde sig i alt hvad man vilde paalægge dem; Consulerne landede dog med en stor Hær i Afrika (149). Samme Åar døde Carthagos Døbsfjender: Massinissa og Cato, den første 90, den anden 85 Åar gammel; men den ulykkelige Stad var allerede indviet til Undergangen. Consulerne forbrede først Udelveringen af alle Baaben og Krigsforraab; men da Carthagenerne havde opfyldt denne Fordring, forlangte man, at de skulle flytte deres Stad længere ind i Landet. Da først besluttede det fortvilede Folk at gjøre Modstand, og den tredie puniske Krig udbrød. Medens Consulerne ventede paa Overgivelsen, arbejdede Mænd og Kvinder Dag og Nat paa Baaben, og Rømerne kunde længe ikke udrette noget imod de Fortviledes Hætemob. Kun Krigstribunen P. Cornelius Scipio Africanus (minor), en Søn af Macedonien's Krobrer Emilius Paulus (derfor kaldet Emilianus), men adopteret af den ølbre Africanus's legemæssige og barnløse Søn, viste en udmarket Dygtighed, og da han rejste til Rom for at søge Edil-Embedet, udnævnte Folket ham til Consul og gav ham uden Kodkastning Provinsen Afrika med stor Myndighed. Herved overtraabtes den [Villissæ] Lov, som [180] havde fastsat en vis Alder som nødvendig til Opnaaelsen af de høje Embeder, af hvilke Øvæsturen nu næsten altid søgte først og gav Adgang til Senatet.

Scipioankom til Afrika ledsgaget af sine Venner Polibius og G. Cælius, kaldet den Vise, en Søn af den ølbre Africanus's Ven. Han gjenoprettede den forfaldne Krigstugt, indsluttede Carthago og stormede endelig den ubhungrede Stad, af hvilke Indvaanere (deres Tal angives til 700,000) de fleste omkom under en fortvilet Kamp i Gaderne og Husene (146). I 17 Dage brændte den store Stad, og dens Ruiner indviedes ved en højtidelig Forbandelse til at ligge øde. Dens District blev en romersk Provins under Navnet Afrika; enkelte Stykker af det overlodtes til Massinissas Eftersølger Micipsa og til Staden Utica, der allerede

før Krigen havde givet sig under Roms Herredømme og nu arbeede en stor Del af Carthagos Handel.

Paa samme Tid udbredte Rom ogsaa sit umiddelbare Herredømme over Macedonien og Grækenland. I Macedonien havde en Eventyrer, der udgav sig for en Søn af Perseus, bemægtiget sig Herredømmet, men han blev overvunden af Prætoren L. Caecilius Metellus, der heraf fik Tilnavnet Macedonicus (148). Macedonien blev derpaa indrettet som romersk Provins. Paa samme Tid gav indre Stridigheder i det økonomiske Forbund Rømerne Anledning til at fremkomme med den Fordring, at flere Stater skulle affondres fra Forbundet. De forbittrede Økæere vovede at gjøre Modstand; men de havde nu i 50 Åar staaet under Roms Beskyttelse og vare i denne Tid blevne mere og mere ukrigerst; de blev derfor, da de vare rykkede ind i Mellemgrækenland, let overvundne af Metellus. Da de ikke desto mindre fortsatte den ubesindig begyndte og slet første Krig, slog Consulen L. Mummius, siden kaldet Achaicus, dem paa Ostmen og indtog Korinth, dengang Grækenlands største og rigeste Stad (146). Den blev ødelagt og dens Indbyggere folgte som Slaver et Par Maaneder efter Carthagos Falb. Begge de store Handelsstæder blev maasle især Offre for de romerske Kjøbmænds Skinsyge, og som til Utica strømmede disse nu ogsaa til Grækenland, hvor Delos blev Middelpunktet for den romerske Handel. — Det økonomiske Forbund blev opløst, og de enkelte græske Stater fik timokratiske Forsamlinger og maatte betale Skat til Rom. Athen og enkelte andre Stater beholdt deres Frihed. Statholderen i Macedonien fik ogsaa Opsigt med Grækenland, som først senere indrettedes til en egen Provins under Navn af Achaja.

I midlertid første Rømerne ogsaa idelig Krig i Spanien. [Tid. Sempronius Gracchus havde ligesaa meget ved sin Retfærdighed og Mildhed som ved sin Tapperhed bragt mange af dets tappre Stamme til at underkaste sig (179); men] de fleste Statholdere vare haveshyge og trøstløse Mænd, der søgte Anledning til Krig for at berige sig og brøde de af

beres Førgjængere inbgaede Tractater. Saaledes ubryddebde Servius Sulpicius Galba ved et skændigt Forræderi mange tusinde Lusitanere (150), og da han blev anklaget deraf af den gamle Cato, blev han frikjendt af Folket. Blandt de Lusitanere, der var underkomne fra Blodbabet, var den tappre Viriathus, der derefter med udmærket Øhygtighed ledede sine Landsmænds Guerillakrig mod Romers Overmagt og bragte mange andre Stammer til at rejse sig. Tilsidst maatte Romerne anerkjende Lusitaniens Frihed; men Året efter brød Consulen [Cæpio] Freden og lod Viriathus snigmørde (140). Derefter underkastede Lusitanerne sig. Endnu fortsatte Krigen mod nogle af Keltibererne, og navnlig blev Staden Numantia længe forgjæves belejret af Romerne, hvis gamle Tapperhed og Krigstugt i denne Tid mere og mere tabte sig. [I Året 137 indesluttede Numantinerne endog Consulen Mancinus med en betydelig Hær, men tilstode ham fri Afmarsch imod at erholde en gunstig Fred. Denne blev besvoren af Ørestoren Tib. Sempronius Gracchus, en Søn af den Gracchus, hvis Minde Spanierne endnu ærede. Men Senatet vilde ikke anerkjende Freden og udsleverede Mancinus ligesom forbum Postumius.] Numantinerne [modtog ham ikke og] vedbleve at gjøre heldig Modstand, indtil endelig Carthagos Crobrer, Scipio, anden Gang blev valgt til Consul og efter 15 Maaneders Belejring indtog Staden (133). De af Indbyggerne, som Kampen og Hungersnøden havde labet tilovers, dreppte for første Delen sig selv. Den første Del af Spanien var nu underkuet; kun Bjergboerne mod Nord vare endnu uafhængige.

I det samme Åar, i hvilket Numantia faldt, døde Kong Attalus den Tredie af Pergamum, Eumenes den Andens Søn, [der saa Åar før var fulgt efter sin Farbroder Attalus den Anden]. Medens de foregaaende pergameniske Konger havde været ubmærkede Regenter, havde Attalus den Tredie regjeret som en Rærende. I hans Testament fandt man Romerfolket inbøt som Arving, og paa Grund heraf blev Kongeriget efter en nægte Søn af Eumenes den

Anden [Aristonikus] gjort til en romersk Provinds under Navn af Afien [129].

§ 3. Græcherne.

Medens Romerne saaledes udbredte deres Herredømme fra Alanderhøjet til Taurus, var selve det romerske Folks Tilstand stedsø bleven føreligere. De smaa plebejiske Grundejeres kraftige Stamme var mere og mere afstivet. De Viciniske Loves Bestemmelser om det højeste Maal af ager publicus, der maatte forenes til een Besiddelse, blev ikke mere overholdte, og de Fornemme tilegnede sig ved Kjeb, Lager eller Rænker de smaa Bøndergaarde. Agerdyrkningen forstodt, idet Jorderne forvandledes til Græsgange, og istedtsfor de frie Bønder traadte Slaver, hvis Antal voxede med hver Krig. De fra Landet fordrivne Bønder droge efterhaanden til Rom og dannede i Forening med de stedse talrigere Frigivne en besiddelseslös Pøbel, som for en stor Del levede af Adelens Gaver og Bestikkelsler. En ny doven og nydelysten, usæl Slægt var saaledes traadt i Stedet for det gamle ejernes fulde Romerfolk. Adelen bestod af en temmelig begrænset Krebs af fornemme Familier, der sjeldent tillode nogen „ny Mand“ at trænge ind i de høje Embeder. Ulykkes det en Enkelt, grundede han gjerne en ny Adelslægt, der snart stod ligesaa fornem ligesoverfor Folket som de ældre Familier. Allerede til at blive Senator hørte en anselig Formue, og de med Edilembedet forbundne kostbare Lege gjorde store Rigdomme til en nødvendig Vetingelse for Enhver, der vilde fåge det. Igjennem det gifte den sædvanlige Vej til Præturen og Consulatet, som tidligere i selve Embedsaaret, siden i det følgende Åar medførte Bestyrelsen af en Provinds og derved rigelig Erstatning for alle titligere Bekostninger. De fleste Statholdere misbrugte nemlig deres store Myndighed til Udsugelser, og da de Criminaldomstole, som kom fort efter det 2det Århundredes Midte afløste Folkeforsamlingerne i at dømme, vare i Senatorernes Hænder, frikjendte disse næsten altid deres Standsfæller. Sa-

ledes blev Aristokratiet stedse overmodigere og foragtede saavel Statens Lov, som Fædrenes Tro og Sæder.

[Et Døvis paa, hvor undergravet Samfundets Tilstand var, gav den store Slaveopstand paa Sicilien (135—32). Under Anførel af Shreren Ennus, der havde erhvervet sig Unseelse ved religiøse Gjøglerier, rejste Hundredetusinder af Slaver sig her mod deres Herrers Grusomhed og sloge flere romerske Hære, der blev sendte imod dem. Endelig fil Consulen P. Rupilius dog Bugt med dem.]

De kløgeste og bedste Stormænd saae, at en Reform var nødvendig, og en Lid lang ventede man, at Scipio Emilianus eller hans Ven Cælius skulle sætte sig i Spidsen for en saadan. Men de opgave som de fleste Haabet om at kunne udrette noget. De fleste Høremenne søgte at bevare det Bestaaende saa længe som muligt og dannede et politisk Parti, Optimates, som modsatte sig de enkelte Abelsmænd, som ved Reformer søgte at forbedre Folks Tilstand (populares). Den første, der fremtraadte med bethydelige Reformforslag, var Tib. Sempronius Gracchus. Hans Fader havde været en af Romas æbleste Mænd; hans Moder Cornelia, en Datter af den ældre Africanus, var en fortæffelig, højt dannede Kvinde. Ved Fødselen bestemt til en glimrende Løshbane, rigt begavet og undervist af græske Philosopher, havde den unge Tib. Gracchus gjort sin første Krigstjeneste mod Carthago under sin Svoger Scipio; [som Øvæstor havde han sluttet Freden med Numantia og var kun ved Folks Gunst bleven redbet fra at udleveres tilligemed Consulen]. Paa Hjemvejen fra Spanien havde han set Italiens sørølige Tilstand og fuld af Medlidenhed og ødel Ergjerrighed foresat sig at forbedre den.

Da han derfor var valgt til Folketribun for Året 133, foreslog han en Formhælse af den gamle Liciniske Agerlov, dog med den Formildelse, at Besidderen af ager publicus foruden de i den tilstaaede 500 Tønder Land maatte beholde 250 for enhver Søn af Huset. Det Øvrige skulle 3 aarlig valgte Mænd fordele imellem de Fattige. Optimaterne, der allerede i lang Lid vare vante til at betragte deres Besiddelse af

Statsjorberne som fuld Ejendom og ved Ejøb og Arv havde behandlet den som saadan; rejste sig med Harme mod denne Lov og becægede en anden Tribun, M. Octavius, til at forbyde dens Oplæsning paa Tributcomitterne. Hørgjæves besvor Gracchus ham, at opgive Modstanden mod Folks Billie; til sidst foreslog han hans Affattelse, og da Folket havde vedtaget denne ulovlige Forholdsregel, blev Agerloven vedtaget. Tiberius selv, hans unge Broder Gaius og hans Svigerfaber, den forhenværende Consul og Censor Appius Claudius blevlede de første triumviri agris dividundis. Da det i mange Tilfælde var uklart, hvad der var Statens og hvad privat Ejendom, fil de ogsaa Myndighed til at afgjøre dette.

Imidlertid kom Attalus's Testament til Rom, og Gracchus foreslog, at hans Skatte skulle uddeles til de fattige Borgere, der ved Ageruddelingen fil Jord, men manglede Driftscapital. Optimaternes Forbittrelse blev stedse størrer, og Gracchus indsaa, at han kun kunde beskytte sig imod den ved imod Loven at lade sig gjenvælge til Tribun. Paa Valgdagen opstod der Uroligheder, og i det i Nærheden forsamlede Senat forlangte man af den præsiderende Consul, P. Mucius Scævola, at han skulle gribe ind med Magt. Men denne, en berømt Retskærd, var selv gunstig stemt for Gracchus's Planer og afviste Forslaget. Da raabte den forhenværende Consul P. Cornelius Scipio Nasica, en Søn af Catos Modstander: „Consulen giver Staten til Prism; hvø der vil redde den, følge mig!“ og styrte i Spidsen for de fleste Senatorer ud i Folkeforsamlingen. Sådugtig tilbage for sine Herrer; disse tilhengere sluttede sig til dem; Gracchus blev myrdet med 300 af sit Parti, og Ligene fastedes i Liberen.

De Store havde saaledes givet det sørølige Eksempl paa en volksom Afgjørelse af de indre Stridigheder. Men uagtet de havde ryddet Agerlovens Ophavsmænd af Vejen, var selve Loven ikke ophøret, og dens Udførelse faldt snart i Hænderne paa Demagoger, som den voldsomme M. Fulvius Flaccus [og den egennytige og slettendende G. Papirius Carbo]. Latinerne og andre Italienere, hvis Besiddelser blevne dragne

med ind i de mange Spørgsmaal, der rejste sig om Stats-efendommenes Udfærfning, klagede over Forurettelser, og den fra Spanien hjemvendte Scipio Emilianus optraadte som deres Beskytter. Han sik sat igjennem, at Afgjørelsen af Rets-spørgsmaalene skulde undrages Triumvirerne og overdrages en Consul; men herved gik hele Ageruddelingen istaa. Scipio blev forhadt som en Fjende af Folket, og en Morgen fandt man ham død i sin Seng [129].

Nogle Aar efter traadte G. Sempronius Gracchus i sin Broders Fodspor. Senatet holdt ham i flere Aar tilbage paa Sardinien, hvor han var Qvæstor; men pludselig viste han sig i Rom, søgte Tribunatet for Aar 123 og erholdt det uagtet alle Stormandspartiets Modbefærelser. Gaius Gracchus var endnu talentfuldere end Tiberius og navnlig begavet med en henrivende Veltalenhed; men han var ogsaa libenskabeligere og fuld af Hævngjerrighed mod Broderens Mordere. I de to Aar, i hvilke han var Tribun (123 og 122),^{*)} gjennemførte han en Række vigtige Love og styrbe Staten, idet han benyttede Comitterne som Redstab. For at sikre sig Magten i disse, vandt han Hovedstadens Pøbel ved en Kornlov (lex frumentaria), ifølge hvilken den for en ubetydelig Pris skulde erholde det nødvendige Korn af Statens Magasiner. Ved Agerlove og Colonialnæg sørgete han ligesom hans Broder for Bondestandens Gjenopprejsning; ved store Bejanlæg, som han selv med praktisk Øygtighed ledede, gavnede han hele Italien, og endelig indskrænkede han Senatets Magt ved sin lex judicaria, ifølge hvilken Dommerne ikke længere skulde tages af Senatorerne, men af Ridderstanden. Denne, der siden staer som den velhabende. Middelstand mellem Senatet og Almuen, sik egentlig førsterved en saa omfattende Betydning. Før havde Riddernes Navn kun en militær Betydning; men fra nu af udstraktes det til alle Borgere af en pletsri Fødsel og saa stor en Formue, at de kunde optages i Myttercenturierne. Da Senatorerne var udelukkede fra Penge-

forretninger, og ingen Andre var rige nok til at give sig af med dem, sik Ridderne disse næsten alene i deres Hænder. forbundne i Selstab er forpagtede de Statsindtægterne og indbreve Skatterne ved underordnede Medhjælpere, paatogte sig offentlige Arbejder, laante Penge ud og sik ved alle disse Beskæftigelser en stor Indflydelse i Staten. Da nu ogsaa Dommermyndigheden var kommen i deres Hænder, fandt de snart ustraffet tillade sig ligesaa forsærlige Udsugelser ved Skatte-Indkrævningen, som Senatorerne havde tilladt sig ved Provindebefrydelsen.

Alle disse Love var gaaede igjennem; men endelig fremkom Gracchus, især tilskyndet af Fulvius, der i det andet Aar var hans Medtribun, med det Forslag, at Latinerne skulde have romersk Borgerret. Imod denne store Statsforandring fandt Optimaterne let vække Folkets Egenkærlighed, og de fandt desuden paa et Mittel til at drage det bort fra Gracchus. Efter Aftale med dem fremitraadte Folketribunen M. Livius Drusus med flere Lovforslag, der syntes at tilbyde Almuen endnu større Fordele end Gracchus's Love. Navnlig foreslog han Anleggelsen af 12 Colonier hver paa 3000 Mand. Imidlertid fernesedes Gracchus fra Staden ved Udstiftningen af Borgerne i den af ham foreslaede Coloni paa Carthagos Ruiner, og da han kom tilbage, var Folket blevet ligegyldigt imod ham. For Aaret 121 fandt han ikke opnaae Gjenvalg, medens hans hittreste Fjende L. Opimius blev Consul. Gracchus søgte at undgaae Bolksomheder; men da en Folkeforsamling skulde bestemme, om Colonién i Carthago skulde opgives, blev en Mand dræbt i et Oplyb, og Senatet tog heraf Anledning til at give Opimius dictatorisk Magt. Gracchus vilde endnu ikke foranledige Udghældsen af Borgerblod; men Fulvius besatte Aventinerbjerget med en Skare af sine Tilsængere. Consulen forkastede ethvert Forslag til Forlig og stormede Aventinerbjerget. Fulvius, Gracchus og herved 3000 af deres Tilsængere mistede Livet. Opimius indviede derpaa et Tempel til Enigheden, og vistnok var Optimaternes Magt for nogen Tid igjen saa besæt, at Ingen vedede at stride imod dem.

^{*)} Gjenvalg til Tribunatet var imidlertid blevet tilladt.

Agerloven blev snart forandret, de ikke allerede anlagte Colonier blevne opgivne, og de Bundsforvantes Fordringer tilbagetrængte. Men da man ikke havde villet finde sig i frevelige Reformer, blevne blodige Revolutioner snart uunbgaaelige.

Under de sidste Aars indre Kampe havde Romerne ført Krig med Allobrogerne og andre Stammer i det transalpinse Gallien og derved grundlagt en ny Provinds (Provincia, senere kaldet Gallia Narbonensis af Coloniens Narbo). [Fulvius Flaccus havde som Consul (125) begyndt denne Krig som Beskytter af det med Rom forbundne Massilia; den anden Consul i Aaret 121, Q. Fabius Maximus, bragte Allobrogerne til at erkende Roms Højhed og sik deraf Tilnavnet Allobrogicus. Fabius var en Sønnesøn af Emilius Paulus; men hans Fader var ligesom Broderen Scipio ved Adoption gaaet over i en anden Slægt.]

§ 4. Krigene mod Jugurtha og Cimberne.

Hvor lidet værdige de Store var til at beholde Magten, viste sig fort efter i den Jugurthinske Krig. Den numidiske Konge Micipsa efterlod ved sin Død (118) sit Riget til sine Sønner Adherbal og Hiempasal og sin Brodersøn Jugurtha. Den Sidste havde allerede udmærket sig ved Numantia under Scipio, hvor han havde knyttet Forbindelser med mange fornemme Romere; han var sine unge Fætttere langt overlegen og skyede intet Middel for at fortrænge dem. Han lod først Hiempasal dræbe [og overvandt derpaa Adherbal, der tog sin tilflugt til Romerne. Disse sendte 10 Gesandter med L. Opimius i Spidsen til Numidien; men Jugurtha bestak dem, saa at de begünstigede ham ved den nye Deling af Landet]. Nogle Aar efter angreb han Adherbal, og da Romerne kun sendte formanende Gesandtskaber til Jugurtha, men ingen Hjælp til den i Cirta (Constantine) indesluttede Adherbal, maatte denne snart overgive sig og blev henrettet under Pinsler af sin grusomme Fætter (112). Ved Cirtas Overgivelse vare ogsaa adskillige Romere, der opholdt sig der

som Kjøbmænd, blevne myrdebe, og Senatet erklærede nu Jugurtha Krig. Men Consulen [L. Calpurnius Bestia] blev bestukken af den snilde Numiderkonge og sluttede Fred med ham. Da foreslog Tribunen G. Memmius en Undersøgelse mod de bestukne Stormænd, og Jugurtha kaltes under Vejde til Rom for at afdække Vidnesshyrd i Sagen. Men her vandt han en anden Tribun til at hindre Undersøgelsen, og da hans Fætter Massiva hos Senatet anholdt om den numidiske Kongeværdighed, lod han denne dræbe; Krigsen udbroede desfor atten; men den fordrævne romerske Hær led et stammeligt Nederlag. [Nu blev Undersøgelsen igjen optaget, og Opimius med 3 andre Consularer blev befunden skyldig.] Undersøgelsen blev derpaa overgivet til Consulen Q. Cecilius Metellus, siden kaldet Numidicus, en hederlig Aristokrat af en af Roms første Familier; [hans ældre Broder og 4 Fætttere (Sønner af Metellus Macedonicus) havde i de sidste 14 Aar naaet Consulatet]. Metellus gjenopprettede Krigstugten og hjæmmede heldigt mod Jugurtha [baade som Consul (109) og i det følgende Aar som Proconsul]; men hans Legat G. Marius borgede ham den Ere at tilsendebringe Krigsen.

Marius var født i Municipiet Arpinum af en ubekjendt Familie, men havde hævet sig ved sin krigerske Øhgtighed. Han var blottet for den paa den Tid blandt de Fornemme almindelige græske Dannelse, men var utrcættelig, redelig og ligegehdig for Ryddelser. Han var allerede flere Aar over den til Consulatet fornødne Ålder, da han forlangte Ordov af Metellus for i Rom at søge denne Verdighed; men den stolte Adelsmand haandede ham. Endelig lod han ham dog rejse, og Folkets Gunst skjønkede „den nye Mand“ Consulatet og Provinsen Numidien (107). Han ankom her med friske Tropper, som for største Delen imod Sædvane vare udstrevne af de allerfattigste Borgere, og fortsatte Krigsen mod Jugurtha og dennes Svigersøn, Kong Bocchus af Mauritanien, der havde forenet sig med ham. Men Bocchus lod snart Jugurtha i Stiften og udleverebe ham endog til sidst til den af Marius udsendte Oberst L. Cornelius Sulla, en udmærket be-

gavet og dannede Mand af gammel patricistisk St. Saaledes endtes den jugurthinske Krig (106), og efterat den fangne Numiderkonge havde tjent til Prydelse for Marius's Triumph og til Gjenstand for den romerske Pøbels Mishandlinger, omkom han i et underjordisk Fængsel. En Halvbroder af Jugurtha blev Konge i Numidien; men en Del af Landet blev aftaaet til Vochus.

I midlertid var der ubbrudt en langt farligere Kamp i Norden. Romerne havde begyndt at udbrede deres Magt blandt de keltiske Stamme i Østalperne, men vare her støtte sammen med Cimberne, et vandrende Folk, der rimeligvis ogsaa hørte til den keltiske Stammme. Consulen Gn. Papirius Carbo [en Broder af den ovennevnte Gajus] vilde lokke dem i et Baghold, men blev slaaet ved Moreja (113). Desuagtet faldt Cimberne ikke ind i Italien, men droge mod Vest til Gallien. Forskjellige andre Stamme sluttede sig efterhaanden til dem, navnlig Teutonerne, det første germaniske Folk, som kom i Berøring med Romerne. Flere Gangs sygte Romerne at standse disse Folkesvermes Plyndringstog, som udstrakte sig over hele det transalpinske Gallien, men de blevne hver Gang overvundne af de tappre Barbarer. [Især lede Consulen Manlius og Proconsulen Cæpio et forsærdeligt Nederlag (105)]. Strecken i Rom var stor, og Marius valgtes imod Loven igjen til Consul, først for Aaret 104 og, da Kampen ikke saa snart, som man havde ventet, kom til Udbrud, ogsaa i de følgende Aar. Han siktaaedes Lid til at banne sig en fortæffelig Hær, medens Cimberne droge til Spanien. Først i Aaret 102, da han var fjerde Gang Consul tilligemed Q. Lutatius Catulus, aabnede han Kampen og slog Teutonerne ved Aquæ Sextæ i den transalpine Provinds. Teutonernes Folk blev tilintetgjort. Cimberne droge imidlertid over Alperne ind i Italien og trængte Catulus tilbage; men i sit femte Consulat (101) forenede Marius sig med ham og ødelagde Barbarerne paa de raubiske Sletter. Den raae Kriger havde reddet Sydens Cultur fra en alvor tidlig Undergang og kaldtes ikke uden Grund Rom's tredie Stifter.

Paa samme Lid raseude etter en ødelæggende Slaveopstand paa Sicilien, der først blev dæmpet efter flere Aars Kamp.

§ 5. Indre og ydre Kampe indtil Sullas Død (100—78).

Saa udmarket Marius var som Fæltherre, ligesaa udnyttig var han som Statsmand. Men det demokratiske Parti saa dog i ham sit naturlige Overhoved, og i Forbindelse med dets Førere [L. Apulejus] Saturninus og [G. Servilius] Glauca strebte han nu efter at bevare sin i Krigen erhvervede Stilling. Det lykkes ham ogsaa i Aaret 100 igjen at blive valgt til Consul, medens den frælle Glauca blev Praetor, den begavede, men voldsomme Saturninus Tribun. Medens disse ved bevebnede Bander kuede enhver Modstand mod Saturninus's Ager- og Kornlove, spillede Marius en førgelig Rolle. Han tilfredsstillede sit Had mod Optimaterne, navnlig mod Metellus Numidicus, der alene vovebe at træde op imod Demagogernes vilde Færd, og dersor maatte gaae i Landflygtighed; men han undsaa sig ved ligefrem at deltag i sine Forbundnes Virksomhed. Ja da Saturninus, for at slappe Glauca Consulatet for det følgende Aar, lod hans Medbejler G. Memmius myrde, anvendte han endog tilligemed den anden Consul [L. Valerius Flaccus] den dem af Senatet betroede overordentlige Myndighed til at angribe Urostifterne, og da de besatte Capitolium, at twinge dem til Overgivelse. Imod hans Willie bleve de berpaas drebte. Snart efter blev Metellus kaldt tilbage, og Marius rejste i nogen Lid bort fra Rom for at sjule sin Skam og Harne.

Aristokratiet havde etter sejret; men dets bedste Mænd kunde dog ikke være blinde for de Under, der især bragte Statens No i Fare. Disse vare foruden Formuens ulige Fordeling navnlig Domstolenes Uretfærdighed og de Bundsforbandtes Misfornøjelse. Medens Dommerne vare Senatorer, frikendtes Statholderne næsten altid for Udsugelser, om de end vare nok saa skyldige; nu utsatte den mest retserdige Statholder, der standsede Skatteforpagternes Udsugelser, sig

for at bømmes skybig af Ridderne, medens den uretfærdige, der saa igjennem Fingre med dem, selv til Lov til at plyndre. De Bundsforbandte, hvis Haab om at faae Vorgerret allerede østere var vakt, vare stedse blevne sluffede, og [i Aaret 95 foretog man endog efter Forslag af Consulerne L. Licinius Crassus (en udmarket Taler) og Q. Mucius Scævola (Upperstepræst, en Son af P. Scævola, der var Consul 133 og ligeledes Upperstepræst) en streng Ubsondring af alle de Italienere, der havde indsneget sig i den romerske Vorgerret.] Gjæringen imellem dem blev faaledes stedse større.

Da fremtraadte i Aaret 91 Tribunen M. Livius Drusus, en Son af G. Gracchus's Modstander, en talentfuld og redelig, men ergjerrig og hovmodig ung Mand, med store Planer til Statens Frelse. Han foreslog: 1) til de Fattiges Tilfredsstillelse Colonialnæg, Ager- og Kornlove. 2) for at forbedre Domstolene og tilfredsstille Senatet, at Nævningerne skulde tages dels blandt Senatorerne, dels blandt 300 der til udnævnte Riddere. 3) til de Bundsforbandtes Tilfredsstillelse, at de skulde have Vorgerret. De to første Forslag blevne uagtet Riddernes Modstand antagne, da saavel Senatets Flerthed som Almuen vare paa Drusus's Side; men da de havde naaet deres Ønsker, understøttede de ikke mere det tredie Forslag. Modpartiet sik faaledes Overhaanden, og da Drusus ikke vilde opgive sit Forehavende, blev han myrret i sit eget Hus. Alle hans Love blevne derpaa ophevede, og da de forbittrede Italienere begyndte at røre sig, indledtes der en Undersøgelse mod dem, der havde givet Anledning hertil, ifølge hvilken mange ansætte Mænd maatte gaae i Landfægtighed.

Men nu udbrød den farlige Bundsforbandetrik (bellum sociale eller Marsicum eller Italicum), og inden fortid havde de fleste Italienere rejst sig mod Romerne, navnlig Picenterne, Marserne, [Pelmanerne,] Samnitene, Lucanerne (90). [De valgte Corfinium i Pelmanernes Land til deres Hovedstad og kaldte den Italica. Her samledes et Raad af 500 Udsendte fra de forskellige Folk; Consuler, Praetorer o. s. v. til den ubøvende Magt.] Aldrig havde en større Fare truet Rom:

de Folk, ved hvis Hjælp det havde erobret Verden, hævede sig nu imod det, anførte af Felsherrer, der vare dannede i Marius's Skole. Alle Romere blevne deraf opbudte til Kamp og Tropper udstrevne i Provindserne. Foruden begge Consulerne sik de mest ansætte, Mænd, bl. a. Marius og Sulla, Anførselen som Legater. I Begyndelsen vare Romerne imidlertid uheldige, og den ene Consul faldt. Allerede begyndte ogsaa Etruscerne og Umbrerne at falde fra, da man endelig greb til det saa længe afviste Forsoningsmiddel. Ved den Juliske Lov, foreslaaet af Consulen L. Julius Cæsar, gaves nemlig Vorgerretten til alle Latinere og Bundsforbandte, der vare blevne Rom troe. Saaledes hinbredes Opstandens videre Udbredelse, og i det følgende Aar (89) faldt vel efter den ene Consul; men den anden [Gn. Pompejus Strabo] og Sulla betvang igjen de fleste Bundsforbandte. Den Juliske Lov udbredes efterhaanden ved Tillægsbestemmelser, eftersom de Folk, der underkastede sig, sik Vorgerret, og efterat Marseren Q. Pompeius Silo, som var Sjælen i Opstanden, var falden, standsede Krigen for største Delen (88); kun Samnitene og Lucanerne stode endnu under Vaaben.

Men imidlertid havde en ny Fare for Romerriget rejst sig fra en anden Kant: den første Mithridatiske Krig var udbrudt. Den paa Legeme og Sjel lige kraftige, men grusomme og hærskende Kong Mithridates den Store af Pontus havde bemægtiget sig Kolchis og det bosporanske Rige; men da han ogsaa vilde underkaste sig de omliggende Riger i Lilleasien, vare Romerne traadte ham i Vejen. Disses Herredomme var imidlertid saa forhadt, at Mithridates i Begyndelsen af Aaret 88 uden Vanskelighed funde bemægtige sig hele Lilleasien og paa een Dag lade alle Romere, der befandt sig der (mange Tysinde i Tallet), dæbe. Sulla var dengang bleven Consul, og Senatet bestemte, at han skulde gaae imod Mithridates. Men Aaret gik hen med Ubrustninger og voldsomme indre Kampe om de nye Vorgeres Stilling i Staten. Aristokraterne med Sulla i Spidsen vilde, at der skulde dannes nogle saa nye Tribus, i hvilke de skulde optages, medens

Demokraterne vilde have dem fordele i de 35 gamle Tribus, hvorved deres Borgerret først kunde faae virkelig Betydning. Det Sidste blev foreslaet af Folketribunen P. Sulpicius Rufus, en aandrig og velsalende, men heftig ung Mand af Drusus's Parti: foruden de nye Borgere vilde han ogsaa have de Frigivne fordele i alle Tribus. Efter en heftig Kamp blev Loven antaget. Dernæst foreslog han, at Anførselen mod Mithridates skulle fratages Sulla og overgives til den gamle Marius. Ogsaa dette blev vedtaget af Folket.

Men Sulla, som dengang stod med sin Hær i Campagnen, vilde ikke opgive den Commando, der loede ham Magt og Ere, og førte de ham hengivne Soldater mod Rom. Saaledes udbrød den første Borgerkrig. Modstanden i Staden blev let overvundet, og Sulla havde Magten i sine Hænder. Sulpicius, Marius og 10 andre Hoveder for det demokratiske Parti blev erklærede fredlyse: Sulpicius blev indhentet paa Flugten og dræbt, medens de øvrige undkom til Afrika. De Sulpiciske Love blev ophevede. Men neppe havde Sulla forsidi Italien for at gaae imod Mithridat, førend de blev fornædte af den demokratisklædede Consul for Aaret 87, L. Cornelius Cinna. Den anden Consul, Gn. Octavius, en Tilhænger af Sulla, fordrev ham imidlertid efter et frygteligt Blodbud fra Rom, og Senatet affatte ham. Men han fandt Hjælp i Italien, Marius kom tilbage fra Afrika og forenede sig med ham, og Rom blev omringet. Senatet søgte at vinde de Bundsforvandte, der endnu stode under Vaaben, ved at give dem Borgerret; men medens dets Fælsherre Q. Caecilius Metellus Pius (saa kaldet af den Iver, han havde vist for at faae sin Farer, Metellus Numidicus, tilbagekaldt fra Landflygtigheden) nølede med at gaae ind paa alle deres Fordringer, indrømmede Cinna dem beredvillig, og Samniterne under deres dygtige Anfører Pontius Telesinus forenede sig derfor med ham. Saaledes gik Bundsforvandtekriegen over i Borgerkriegen; thi alle Bundsforvandte var nu Borgere.

Tilsidst aabnede Senatet Rom's Porte, og Cinna's tvælslelse Hær rykkede ind i Staden. Consulen Gn. Octavius, L. Julius Cæsar, [den berømte Taler M. Antonius] og andre ansede Mænd blev myrdede; Q. Lutatius Catulus (Consul 102) drobte sig selv. Mange blev forviste; Sulla blev erklæret for Fædrelandets Fjende. For Aaret 86 blev Marius 7de Gang, Cinna anden Gang Consul; men Marius døde strax efter at han havde tiltraadt Embetet. Hans Efterfølger L. Valerius Flaccus fik det Hverv at gaae til de østlige Provinser for at tage Anførselen fra Sulla.

Denne havde imidlertid kjæmpet med Mithridats Fælsherre Archelaus i Grækenland, hvor de fleste Stater havde taget den pontiske Konges Parti. Navnlig havde Athen fastet sig i Armenie paa denne og blev til Straf plundret af Sulla, som derpaa slog Archelaus ved Chæronea og Orchomenus. Efterat Grækenland saaledes igjen var underkastet, gik han over til Asien. Her var Valerius Flaccus allerede tidligere ankommen, men var blevet myrdet af sin Legat, den vilde G. Fimbrria, der selv tiltog sig Commandoen. Inden Sulla gik imod denne, endte han først Krigen med Mithridat, som maatte opgive sine Trobninger i Lilleasien, betale en Sum Penge og udlevere de fleste af sine Skibe (84). Fimbrria blev derpaa forsladt af sin Hær, der gik over til Sulla, og dræbte sig selv. Provinsen Asien blev straffet for sit Frafalb med uhøre Pengebøder.

I Aaret 83 landede Sulla med 40,000 mænd, ham hengivne Soldater i Italien. Hans Modstandere havde en langt større Troppemagt; men deres Soldater var for største Delen uopvede og tvælslelse. Kort før havde de myrdet Cinna i hans fjerde Consulat, og mange af dem gik nu over til Sulla, under hvis Faner de haabede rigelig Løn og Ere. Desuden stodte Metellus Piis og den 23aarige Gn. Pompejus [en Søn af Pompejus Strabo] til ham med Tropper, som de havde samlet. I Spidsen for Modpartiet stod efter Cinnas Død Gn. Papirius Carbo, en Søn af den ved Noreja overvundne: i Aaret 82 var han tredie Gang Consul med den unge G. Marius, en Søn af den gamle. Denne led et stort

Nederlag [ved *Sacri portus*] og maatte indslutte sig i Prænesto, hvorpaa Sulla uden Modstand besatte Rom. [Kort før havde Marianerne her myrdet flere af de mest ansete Størmaend, som den hæberlige Netslærde og Højerstevpræst Q. Mu-cius Scævola (Consul 95); nu maatte de flygte fra Rom.] Sulla belejrede derpaa Prænesto, som Carbo og Telesinus forgjæves sagte at undsætte. Carbo opgav Haabet om at udrette noget i Italien og gif til Afrika; alserede tidligere var en anden Tilhænger af Marius, den dygtige Q. Sertoriuss, gaaet til Spanien; men Telesinus vilde endnu vove det Øverste og drog med sine Samnitere og Lukanere mod Rom. Udenfor Roms Porte kæmpede Samnitene for sidste Gang paa Liv og Død med deres gamle Hænder; længe var Udsalgabet tvivlsomt, og Sulla troede alserede, at hans sædvanlige Lykke havde forladt ham, da hans Mæsticommanderende, M. Licinius Crassus, afgjorde Slaget til hans Fordel. Telesinus faldt; flere Tusinde fangne Samnitere lod Sulla nedhugge.

Efter dette Slag maatte Prænesto overgive sig. Den unge Marius dræbte sig selv, og efter lod Sulla en Mængde Fanger nedskable. Enkelte italienske Stæder forsvarede sig endnu i nogen Tid, [langs *Volaterræ*]; men i det Hele taget var dog Krigen i Italien nu forbi; men den Fred, der fulgte paa, var strækkeligere end selve Krigen. Sulla lod sig nemlig udnævne til Dictator og benyttede den ham saaledes tildele uindskrenkede Magt med en forfærdelig Grusomhed. Hans Hænder skulde straffes, hans Venner belynnes; Rædsel skulde tue ethvert Forsøg paa Modstand mod hans Magt og Indretninger, og ved egen Fordel skulde en Mængde Mennesker knyttes til dem. Derfor lod han for det Første enhver Senator, Ribber eller ringere Mand, der blev angivet som en Tilhænger af Modpartiet, erkære fredlös (proscribere) og be-lønnede deres Mordere; de Proscriberedes Godser blev konfiscerede, deres Børn udelukkede fra Embeder. Mange pro-scriberedes blot, forbi deres Ejendomme fristede Sullas Yndlinger, og mange myrdedes uden at være proscriberede under den almindelige Forvirring. Dernæst blev mange Stæder,

ja hele Landskaber i Italien behandlede langt haardere end forдум, da de vare erobrede af Romerne: deres Indbyggere mistede al Ejendom, og denne fænkedes til Sullas Veteraner. Over 100,000 Soldater spredtes saaledes i Militærcolonier over hele Italien og bidroge meget til at udslette de forskjellige Egnes nationale Ejendommeligheder. Andre Dele af de konfiscerede Districter tilfaldt Sullas Yndlinger, der ogsaa for Spotpris tilkjøbte sig de Proscriberedes Godser. Foruden Soldaterne styrkede 10,000 Slaver, der sik Frihed og Borgerret under Navnet Cornelii, deres Belgjørs Herredømme.

Det var første Gang, at en romersk Fæltherre havde benyttet sin Magt til at grunde et Militærdespoti; men det var dog ikke Sullas Hensigt, at stiftte et Eneherredømme; derimod betragtede han det som sin Opgave at knuse Demokratiet og beseætte Senatets Magt. Dertil figtede hans Love (leges Corneliae). Retten til at give Love blev frataget Tributcomitterne og alene forbeholdt Centuriatcomitterne, i hvilke kun Consulerne (og i deres Sted Prätorerne) kunde gjøre Forslag, efter forud at have forelagt dem for Senatet. Tribunerne mistede saaledes Retten til at foreslaae Love og dermed deres store Bethydning. Senatet, som forøgedes ved Optagelsen af 300 nye Medlemmer, sik igjen Dommermyndigheden i sine Hænder. Sulla gav mange nye Straffelove og forøgede Antallet af de faste Domstole (quaestiones). Derfor blev ogsaa Antallet af Prätorerne forøget til 8; thi disse vare nu i deres Embedsaar altid Formænd for Domstolene og sik først som Proprietorer Provindser at bestyre; ligeledes blevе Consulerne fra nu af næsten altid i Rom. Quæstorernes Antal forøgedes til 20, saa at Senatet altsaa havde hvert År sik en betydelig større Tilgang end før.

Meddens Sulla saaledes opbyggede sin nye Stat over utallige Borgeres Lig, overlod han Krigen mod Leyningerne af det Marianse Parti til Pompejus og Metellus. Den Første betvang uden Bandskab Afrika, efterat Carbo var fanget og henrettet. Imod al tidligere Sædvane blev der til-staaet den unge Mand, som endnu ej havde beklaedt nogen

Ovrighedspost, en Triumph, og Sulla, der selv lod sig kalde *Felix*, hilste ham med Navnet *Magnus*. En langt vænligere Opgave blev stillet Metellus, der blev sendt til Spanien mod Sertorius. — Imidlertid havde Proprætoren i Asien, L. Murena, søgt at vinde Bytte og Ere ved en anden Mithridatiske Krig [83—81]; men Sulla bød ham at nedlægge Baabnene. Dictatorens Herredømme syntes fuldkommen besættet, og Alle ventede, at han vilde beholde det paa Livstid, da han pludselig nedlagde Dictaturen og hengav sig til et hyppigt Privatliv (79). Uden at gribte aabenbart ind i Statsstyrrelsen, var han dog ogsaa efter den Tid den egentlige Herre, og Alles Øjne vare henvendte paa Paladset ved Puteoli, hvor han bestjæltigede sig med at skrive sine Memoirer; men snart efter døde han i sit 60de År (78). Hans Lig bragtes til Rom under kongelige Creskebevisninger.

§ 6. Pompejus's Sejre og Stigen (78—63).

Neppe var Sulla død, førend Consulen M. Emilius Lepidus søgte at omstryte hans Indretninger. Men den anden Consul, Q. Cætlius Catulus, en Søn af Cimbrernes Overvinder, en retsfærdig og ansæt Aristokrat, hindrede Uroftisterens Planer. Som Proconsul samlede Lepidus imidlertid en Hær af de mange Misfornøjede, men blev slaaet og forbrevnen til Sardinien, hvor han døde (77). Levningerne af hans Tropper gif under Anførel af M. Perperna til Spanien og sluttede sig til Sertorius. Denne var ikke blot en udmarket Felsherre, der var dannet i Marius's Skole, men ogsaa en retsfærdig Mand af rene Sæder og havde derved vundet Spaniernes Hengivenhed. Han søgte at forene dem nojere med Romerne og stiftede et Akademi i Osca, hvor unge Spaniere undervistes i Græsk og Latin. Af de Romere, der omgave ham, dannede han et Senat og betragtede sit Parti som det rette Romerfolk. Hverken Metellus eller Pompejus, som i Året 77 ogsaa blev sendt imod ham, kunde i lang Tid udrette noget; men endelig blev han ryddet af Bejen

af den nedrige Perperna, der som fornem Rømer troede sig mere berettiget til Anførelsen end Sertorius, som ved sin friesteste Øhygtighed havde hævet sig af ringe Stand (72). Endnu samme Åar blev Perperna overvunden og henrettet af Pompejus, og Spanien var igjen underkastet det herstende Parties Herredømme.

Men imidlertid truedes Roms Magt og Ere allerede ved 3 andre Krige: den tredie Mithridatiske, Sørøverkriegen og Slavekriegen i Italien. Mithridates havde efter det sidste Forlig med Sulla udvidet sin Magt i Landene ved det sorte Hav, foretaget store Rustninger og sluttet Forbund med Sertorius. Rømerske Officerer indøvede hans Tropper, og da Kong Nikomedes den Tredie af Bithynien ved sin Død havde testamentelet sit Rige til Rom (75), troede han sig stærk nok til at forhindre dette farlige Naboskab. I Begyndelsen lykkedes det ham ogsaa at bemægtige sig Bithynien og de tilgrændsende Lande (74); men Consulen L. Licinius Lucullus, en rig og fint danned Sullaner, blev ham snart med stort Tab tilbage fra det belejrede Kyzicus og rykkede derpaa ind i Pontus, som han erobrede, medens Mithridates maatte flygte til sin Svigersøn Tigranes, Konge i Armenien, en mægtig Fyrste, der havde gjort Ende paa den sidste Levning af Seleukidernes Rige og udstraakt sit Herredømme over Syrien. Lucullus ordnede derpaa med stor Øhygtighed tilleasiens Forhold, men tildrog sig Skattesorpagternes Hab ved at sætte Grænder for deres Udsugelser.

Tallose Sørøvere havde allerede længe, især siden det syriske Riges Forfalb, havt deres Reder i Cilicien, det tilgrændsende Isaurien og paa Kreta. Da Rømerske forfærdelige Udsugelser dreve mange forarmede Asiatere til at slutte sig til dem, og da Rom havde søgt at sikre sig Herredømmet paa Middelhavet mere ved at øvelægge de overvundne Folks Sømagt end ved at holde en egen, steg Sørøvernes Frækhed bestandig højere: med deres talrige hurtigsejlende Sibe gjorde de hele Middelhavet usikkert, hindrede Roms Proviantering fra Sicilien, Sardinien og Afrika, erobrede

mange Stæder, ja gjorde endog Vandgang i selve Italien og fangede ansete Mænd for at erhøde Lovpenge. [Vel hjæmmede Proconsulen P. Servilius i de nærmeste Aar efter Sullas Død heldigt imod dem, udbredte Roms Herredømme over en stor Del af det sydlige Lilleasien og erhvervede sig Tilnavnet Isauricus; men Røverierne vedbleve lige fuldt.]

Bed den tredie Krig flettes imidlertid Rom i endnu langt større Skæf. Hele Skarer af Slaver oplærtes i Fægtestoler og bortlejedes til dem, der vilde vinde Folkets Kunst ved at forstasse det dets barbariske Undlingsfornøjelse, de blodige Gladiator kampe. Fra en saadan Fægterstole i Capua flugtede Thraceren Spartacus med en Skare af sine Kammerater (73). Syditaliens Trælle strømmede snart til ham, og flere romerske Hære maatte vige for hans Tapperhed. Han ønskede nu at føre sine vilde Skarer over Alperne, for at de kunde drage hver til sit Hjem; men de fleste fandt Behag i Røverslivet i Italien. Han maatte tilfredsstille dem og truede snart selve Rom. I denne Nød overgav man Anførselen til M. Licinius Crassus, der allerede havde udmærket sig under Sulla, og denne lykkedes det at trænge Spartacus ned til Italiens Sydspids og der at ødelægge hans Hær. Spartacus faldt som en Helt; alle fangne Slaver blev forsættede (71). Imidlertid var Pompejus med sin Hær vendt tilbage fra Spanien, og da han deltog i at udrydde Levningerne af de overvundne Skarer, roste han sig af, at først han havde udryddet Krigen fra Noden af.

I Aaret 70 blev Crassus og Pompejus Consuler, den Sidsste 7 Aar før den lovbestemte Alder og uden endnu at være Senator. Disse to ærgjerrige Mænd havde hidtil hørt til Optimaternes Parti; men ingen af dem vilde nøjes med den almindelige Hjælp, hvortil en romersk Stormand kunde hæve sig, og begge stræbte derfor efter Folkets Kunst, for ved dets Hjælp at hæve sig over Senatet. I det Hele taget dreje Partikampene sig nu ikke saa meget om Grundstænger som om det rent personlige Spørgsmål, hvo af de Store der skal blive den første Mand i Staten. Crassus

søgte især at vinde Folkegunst ved at opoffre en Del af den uhøye Formue, som han havde erhvervet ved ejendom af de Proscribereedes Ejendomme, ved at udleje Slaver og paa andre i det Hele uhæderlige Maader. Han bespiste saaledes Folket ved 10,000 Borde og skjenkede de Fattige Korn for 3 Maaneder. Pompejus gjenoprettede Tribunmagten i dens gamle Skifte (lex Pompeja tribunicia) og understøttede den Aurelianiske Lov, ifølge hvilken Dommerne herefter skulde tales dels af Senatorerne, dels af Ridderne og dels af de saakaldte Tribuni aerarii, en ved en vis Formue fremragende Del af Folket. Saaledes omstyrte de Store selv Sullas aristokratiske Indretninger, ikke for at give Folket større Frihed, men for at benytte det som et Værktøj til deres ærgjerrige Planer. Dommerloven var imidlertid virkelig en Forbedring; thi Statsholderne havde i Tid til, at Domstolene var i deres Standsellers Hænder, brettede deres Fræshed til en utrolig Grad. En af de værste, Verres, blev netop i dette Aar anklaget af M. Tullius Cicero, en homo novus, her var født af en velhavende Ridderfamilie i Arpinum samme Aar som Pompejus (106) og sluttede sig til denne sin Devnalbrende for ved hans Hjælp at bane sig Vejen til de høje Embeder. Cicero var en højt begavet og ødel Mand: som Taler og alflig Forfatter overtraf han alle sine Landsmænd; men som Statsmand var han noget vækende, sjælt han altid mente det godt med sit Fædreland.

Medens Pompejus og Crassus forbittrede paa hinanden delte Magten i Rom, høstede imidlertid Lucullus stor Ere i Østen. Da Tigranes ikke efter hans Opforbring vilde ublevere Mithridates, rykkede han ind i Armenien og vandt store Sejre over en uhøye Overmagt, navnlig ved Tigranocerta, den af Tigranes anlagte nye Hovedstad, hvorhen Indbyggerne fra mange andre Øyer vare slæbte, hvilke Lucullus nu lod vende tilbage til deres Hjem (69). Men hans strenge Krigstægt opbragte hans Soldater imod ham, og ophibsede af hans egen Svoger, den frække og fljendige P. Clodius Pulcher, vægredede de sig ved at kjæmpe. Saaledes hævede de næsten

tilintetgjorte hjender sig igjen, og Mithridates besatte efter Pontus. I Rom bagvæledes Lucullus af Midderne, som om han med Glid trak krigen i Langdrag for at berige sig, og Anførselen blev derfor frataget ham [og overgivet til Consulen M. Acilius Glabrio (67); men denne nølede med at overtage en Plads, som han ikke følte sig voren].

Søsvernes Forvovenhed blev imidlertid bestandig større, og i Året 67 foreslog et af Pompejus's Rebskaber, Tribunen A. Gabinius, at der for 3 Åar skulle overdrages en Consular uindskrænket Myndighed over hele Middelhavet og dets Øyster 10 Mil ind i Landet. Ingen tvivlede paa, at denne Consular vilde blive Pompejus, og Optimaterne, navnlig den højt anseste Q. Catulus (Consul 78) og den store Taler Q. Hortensius (Consul 69), arbejdede af alle Kræfter imod at betroe een Mand saa stor en Magt. Men Folket længtes efter at faae Ende paa denne Krig og overdrog den foreslaade Myndighed til Pompejus. Denne fuldendte hurtig store Rustninger; lod Søsverne angribe paa forskellige Punkter af sine Legater og blev dem ligesom ved en Klapjagt sammen i Cilicien. Her indtog han alle deres faste Pladser, forflyttede de Søsvere, der ikke varde salgne, til andre Steder og endte hele Krigen i 3 Maaneber. [Paa samme Tid erobrede Proconsulen Q. Caecilius Metellus Creticus, hvem Pompejus forgjæves sogte at fortrænge, den anden Søsverredre Kreta, og Middelhavet var nu fuldkommen renset.]

Efterat have gjort sig saa fortjent af hele det romerske Rige stod Pompejus i Spidsen for sin store Krigsmagt i Cilicien. Da foreslog Tribunen Manilius at give ham uindskrænket Magt over hele Østen, for at han ogsaa kunde bringe Krigens mod Mithridates til en hurtig og afgjørende Ende (66). Catulus og Hortensius talte etter derimod; men Cicero, som i dette Åar var Praetor, benyttede Lejligheden til første Gang at optræde som Statsmand i sin Tale for den Maniliske Lov. Loven blev naturligvis antaget, og Pompejus gif, efterat have forenet Lucullus's Hær med sin egen, frem med sit sædvænlige Held. Mithridates blev slaet og flygtede mod Nord; Tigranes

ydmygdede sig for Pompejus, der lod ham betale en stor Sum Penge og afsætte Syrien. Pompejus drog derpaa, idet han forfulgte Mithridates, gennem Landstaberne ved Cyrusfloden (Kur) [Albanien og Iberien] ind i Kolchis, men vendte om ved Kaukasus. Han indsatte og afsatte Konger, omstyrte Lucullus's Indretninger og ordnede Østens Forhold som uindskrænket Hærster. Foruden Provinsen Asien indrettedes nu Provinserne: Bithynien (med Pontus), Cilicien (med Pamphylien) og Syrien. Seleukiden Antiochus, hvem Lucullus havde gjenindsat i Syrien, maatte lade sig nøje med det lille Rømmagrene. Andre afhængige Smårigere vedbleve at bestaae i Kappadocien og Galatiens. Det romerske Rige havde nu naaet sin siden kun for en kort Tid overstredne Østgrænse, Euphrat.

I Året 63 drog Pompejus ind i Palæstina. Maktaberne havde her antaget Kongenavn og udvidet deres Herredommme betydeligt; men to Brødre: Hyrkanus og Aristobulus strebtes nu om Magten og sogte begge at vinde den romerske Hærfører for sig. Pompejus foretrak den svage Hyrkanus for den kraftige Aristobulus, stormede Tempelhjerset i Jerusalem, som blev haardnakket forsvarer af den Sidstes Tilhængere, og betrædte det Allerhelligste, men lod Tempelstatten urørt, ligesom han overhovedet synes at have været uegenhøitig. Hyrkanus blev Upperstepræst over Jøderne; men der paalagdes visse en stor Avgift, og Landets Grænder indskrænkedes. Aristobulus og hans Sønner førtes som Fanger til Rom, for blandt andre Fyrster at forherlige Pompejus's Triumph.

Under sit Ophold i Judea erfarede Pompejus, at Mithridates's Død havde befriet ham for det besværlige Tog mod denne Roms utrettelige Hjende. Da Mithridates nemlig i Bosporus havde fattet den eventyrlige Plan, at drage Nord om det sorte Hav for at angribe Rom fra en ny Side, blev han forladt af sine egne Folk, der havdede ham formedest hans Grusomhed. Da lod han sin Familie tømme Giftbægeret og sogte selv Dyben (63). Hans Søn Pharnaces, der havde

deleget i Opstanden mod Haderen, hvimhgede sig for Pompejus og blev anerkjendt som Konge i Bosporus. Året efter vendte Pompejus tilbage til Italien.

§ 7. Den Catilinariske Sammensværgelse.

Medens Roms Herredømme saaledes blev udvidet i det fjerne Østen, var hele den bestaaende Statstilstand blevet truet med Undergang ved en Sammensværgelse af en Skare forvorpne Mennesker. Dens Ophavsmann og Ansører var L. Sergius Catilina, en Mand af gammel patriciis St, fuld af Kraft paa Sjæl og Legeme, men fra Ungdommen af besudlet med de skændigste Forbrydelser. Han havde været en af Sullas ivrigste Bøbler og havde siden uagter sin almindelig bekjendte Ryggesløshed nægtet de høje Embeder undtagen Consulatet. I nogen Tid hindredes han fra at få det ved en Anklage for Udsugelser og havde allerede forenet sig med Flere for at myrde Consulerne for Året 65 ved deres Embedstiltrædelse; men Planen var ikke kommen til Udførelse. Først for Året 63 funde han stille sig til Valg. Naar han først var kommen i Spidsen for Staten, agtede han at udslette al Gjeld, proscibere de Rige, tilfredsstille sine Tilhængere ved Embeder og Plyndringer og rimeligvis opfaste sig til Eneherre. Statens Tilstand og Sædernes Fordærvelse gjorde disse Planer kjærlomme for Mange. Mangfoldige af de For-nemme havde sat deres Formue overstyr ved et højt Liv og længtes efter nye Midler til at tilfredsstille deres Lyster. Ikke faa Senatorer sluttede sig saaledes til Catilina, bl. a. to af den Corneliske Slægt: Lentulus og Cethegus, af hvilke den første endog havde været Consul [71], men Året efter var udstydt af Senatet formedelst sin Ryggesløshed; i Året 63 blev han efter Praetor. Sullas Landuddelinger havde dermed dels frembragt en Mængde besiddelsesløse og forurettede Mænd, dels en ny besiddende Klasse af raae Mennesker, der snart bortvældede hvad de faa let være komne i Besiddelse af; for begge disse Slags Folk var enhver Omvæltning en Fordel.

Endelig funde de Sammensvorne regne paa, at Pøbelen i Rom ved det første Held vilde slutte sig til dem.

Men Rygten om Catilinas Planer bevirkebe, at Alle, som havde Noget at tage, forenede sig om at stemme paa den eneste ubemærkede Mand, der søgte Consulatet med ham, en Mand, som Optimaterne ellers ikke gjerne hævede til derine Værdighed, M. Tullius Cicero. Med ham valgtes G. Antonius [en Son af den i Året 87 myrdebe M. Antonius], et ubetydeligt Menneske, hvis ødelagte Formuestilstand gjorde ham til en hemmelig Tilhænger af Catilina. Men Cicero, for hvem Lovdet havde bestemt det rige Macedonia til Provinds efter Consulatet, overlod det til Antonius og bevegede ham herved til ikke at foretage noget mod Staten. Selv havde han sat sig Sammensværgelsens Undertrykelse til Hoved-opgave for sit Consulat og gjorde med ubemærket Klugslab og Kraft alle dertil fornødne Foranstaltninger. En af de Sammensvorne, den letsindige Q. Curius, havde røbet Sagen for Fulvia, en fornem Dame, med hvem han stod i Kjærlighedsforstaelse, og det lykkedes Cicero ad denne Vej fremdeles at erholde Underretning om de Sammensvornes Planer. Saaledes funde han sikre sig mod gentagne Morborsøg og aabenbarede tilfældigt Alt i Senatet, som derpaa overdrog ham overordentlig Myndighed med Formelen: videant consules, ne quid detrimenti res publica capiat. Imidlertid havde Catilina igjen søgt Consulatet (for Året 62); men da han efter faldt igennem, besluttede han sig til aabenbart Oprør. Ikke desto mindre viste han sig endnu i Senatet; men da Cicero her modtog ham med en fordnende Tale (den første Catilinariske), forlod han Staden og begav sig til den Hær, som imidlertid hans Tilhængere under Ansørel af G. Manlius, en af Sullas Veteraner, havde samlet i det nordlige Etrurien.

Lentulus, Cethegus og andre Sammensvorne blevе derimod tilbage i Staden og søgte at vinde flere Tilhængere. Bl. a. henvendte de sig til nogle i Rom tilstedevarende Ge-sandter fra de undertrykte og missfornøjede Allobroger; men disse aabenbarede Sagen for deres Patron, Q. Fabius

Sanga*). Denne meldte det til Cicero, og da Allobrogerne efter hans Opsforbring gave sig Mine af at være villige til at ophidse deres Landsmænd, sik de Breve til dem fra de Sammensvorne, og Cicero sik saaledes uigjendrivelige Beviser i Hænde. Nu først lod han de Sammensvorne styrne og overbeviste dem i Senatet om deres Højsforæderi. Et Par Dage efter forelagde han Senatet det Spørsgsmål, hvad man skulde gjøre ved de Hængslede. Den for næste Aar udvalgte Consul, *Silanus*, som først blev spurgt, stemte for Dødsstraf, og alle Consularer sluttede sig til ham; men den udvalgte Prætor, *G. Julius Cæsar*, foreslog livsværtig Hængsel, og Mange gik over til denne Menighed af Frygt for Ansvaret ved uben Lov og Dom at lade romerske Borgere henrette. Da tog Cicero selv Ordet for at indfærpe Dødsstraffens Nødvendighed (den fjerde Catilinariske Tale), og den udvalgte Tribun *M. Porcius Cato* understøttede ham ved en kraftig Tale. Flere bønder stemte for Dødsstraf, og endnu samme Dag lod Cicero de 5 paagrebne Sammensvorne henrette i Hængslet.

G. Antonius var imidlertid i Spidsen for en Hær rykket ud mod Catilina, og i Begyndelsen af Aaret 62 kom det til Slag ved *Pistoria*. Antonius havde overgivet Anførselen til sin Legat, [M. Petrejus], og denne nedhuggede Catilina og hans Hær efter en fortviolet Modstand. — Cicero havde ved sin Aarbaagenhed reddet Rom fra at falde i Hænderne paa en Bande af Forbrydere, og i Begyndelsen æredes han ogsaa som „Fædrelandets Fader“; men snart blev han udsat for Angreb af de mange Idesindebe og Ergjerrige, der med Forbitrelse saae Senatets Magt besæt ved hans Virksomhed. Det bedste Forsvar mod flere Tribuners Angreb fandt han hos deres Embedsbroder, den ovennævnte *M. Porcius Cato* (minor). Denne unge Mand, som nedstammede fra den ældre Cato, var en Tilmæsser af den stoische Philosophi,

*.) Provinsbeboerne plejede i Rom at have en fornem Mand til Patron eller Beskytter. Sædvanlig var det den Feltherre, som havde underhunget dem, og siden hans Esterkommere.

en streng og ubøjelig Republikaner, et Monster paa Uegennægtighed og Retsfærdighed og en staanseløs Hjende af alle Laste-fulde. Medens Cicero mere søgte at mægle imellem Partierne, gik Cato sin lige Vej, uden at slæse noget af i det, han engang havde erkendt for det Rette. Men ingen af dem indsaa, at den gamle romerske Forfatning ikke mere passerede til de nye Forhold.

§ 8. Gaius Julius Cæsar.

Den paa en Stad og dens Omegn beregnede romerske Statsforfatning omfattede siden *Bundsförbandekrigen* hele Italien. De nye Borgere var fordelede i de 35 Tribus, men funde kun ved personlig *Neroærelse* i Rom udøve deres Stemmeret. For at handle med denne og især for at deltagte i Kornuddelingen droges den besiddelsesløse Hob fra hele Italien til Rom, medens den mere velhavende og bedre Del af Befolkningen blev hjemme. Romerske Borgeres Forbrydelse kunde kun forfolges i Rom af private Anklagere, og Rettsplejen blev saaledes i høj Grad vanskellig; Straffen, som sædvanlig bestod i Landsforvisning fra Italien, blev ofte ikke udført. I det Hele taget var den gamle Statsforfatning bleven mere og mere urimelig, og det var nødvendigt, at den afslosts af Enveldet. Den Mand, der var bestemt til at grunde dette, var den ovennævnte *G. Julius Cæsar*.

Han var født af en gammel patricist Slægt, der afledte sin Herkomst fra *Eneas*; men hans Faders Søster havde været *Marius's* Hustru, og han selv blev i sin Ungdom gift med *Cinnas* Datter. *Sulla* bød ham at forskyde hende; men han adlød ikke den mægtige Dictator og undgik med Nød at blive henrettet. Saaledes var han allerede tidlig betegnet som en Demokrat og vidste siden ved sin Gavmildhed (navnlig som *Evil*) og sit intagende Væsen at stige højere og højere i Folket's Gunst. Han var i Besiddelse af et overordentligt Geni og udmærkede sig uden Anstrengelse i hvad han foretog sig. Han var saaledes saavel en stor Taler som en anset

Forsætter i forskellige Fag, endog i Grammatik, og første Gang han commanderede, viste han sig som en fuldendt Feltherre. Han var født til at herske og blev sig vistnok dette tidslig hvidst. Han søgte derfor at berøve Senatet dets Magt og forstod at benytte sine Medbejtere som Nedskaber til sin Stigen. Han bidrog til Pompejus's Ophøjelse for at løsrive ham fra Optimaterne og skal ogsaa have begyndt Catilinas Planer for gjennem Anarchiet at bane sig Vej til Herredømmet. Den samme Mistanke hvilede paa Crassus, som i det hele var nær forbunden med Cæsar og gik i Borgen for hans uhyre Gjeld, da han som Proprætor skulle gaae til Spanien.

Paa denne Tid kom Pompejus tilbage fra Afien. Da han var landet i Brundisium, afsleddigede han sin Hær; thi han tænkte ikke paa at bemægtige sig Enherredømmet, men haabede ved sin Anseelse at kunne herske under lovlige Former. Men heri blev han højlig stukket. Vel lod man ham tilfredsstille sin Forængelighed ved en pragtfuld Triumph; men da han forlangte Befræstelse paa alle sine Bestemmelser i Afien og Jorder for sine Veteraner, mødte han en heftig Modstand i Senatet, navnlig af Cato, der ikke vilde indrømme een Mand Alt, og af sine personlige Fjender: Lucullus, Crassus [og Metellus Creticus]. Cicero søgte forgjæves at vedligeholde det gode Forhold mellem Pompejus og Senatets Flerhed. Pompejus var saaledes fuld af Forbitrelse mod Optimaterne, da Cæsar kom tilbage fra Spanien for at føge Consulatet. Øjeblikkelig benyttede han Stillingen, forsonede Pompejus med Crassus og stiftede det hemmelige politiske Forbund, som man senere har kaldet det første Triumvirat (60). De tre Mænd forpligtede sig til at fremme hinandens Magt og Fordel og dannede snart en Magt i Staten, som Senatet ikke funde modstaae.

I Aaret 59 blev Cæsar Consul og styrede, støttet paa Folket og sin Forbindelse med Pompejus og Crassus, Staten uden at lade sig forstyrre af Senatets og sin Embedsbroder [M. Calpurnius] Vibulus's Modstand. Han gav en Agerlov, ifølge hvilken Statens Ejendomme i Campanien

skulde uddeles til fattige Borgere, som havde idetmindste 3 Børn, vandt Ridderne ved at ned sætte Forpagtningsafgisten, og stadfestede Pompejus's Indretninger i Afien. Da de Provindser, som Senatet havde bestemt for Consulerne, ikke tilfredsstillede ham, lod han imod al Bedtægt Folket tildele sig Statholderskabet i det cisalpinske Gallien og Illyricum paa 5 Åar. Dertil føjedes endnu det transalpinske Gallien, hvor han let kunde faae Lejlighed til at danne sig en Hær, medens han om Vinteren fra det cisalpinske Gallien kunde holde Øje med Forholdene i Rom. For endnu mere at styrke sin Indflydelse paa disse, gav han Pompejus sin Datter Julia til Ægte og befordrede P. Clodius Pulchers Overgang fra den Claudiske Slægt til Plebejerne og derefter følgende Balg til Tribun. Dette tøjselsløse og forvorne Menneske skulle nedbryde Resten af Senatets Anseelse og fjerne dets dygtigste og redeligste Førere: Cicero og Cato.

Clodius var opfyldt af et brændende Hat til Cicero, som et Par Åar før havde vidnet imod ham, da han var anklaget for at have vanhelligt Bona Deas Fest. Som Tribun (58) vandt han nu Consulerne: [P. Calpurnius] Piso, Cæsars Svigersøn, og A. Gabinius, Pompejus's Creatur, ved Lovte om rige Provindser, Almuen ved Kornuddelinger og andre Love, og foreslog derpaa, at den, som havde dræbt romerske Borgere uden Lov og Dom, skulle være fredlös. Cicero, imod hvem denne Lov var rettet, gik i Landsflygtighed, efterat han forgjæves havde bønsaltet Pompejus om Hjælp. Efterat han havde fjernet sig, blev han forvist 400 romerske Mile fra Rom, og Clodius i Forening med de sjældige Consuler plyndrede og ødelagde hans Ejendomme. Men Clodius's Boldsomheder gik snart ud over selve Pompejus, denne virkede for Ciceros Tilbagelæsсе, Tribunen [T. Annius] Milo satte Bold imod Bold og bekæmpede Clodius's væbnede Bande med en lignende, og da Cæsar troede Cicero tilstrækkelig abvaret, gav ogsaa han sit Minde til hans Hjemkabelse. Saaledes vendte Cicero efter et Års Landsflygtighed igjen tilbage til Rom (57).

Cato blev fort efter Ciceros Dørtgang sendt til Cypern for at afsætte dets Konge Ptolemaeus, der havde paadraget sig Cleopatra's Brude, og inblemmede dette lille Kongerige, der ved en Deling var skilt fra Egypten, i Romerriget. Ptolemaeus dræbte sig selv, og Cato bragte hans Skatte urørte til Rom.

Cæsar havde imidlertid begyndt sine Crobringer i Gallien, som han selv har beskrevet i sine Mindestrifter. Det frie Gallien bestod dengang af 3 Hoveddele: det egentlige, rent keltiske Gallien, det halvt iberiske Aquitanien og det halvt germaniske Belgien. Det var deelt imellem mange smaa Folkestammer og svækket ved indre Stridigheder. Befolkningen var i det Hele taget frigerisk, urolig og let bevægelig; Prosterne (Druider kalbede) og Adelen havde Magten. Cæsar fik strax ved sin Ankomst til Provinsen (58) Anledning til at blande sig i Landets Unliggender. Helvetierne, et keltisk Folk, havde nemlig sat Ild paa deres Stæder og Landsbyer og med Kvinder og Børn forladt deres Bjergrland for at vinde bedre Boliger i det vestlige Gallien; men Cæsar, som blev kaldt til Hjælp af Eduerne, hvis Land de oversvømmede, slog dem og twang Levningerne til at vende tilbage til deres gamle Boliger. Saavel Eduerne som Sequanerne bade ham derpaa om Hjælp mod den germaniske Hærsvær Ariovist, der var indkaldt af de Sidste mod de Første, men bestandig havde ført flere Skarer over Rhinen og holdt begge Folk, men især Sequanerne, under et haardt Herredømme. Cæsar overvant ogsaa ham og twang ham til at føre Resterne af sin Hær tilbage over Rhinen. Året efter (57) betvang han de tappre Belgere og underkastede sig derpaa det ene Folk efter det andet. Ved en Sammenkomst i Lucca med Pompejus og Crassus (56) betingede han sig en Forlængelse af sit Statholderskab paa 5 Åar endnu og erholdt den under deres andet Consulat (55).

Cæsar nøjedes ikke med at erobre hele Gallien, hvis Udbredning regnedes indtil Rhinen; han overstred endogsaa denne Flod to Gange for at skramme de krigerske Germaner

og afholde dem fra Angreb paa Gallien. Ligeledes landede han to Gange i Britannien, men grundede ligesaa lidt der som i Germanien noget romersk Herredømme. I selve Gallien kom han i stor Fare ved en vidt udbreddt Opstand, som lebedes af den tappre Arverner Vercingetorix (52). Kampen var blodig og haardnakket; men Cæsars overordentlige Feltherretalent og den beundringsværdige Udboldenhed og Tapperhed, hvortil han havde hævet sin Hær, viste sig her mere end nogenseds. Vercingetorix blev til sidst indesluttet i Staden Alésia; men de belejrende Romere blev selv omringede af en uhøje Overmagt og maatte forsøre sig ved vidt udstrakte Festningsværker. De sloge imidlertid alle Angreb tilbage, og den ødle Vercingetorix overgav sig til sidst selv til Cæsar. I Året 51 var enhver Modstand fuet, og Cæsar arbejdede nu ligesaa ivrigt paa at vinde Gallerne ved en milb og god Regjering, som han før med Strenghed havde huet deres Frihed. Det varede heller ikke længe, førstend det store Vand aabnede sig for den romerske Culturs Indvirkning.

Mebdens Cæsar saaledes erhvervede sig bestandig større Gre og Magt, var Tilstanden i Rom højt sorgelig. Triumvirerne havde fornhet deres Forbund i Lucca (56), og Pompejus og Crassus havde vundet deres andet Consulat (55), idet de med Bold og Magt fjernede enhver Modstand. Efter Consulatet fik Pompejus Spanien, Crassus Syrien til Provinds paa 5 Åar; men den Første lod sin Provinds beskyre ved Legater og blev selv ved Rom, for paa en hidtil ukjendt Maade at forene Fordelen af Proconsulmagten og den personlige Nerværelse. Den 60årige Crassus ilede derimod til Syrien, opfyldt af ørgjerrige Drømme om det parthiske Riges Crobring og en Krigerære, der skulle overstræale Pompejus's og Cæsars. Men efterat han havde gjort et lille Streiftog over Euphrat, beskjæftigede han sig med at plyndre Templer, bl. a. det i Jerusalem, og lod sig derpaa i det følgende År (53) løffe ind i Mesopotamiens Stepper, hvor Partherne overfaldt den ubmattede romerske Hær med deres lette Rytteri og anrettede et frygteligt Blodbud. Crassus omkom selv paa

Flugten; men hans dygtige Qvæstor, G. Cassius [Longinus], forsvarede Syrien mod Parthernes Angreb.

Imidlertid steg Anarchiet i Rom stedse højere: Clodius's og Milos Banter kæmpede med hinanden i Gaberne; Be-stikkellerne dreves med en uhørt Skamløshed, og Comitierne hindredes af urolige Tribuner, som begunstigedes af Pompejus, der haabede, at man skulle overbrage ham den højest Magt for at tilvejebringe Orden i Staden. Halve Aar gik hen, uden at man fandt saae valgt Consuler, og da endelig Clodius var dræbt under et Sammenstød med Milo, og det ene voldsomme Opticin derefter afsløste det andet, saa Senatet ingen anden Udvej end at udnevne Pompejus til Enecon-sul (52). Dennes Forbindelse med Cæsar var allerede løsnet ved Julius Døb, og Crassus's Fald gjorde Brubbet imellem dem uundgaaeligt. Da Optimaterne frygtebe og havdede Cæsar, i hvem de fandt en anden Marius, sluttede de sig nu til Pompejus, og denne traabte igjen i Spidsen for det Part, han oprindelig havde tilhørt. Forbundne med hinanden troede nu Pompejus's Tilhængere og Republikanerne at være stærke nok til at bryde med Cæsar og forsøgte at borgve ham An-forsel og Provindser. Men den talentfulde Tribun [G. Scri-bonius] Curio, som Cæsar havde vundet ved at betale hans uhyre Gjeld, foreslog, at ikke blot Cæsar, men ogsaa Pompejus skulle nedlægge Commandoen (50). Dette Forslag fandt Senatets Bisfalb; men Pompejus vilde ikke antage det, og Consulen [G. Claudius Marcellus] opfordrede ham til at ruste sig til Fædrelandets Forsvar. Cæsar, der helst vilde undgaae Borgerkrig og haabede at opnæae Magten, naar han efter Aftalen i Lucca blev Consul efter Udløbet af sit Stat-holderstab, tilbød endnu at opgive sin Commando, naar Pompejus vilde gjøre det Samme; men Senatet svarede efter Pompejus's og Consulernes Bud med den Beslutning, at Cæsar vilde blive betragtet som Statens Fjende, naar han ikke inden en vis Tid oplöste sin Hær (Januar 49). Tribunen M. Antonius (en Brodersøn af Ciceros Collega), som havde været Qvæstor hos Cæsar, blev udtaget, da han vilde intercedere,

og flygtede tilsigemed Curio og et Par andre af Cæsars Til-hængere til denne. Strax derpaa gik Cæsar med sine Tropper over Rubico, Italiens Grænseflod, og den anden Bor-gerkrig begyndte.

Med sin sædvanlige Hurtighed rykkede Cæsar frem uden at finde Modstand, og Pompejus, der var valgt til uind-strækket Feltherre, flygtede med de fleste Senatorer fra Rom til Syditalien og overfra til Grækenland. Cæsar forfulgte ham ikke strax, men gik først til Spanien, hvor han ikke uden Møje twang hans Legater: [Afranius, Petreius og den lærde M. Terentius Varro] til at underkaste sig. [Staden Massilia havde imidlertid forsvarer sig imod de af Cæsar esterladte Tropper, men maatte overgive sig til ham, da han gjennem Gallien vendte tilbage til Rom. Derimod blev G. Curio, hvem Cæsar havde sendt til Afrika, nedhugget med sin Hær af de derværende Pompejanere og den med dem forbundne numidiske Konge Juba. I Rom havde man imidlertid ud-nævnt Cæsar til Dictator for at holde Valgmøder, og ved disse valgtes han til Consul for det næste Aar.]

Pompejus havde imidlertid sat sig fast i Grækenland og Macedonien, indrettet et Senat i Thessalonika og samlet Tropper fra de østlige Provindser. Men uagtet sin store Smagt kunde han ikke hindre Cæsar i at gaae over fra Brundi-sium til Epirus (Januar 48). Bel fleg han ved Pyrrhachium Cæsars. Angreb tilbage, men benyttede ikke de vundne Fordele. Cæsar drog derpaa til Thessalien, og Pompejus fulgte efter ham. Hans Hær var mere end dobbelt saa talrig som Cæ-sars, og de mange overmodige Adelsmænd, der omgave ham, strebtes allerede om Embederne i Rom. Men da Pompejus efter deres Onske stred til Angreb, vandt Cæsars Veteranter ved Pharsalus en afgjørende Sejr; Pompejus's Hær blev fuldkommen oplost, og han selv tabte al Besindelse. Istedsfor at begive sig til sin Flaade flygtebe han til Egypten, hvor han haabede at finde Understøttelse hos den unge Konge, Ptole-mæus Dionysos, fordi dennes Fader ved hans Medvirk-ning var gjenindsat i sit Nige af Gabinius esterat være for-

drevet af sine Undersætter. Men Ptolemaeus, der laa i Strid om Thronen med sin Søster Kleopatra, lod efter sine Ministres Raab Pompejus myrde, medens han roede i Land, i det Haab, saaledes bedst at sikre sig Cæsars Gunst. Men Cæsar, som kort efter ankom med en ringe Styrke, viste kun Afsky for det skjændige Mord og besalede, vundet af den indtagende Kleopatra, at Ptolemaeus, som Faberens Testament havde bestemt, skulle dele Regjeringen med hende. Forbitrede herover angrebe Egypterne Cæsar, der blev indsluttet i en Del af Alexandria og kom i stor Fare. (Den alexandrinske Krig 48—47). Endelig sik han Undsætning; Ptolemaeus Dionysos omkom, og Kleopatra erholdt Egyptens Krone. Vel skulle hun efter egyptisk Skik ægte sin yngre Broder, som endnu var et Barn; men den ryggesløse Kvinde lob ham snart myrde.

Under sit Ophold i Egypten var Cæsar bleven valgt til Dictator; men han vendte ikke tilbage til Rom, førend han havde saaet hele Orienten bragt til Ro. Kong Pharnaces havde erobret Pontus og syntes en farlig Hjende; men Cæsars Sejr var saa let og hurtig, at han stred til Rom: veni, vidi, vici (47). Efter et Besøg i Hovedstaden, hvor M. Antonius ikke havde benyttet den ham som Magister equitum betroede Magt vel, gik Cæsar over til Afrika for at befæmpe Pompejanerne, som her havde samlet deres Styrke under Metellus Scipio (Pompejus's Svigersader, af Familien Naifica, men adopteret af Metellus Pius), Cato og den numibiske Konge Juba. Cæsar vandt en afgørende Sejr ved Thapsus (46), hvorefter Cato dræbte sig selv i Utica, og Scipio, [Petrus] og Kong Juba fulgte hans Exempel. Numidien blev derpaa gjort til romersk Provinss.

Efterat have højtideligholdt 4 Triumphher i Rom, maatte Cæsar etter gaae mod Pompejanerne, der denne Gang havde samlet sig til den sidste Modstand i Spanien under Anførel af Pompejus's Sønner: Gneus og Sextus. Den Første viste sig i Slaget ved Munda (45) som en dygtig Anfører, og hans Tropper hjæmmede med haardnakket Tapperhed: 30,000

af dem bedækkede Palpladsen, førend Cæsar vandt Sejren. Gneus omkom paa Flugten; Sextus havde været fraværende.

Efter sin Hjemkomst fra Spanien blev Cæsar udraabt til Dictator paa Livstid og fortsatte de Bestræbelser for at om-danne Staten, som han allerede havde begyndt under sine tidligere Ophold i Rom. Han gav de cisalpinske Gallere Borgerret, opnævde Sullas Love mod de Proscriveredes Sønner, uddelte Landejendomme til sine Soldater, stiftede Colonier for talrige fattige Borgere, forsøgte Senatorernes og Embedsmændenes Antal og forbedrede Kalenderen. Hidtil havde man i Rom vilkaarlig indskudt Dage og Maaneder, og Uoverensstemmelsen imellem det naturlige og det borgerlige Åar var blevet saa stor, at Året 46 maatte forlænges til 445 Dage, for at det nye Julianiske Åar kunde begynde rigtigt. Cæsar behandlede sine Hjender med den største Mildhed og uddelte Hædersposter ligesaa vel til forhenværende Pompejanere, der havde modtaget hans Tilgivelse, som til sine gamle Tilhængere. Men hine kunde dog ikke forsonie sig med hans Herredømme, og mange af hans eget Parti var misfornøjede med at stilles lige med de Overvundne istedetfor at dele deres Ejendomme. De Fornemme kunde endnu ikke finde sig i den Tanke, at de ej længere skulle dele Herredømmet over Verden: at det usle Senat havde tillkjendt Cæsar guddommelig Ere, havde man fundet sig i; men Kongemagten visde man ikke indrømme ham. Omrent 60 fornemme Mænd forenede sig saaledes til hans Undergang; de vigtigste af dem var: G. Cassius [Vonginus], forhen Øvæstor hos Crassus, en mørk og indesluttet Charakter, misfornøjet med sig selv, fordi han var gaaet over til Cæsar, og forbittret paa denne; M. Junius Brutus, Catos Søstersøn og Svigersøn, ligesom denne stoif Philosoph og sværmerisk Republikaner; ogsaa han havde været paa Pompejus's Parti og var ikke blot bemaadet, men i høj Grad begunstiget af Cæsar; men den Hæder, hans Stamfader havde naaet ved Kongernes Fordrivelse, og den Glæds, der i Oldtiden knyttede sig til Tyranners Mord, forførte ham til det

utaknemlige og usorstandige Foretagende. Cæsar endnu nærmere stod Decimus Brutus, en af hans gamle Underansørere.

Den 15de Marts 44 omringede de Sammensvorne Cæsar i Senatet, og Rom's største Mand sank under de for største Dele mere af Partihed, Privatsjenestebal og Ergjerrighed end af Hjærlighed til Republikken lebede Morderes Dølle.

§ 9. De sidste Borgerkrige indtil Encheredommets Oprettelse (44—30).

De Sammensvorne havde dræbt Cæsar, men vovede ikke, som Cicero raabede dem, at benyttte den almindelige Vestryrelse til at tage Magten i Besiddelse. Langt større Klogskab og Kraft viste Consulen M. Antonius, hvem M. Brutus havde rebdet fra at dele Skjæbne med Cæsar: den uloge Sværmer vilde kun dræbe Tyrannen selv. Antonius var en dygtig Krigsmand, men i høj Grad rhggesløs, havesyg, ødsel og velsygtig. Han ilede med at bemægtige sig saavel Statskassen som Cæsars efterladte Skatte og Papirer, men optraadte i Begyndelsen meget maadeholdent imod Morderne. Senatet befæstede Cæsars Love, men gav almindelig Amnesti, og der indtraadte saaledes en tilshneladende Forsoning mellem Partierne. De Sammensvorne sikret Bekræftelse paa de dem allerede af Cæsar bestemte Provindser for næste Åar: saaledes sik. Cassius Shreni, M. Brutus Macedonien, D. Brutus det cisalpinske Gallien. Men ved Offentliggørelsen af Cæsars Testament, der uddelte Gaver til Folket, og især ved sin Ligtale og Ligets Fremstilling valte Antonius snart en saa stor Forbitrelse mod Morderne, at de maatte forlade Rom. Antonius omgav sig derpaa med en Livvagt og hersfede vilkaarligt og tyrannisk, især støttet paa Forordninger, som han foregav at finde i Cæsars Papirer.

Imidlertid ankom Cæsars Hovedarving, Søsterbattersøn og adopterede Søn, den 18aarige G. Julius Cæsar Octavianus, til Rom [fra Apollonia, hvor han havde studeret].

Den overmodige Antonius vilde ikke udbetale ham den ham tilkommende Arv; men Inglingen, som under et bestedent Ødre skulde en smild og kraftig Mand, folgte sine Familiebesiddelser for at udbetale de Legater, Cæsars Testament havde lovet Folket. Saaledes vandt han Menigmands Gunst, og medens Antonius forlod Rom for at fratauge D. Brutus hans Provinds, samlede han Cæsars Veteranter om sig. Antonius havde stødt ham tilbage, og han maatte deraf slutte sig til Republikanerne, for ved deres Hjælp at hæve sig til Herredommets; paa den anden Side kunde de ikke undvære ham, naar de vilde styrte Antonius. Saaledes kom det unaturlige Forbund i Stand. Det var navnlig den gamle Cicero, som virkede dertil og ved sine heftige (philippiske) Taler opflammede Senatet mod Antonius. Denne indsluttede imidlertid D. Brutus i Mutina (Bellum Mutinense).

I Året 43 erklærede endelig Senatet Antonius Krig og udsendte en Hær imod ham under Anførsel af Consulerne [Hirtius og Vans] samt Octavian. Antonius blev slaaet ved Mutina; men begge Consulerne faldt, og Octavian stod nu alene i Spidsen for Hæren. Senatet troede imidlertid allerebere at kunne undvære ham og overdrog Anførselen i Italien til D. Brutus, Somagten til G. Pompejus. Men Octavian drog til Rom, hvor han tiltvang sig Consulatet og lod Cæsars Morderne bømme til Landsforvisning. Den fra Italien forbrevne Antonius havde imidlertid forenet sig med Statholderen i Hispania citerior og Gallia Narbonensis, M. Emilius Lepidus, en Søn af Urostifteren i Året 78, en gammel Tillænger af Cæsar og hans Efterfølger som Pontifex maximus, men iøvrigt en ubetydelig Mand. D. Brutus omfom, forladt af sine Soldater, og de 3 andre Fælherrer mædtes paa en lille Ø i Floden Rhenus ved Bononia. De blev her enige om at dele Herredommets som Triumviri reipublicæ constituendæ paa 5 Åar og befæmpe Republikanerne med fælles Kræfter. Dette saaledes andet Triumvirat var ikke som det første en hemmelig Forbindelse, men blev offentlig bekendtgjort og, efterat Triumvirene var komne til Rom,

bekræftet ved en Lov. For at fåsle sig af med deres Hjender og slæsse Venge til de graadige Soldater udstedte Triumbirerne Proscriptionslister, og Ræbsterne fra Sullas Tid fornhyedes. Blandt de talrige Proscriberede var Cicerø, der blev indhentet paa Flugten og myrdet. Mange undkom imidlertid, dels til M. Brutus og Cassius, der havde Magten i Østen, dels til S. Pompejus, der i Spidsen for en Flaade havde sat sig fast paa Sicilien.

Brutus og Cassius havde allerede i Aaret 44 bemægtiget sig de dem bestemte Provindser og havde derpaa samlet hele Østens Magt under deres Anførelse. I Aaret 42 droge Antonius og Octavian imod dem, medens Lepidus blev tilbage i Rom. Ved Philippi i Macedonia kom det til et Slag, hvori Brutus slog Octavianis Hær, medens Antonius paa den anden Fløj besejrede Cassius. Men denne, der troede Alt tabt, dræbte sig selv, og da Brutus 20 Dage efter, trungen af sine Soldaters Utaalmodighed, indlod sig i et nyt Slag, blev ogsaa han slaaet og fulgte Cassius's Exempel.

Efter Slaget ved Philippi drog Antonius til Afien, hvor han hengte sig til vilde Nydelsser og i Tarsus mødte Kleopatra, som ved sine forfæriteriske Kunster fortryllede ham aldeles og drog ham med sig til Egypten. Octavian vendte derimod tilbage til Italien og begyndte at uddele Land til Veteranerne. [Men Antonius's Gemalinde, den vilde og voldsomme Fulvia (tidligere gift med Clodius og Curio), og hans Broder, Consulen L. Antonius, benyttede den almindelige Misfornøjelse blandt de ulykkelige fra deres Ejendomme forbrevn, Italienere til at vække en ny Vorgerkrig (bellum Perusinum 41—40). L. Antonius blev indsluttet i Perusia af Octavianis troe og tappre Feltherre, M. Vipsanius Agrippa, og maatte snart overgive sig. M. Antonius kom derpaa til Italien, og Krigen mellem ham og Octavian var ifør med at bryde ud, men standsesedes ved Freden i Brundisium (40), ifølge hvilken Antonius fik Østen, Octavian Vesten, Lepidus Afrika. Antonius ægtede Octavianis Søster, den øde Octavia; Fulvia var fort i Forvejen død.]

Da S. Pompejus imidlertid havde udbredt sit Herredømme over flere af Middelhavets Øer og hindrede Rom's Proviantering, maatte Triumbirerne kort efter anerkjende ham som Øernes Herre; men denne Fred var kun af kort Varighed, og det kom snart igjen til Krig imellem Triumbirerne (der imidlertid havde forlænget deres Magt paa 5 Aar endnu) og Pompejus. Efter flere Uheld vandt Octavianis Feltherre Agrippa endelig et stort Søslag [36]; og Pompejus flygtede til Afien, hvor han snart omkom. Lepidus havde ved denne Lejlighed forsøgt at bemægtige sig Sicilien; men Octavian begav sig ind i hans Lejr og besægede hans Tropper til Grasfeld. Han maatte derpaa affstaae Afrika, men beholdt Øpperstepræste-Embedet.

Efterat Octavian saaledes var blevet Herre over hele Vesten, viste han sig som en dygtig og mild Regent, gjorde nyttige Indretninger ved Hjælp af sine Venner, Agrippa og Mæcenæs, og bestjæltigede sine Soldater ved cærefulde Krigsmod Dalmaterne og forstjellige Alpefolk. Antonius derimod gjorde det ene Skridt efter det andet, som maatte vække Romernes Harme. Han gjorde et uheldigt Tog mod Partherne, holdt en Triumph i Alexandria over Armenierne, stjænede romerske Provindser til Kleopatra og de Børn, hun havde født ham, [og erkendte hendes ældre Søn, Cæsarion, for en Søn af Cæsar]. Octavia, som vilde rejse til ham, sendte han haanlig tilbage til Rom. Bruddet mellem de to Magthavere kunde saaledes ikke længere undgaaes; imidlertid lod Octavian Krigen ekslære mod Kleopatra, ikke mod Antonius. Ved Actium mødtes Østens og Vestens Hære og Flaader: Antonius havde flere Tropper og langt talrigere og større Skibe; men i Kraft og Skibbarhed stode Østerlænderne dengang som altid tilbage for Vestens Mænd. Efter Kleopatras Raad indlod Antonius sig i et Søslag; men saa snart hans store Skibe begyndte at komme i Forvirring ved Agrippas vel lebede Angreb, tog Kleopatra Flugten med alle sine Skibe, og Antonius lod Alt i Skibben og isede efter hende. Forladt af sin Anfører gjorde hans Flaade endnu Modstand, men maatte til sidst bøsse

under; Landhæren overgav sig, efterat have ventet på hans Tilbagekomst i flere Dage (31).

Skamfuld og raadvild oppebiede Antonius i Egypten Sejrherrens Ankomst, medens Kleopatra beredte sig til at opoffre ham for at vinde den nye Herre. Efter hendes Besaling gik de ægyptiske Tropper strax over til Octavian, da han næret efter drog ind i hendes Rige, og Antonius dræbte sig selv. Kleopatra forsøgte nu at gjøre Indtryk paa Sejrherren, men mærkede snart, at den kolde unge Mand kun tænkte paa at bevare hende for sin Triumph. Ogsaa hun dræbte sig selv; Octavian gjorde det rige Egypten til sin Provinds, overgav dets Bestyrrelse til Ridderen G. Cornelius Gallus (berømt som elegist Digter) og stod nu uden Medbejler som det romerske Riges Herre (30).

Medens det romerske Rige ved Naret 200 endnu kun indbefattede Italien med omliggende Øer og en Del af Spanien, havde det i Løbet af dette Tidsrum udbredt sit Herredomme over alle Landene omkring Middelhavet. Fra Atlanterhavet til Euphrat, fra Rhinen og Alperne til Afrikas Ørkener lød Alt den fra Rom udgaaende Magt. Italien var optaget i Borgersamfundet; men de øvrige Lande stode udenfor dette og stredes hvert for sig som Romersfolket's statthærende Ejendom. Nogle Lande var endnu ikke blevne Provindser, men havde beholdt deres egen Regering under Roms Overherredomme, som Mauritanien, Thracien, Rhodus, Lykien, Kappadocien, Kimmagene, Palæstina. I Palæstina herskede Idumæeren Herodes med frugtlig Grusomhed, efterat have udryddet Makabæernes Slægt. De uafhængige Folk, der omgave det romerske Rige, bestod for største Delen af raae Stammer, der ikke dannede større Stater; kun mod Øst fandtes to saabanne, nemlig Armenien og det parthiske Rige. Det sidste havde et betydeligt Omsang; men dets Fyrster, Arsaciderne, varer afhængige af en mægtig Adel, og Riget sørderreves af idelige Thronstridigheder. Dets Hovedstæder:

Ktesiphon og Seleucia laaæ ligeoversor hinanden ved Tigris.

Næsten alle cultiverede Lande varer saaledes ved Naret 30 forenebe under eet Herredomme, og Rom var Midtpunktet ej alene for Verdens Regjering, men ogsaa for Kunster og Bidenslæber. Staden smykedes med pragtfulde offentlige og private Bygninger, og saavel i disse som i de Stores talrige Landsteder samledes Kunstsakke fra alle Verdens Kanter. De fleste Malere og Billedhuggere varer imidlertid Grækere. Derimod havde Romerne nu udbillet en egen Litteratur, sjønt under sterk Indflydelse af græske Mønstere. Strax efter 200 havde Q. Ennius forstøffet Poesien en større Unseelse, og flere Digtere varer traadte i hans Fodspor; men først i Slutningen af dette Tidsrum fik Litteraturen et større Omsang og naaede i visse Retninger sit Højdepunkt. Som de betydeligste Forfattere i denne Tid (den Ciceronianske eller Gulbalderens første Afsnit) kunne nævnes: Cicero, Cæsar, Gallustius, Cornelius Nepos, Varro, Lucretius, Catullus. Det latinle Sprog var nu udbredt over hele Italien og behyndte af faae Indgang i de vestlige Provindser. I de østlige Provindser var derimod alene Græsk de Dannedes Sprog, og Kundskab deri hørte ogsaa i Vesten med til den almindelige Dannelse. Hornemme unge Mænd nøjedes ikke med at besøge Skoler i Rom, men studerede i selve Grækenland.

Men i dette mægtige Rige, hvor Culturen var saa højt udbillet, hvor Livets Bekommelebaber varer forsøgede i en forhen ukjendt Grad og uhyre Rigdomme varer sammendyngede i de højere Klasser, var Etilstanden dog langt førgeligere end i tidligere Tider. Den for et stort Rige aldeles upassende republikanske Statsforsatning, den sterke Modsatning mellem de Stores Glands og Mengdens Mæd, de talrige Slavers retløse Etilstand, Sædernes forstårlige Fordærvelse og Religionens Forfald maatte gjøre al den udbortes Herlighed hul og tom. En ny Regjeringsform kunde have nogle Ulempes; men en grundig Forbedring kunde fun venes af en ny aabenbaret Religion. Troen paa de gamle Guder var gaaet til

Grunde under den stigende Oplysning og de forskellige hebenske Religioners Blanding. De, der følte Tomheden i Stats-religionens Ceremonier, søgte Erstatning enten i Philosophien eller i østerlandske Overtro. Døgsaa den jødiske Religion, som var udbredt rundt om i Riget, var forvansset og uden Liv. Overalt maatte man føle Trang til noget Højere, og Bejen var saaledes allerede beredt for Christendommen.

Sjette Afsnit.

Det romerske Kejserdømme (30 f. Chr. — 476 e. Chr.).

§ 1. G. Julius Cæsar Octavianus Augustus († 14 e. Chr.).

Efter at have ordnet Østens Anliggender vendte Octavian tilbage til Rom og holdt en pragtfuld Triumph i Maaneden Sextilis, som siden kaldtes August, ligesom Quintilis til Ere for Cæsar kaldtes Julius. Han lufkede derpaa Janustemplet, som i Krigstid altid stod aabent og kunde Gangen før var blevet lukket. Af Egyptens Skatte uddelte han saa store Summer til Folket, at Renten pludselig sank fra 12 til 4 Procent, og Ejendommenes Pris steg betydeligt. Almuen, som ikke fordrade andet end panem et Circenses, var saaledes vel fornøjet med hans Herredømme og enhver fornuftig Mand indsaas, at hun dette kunde hjælpe Riget No og Orden. Imidlertid vilde Octavian, abbaret ved Cæsars Exempel, ikke lade sig kalde Dictator eller Konge, men skulde sin Magt under republikanske Former. Folket skulde efterhaanden vænnes til den nye Regjeringsform, og han forenede dersor lidt efter lidt de vigtigste Embeder i sin Person. I Begyndelsen lod han sig hvert Åar vælge til Consul, men erholdt senere en Gang for alle consularisk Magt og lod saa Andre bære Consulnavnet. Eigeledes sik han tribunicie-

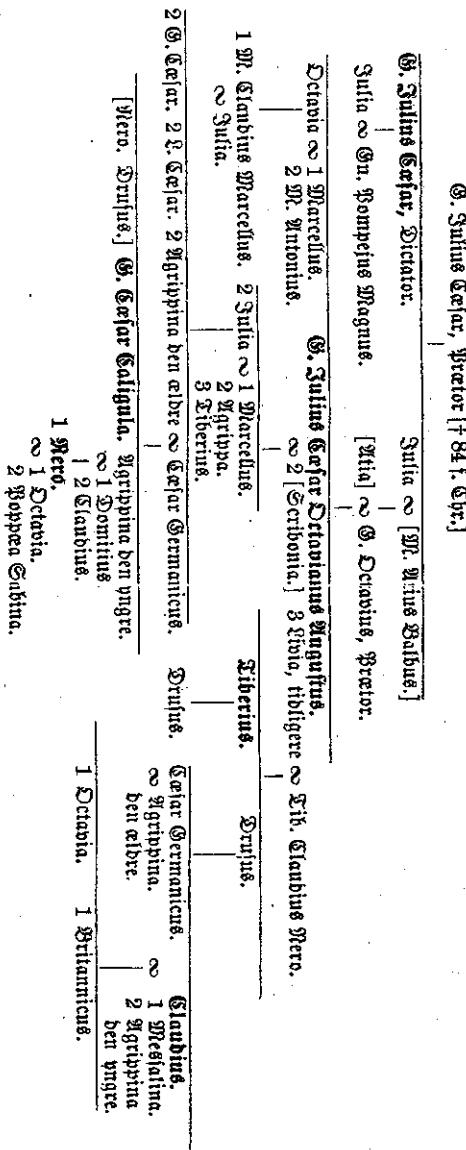
Magt paa Livstid og derved Ufrænkelighed og blev efter Lepidus's Død Pontifex maximus. Strax efter sin Hjemkomst lod han sig tildele Imperator-Titelen og dermed den højeste militære Magt, men lod siden, som om han vilde nedlægge den og antog den kun igjen for 10 Aar; senere fornøedes hans imperium flere Gange. Ifølge den ham overbragte Censor-Myndighed rensede han to Gange Senatet for uverdige eller ham ubehagelige Medlemmer og kunde siden rolig give det Del i Magten. Desuden ledede han det som Princeps (senatus), med hvilket Navn (Første, Prinds) Kejseren i Begyndelsen ofte kaldes. Navnet Kejser kommer af Cæsar, der endnu var et Egennavn, men, da det som Familienavn gik i Arv til hans beslægtede Eftersølgere, blev et Fællesnavn ogsaa for de senere ikke beslægtede Hærførere. Titelen Augustus (den Veredige) var et personligt Hædersnavn, der tillagdes Octavian, men blev senere ligeledes en almindelig Venævnelse for Kejserne.

Folkeforsamlingerne vedblev, men havde ikke nogen væsentlig Bedydning, og det vilde ogsaa have været urimeligt at indrømme de romerske Comitier en saadan, da den største Del af Borgerne boede langt fra Rom. En Del af Folkeforsamlingers tidlige Myndighed gik over til Senatet, og en Del af dennes Forretninger igjen til et suverært Statsraad, som Augustus udvalgte af det. Provindsbestyrrelsen delte Augustus med Senatet, saaledes at han overlod dette alle de rolige Provindser og selv beholdt de urolige og for fjendtlige Angreb udsatte. I de sidste fordeles Legionerne, der blev til en staende Hær. Et særeget Corps med højere Sold dannede de prætorianske Cohorter i Rom, hvis Ansører, Praefectus praetorio, efterhaanden blev Rigets højeste Embedsmænd. Kejseren havde proconsularisk Magt i sine Provindser og lod dem bestyre ved Legater, medens Senatets Provindser bestredes af Proconsuler. Men alle disse Embedsmænd blev inddrækkede til en fast Løn, og Indkomsterne af Provindserne fløde i Statsklassen (aerarium) og Kejserens Kasse (fiscus). Dette var en sand Belgjerning for Provindsheboerne, der overhovedet

hævedes til en langt større Lighed med de romerske Borgere. De Sidste, der fra Macedoniens Erobring (168) indtil Triumviratet (43) havde været fritagne for Hormueskat, maatte nu igjen betale denne og snart ogsaa andre Afgifter.

I sine Familiesforhold var Augustus meget ulykkelig. Han havde [med sin anden Gemalinde Scribonia] en eneste Datter Julia, som blev gift med hans Søster Octavias Søn af første ægteskab, M. Claudius Marcellus; men denne haabefulde Ængling døde snart. Julia blev derpaa gift med Agrippa, som nu stod Thronen nærmest, men ogsaa døde i sin kraftigste Alder [12 f. Chr.]; deres Sønner: G. og L. Cæsar blev adopterede af Augustus, men døde omtrent 20 Aar gamle kort efter Christi Fødsel. Augustus's trebje Gemalinde Livia blev mistænkt for at have ryddet dem af Vejen for saaledes at slæffe sin Søn af første ægteskab, Tiberius Claudius Nero, Afgang til Thronfølgen. Augustus hindede ikke denne Stedsøn, der var en Mand af Øhgtighed og Kraft, men af en mørk og lumflød Charakter: vel havde han efter Agrippas Død givet ham Julia til Ægte; men dette Ægteskab var meget ulykkeligt: Tiberius op holdt sig i 8 Aar misfornøjet paa Rhodus, medens Augustus hævede sine unge Dattersønner til de højeste Verdigheder, og Julia, som hengav sig til vilde Udsvoævelser, blev forvist til en lille Ø. Men efter G. og L. Cæsars Død maatte Augustus endelig befremme sig til at adoptere Tiberius, og i den gamle Kejseres sidste Aar var denne hans Medhjælper i Regeringen.

Rigets Grænser udvidedes under Augustus ved flere Krige. Cantaberne i det nordlige Spanien, som hidtil havde holdt sig uafhængige, blev betvungne og, da de igjen gjorde Opstand, fuldkommen underkuede af Agrippa [c. 20 f. Chr.]. Paa samme Tid var Augustus selv i Afsten, hvor han modtog cethiopiske, indiske og parthiske Gesandter: de Sidste udleverede de fra Crassus og Antonius tagne Faner og de endnu levende Hanger. [4 Aar før havde Gaius Gallus gjort et Tog mod det lykkelige Arabien, men missede den største Del af sin Hær i Ørkenen og maatte vende tilbage, uden at have udrettet

noget.] Tiberius og hans yngre Broder Drusus underbørg Alpelandene Rætien, Vindelicien og Noricum. Eigesledes underkuedes Pannonien og den nordlige Del af Thraciens, der som romersk Provinss fik Navnet Mæsien, og Donau var nu næsten i hele sit Læb Rigets Grænse.

Imidlertid var ogsaa Kampen mod Germanerne begyndt. Efterat disse havde gjort Indsalb i Gallien, gift Drusus over Rhinen, trak en Kanal (Yssel) fra denne Flod til Zuiderseen, for ogsaa at kunne angribe dem fra Søsiden, og trængte frem til Weser og Elben. Men paa sit fjerde Tog døde han (9 f. Chr.). Senere havde Tiberius Anførselen mod Germanerne, og efterhaanden begyndte Romerne at indrette det nordvestlige Thysland som Provinds. Men da Statholderen [P. Quintilius] Varus vilde indføre romersk Skatte- og Retsvæsen, oprørtes de kraftige Germaner. Armin (Herman), en ung cheruskisk Hryste, som havde gjort Krigstjeneste hos Romerne, stiftede et hemmeligt forbund mellem flere Stammer, løkkede Varus ind i Teutoburger-skoven og ødelagde her hans hele Hær (9 e. Chr.). Armin bevarede saaledes Thyslands Frihed og Nationalitet, og Rhinen vedblev at være det romerske Riges Grænse.

Rigets indvortes Tilstand hævede sig betydeligt under Augusts milde og dygtige Regjering. Forbindelsen mellem dets Dele lethedtes ved Anlæggelsen af fortæffelige Landeveje og Indretningen af en Rigspost. Under Agrippas Overopsyn opmaaltes Riget, og den samme udmærkede Mand anlagde talrige Vandledninger og opførte storartede Bygninger, bl. a. det berømte Pantheon i Rom. Ved forskellige Love fogte Augustus at indstrenke Overdaadigheden, standse Usædeligheden og befordre Egteslaber; men Fordærvelsen funde ikke hæves ved udvortes Foranstaltninger. Politiet i Rom blev meget forbedret, og en Praefectus urbi fik Overopshnet over den store Stad.

Augusts Regjering er det andet Afsnit af den romerske Litteraturs Guldbalder, og Videnskaber og Kunster besværtedes ved Anlæggelsen af Biblioteker og ved fornemme Mænds
Arbeje af Historie.

Beskyttelse. [Foruden Mæcenas, hvis Navn herved har faaet en Fællesbetydning, maae som saadan Beskyttere, der tillige selv varer Forfattere, nævnes: G. Asinius Pollio og M. Valerius Messalla Corvinus.] Ær blomstrede Poesien, der paa samme Tid tæller Navne som Virgilius, Horatius, Ovidius, Tibullus og Propertius. L. Livius fra Patavium skrev sin store romerske Historie. Betalenheden funde derimod ikke mere have den Betydning som i Republikens Tid. Ogaa græske Historiestrivere, som Diiodorus fra Sicilien og Dionysius fra Halikarnas, levede under Augustus i Rom, og Strabon fra Kappadocien skrev sit vigtige geografiske Værk.

Ingen Begivenhed under Augusts Regering kan naturligvis i Vigtighed sammenlignes med Christi Fødsel. Kort efter denne døde Herodes, og hans 3 Sønner delte hans Lande; men Archelaus, der fil Judea, Idumaea og Samaria, blev 10 Aar efter affat, og denne Del af Palestina blev allerede da en romersk Provinds under en Landshøvding (Procurator).

§ 2. Tiberius (14—37).

Da Augustus var død i Nola i sit 76de År (14 e. Chr.), ledede Romerne med at erklaere ham for en Gud og Tiberius for hans Efterfølger. Allerede 55 År gammel, som en øvet Heltherre og Regent besteg Tiberius Thronen, efterat han først med det Hylseri, der var blevet ham til Natur, havde vægret sig ved at modtage Regeringen og lauet Senatet trægle derom. En af hans første Bestemmelser var Ophevelsen af Folkesamlingens Valgret, der blev overdraget Senatet, Kejserens lydige Nedstab. Iovrigt løb han ligesom Augustus Republikens Former bestaae og levede ikke som en Fyrste, men som en rig Privatmand. Han styrrede Riget med Klugslab og Kraft, beskyttede Provindserne mod Udsugelser og visste stor Sparsommelighed.

Efter Augustis Befaling havde han adopteret sin Broder Drusus's Søn, Cæsar Germanicus, uagtet han selv havde

en Søn, Drusus. Germanicus havde ceget Agrippina, en Datter af Agrippe og Julia, en stolt og dydig Kvinde, der var Elvia i høj Grad forhadt. Han var Follets Undling, og strax efter Augustis Død gjorde hans Solbater, der laae i Lejr ved Rhinen, Oprør mod Tiberius og tilbøde ham Kronen; men han drempede selv med Fare og Moje Oprøret. Derefter førte han de ustrålende Legioner ind i Tyskland og lod dem udøse deres Kaseri ved frigtede Mährer og Ødeleggelser. Eigeledes gjorde han i de følgende Aar flere Tog ind i Tyskland, førte Krig ned Armin og begravede de i Teutoburger-skoven faldne Krigeres Ben. Men Tiberius saae sjælt til hans voxende Hæber og laabte ham tilbage fra Commandoen ved Rhinen. Derimod sendte han ham til Afien, hvor Kappadocien og Kommagene skulle indrettes til Provindser og det siden Augusts Regering af Rom afhængige Armeniens Anliggender ordnes. Men samtidig indsatte han som Statholder i Syrien den hovmodige Gn. Piso, som i Tillid til Kejserens Bisstand viste en fræk Ulydhed og Trods mod Germanicus. Da denne snart efter døde [19], tillagde man almindelig Piso Skylten. Efterat være vendt tilbage til Rom, blev han anklaget, og da Tiberius holdt og indefluttet, som sædvanlig, led Retten have sin Gang, dræbte han sig selv.*)

Efter Germanicus's Tilbagefaldelse var der imidlertid udbrudt en Krig i Tyskland imellem det nederhedsle Cheruskerr forbund med Armin i Spidsen og det overhedsle Marcomanner forbund under den ved romersk Krigskunst og Politik dannede Kong Marbod. Marcomannerne havde omment ved Christi Fødsel forladt deres titligere Bopæle ved Schwarzwald og besat det forhen af keltiske Bojere beboede Bohmen (Bojohemum), hvorfra Marbod nu beherskede flere svediske og andre sydlydste Folk. Under Kampen med Ar-

*) Dette synes idetmindste Tacitus (Annal. III, 15) at antage, sjænt han ogsaa havde hørt den Beretning, at han skulde være dræbt efter Kejserens Foranstaltning, for at han ikke skulde røbe dennes Delagtighed i hans Foretagender mod Germanicus.

min gik Marbods Magt til Grunde: han måtte flygte til Italien og endte der sit liv. Men ogsaa Armin blev fort efter et Offer for sine Landsmænds Modstand mod hans bestrebelser efter at knytte de løst forbundne Stammer nærmere sammen.

9 Åar efter Tiberius's Thronbestigelse begyndte hans Regjering at forandre sig meget til det Værre. Aarlang hertil var især [Elius] Sejanus, Praefect for de prætorianske Cohorter, hvilke han gav en forsøgset Bethydning ved at samle dem i en befæstet Lejr. Sejan var en virksom, forvoven og ærgjerrig Mand: ved allehaande Kunstrej af havde han indsmigret sig hos den for alle Andre utilgængelige Tiberius og erholdt en saa stor Indflydelse paa Regjeringen, at han fattede Haab om ganse at tiltrive sig den. Han lod derfor Drusus forgive [23] og indtog Kejseren, som efter sin Sons Død bestandig troede sig selv efterstært, ved sine Bagvæssels albeles imod Germanicus's Enke og Børn. Fra nu af greb det frygtelige Angivervæsen mere og mere om sig: enhver Handling, ja enhver Hittering, der kunde synes fornærmelig for Kejseren, blev opsnappet af nederdrægtige Spioner, og Senatet, som paa dømte de talrige Majestætsforbrydelser, blev blot et Verktøj til Domfældelser.

Tiberius forlod snart Rom og tilbragte sin Regjerings 10 sidste Åar paa Den Capreæ, hvor han sogte et Skjultsted for sine skjændige Bellyster. Sejan tilrev sig imidlertid mere og mere Magten i Rom, hvor navnlig efter den gamle Livia's Død Ingen vovede at modsette sig hans Planer. Men endelig fattede Kejseren dog Mistanke til ham: han undnævnte derfor den ligesaa skjændige Macro til hans Eftersølger som Praefectus prætorio og skrev til Senatet, at man skulle fængsle ham. Senatorerne, der hidtil havde overvældet Sejan med Smiger og Kreskevisninger, ilede nu med at dømme ham til Døde, og hans Familie og Venner henrettedes med ham [31].

Tiberius, der havde opdaget, at hans Son var blevet forgivet af Sejan, troede fra nu af intet Menneske og fandt

en Nydelse i den vildeste Grusomhed. Den uløffelige Agripina og hendes anden Søn [Drusus] blevé efter flere Mars Mishandlinger ryddede af Venen; den ældste [Nero] havde allerede tidligere dræbt sig selv; kun den yngste, Gaius Caesar, hvem Soldaterne, da han som Barn opholdt sig mellem dem i Lejren ved Rhinen, havde kaldt Caligula, levede paa Capreæ hos Kejseren og skulde sin offshlige Charakter under en hyklerisk Mildhed. Han og Macro sluttede Forbund med hinanden, og da Tiberius engang faldt i Afmagt, ilede Gaius, der troede ham død, med at optræde som hans Eftersølger. Oldingen kom til sig selv igjen, men Macro lod ham leve imellem Øynerne. Saaledes omkom Tiberius i sit 78de Åar (37).

Under Tiberius's Regjering falder Fællerens Virksomhed her paa Jorden.

§ 3. Caligula (37—41) og Claudius (41—54).

Med Jubel hilste Folket Germanicus's 25årige Søn, og i Begyndelsen sogte han ogsaa at vinde dets Gunst ved Mildhed og Opbevelse af Tiberius's Foranstaltninger. Men det varede ikke lange, førend han viste sig som et affindigt Uhyre. Den af Tiberius samlede Skat paa over 100 Millions Rdlr. bortførslede han i mindre end to Åar ved Skuepil, Gjæstebud og Kjæmpemæssige, men unhyttige Bygninger. For derpaa igjen at hylde Skatkammeret lod han rige Folk myrde og inddrog deres Ejendomme. Den vederstyggeliste Eiderlighed og rædsomste Grusomhed vare forenede hos dette Menneske, der i 4 Åar uindstræknet beherskede Verden og i levende Live lod sig dyrke som en Gud.

To Gange drog han ud med store Hære, den ene Gang mod Germanien, den anden Gang mod Britannien. Paa det første Tog fangede han nogle Germanere, som han selv havde sendt over Rhinen, og flygtede i Hast tilbage; paa det andet Tog lod han sine Soldater samle Muslingestaller paa Galliens

Khst og derpaa vende om. Endelig blev dette Uhyre dræbt af nogle sammensvorne Officerer (41).

Senatet tænkte nu paa at gjenoprette Republikken; men Praetorianerne vilde have en Kejser. I Paladset sandt de Caligulas 50aarige Farbroder Tib. Claudius, som stjælvende for sit Liv blev fremdraget af sit Skjulested og, efterat have lovet Praetorianerne en Pengegave (donativum), af dem blev udraabt til Kejser. Senatet ilede med at bøje sig for den nye Herre. Claudius havde fra Barn af været svagelig, cengstelig og ubehjælp som og havde stedse hjent til Spot for Høfset. Han havde mange Kundskaber og havde forsattet lærde Værker, men var udhygtig til enhver Forretning. Saaledes blev han en Slave af sin ryggesløse og grusomme Gemalinde Messalina og af sine Frigivne, iblandt hvilke især Marcus og Pallas varer mægtige. Da nemlig Monarchiet ikke var anerkjendt og Kejseren bevarede Skinnet af at være den første Privatmand i en Republik, kunde efter gammelromerske Forestillinger ingen fribaaren Borger tjene ham, og Frigivne ubgjorde derfor hans Hof og Cabinet.

Imidlertid udmarkede Claudius's Regjering sig dog ved flere gavnlige Foranstaltninger. Menneskelighed mod Slaver indførtes; mange Provindsbeboere fik romersk Borgerret, og Udsugelser straffedes. Riget udvidedes ved Erobringen af Mauritanien og det sydlige Britannien. Ogsaa Thracien og Lycien blev gjorte til Provindser. Hele Palæstina blev i Begyndelsen af Claudius's Regjering forenet under en Sønnesøn af Herodes, Herodes Agrippa, men ved dennes Død (44) gjort til romersk Provinds. [Stattholderen Corbulo befæstede det romerske Herredømme over Rhinmundingerne og vilde fornæ hærgrene paa Thysland, men blev ved Kejserens Befaling tvungen til at nøjes med Rhingrænsen. Colonia Agrippina (Køln) blev her et Middelpunkt for Romernes Magt. Ogsaa i Parthernes og Armeniernes indre Stridigheder gjorde Roms Indflydelse sig gældende.]

Men imidlertid gjorde den svage Kejser sig mere og mere foragtet i Rom. Messalinas Udsævelser gik over alle Grænser, og da hun endelig drev sin Frejhed saa vidt, at hun formelig formælede sig med en af sine Elskere [G. Silius], lod Narcissus hende dræbe. Claudius blev derpaa gift med sin Broderbatter Agrippina, en stolt og hæftig Kvinde, der ikke skjede nogen Forbrydelse for at næce sine Hensigter, navnlig for at slæsse sin Søn af første ægteskab, L. Domitius, Thronfølgen. Til dennes Opdragelse kaldte hun den af Messalina forviste fintbannede Philosoph og Verdensmand, L. Annæus Seneca, tilbage og søgte en Støtte i ham og den dygtige og sædelige Kriger Burrus, hvem hun gjorde til Praefectus praetorio. Uagtet Claudius selv havde en Søn, Britannicus, bevedede hun ham dog til at adoptere Domitius, som fra nu af hed Nero Claudius Cæsar, og at forlove ham med sin Datter Octavia. Nero blev nu paa alle Maader hævet over den tre Åar yngre Britannicus; men da Agrippina dog frugtede for, at Claudius kunde blive omstønt, ryddede hun ham tilsligt af Bejen ved Gift (54).

§ 4. Nero (54—68).

Efter Claudius's Død fremstilles den 17aarige Nero af Burrus for Praetorianerne og hilses som Kejser, efterat han havde lovet dem en Pengegave. Nero var vel begavet af Naturen og havde Smag for de fløjne Kunster, især for Musik; men opdraget ved det forberedte Hof og omgivet af Smigrere, hengav han sig snart til vilde Udsævelser. Snart efter sin Thronbestigelse lod han Britannicus forgive ved sit eget Taffel. Imidlertid vare de første Åar af hans Regjering dog en lykkelig Tid for Romerriget; thi han overlod Sthresken til Seneca og Burrus, og disse forstode at holde den hæftige Agrippina borte fra Regjeringen. Hendes Uebredelser ophidsede kun Nero imod hende, og tilskyndet af sin Elslerinde, den intagende, men ryggesløse Poppea

Sabina, der stræbte efter Kronen og udelukkende Indfllydelse paa Kejseren, lod den Forfærdelige til sidst sin egen Moder myrde. Den Samvittighedsangst, der siden plagede ham, sygte han at døve ved rasende Nydeller.

Snart blev ogaa hans gode Raadgivere ham besværlige, Burrus døde pludselig, og Seneca maatte trække sig tilbage fra Høfset. Octavia blev forstukt og snart efter myrdet; Poppaea blev Kejserinde. I Spidsen for Prætorianerne kom Uhret Tigellinus. En frugtfulg Ildebrand, som ødelagde § af Rom, gav Nero Venlighed til at lade en ny pragtfuld og regelmæssig Stad rejse sig paa den gamle Ruiner; et helt Quarter blev optaget af haus saakaldte gylne Palads med dets Haver, Bade, Damme o. s. v. For at gjendrive det almindelige Rygte, at Kejseren selv havde labet stikke Ild paa den gamle Stad, fastede han Skylten paa de Christne. Christendommen havde nemlig allerede udbredt sig til Rom, hvor Paulus nylig havde prædiket fra sit Fængsel, og havde der fundet Tilhængere saavel blandt Jøder som blandt Hedninger; men de fleste Romere betragtede den som et forærveligt østerrandskt Svermeri (Tacitus, Annal. XV, 44), og Nero forfulgte nu dens Verkendere med rædsomme Straffe. Denne første Christenforfølgelse vedvarede rimeligtvis i Neros sidste Regeringsaar; ogsaa Petrus og Paulus skulle være faldne som Offere for den.

For at slappe Venge til Neros rasende Udgifter udplyndredes hele Riget, og Utilstrebsheden begyndte at blive almindelig. Men Hovedstadens Øsbel holdtes i godt Lune ved Kornuddelinger og Lege, og saaledes trodsede Kejseren de Bedres Forbitrelse. En stor Sammensværgelse blev opdaget, og dens Deltagere henrettedes, blandt dem den unge Digter M. Annaeus Lucanus, en Brodersøn af Seneca. Ogsaa Seneca blev ved denne Venlighed tvunget til Selvmord. Endnu mere end ved sine Grusomheder og Udsævelser nedbrød Nero al Agtelse mod sig ved offentlig at optræde som Sanger og Vognslører, og ikke tilfreds med Hovedstadens

Bisald hjæmmede han ogsaa om Prisen ved Grækenlands Hester og bragte derfra 1800 Grænse tilbage til Rom.

I Forhold til Udlændet visste Romas Magt sig usvoelket. [I Britannien valte den kjælle Dronning Boudicea en stor Opstand; men den tappre Svetonius Paulinus dæmpede den og befæstede igjen Romas Herredømme i det sydlige England. I Østen udmarkede Corbulo sig, og den armeniske Konge Tiridates maatte i Rom føge Stadsfestelse paa sit Herredømme. Men Corbulo maatte føle, hvor farligt det er at vinde Verømmelse under en Despot: hans Øn var en Bevælfing til at dræbe sig selv.] I Slutningen af Neros Regering fremkalste Procuratoren Gessius Florus's Undertrykkelser en fortvilet Opstand i Palestina. Jøderne, som havde forsøgt den sande Messias, troede nu i deres blinde Fanatismus, at en Messias efter deres Sind vilde føre dem til politisk Frihed og verdslig Magt. Men Nero sendte den hærdede Krieger L. Flavius Vespasianus imod dem, og denne erobrede den ene Stad efter den anden uagtet Jødernes haardnakkede Modstand: ved Erobringningen af en Hæftning i Galilæa blev Historiestriveren Josephus efter hans egen (dog vistnok overdrænne) Beregning af 40,000 Indbyggere selv anden tilbage.

Imidlertid gjorde endelig Legionerne i Gallien og Spanien Opstand mod Nero, og Statholderen i Hispania Tarraconensis, Servius Sulpicius Galba, en anset Mand paa 72 Åar, blev udraabt til Kejser. Da han rykkede frem mod Rom, blev Nero forladt af Alle, endog af Prætorianerne, hvem deres Prefect i Galbas Navn lovede store Gaver. Fulgt af nogle troe Frigivne flygte Verbens Behersker om Natten fra Rom, og da han erfarede, at Senatet havde hyllet Galba og erklaret ham for fredløs, dræbte han sig selv med en af sine Ledsgagers Hjælp. Med ham uddøde Augusts Familie (68).

§ 5. Galba, Otho og Vitellius (68—69).

Galba, den første Kejser, der blev sat paa Thronen af Provindslegionerne, havde været en afgørdig Statholder,

men manglede Øygtighed til at beherske Verdensriget. Men dens han selv var streng og gjerrig og ikke vilde betale Praetorianerne den Gave, der var lovet dem, begik hans Hndlinger i hans Navn Uretfærdigheder og Udsugelser. Han blev saaledes snart forhadt og efter et halvt Aars Regjering myrdet af Praetorianerne, der udraabte M. Otho til Kejser [Januar 69].

Otho havde været en af Neros Svirebrødre, men var blevet sendt til Lusitanien, da Nero var blevet foreløbet i hans Hustru Poppaea. Han havde understøttet Galba; men da denne ikke vilde adoptere ham, havde han ophidset Praetorianerne imod ham. Men hans Regjering varede kun i tre Maaneder. Legionerne i Nedre-Germanien (den nordøstligste Del af Gallien) havde allerede før Galbas Mord udraabt deres Anfører, Fraadseren A. Vitellius, til Kejser og rykkede frem mod Italien. Vitellius's dygtige Legater sejrede ved Bedriacum (Nord for Po), og Otho dræbte sig selv [April 69].

Vitellius's Soldater udplyndrede Italien som et fjendtligt Land, og han selv udsugede Riget for 4 Gange om Dagen at kunne holde sine med alle Læsserier overfyldte Maalstider. Hans Taffel stal i hans Regjerings 8 Maaneder have kostet c. 50 Millioner Rdlr. Men medens han i Rom hengav sig til sit dyriske Fraadseri, til Legionerne i Østen lyft til ogsaa at sætte en Feltherre paa Thronen og udraabte Vespasian til Kejser. Legionerne i Syddonau landene erklarede sig for ham og trængte ind i Italien. I selve Rom forefaldt vilde Kampe, under hvilke den capitolinske Jupiters Tempel blev opbrendt; men til sidst sejrede Vespasiens tilhengere, og Vitellius blev myrdet efter frygtelige Mishandlinger [December 69].

§ 6. Flavierne (69—96).

Da Vespasian forlod Palæstina for at overtage Regjeringen, overgav han Anførselen imod Østerne til sin Søn Titus. Denne begyndte strax at belejre Jerusalem, som Vespasian havde overladt til de Partistridigheder, der endog under Fri-

hebskampen sørderreve det uskydeslige Folk. Der opstod snart Hungersnød imellem de Hundredetusinder, der vare indesluttede i den stærkt befæstede Stad; men ikke desto mindre forfæstede de alle Titus's Forslag til Overgivelse. Selv efterat han havde indtaget Ghens høje Del, forsvarede de sig endnu i Templet. Saaledes gif denne Herodes's Pragtbygning imod Titus's Ønske op i Flammer (70). Over en Million Søder skulle være omkomne i denne frygtelige Krig, og en stor Mængde folgetes som Slaver.

Samme År, som Jerusalem blev erobret, dæmpedes en anden farlig Opstand. Efterat Vitellius havde borlørt de fleste romerske Tropper fra Rhinegnene, havde Bataverne, der siden Drusus's Lid som Bundsforvante havde stillet Soldater til Roms Hære, under Anførsel af den højt begavede Claudius Civilis opstået Frihedenes Banner. Flere galliske og germaniske Stamme sluttede sig til Bevægelsen, og selv romerske Tropper gif over til Oprørerne. En germaniss Seersle Beleda, som fra sin Bolig i et Caarn ved Floden Lippe udøvede stor Indflydelse paa sine Landsmænd, virkede for Civilis, og galliske Druider spaede, at Romerriget vilde falde med Capitolium. Men indbyrdes Uenighed mellem de allerede halvt romaniserede Gallere gjorde Sejren let for Romerne, og Bataverne trædte tilbage i deres forrige Stilling (70).

I den gamle Vespasian, der fra ringle Stand havde høvet sig ved sin Øygtighed, havde Rom endelig faaet en værdig Hærfører (69—79). Han optog de mest ansele Mænd fra Provindserne i Senatet, hvorved dette igjen fil en større Betrydning, afflagede judicia majestatis og gjenoprettede den forfaldne Krigstugt. Finansierne bragte han i en fortrinlig Orden og blev herved sat i Stand til at opføre store Bygninger, bl. a. det uhyre Flaviske Amphitheater, som rummede 87,000 Mennesker, og hvis Ruiner (Colosseum) endnu vælles Forbavelse. Ved sin nøjsomme og tarvelige Levermaade gav han et godt Exempel, og det væmmelige Fraadseri, der havde hersket i de sidste 100 År, tog fra nu af meget af. Vespasian begyndte at lønne ansele Rhetorer som offentlige Lærere i Bel-

talenheden: den første var Spanieren [M. Fabius] Quinctianus, der virkede til igjen at fremkalde en bedre Smag i Litteraturen. Derimod forviste han de stoiske Philosopher fra Rom, fordi deres republikanske Grundsetninger ikke stemmede med Tingenes nye Orden.

Da Vespasian døde i sit 70de Åar, gik Kejserthronen første Gang i Aar fra Fader til Søn. Titus, der ligesom Faderen hed T. Flavius Vespasianus, men sædvanlig blot kaldtes med sit Fornavn, havde som sin Faders Medregent ikke valgt de bedste Forventninger; men som Kejser (79—81) viste han sig saa mild, velvillig og edelmodig, at man kaldte ham amor et deliciae generis humani. At benaade var hans Glæde; kun mod Angivere var han streng. I hans Regjerings første Åar (79) begravede et frhgtsligt Ubrud af Vesuv Stederne Herculaneum, Pompeji og Stabiae, der siden have holdt sig urørte under Asken og lavaen for i vore Dage igjen at træde frem og give os det mest anstuelige Begreb om Oldtiden. Ved denne Kejelighed omkom den lærde G. Plinius [Secundus], som i sin saakalde Naturhistorie har leveret en omfattende, men lidet kritisk Encyklopædi; hans Søstersøn, den yngre Plinius, har i sine Breve (VI, 16 og 20) beskrevet Begivenheden. Titus vandt Folks Yndest ved rigelige Understøttelser under denne og andre Ulykker (Pest og Aldebrand), der indtraf under hans korte Regjering, men ogsaa ved Ophægelsen af prægtige offentlige Bade (thermæ) og ved Indvielsen af det flaviske Amphitheater, hvor vilde Dyr og Gladiatorer i Tusindvis maatte hjæmpe.

Titus's Broder og Efterfølger Domitian (81—96), havde været en slet Søn og Broder og blev endog mistænkt for at have ryddet Titus af Vejen. Imidlertid viste han i sine første Regjeringsaar en gavnlig Strenghed mod Embedsmændene, ved hvilken Provindserne befandt sig vel. Men da han herved tildrog sig de fornemmes Had, støttede han sig snart ganske paa Soldaterne. Hans Forængelighed, Mistænkelighed og Grusomhed traadte mere og mere frem. Han lod sig kalde „Herre og Gud“ og talte ingen fri Uttring. Majestæts-

processerne og Anklagerhaandværket kom igjen i fuld Flor. Philosopher, som Epiktet, forviste han fra Rom, men begunstigede Digtere og Videnskabsmænd, som smigrede ham. Ved Siden af Quinctianus nød saaledes Epigramdigeren Martialis fra Spanien hans Yndest.

Domitian stræbte ogsaa efter Krigshæder; men hans Kampe mod Germanerne, af hvilke han antog Germanicus, var næsten ligesaa latterlige som Caligulas, og da Dacerne under deres Konge Decebalus, som herskede et betydeligt Rige Nord for Donau, gjorde Indfald i Mæsien, hjæmpede han uheldigt imod dem og tilkjøbte sig Fred. Derimod vare de romerske Baaben meget heldige i Britannien. Allerede under Vespasian var den romerske Provinds paa denne Ø blevne udvidet af flere dygtige Statholdere, navnlig af Gn. Julius Agricola, som blev sendt derhen Aaret før hans Død. Denne Mand, der var lige udværet som Felt-herre og Vestryrer, befæstede i sit 7aарige Statholderskab Roms Herredømme lige til en Linie imellem Forth og Clyde, som blev sikret ved faste Bladser og siden dannede Provindens Nordgrænse. Ogsaa Nord for denne Grænse hjæmpede han med Caledonerne og lod Britannien omsejle. Men tilbagefaldt af Domitian maatte han trække sig tilbage fra alle offentlige Forretninger for at undgaae Tyrannens Skinsyge. Hans Svigersøn Tacitus, der har beskrevet hans Liv, priser ham lykkelig, fordi han ikke oplevede Domitians sidste Åar. Thi i disse steg Despotens Grusomhed stedse højere. Til sidst vilde han ogsaa rydde sin Gemalinde og flere af sin nærmeste Omgivelse af Vejen; men disse kom ham i Forksjøbet og dræbte ham selv (96).

§ 7. Det romerske Kejserdommes bedste Tid (96—180).

Ved Domitians Død besteg den gamle Senator [M. Cocceius] Nerva Thronen (96—98). Denne milde Hærfører opnævde igjen judicia majestatis og ærede Senatet, men funde ikke styre de vilde Praetorianere, som dræbte Domitians Mor-

vere. Han søgte derfor en Støtte i den tappre Feltherre M. Uspius Trajanus, som han adopterede og antog til Medregent. Kort efter døde Nerva.

Spanieren Trajan (98–117), den første Provindsbeboer, der blev romersk Kejser, fortjente fuldkommen det ham af Senatet tillagte Navn: Optimus. Han befæstede strax Krigstugten ved at straffe Hovedmændene for Praetorianernes Oprør under Nerva. Sparsom for sig selv viste han en glimrende Gavmildhed ved Anlæggelsen af Veje, Havne (som Civita Beccia), offentlige Bygninger, Forsorgelsesanstalter for Faberløse o. s. v. Uden selv at besidde nogen sin eller lærde Danske hævede han den romerske Litteratur til dens sidste Glansperiode ved at tilstaae en længe savnet Ætringsfrihed. Saaledes kunde [G. Cornelius] Tacitus med streng Upartiskhed fortælle de tidligere Kejseres Historie og [D. Junius] Iuvenalis revse Tidens Væster og Daarigheder i sine Satirer. Den yngre Plinius var Kejserens Ven og har i den Brevvexling, han som Statsholder i Bithynien førte med ham, opbevaret det bedste Bevis paa hans ædle Charakter og retfærdige, virksomme og kluge Sthrelse. Vel see vi af samme Brevvexling (X, 97 og 98), at ogsaa denne store Kejser lod de Christne straffe som Fornægttere af Statsreligionen; men han forbryder dog at esterspore dem og at tage imod Angiveller uden Navn.

Trajan holdt Grobringiske Krige for nødvendige til Gjenopvoelkelse af den gamle Kraft. Desuden maatte den Pleth avvastes, som Domitian havde sat paa Roms krigeriske Ere. Han angreb derfor Dacerne, der maatte erkende hans Overherredomme; men da de snart igjen rejste sig, byggede han en uhyre Bro over den brede Donau og drog ab denne ind i Dacien. Decebalus, som ikke kunde modstaae ham, dræbte sig selv tilligemed mange af sine fornemste Mænd, og Dacien blev en romersk Provinds. Talrige romerske Colonister bosatte sig i det guldrige Land, og de gamle Beboere blev snart romaniserede. Deres Efterkommere ere de endnu romanske Blacher. — Sejren over Dacerne blev højtideligholdt ved Lege, som varede i flere Maaneber, og ved hvilke 10,000 Gladia-

torer optraadte, og ligesaa mange vilde Øyr maatte lade deres Liv. Paa det af Trajan anlagte pragtfulde Uppiske Tårn oprejstes en uhyre Søjle, som endnu er bevaret og i sine Basreliefs fremstiller de daciske Kampe.

Ogsaa i Asien udvidedes Rigets Grænser. Det østlige Arabien blev underkastet, og da Partherne havde besat Thronen i Armenien, som stædigt var et Twistens Ebble mellem dem og Romerne, drog Trajan imod dem, erobrede Armenien, Mesopotamien og Assyrien og fejlede ned ad Tigris til den persiske Bugt. Ved disse Grobringer erholdt det romerske Rige sin største Udstrækning: det naaede nu til Bugterne ved Fort og Elbde, Nordøsen, Rhinen, Donau og en Linie mellem disse Floder, der indsluttede det sydvestlige Germanien (agri decumates), hvor Romerne efterhaanden havde sat sig fast; endvidere over store Strækninger Nord for den østlige Donau; dernæst til det sorte Hav, Kaukasus (thi ogsaa Kolchis [og Iberien] erkendte Trajans Overherredomme), det kaspiske Hav, Tigris, den persiske Bugt; ind i Arabien og Nubien; endelig til Afrikas Ørkener og det atlantiske Hav.

Efter Trajans Død fremlagde hans Gemalinde et Testament, ifølge hvilket hans Slægtning og Landsmand, [P. Elius] Hadrianus, var adopteret og bestemt til Efterfølger, og saavel Hæren som Senatet anerkendte ham som saabon (117–138). Hadrian besad ikke sin Førgjengers elskværdige Charakter. Han var fuld af smaalig Forsængelighed og Misundelse mod udvirkede Mænd og lod endog flere saabonne henrette, bl. a. Trajans store Bygmester, Apollodor, der havde spottet hans Stræben efter at glimre som Kunstmajster og Arkitekt. Ligeledes troede han at være en stor Lærd og Digter. Men uagtet disse Fejl var han dog en særdeles virksom og dygtig Regent. Han indførte en fastere og med den monarchiske Statsforfatning mere stemmende Sthrelse, betroede Hofembederne til Riddere istedetfor til Frigivne og lod de hidtil årlig udstedte prætoriske Edicter erstatte af et een Gang for alle vedtaget edictum perpetuum, der saaledes blev til en Lovbog. Æser var hans Regering meget gavnlig for

Provindserne, som han idelig berejste, sædvanlig tilføds og med et lille Følge. Overalt gjorde han nyttige Indretninger, anlagde nye Stæder, som Hadrianopolis i Thracien, og forstørrede de gamle, fremfor alle Athen, som han ærede som Bidenslabernes og Kunsternes Morder. Paa den anden Side var han ogsaa tilbøjelig til østerlandst Overtro, hvortil han navnlig hengav sig i Egypten: her omkom hans Andling, den skjonne Antonius, der blev erkærret for en Gud og foreviget ved utallige Billedstøtter.

Hadrian ansaa Rigets Udvibelse for ssadelig, og skjont han holdt Hæren i en fortinlig Stand, lod han dog den romerske Grænsegud (Terminus) gjøre sine første Tilbagestridt. Assyrien og Mesopotamien overslodes igjen til Partherne, Armenien til en egen Konge. Ogsaa i Britannien indskrænkedes Provindsens Udstrekning, og den nye Grænse dækkedes ved en Bold fra Solwahbugten til Tyne (Pictervolden). Det er rimeligtvis ogsaa Hadrian, der har fuldenbt den Række af Fæstningsværker, som skulle beskytte den af Romerne besatte Del af Germanien i Hjørnet mellem Rhinen og Donau.

Da Hadrian henimod Slutningen af sin Regjering vilde brygge den romerske Stad Aelia Capitolina paa det halvforsynde Jerusalems Ruiner, og et Jupitertempel skulle afløse Jehovahs Helligdom, udbrød der igjen en rasende Opstand af Jøderne under en falsk Messias [Bar Kochba]. Over en halv Million Jøder skulle være omkomne under denne sidste fortviblede Kamp. Nesten hele Judea blev forvandlet til en Ørken, og Jøderne blev udelukkede fra den nye Stad, der dog siden igjen fik Navnet Jerusalem. Den ulykkelige Nations Levninger adsprædtes endnu mere end før over hele Jorden.

I sine sidste Aar led Hadrian meget paa Sjæl og Legeme og blev derved vanskelig og grusom. Da han ingen Øren havde, adopterede han [M. Aurelius] Antoninus, som igjen måatte adoptere Ynglingen [M. Annus Verus, siden den kaldet] M. Aurelius Antoninus, og Drengen L. Verus. Hadrian blev begravet i den uhyre af ham selv opbyggede moles Hadriani, nu Engelsborg. Da Senatet rølede med at

erklære ham for en Gud, som det var Skik og Brug, satte T. Antoninus det igjennem og erhvervede sig derved Tilnavnet Pius.

Antonius Pius (138—161) var en fortæffelig Regent, hvis elsførerbige Charakter er godt skildret af hans Efterfølger M. Aurelius i dennes Selvbetragtninger (I, 16). Han levede som en Privatmand og virkede uden Bram til Rigets Gavn ved sin milde Styrelse og gode Love, som endog beskyttede Slaverne og de Christne. Da hans Legater havde kjæmpet heldig i Britannien, udvidede han efter Rigets Grænse til Agricolas Linie, som han besættede ved en Bold. Særligt manglade vi næsten ganse Kilometer til hans Historie.

M. Aurelius Antoninus, kaldet Philosophus, (161—180) og L. Verus (161—169) regjerede derpaa i Forening. Den Første var en ødel Mand, der levede efter den stoiske Philosophies Grundsetninger og med cengstelig Samvittighedsfuldhed søgte at opfylde sine Pligtter som Menneske og Regent. Men hans Kjærlighed til Bidenslaberne og hans svage Legeme gjorde ham Regjeringen til en Byrde. Verus var derimod en svag Bellystning. M. Aurelius søgte at hæve ham ved at overlade ham Krigen mod Partherne, der havde gjort Indsald i Syrien; men han hengav sig til Udsyævelser i det rige Antiochia, medens hans Feltherre Avidius Cassius erobredde Mesopotamien og ødelagde Seleucia.

Det romerske Rige blev under M. Aurelius hjemført af store Ulykker. Fra Partherkrigen bragte Hæren en frøgtelig Pest med hjem, og paa samme Tid (166) begyndte de barbariske Folk fra Norden deres Indsald i Riget. [Chauferne angrebe Gallien fra Søsiden;] Catterne faldt ind i det romerske Germanien; Markomannerne, Quaderne og Iazigherne gik over Donau og trængte frem lige til Aquileja. Den fredelige M. Aurelius maalte kjæmpe i flere Aar for at sikre Grænsen og derpaa ile til Syrien, hvor Avidius Cassius havde gjort Oprør. Cassius blev imidlertid dræbt af sine egne Officerer, inden Kejseren kom til Syrien. Men snart begyndte Markomannerne igjen deres Angreb, og

M. Aurelius' maatte efter ile til Donau-Grenzen. Her døde han i Vindobona (Wien) og efterlod Regjeringen til sin overordnede Søn Commodus, imod hvem han, der var saa streng imod sig selv, havde været altfor overbærende (180). Commodus, der længtes efter Roms Rygder, isede med at slutte Fred med Markomannerne, og optog mange Germanere i sin Hær.

5 gode Kejsere havde i de sidste 84 Aar behersket Verdensriget; de 4 sidste varer af deres Førgjengere udklaarede som de værdigste og havde alle besieget Thronen i en Alder af 40 Aar eller noget derover; M. Aurelius derimod efterlod Riget til en 20aарig Søn, og hermed ender denne flønne Række af ubmærkede Regenter. Navnlig varer de 70 Aar fra 96 til 166 Kejserdommets lykkeligste Tid. De flønneste og mest cultiverede Lande varer forenede under eet Herredømme, og under den almindelige Fred og Sikkerhed blomstrede Agerdyrkning, Industri og Handel. Dannelsen var mere almindelig udbredt end nogensinde før: ved Siden af Østens og Sydvens gamle berømte Stæder hævede der sig prægtfulde nye Stæder i forhen barbariske Lande, som Augusta Treverorum (Trier), Mogontiacum (Mainz), Augusta Vindelicorum (Augsburg), Sirmium i Nedre-Pannonien o. m. a. I Vesten og Donaulandene var det latinske, i Østen det græske Sprog almindelig udbredt, og overalt fandtes Bibliotheker, Skoler og Boghandlere. Siden Trajans Tid var der kommet nyt Liv i den græske Litteratur; navnlig maae Plutarch, Arrian og Lucian nævnes som ubmærkede Forfattere. Astronomien og Geographien hævedes til en betydelig Højde af Claudius Ptolemaeus, Gegevidenskaben af Claudius Galenus. Den latinske Litteratur frembragte derimod efter Trajans Tid næsten ikke et eneste betydeligt Værk; kun Retsvidenskaben blomstrede.

Den græske og romerske Dannelse var saaledes i det andet Aarhundrede videre udbredt end forhen; men dens ejendommelige Liv og Kraft var forsvunden. Midt i Verdensrigets Glands slappedes Folkene mere og mere. Ved Chri-

stendommen, som udbredte sig stærkt, især i den østlige Del af Riget, og ved de kraftige Folk fra Norden, til hvem de svækkede Romere efterhaanden overlodde Rigets Beskyttelse, forberedtes en ny Tid.

§ 8. Soldaterherredommets Tid indtil Barbarernes Indfald (180—250).

Commodus (180—192) overlod Regjeringen til nedrige Undlinger og hengav sig selv til de skjendigste Udsævelser. Han satte sin største Ere i sin Legemsstyrke, lod sig kalde Herkules og optraadte i Circus som Gladiator. Hans Grusomhed blev stedse større, og da ogsaa hans Fortrolige begyndte at frygte for deres Liv, ryddede de ham af Bejen [31te December 192].

Stadpræfekten Pertinax, en gammel Senator, der havde vundet almindelig Agtelse som Feltherre og Statsholder, blev hans Efterfølger. Men Praetorianerne blev snart hjede af denne hæderlige Kejser, der vilde bringe Orden i de af Commodus ødelagte Finansier, og dræbte ham efter 3 Maaneders Regjering [Marts 193]. Fra nu af faldt Thronens Besættelse til Rigets Ulykke igjen i Hærens Hænder.

Efter Pertinax's Mord satte Praetorianerne formelig Kejserverdigeden til Auction, og den rige Senator Didius Julianus blev den højstbydende. Men Hærene i Provinserne vilde ikke anerkjende ham, og 3 Feltherre udraabtes paa en Gang til Kejser af deres Legioner, [nemlig: Clodius Albinus i Britannien, Septimius Severus i Pannonien og Pescennius Niger i Syrien.] Afrikaneren Septimius Severus blev som den nærmeste hurtig Herre over Italien, og Julianus blev henrettet efter 2 Maaneders Regjering.

Septimius Severus (193—211) opløste Praetorianerne, overvandt sine Medbejllere, der begge maatte bøde med Livet, og besættede sit Herredømme med stor Grusomhed. Han hadde Senatet og tilintetgjorde dets Indflydelse paa Regjeringen. Derimod støttede han sig alene paa Soldaterne:

istedetfor den oploste Garde dannede han en ny, der bestod af alle Legioners dygtigste Soldater, for en stor Del Barbarer, og som blev langt talrigere end den forrige. Fra nu af var Forsatningen et fuldkomment Militærdespoti. Imidlertid regjerede Severus med Dygtighed og gav vise Love, understøttet af store Retslærlæ, som Papinian og Ulpian. Monarchiet fik herved fastere former.

Septimus Severus førte en heldig Krig mod Partherne, hvis Hovedstad Ptesiphon han erobrede. I Slutningen af sin Regjering gjorde han et Tog til Britannien, som blev foruroliget ved Caledoniernes Indsald. Ledfaget af sine Sønner og Medregenter, Antoninus, sedvanlig kaldet Caracalla af et gallisk Klædningstykke, som han gjerne bar, og Geta, drog han igennem Nordstotland; men da han døde i Eboracum (211), ilede Sønnerne med igjen at opgive hans Erindringer for at komme tilbage til Rom.

Caracalla (211—217) og Geta (211—212) havde hinanden som de værste Fjender, og den strækkelige Caracalla lod snart sin Broder drebe i Moderen Julia Domnas Arme. Derefter rasede han med vild Grusomhed mod alle Getas Tilhængere og Enhver, der syntes at belrage hans Mord. Papinian blev saaledes henrettet, fordi han vægrede sig ved at forfatte et Forsvar for Brodermord. Men Caracalla lod sig ikke, som de fleste titlighede Thranner, nøje med at udøse de romerske Senators og Rigsmænds Blod; han drog ogsaa med sine bevæbnede Horder øvelæggende igennem hele Riget, hvis samlige frie Indvaanere han havde gjort til romerske Borgere, for at de alle funde rammes af den store Afgift af Arv (vicesima hereditatum), som var paalagt Borgerne. Den usle Despot vilde efterligne Alexander den Store og lod sig kalde Magnus; da Alexandinerne breve Spot hermed, lod han anrette et frugtligt Blodbad mellem dem. Endelig lod Prätorianpræfecten Macrinus ham hugge ned, imedens han i Shrien beskjæftigede sig med en Krig mod Partherne (217).

Macrinus (217—218) gjorde sig snart forhadt i Hæren ved sine Forsøg paa at gjenoprette Krigstugten. Dengang levede Julia Mæsa, en Søster til Julia Domna, i Emesa, hvor hendes 14aarige Dattersøn, den flønne Bassianus, ligesom titlighere hendes Farer af samme Navn, var Solens Præst.*). Ved at uddele Gaver til Soldaterne og ved at foregive, at Bassianus var en Søn af Caracalla, bevægede hun Hæren til at falde fra Macrinus. Denne blev dræbt, og Bassianus blev [under Navn af Antoninus] ubraabt til Kejser (218).

Denne svindagtige og velsygtige Shrifte Dreng antog sin Solguds Navn, Elagabal (Heliogabal), og førte i et højsteligt Optog dennes Symbol, en sort Sten, til dens nye Tempel i Rom. Gudinden Astarte hentedes fra Carthago og formæledes med denne Roms nye Sktsgud. Romerne saae nu for første Gang et østerlandsst Hof med vets mangfoldige Ceremonier og Skarer af Hofbetjente. Dandere og Haarskjærere erholdt Statens første Embeder, og Elagabal hengav sig til en Bellusfi og ei Fraadseri, der oversvæd alle Naturens Grandser. Efter Bedstemoderens Opsordring lod han sin Hætter Alexian under Navnet Alexander Severus ubraabe til Ceser; men da denne vandt almindelig Ændret, stræbte han efter at rydde ham af Bejen. Prätorianerne hindrede det ved at dræbe Elagabal (222).

Alexander Severus (222—235) besteg ligesom hans forgænger Thronen i en Alder af 14 Aar. Hans Moder Mammæa ledede ham med Klogstab og delte Regjeringen med et Statsråd, blant hvil Medlemmer især Ulpian, der blev Praefectus praetorio, sit stor Indslydelse. Høffet renseedes for

*)

Bassianus.

Julia Domna & Septimus Severus.

Julia Mæsa.

Caracalla. Geta.

[Soemis.]

Mammæa.

Bassianus (Elagabal). Alexianus.

den forrige Regjerings Vederstygghedebærer, og den unge Kejser førte et dydigt Liv. I sit Huskapel ærede han blandt andre Menneskehebens Belgjørere også Christus. Men Mammea, mod hvem han igjennem hele sin Regjering viste en elstværdig, men overbreven Lydighed, gjorde sig forhadt ved sin Haveslyg, og den øde unge Kejser besad ikke tilstrækkeligt Kraft til at styre Soldaterne. De dræbte Ulpian, før hans Døje, og Historiestriveren Dio Cassius [fra Nicæa], der havde væltedes Harme ved streng Krigstugt, maatte tilbringe sit Consulat udenfor Rom, for ikke at komme til at lide samme Skæbne.

Imidlertid foregik der vigtige Begivenheder i Orienten. Det parisiske Riges Kraft havde længe været svækket, og i Aaret 226 styrtes det sidste Konge [Artabanus den Hjelte] af Perseren Ardschir eller Artaxerxes, en Søn af Sassan, der afledte sin Herkomst fra de gamle persiske Konger. Der opstod saaledes et nyt persisk Rige i Iran, hvis Hæftere, Sassaniberne, fornhyede Follets Kraft ved igjen at have den gammelpersiske Religion og Nationalitet. Ardschir forlangte strax, at Romerne slulde aftaae deres Lande i Afien, som forдум havde hørt til det persiske Rige, og Alexander blev saaledes nødt til at drage imod ham. Han var ingen Kriger og synes ikke at have været heldig; men Perserne opgave dog deres Erobringningsplaner.

Fra Syrien kældtes Alexander til Rhinen, hvor Germanerne havde angrebet de romerske Besiddelser. Da han heller ikke her viste Feltherredygtighed, blevé Soldaterne misfornøjede, udbræbte den tappe Thracer Maximinus til Kejser og dræbte Alexander tilligemed hans Moder, der stedse ledsgade ham (235). Nu fulgte efter en stræffelig Tid: Maximinus, der kun ved Kæmpestyrke og krigerisk Dygtighed havde hævet sig fra den ringeste Stand, var blottet for al Dannelse og opfylt af Hat til den sine og fornemme Verden. Fra Leyren paa Grænsen regjerede han Riget med blodig Strenghed, men tilbagevred med Kraft Germanernes Anfaß.

Det mishandlede Senat stillede flere Modkæjjere imod ham, hvilke imidlertid snart omkom; men ogsaa Maximinus blev dræbt af Soldaterne, da han paa sit Tog mod Italien trættede dem ved Aquilejas Belejring (238). Den 13aarige Gordianus den Tredie, hvis Bedstefader og Fader (Gordian den Første og Anden) havde været blandt Modkæjserne, besteg nu Thronen og vandt Alles Hjertet ved sin Skønhed og Mildhed, men blev snart ryddet af Bejen af Praetorian-præfecten Philippus Arabs fra Bosra, Hovedstaden i det romerske Arabien (244).

Philip (244—249) holdt Roms Tusindårsfest med stor Pragt. Efter Saguet skal han have været Christen, og om end dette er usikkert, saa veed man dog, at han begyndte Christendommen og stod i Brevvexling med Kirkesfaderen Origenes. Derimod udmød der under hans Eftersølger Decius (249—251) en blodig Horsølgelse imod de Christne.

§ 9. Rigets Oplossning og Gjenoprettelse (250—285).

Siden Marcomannerkrigens Tid var det romerske Rige ikke blevet synnerlig foruroliget af Germanerne; men midt i det 3die Jahrhundre begyndte de igjen at bryde frem med fornhet Kraft. I den mellemliggende Tid havde der dannet sig større Folkes forbund af de forhen assondrede mindre germaniske Stamme, og overalt fremtræber der nye Nævne. Imellem Neckar og Main optræde Alemannerne, imellem Rhinen og Weser Frankerne, imellem Weser og Elben Sachserne. Øst for de egentlige Germanere (Lydkere) udbredte sig de gothiske Folk lige fra Skandinavien og Østersøens Øhyster til det sorte Hav: foruden Vestgothen og Østgothen regnes til dem: Gepider, Vandaler, Burgundere, Herulere, Alaner o. a. Mange underkuede sarmatiske Stamme adløde deres Herredomme. De havde allerebere før angrebet Dacien; men c. 250 gik de over Donau. I Mæsien faldt Decius imod dem, og hans Eftersølger, Gallus (251—253),

fjøgte dem bort ved Penge, hvorved de kun opmuntredes til at komme snart igjen.

Under Kejser Valerianus (253—260) og hans Søn Gallienus, der først regjerede med Faderen og derpaa alene (260—268), syntes det romerske Rige at nærme sig sin Undergang. Frankerne og Alemannerne hærjede Gallien; de Sidste trængte endog ind i Italien; Goherne fejlede paa talrige Småaflise over det sorte Hav og plyndrede Lilleasien og Grækenland; Perserne gik over Euphrat og ødelagde Syrien. Medens Gallienus eller rettere hans Fæltherre, Galleren Postumus, forsvarede Gallien, gik den gamle Valerian selv imod Perserne, men blev fangen af deres Konge Sapor den Første (260) og kom ikke mere tilbage.

Gallienus var en begavet, men lunefuld og magelig Mand, der højest ugerne opgav sine Nyheder og litterære Beffæstigelser for at forsøre Riget. Han hædede den nyplatoniske Philosophi, men gav ogsaa de Christne fri Religionsøvelse. Riget ødelagedes imidlertid af indre og ydre Ejender, Hungerens og Pest. I forskellige Provindser opløslede Fælherrerne sig til Kejsere, og da de fleste hurtig igjen blev styrte, blev deres Tal saa stort, at man (fløjt meget upassende) har kaldt denne Tid de 30 Tyranners Periode. Navnlig dannede der sig et østligt og et vestligt uafhængigt Rige. I Gallien og de øvrige vestlige Provindser herskede Postumus, i Syrien og en Del af de omliggende Lande Odenathus; begge døde Året før Gallienus. Odenathus modstod med stor Dygtighed Perserne og blev anerkjendt som Kejser af Gallienus. Hans Hovedstad Palmyra var bleven rig ved Handelen, og herlige Ruiner vidne endnu om dens Glæds. Efter Odenathus's Død bevarede og udviede hans fløjne og højt begavede Gemalinde Zenobia det palmyrense Riges Magt.

Gallienus's Efterfølger, Claudius den Anden, kaldet Gothicus (268—270), var en øvet Fæltherre fra Donau-Egnen. Han var den første af de tappre, saakaldte illhristiske Kejsere, som reddede Riget fra allerede dengang at gaae under. Han slog Alemannerne, der vare trængte ind i Italien, og vendte

sig derpaa imod Goherne, som han efter en Sejr i Mösien twang til Tilbagetog. Men kun altfor snart blev denne store Kejser bortrevet af Pesten.

Aurelianus (270—275), en Bondesøn fra Pannonien, der havde hævet sig ved sin Tapperhed, fortsatte hans Værk og erhvervede sig Tilnavnet: restitutor orbis. Han overlod Goherne Dacien, som i Virkeligheden allerede var tabt. De romerske Colonister, som ikke foretrak at forblive i deres Hjem under Gohernes Herredømme, bosatte han i en Del af Mösien, som deraf fik Navnet: Dacia Aureliani. Donau blev saaledes igjen Rigets Grænde. Dernæst slog Aurelian flere tykke Stammer, der vare faldne ind i Italien, og omgav Rom med en Mur for at sikre Hovedstaden mod Barbarerne.

Efterat saaledes de udvortes Ejender vare trængte tilbage, bragte han igjen det galliske og palmyrense Rige under Roms Herredømme. Postumus's Efterfølger, Tetricus, forraadte selv sin Hær til ham, og Zenobia blev fanget og ført til Rom. Imidlertid blev hun meget mildt behandlet. Derimod blev hendes Maadgiver, Sophisten Xanthinus fra Athen, henrettet, og det fløjne Palmyra blev ødelagt.

Efter Aurelians Mord (275) opfordrede Hæren Senatet til at vælge en Kejser, og efterat en i denne Tid forunderlig Kappestrid i Besædenhed mellem Hær og Senat havde foraarsaget, at Thronen stod ledig i flere Maaneder, valgtes endelig den gamle Senator Tacitus, en Efterkommer af Historiestriveren. Han viste sig værdig til Regjeringen, men døde efter saa Maaneders Forløb (276).

Altter kom en paononisk Landmand, der havde hævet sig til de højeste Post i Hæren, i Spidsen for Riget. Probus (276—282) var en fortæsselig Kejser. Han fordrov Tydskeerne fra Gallien, angreb dem i deres eget Land og gjenvandt Hjørnet imellem Rhinen og Donau. Men han optog ogsaa mange Barbarer i det affoskede Riges Grænseprovindser. Han plantebe Vin i Gallien og Pannonien og udvørrede Sumpe; men Soldaterne harmedes over at anvendes til saadanne Ar-

bejder og dræbte den store Kejser ved hans Fødeby Sirmium (282).

Hans Efterfølger Carus slog Perferne og gik over Tigris, men døde pludselig, efter Fortællingen ramt af Lñnild (283). Hans Sønner [Numerian og Carinus] blevé snart dræbte, og Diocletian blev Kejser (285).

§ 10. Diocletian og Constantin den Store (285—337).

Diocletian var en Frigivens Søn fra Dalmatien, men havde banet sig Vej til Thronen ved sine udmerkede Evner. Da Rigets Beskyttelse og forsvar mod Barbarer og indre Oprør syntes ham at overstige een Manss Kræfter, antog han den tappe Feltherre Maximianus til Medregent og gav ham Titelen Augustus. Ligesom han selv lod sig kalde Iovius, kaldte han ham Herculius. Maximian var en raa Kriger fra Pannonien, der højede sig for Diocletians højere Indsigt. Han dæmpede en Bondeopstand i Gallien og brep Tyfonerne tilbage; men hans Admiral [Carausius], som fulde befæmpe Frankernes og Sachernes Sørøverier, opfastede sig til Kejser i Britannien.

Da saaledes ikke engang to Kejsere syntes tilstrækkelige, valgte Diocletian endnu to dygtige Anführere fra Donaulandene til Cæsarer, for i Mænd, der havde en retlig Adkomst til Thronen, at have sikrere Støtter end i sædvanlige Feltherre. Den ædle og milde Constantius Chlorus fil Beskytelsen af Spanien, Gallien og Britannien; den haarde og stolte Galerius fil den græske Halvø. Maximian beholdt Italien og Afrika, Diocletian Orienten. Galerius blev gift med en Datter af Diocletian, Constantius, efterat have skilt sig fra sin tidligere Hustru, Helena, med en Stebdatter af Maximian. De 4 Ærsters sædvanlige Opholdssteder varé: Nikomedia, Sirmium, Mediolanum og Augusta Trevitorum. Riget vedblev imidlertid at betragtes som en Enhed, og Diocletians Bud æredes overalt. Galerius hjælpede som hans Medhjælper saa heldigt mod Perferne, at de

maatte aftaa Mesopotamien og flere Districter paa hin Side Tigris tilligemed Overherredømmet over Armenien [og Iberien]. Constantius forenede Britannien med sine øvrige Provindser.

Det romerske Rige havde nu i 300 Åar været beherret af Enevoldsherrer; men Enevoldsmagten havde bestandig beholdt Præget af en uretmæssig Usurpation. Der var ingen bestemt Lov for Arvefølgen; øste havde Sønner eller adopterede Sønner uden Modsigelse fulgt deres Fædre; enkelte Gange havde Senatet, langt hyppigere Soldaterne valgt Kejseren. Saaledes havde der ikke udviklet sig nogen Erfrygt for Monarchiet, og enhver driftig Feltherre fristedes til at troe sig ligesaa berettiget til Herredømmet som Kejseren. Disse Ulemper søgte Diocletian at hæve, dels ved at udvalge Cæsarer, der siden skulle forfremmes til Augusti, dels ved at berøve de endnu bestaaende republikanske former den sidste Levning af Indflydelse, endelig ved at indføre østerlandske Hoffstætte, ved hvilke Regentens Person fremstilledes som hellig. Han antog deraf Diademet, omgav sig med et glimrende Hof, gjorde Ædgangen til sin Person vanstelig og forlangte den hidtil blandt Romerne uhørte knælende Tilbedelse. Elagabals Forsøg paa at indføre østerlandske Hofceremonier i Rom var snart blevet tilintetgjort; men fra nu af blev Forandringen varig.

Diocletian havde altid været ugunstig stemt imod Christendommen, der syntes ham at dømme en farlig Stat i Staten; men det var dog først i Slutningen af hans Regjering, at Galerius bevægede ham til at udstede et formeligt Forbud imod dens Udbølle, der fremfaldte den sidste og værste af alle Christensfølgelser [303]. Constantius's Mildhed befriede hans Lande for største Delen fra disse Grusomheder; men Galerius og flere af de snart efter indsatte Kejsere rasede i flere Åar frugtligt imod de Christine.

I Året 305 nedlagde Diocletian, 60 Åar gammel, Regjeringen og begav sig til sin Fødegn ved Salona, hvor han havde bygget sig et prægtigt Palads, paa hvis Ruiner en Del af Staden Spalato senere blev bygget. Han til-

bragte her endnu 8 Aar uden at blande sig i de Stridigheder, der snart udbroede mellem hans Efterfølgere, da de ikke mere ledebes af hans overlegne Land. Maximian nedlagde, sjænt ugerne, efter hans Opsordring sin Værdighed samme Dag som han. Galerius og Constantius blev nu Augusti, og Galerius, der indtraadte i Diocletians Stilling, valgte en ham hengiven Embetsmand, Severus, og sin Søstersøn, Maximinus Daza, til Cæsarer. Severus fik Italien og Afrika, Maximinus Syrien og Egypten, medens Galerius forenede Diocletians øvrige Lande med sin egen Part.

Men allerede 306 forstyrredes denne altfor kunstige Indretning af Regjeringsformen ved to Begivenheder. Da nemlig Constantius Chlorus døde i Eboracum, udraabte hans Soldater, uden at oppebie Galerius's Bestemmelser, hans 32aarige Søn Constantin til Augustus. Galerius havde højst ugerne ladet denne højt begavede unge Mand slippe bort fra Orienten, hvor han havde udmarket sig ved Krigsbedrifter, men frygtede nu for at bryde aldeles med ham og anerkendie ham som Cæsar. Derimod udnævnte han Severus til Augustus. Men samme Aar opkastede Maximians Søn, Maxentius, sig i det tilslidssatte og missfornøjede Rom til Kejser, især ved Hjælp af Praetorianerne, hvem Diocletian havde børset deres Forrettigheder. Ogsaa den gamle Maximian lod sig nu igjen ubraabe til Kejser i sine forrige Lande, og Severus omkom, da han sogte at bevare sit Herredomme [307].

I Severus's Sted valgte Galerius sin Ven og Vaabenbroder Licinius til Augustus og overlod ham de illyriske Lande. Der var saaledes nu 6 Kejsere, og alle lode de sig falske: Augustus. Den af dem, der først fandt sin Undergang, var Maximian. Han blev nemlig snart uenig med sin gru somme og velslægtige Søn og blev fordrevet af denne. Han tog derpaa sin Tilsflugt til Constantin, der havde øget hans Datter Fausta; men da den herskende gamle Mand i sin Svigersøns Graverekke sogte at tiltrive sig Regjeringen, blev han dræbt (310). Aaret efter døde Galerius, og hans Be-

siddelser deltes imellem Maximinus Daza og Licinius: den Første fik de asiatiske, den Sidste de europæiske Lande. Kejsernes Antal var saaledes igen formindsket til 4.

Men ingen af disse nöd nogen overvejende Anseelse, og deres Enighed kunde ikke være længe. Constantin forbant sig med Licinius, der øgte hans Søster Constantia; Maximinus sluttede sig til Maxentius. De to Sidste var skændige Tyranner og biffede snart under i Kampen mod deres dygtigere Modstandere: Maxentius druknede i Tiberen, efterat være overvunden af Constantin ved den milviske Bro (312), og Maximinus omkom Aaret efter, overvunden af Licinius.

Imellem de to Kejsere, som nu beherskede Riget, opkom der allerede i det følgende Aar Krig; men Constantins Sejr twang snart Licinius til at aftaae sine europæiske Lande med Undtagelse af Thracien. I afslillige Aar herskede derpaa de to Svogere ved Siden af hinanden, men til sidst kunde Constantin ikke længere finde sig i at dele Magten med den gamle, for sin Haardhed forhadte Licinius. Han slog ham ved Adrianopol og belejrede Byzantium, [medens hans Søn Crispus slog den langt overlegne fjendtlige Flaade]. Efterat have lidt endnu et Nederlag i Afien overgav Licinius sig mod Løfte om at beholde Livet (324), men blev ikke desto mindre snart efter dræbt.

Efter først i 6 Aar at have behersket en Hjerdepart, derpaa i 12 Aar Halvdelen af Riget, havde Constantin saaledes endelig naaet sit Maal og beherskede nu hele Riget endnu i 13 Aar indtil sin Død (337). Hans Sejr fik især derved en overordentlig Vigthed, at den tillige var Christendommens Sejr. Lige fra sin Regjerings Tiltrædelse havde Constantin beskyttet de Christne, og da han paa sit Tog mod Maxentius (312) havde set Korsets Tegn i et Luftsyd og ved sin Lykke var bleven bestyrket i sin Tro, gav han dem fuldkommen Religionsfrihed. Efterhaanden gav han Christendommen større og større Fortrin for Hedenstabet: han satte Korsets Tegn i sit Banner, indførte Ugeberegningen efter 7 Dage og

erklærede Søndagen for en almindelig Hviledag. Selv lod han sig dog først døbe kort før sin Død.

Den hidtil ikke anerkendte christelige Kirke trædte saaledes i Forhold til Staten. Trods alle Forfølgelser havde den allerede fundet talrige Tilhængere i alle Rigets Dels- og havde saaet en fast Organisation. Biskopper, Presbysterer og Diaconer var dens Bestyrere og Lærere. Saaledes havde Gejstligheden allerede affondret sig fra Lægfolk; men denne Abskillelse blev fra Constantins Tid af langt større. De Gejstlige fik nu offentlige Indtægter og tilbuds deres egen Jurisdiction, og Kirken fik Ret til at erhverve Ejendom. 20 År efter havde den allerede fået af al Grundejendom.

Allerede tidligere havde afgivende Kerdomme vælt Spild imellem de Christne inbrydes, og forskellige fjætterske Sekter havde dannet sig [som Gnostikerne, der inblandede østerlandsst Mystik i Christendommen, og Manichæerne, der vilde tempe den efter den persiske Dualisme]. Under Constantin udbrød der i Alexandria en heftig Strid om Christi Natur mellem Presbysteren Arius og hans Biskop [Alexander], der især blev understøttet af den højbegavede unge Diacon Athanasius. For at bileyge denne Strid sammenkalte Constantin den første almindelige (økumeniske) Kirkesamling i Nicæa (325), hvor Arius blev forfærtret. Siden blev Kejseren imidlertid omstent og begunstigede igjen Arianerne.

Christendommens Antagelse fik snart en gavnlig Indflydelse paa Lovgivningen. Saaledes blev der indrettet velgjørende Anstalter, bl. a. for at forhindre den blandt Hedningerne almindelige Børneudskættelse. Men i Constantins Charakter mærkede man ingen Indvirkning af Christendommen. Især plettede han sit Minde ved sin Grusomhed mod sin Søn af første Egtessab, Crispus. Denne, der var opdraget af Kirkesaderen Lactantius, havde ved sine udmærkede Egenlæber vundet almindelig Undest, men derved vælt sin Faders Misundelse og blev først tilsidset og snart, da han maaste noget usorsigtig yttrede sin Missforståelse, ryddet af Bejen.]

Som Regent erhvervede Constantin sig imidlertid Tilnavnet: den Store. Han beskyttede Riget mod Barbarerne og angreb Goherne i deres eget Land. Dernæst fuldendte han den af Diocletian begyndte monarchiske Organisation af Riget. Da Rom med sine republikanske og hedenske Grindringer ikke var en passende Hovedstad for det nye christelige Monarchi, besluttede han at anlægge en ny Ressidentsstad. Han valgte dertil det ved sin Beliggenhed udmarkede Byzantium, som han kaldte Ny-Rom, men hans Efterfølgere Constantinopolis. Den nye Hovedstad, som blev indviet 330, tiltog snart saa sterk, at den kunde maale sig med Antiochia, Alexandria og inden lang Tid med selve Rom; men Bygningeskunsten var allerede i høj Grad forfalden, og fun ved at plyndre ældre Mindesmærker funde man nu smukke de nye. Det nye Rom fik de samme Forrettigheder som det gamle: et Senat og en paa det øvrige Riges Bekostning fodret Pøbel.

Constantin delte Riget i 4 Präfecturer: Orienten (de asiatiske Provinder, Egypten og Thracien), Illyricum (Grækenland, Macedonien og Mösien), Italien (med de øvrige Sydbonaulande og den største Del af Nordafrika) og Gallien (med Britannien, Spanien og Mauritania Tingitana). I Spidsen for enhver Präfectur flettes en Präfect. Siden Hadrians Tid havde Prätorianpræfekterne med den militære Myndighed forenet den øverste Dommermagt, og berømte Retskærde havde beklædt dette Embede. De havde omrent havt samme Stilling som en Storvezir. Constantin indstrænkede nu sine Präfekter blot til den borgerlige Forvaltning og Jurisdiction, men gav dem i denne saa stor Myndighed, at de næsten fik en Satrap's Stilling. Under dem tjente mangfoldige ringere Embedsmænd. [I Spidsen for Hæren flettes flere Magistri militum, under dem Comites og Duces, men alle med ringere Rang end de høje civile Embedsmænd.] Prätorianerne ophevedes, og Hærens Anseelse nedsattes. Ulhsten til at tjene i den blev større og større, og flere og flere Barbarer optoges i de ufrigerske Romeres Sted.

Omkring Kejserens Person stode 7 Minister og høje Hofsembedsmænd, [blandt hvilke Praepositus sacri cubiculi eller Overkammerherren (altid en Eunuch) og Magister officiorum eller Kantsleren vare de vigtigste]. Der indførtes en nøjagtig bestemt Rangorden og Titler. [Overst i Rang stode Consulerne, dernæst de af Kejseren udvalgte Patriciere o. s. v.] Embedsmændene kunde udøve en meget vilkaarlig Magt, og Folket blev strengt kontrollert. Afgifterne forøgedes, og nærlig indførtes en trækkende Grundstat, [som fastsattes hvert 15de År (indictio).] Ved de stigende Udsugelser fandt mange mindre Grundejere til en Art Livagne (coloni). Tilsstanden var saaledes uagtet den udvortes Glæds meget førgelig. Oldtidens Dannelse forsvandt mere og mere, og Romerrigets slappe Beboere kunde ikke engang ved Christendommen hæves til et nyt Liv.

§ II. Constantins Eftersolgere indtil Valentinian den Førstes Død (337—375).

Constantin den Store efterlod ved sin Død (337) en talrig Familie: 3 Sønner af sit andet Egteslab med Fausta, Constantinus og Constans, der vare omkring 20 År gamle, og dernæst flere Halvøsslende (af Constantius Chlorus's andet Egteslab) og disses Børn. Men ved en Soldateropstand i Constantinopel ryddedes de fleste mandlige Medlemmer af den kejserlige Familie af Vejen, og foruden de tre Kejserhønner blevet fun to af deres Fætttere, Gallus og Julianus, der endnu vare Børn, i Live.*)

De tre Brødre delte derpaa Riget, men blevet snart uenige.

*) Constantius Chlorus ♂ 1 Helena. 2 [Theodora] Maximians Stebdatter.

1 Constantin den Store. ♂ 1 [Minervina.]	2 Constantia ♂ 2 Fausta.	2 Julius Constantius. ♂ 2 Licinius.
		Gallus. Julianus.
[1 Crispus.]	2 Constantinus. 2 Constantius. 2 Constan-	

Constantin satte imod Constans; denne blev senere styrket af en raa Kriger af barbarisk Herkomst [Heltherren Magnentius], og denne blev igjen overvundet af Constantius, som saaledes etter forenede hele Riget under eet Herredømme [353].

Constantius havde fra sin Thronbestigelse af maatte føre Krig med den persiske Konge Sapor den Anden og havde næsten stedse været uheldig; dog modstod det faste Nisibis alle Persernes Angreb. [Da] Constantius [drog imod Magnentius,] udnævnte [han] sin Fætter Gallus, der hidtil tilsligemed sin yngre Broder var blevet behandlet mere som en Gangen end som en Prinds, til Cæsar og overdrog ham Commandoen i Østen. Men Gallus viste sig ligesaa uhygtig som raa og grusom og blevet snart henrettet. Julianus var nærmest blevet dræget med ind i Broderens Undergang, men blev reddet ved sin værdige og kluge Opsørfel. Efterat han derpaa havde levet et halvt År i Athen under videnskabelige Beskjæftigelser og Omgang med Philosopher, blev han endog udnevnt til Cæsar af Constantius, der efter fulgte Træng til en Medhjælper [355].

Medens Constantius selv forsvarede de vestlige Syd-donaulande mod Quader og Sarmater (Jazhger) og derpaa drog mod Perserne, ful Julianus Bestyrelsen af Galliens Praefectur. Da han overtog denne, blev Gallien frugtlig ødelagt af Alemanner og Franker. De Første havde allerede tidligere bemægtet sig de romerske Besiddelser Øst for Rhinen og vare nu iford med ogsaa at udbrede sig paa den venstre Rhinbred; Frankerne, nærlig de saliske, havde sat sig fast i Belgien. Men Julianus slog Alemannerne i et stort Slag ved Argentoratum (Straßburg), drev dem tilbage over Rhinen og gik selv flere Gange over denne; derimod beholdt de saliske Franker deres Bopæle i Belgien, skønt under romersk Højhed. Fra sin Residens, Lutetia Parisiorum, regjerede Julianus Gallien saa godt, at han vandt almindelig Kjærlighed. Men den af Eunucher beherskede Constantius blev misundelig herover og befalede ham at sende Kjæernen af Thrige, gl. Historie.

sine Tropper til Rigets østlige Grænser. Solbaterne vægredede sig og udraabte Julianus til Augustus; Constantius vilde ikke inbladte sig paa Førlig, og Borgerkrigen var ifør med at bryde ud, da Constantius heldigvis døde (361).

Julianus, som af sit urimelige Forsøg paa at gjenoprette Hedenstabet har faaet Tilnavnet Apostata, besteg saaledes uden Modstand den ledige Throne (361—363). [Borprist af den hedenste Sophist Libanius og fordømt af de kirkelige Skribenter, er han blevet upartisk bedømt af den samtidige Historieskriver Ammianus Marcellinus og har selv efterladt det bedste Minde om sig i sine aandrige græsste Skrifter.] Opfylbt af Afsky for den østerlandske Despotisme og Blødgagtighed straffede han strengt Constantius's skændige Handlinger, afflebige hans talrige Spioner og jog Tusinder af Kolle, Mundstjørne, Barberer og Eunucher bort fra Høfset. Selv levede han farveligt og simpelt indtil chnist Overdrivelse og anvendte med utrættelig Flid al sin Tid paa Statsforretninger, vibenslæbelige Arbejder og Religionsøvelser. At gjenoprette Hedenstabet i en ny og bedre Skikkelse betragtede han som sin Hovedopgave; thi hans Forkærighed for den græsste Poesi og Philosophi havde gjort ham til en begejstret Tilhænger af den gamle Religion eller rettere af den Blanding af nyplatonist Philosophi og alstens Overtro, der var traadt i dens Sted. Snart strømmede Digttere, Rhetorer, Philosopher og Spaamænd sammen og dannede et Hof, der ikke var syndeligt bedre end det forrige. Overalt aabnedes igjen de tilbels lufkede hedenste Templer, og Kejseren selv deltog med egen Haand i de laveste Offerstænder. Alle Fordele, som af de forrige Kejsere var tilstaaebe den christne Gejstlighed, overførtes paa det hedenste Hierarchi, som Julianus stræbte efter at danne. Christendommen viste sig for ham som en af de nye Indretninger, der havde foraarsaget den gamle Heralds Undergang. Han forsøgte vel ikke ligefrem de Christne, men tilslibede og forhaanebe dem ved alle Lejligheder. I Modsetning til Christendommen begünstigede han ogsaa Jøderne og forsøgte at gjenoprette deres Tempel i Jerusalem, hvor

Constantin den Store havde bygget en Kirke over den hellige Grav, til hvilken hans Moder Helena havde gjort en Piligrimsrejse. Men Opbyggelsen af dette nye mosaiske Tempel blev forstyrret.

Efter et længere Ophold i det christelige, men hølige og fordærvede Antiochia, hvis Spot Kejseren gjengældte ved et satirist Skrift [Misopogon], drog han imod Perferne. I Begeyndelsen trængte han heldigt frem; men snart twang Mangel paa Levnetsmidler ham til at vende om, og paa dette Tilbagetog faldt han i sit 32te Åar (363). Hæren valgte en hvid Officer, Jovianus, til hans Efterfølger, og denne, en Mand af middelmaadige Evner, ilede med at hjælpe sig et uhindret Tilbagetog ved at afstaae de under Diocletian erhvervede Districter paa hin Side Tigris, en Del af Mesopotamien med det rigtige Nisibis [og Højheden over de allerede christelige Lande Armenien og Iberien]. Jovianus, der var Christen, gjengav Kirken alle de Fordele, som Julianus havde berovet den, og tilstod almindeelig Troesfrihed. Det kunstig oplivede Hedenstab sank etter ned i sin naturlige Afmagt, og Christendommen vandt flere og flere Tilhængere.

Da Jovianus døde i Villeasien paa Vejen til Constantinopel (364), valgte Hæren den kraftige og frigerske Pannonier, Valentinianus den Første, til Kejser (364—375). Valentinian tog sin Broder Valens til Medregent (Augustus) og overgav ham Orientens Præfectur. Valens besad ikke Broderens Kraft og Øygtighed: imidlertid vare de begge maadeholdne og sparsommelige og gave gode Love, men vare ogsaa rase og strenge, ja grusomme. Valens var ligesom Constantius en ivrig Arianer, og Athanasianerne undertryktes i Orienten.

[Valentinian hjæmmede med stor Tapperhed mod Alemanerne, der efter vare gaaede over Rhinen, og andre tydsske Folk, medens hans Feldherre Theodosius slog Picterne og Scoterne, der fra Caledonien gjorde Plyndringstog ind i det romerske Britannien, og bæmpede en maurisk Hærstes Opstand i Afrika.] Ved Valentinians Død (375) fulgte hans to Søn-

ner: den 17aarige Gratianus og den 4aarige Valentianus den Aanden ham paa Thronen, medens Valens beholdt Herredømmet i Orienten.

§ 12. Folkevandringens Begyndelse og Theodosius den Store (375—395).

Medens de sydeeuropæiske Halvøers Beboere alt i mange Aarhundreder havde haft faste Boliger, havde derimod det øvrige Europa været Tumlepladsen for idelige, for største Delen ubekjendte Folkevandringer. Tidligst blandt de mellem-europæiske Stammer var Kelterne traadte frem i Historiens lys: deres vilde Skærer havde flere Gange truet Sydens Cultur med Undergang; men de vare stedse trængte tilbage, og Romerne havde endog underkuet den største Del af deres gamle Stammelande og inddraget dem i Verdensrigets Cul-turliv. Kun i Irland og Skotland havde de bevaret deres Ejendommelighed uberørt.

Efter Kelterne var de germaniske Stammer frem-traadte: først Thyskerne, dernæst Goherne, medens Nordboerne ved deres Stammebrødre affondredes fra Romerne og saaledes forbleve ubekjendte. Allerede før 375 havde Romerne mistet deres tidligere Besiddelser i Hjørnet mellem Rhinen og Donau, og nogle thyske Stammer havde begyndt at sætte sig fast paa den venstre Rhinbred; Donau var derimod endnu Rigets Grænse. Nord for denne Flod boede Vestgoherne, som dels igennem deres romaniserede Under-saatter i Dacien, dels ved deres mange Forbindelser med Romerne havde begyndt at modtage Cultur og Christendom. Deres Bisshop Ulfilas oversatte det nye Testament paa Gothisk og omvendte de fleste af sine Landsmænd til Christendommen i den dengang i Orienten herskende arianiske Form. — De østlige Goher førte derimod endnu deres gamle Kri-gerliv, og deres Konge Ermanrik (i de nordiske Sagn kaldet Farmerik eller Jarmunrek) havde slistet et stort Crobrings-

lige, der fra de gamle gothiske Lande ved Østersøen udbredte sig til det sorte Hav. Han beherskede saavel de andre gothiske Folk som mange af de slaviske og finske Stammer, der visstnok allerede dengang beboede det Meste af det nordøstlige Europa, som Romerne sammenfattede under Navnet Sar-matia.

Men c. 375 begyndte den Bewegelse imellem disse Folke-stammer, som man har kaldt den store Folkevandring. Hunnerne, et finsk eller mongolsk Nomadefolk, der rimeligvis i længere Tid havde levet i Stepperne Nord for det kaspiske Hav, gik over Volga og angrebe Alanerne, der dengang havde deres Ophold mellem Volga og Don. Hunnerne beskrives [af Ammianus Marcellinus] som frugtlig vilde og hæslige; den senere gothiske Historiestriver Iornandes erflører dem endog for Aflom af Hexe og Dæmoner. Deres Sæder og Levemaade stildres ganske som Mongolernes. Alanerne biffede under for deres voldsomme Angreb, og en Del af dem sluttede sig til de fremtrængende Crobrere. Toget gik derpaa videre over Don. Ermanrik, der efter Fortellingen alle-rede var over 100 Aar gammel, drobte sig selv, og Hunnerne udbredte deres Magt over en stor Del af hans Rige. Men Vestgoherne hade Kejser Valens om Tilladelse til at gaae over Donau og erholdt den (376). 200,000 Krigere med deres Kvinder, Børn og Trælle skulle være satte over Floden og lejrede sig i Nedre-Mæsien. Men da de kejserlige Embeds-mænd benyttede Gohernes Nød til skændig Fordel og for uhøre Priser folgte dem de sletteste Levnetsmidler, gjorde de Opstand og trængte plyndrende ind i Thraciens. Valens isede fra Asien imod dem og intlod sig, uden at oppebie Gratians Hjælp, i Slaget ved Adrianopol (378). Romerne lede her et frugtligt Nederlag, Valens faldt, og Goherne vare Herrer over det åbne Land; kun de faste Stæder kunde de ikke erobre.

Den unge Gratian indsaa, at han ikke var i Stand til at løse den vanskelige Opgave, som Slaget ved Adrianopol havde beredt, og udnevnte derfor Spanieren Theodosius [en Søn af Valentinians Fæltherre] til Kejser i Østen [379].

Han kunde ikke have truffet noget heldigere Valg: Theodosius, kaldet den Store, bragte ved sin forsigtige Krigsførelse og ved at benytte indre Stridigheder mellem Goherne, inden faa Aar disse til at anerkjende Roms Højhed. De forbleve som et eget Folk i Møsien og dannede fra nu af den østromerske Krigsmagts Hovedstyrke. Theodosius's Kraft holdt de tætte, men upåalidelige Bundsforvandte i Tømme.

Gratian boklede derimod under for en Oprører [Maximus], som blev Herre over Galliens Präfetur, medens den unge Valentinian den Anden beholdt Italien. Nogle Aar efter blev Valentinian ved Theodosius's Hjælp Herre over hele Vesten, men blev [392] dræbt af sin Fæltherre, Frankeren Arbogast, som satte en Hofembedsmann [Eugenius], der før havde været hans Sekretær, paa Thronen. 2 Aar efter drog Theodosius mod dem, og de omkom begge i Slaget ved Aquileja, hvor deres Franker og Aleanner boklede under for Theodosius's Goher (394). For sidste Gang var derpaa Romerriget i nogle Maaneber forenet under een Keiser indtil Theodosius's Død (395).

Under Theodosius den Store sejrede Christendommen fuldkommen over Hedenstabet: Templerne lukkedes, og den hedenske Gudsdyrkelse blev forbudt. Ligeledes sejrede den retroende (katholske) Kirke over Arianismen, som blev forkærtret og snart tabte sig iblandt Romerne, medens den hos de gothiske Folk, der havde antaget Christendommen, vedblev at holde sig. Stridigheder af en lignende Natur adspilittede i det følgende Aarhundrede Orienten i Partier, som forfulgte hinanden med den største Hæftighed. I Occidenten førtes den betydeligste Religionsstrid i Begynnelsen af det 5te Aarhundrede imellem den britiske Munk Pelagius, der nægtede Arvesynden, og den største af alle Kirkefedrene, Augustinus.

Bisshopernes Magt var under Theodosius allerede meget stor. Da saaledes Kejseren til Straf for et Oprør havde ladet flere Tusinde Mennesker myrbe i Thessalonika, paalagde Bisshop Ambrosius af Mediolanum ham en Kirkebod, som han hængt underkastede sig. Bisshopperne i de store Stæder (Me-

tropoliterne) havde en anerkjendt Myndighed over de øvrige, og iblandt Metropoliterne sikkig igen de i Rom, Constantinopel, Antiochia og Alexandria den højeste Rang og senere tilligemed Bisshoppen i Jerusalem Navnet: Patriarcher. Over de øvrige Patriarcher søgte etter den romerske Bisshop at hæve sig som Apostelen Petrus's formentlige Eftersølger. Saaledes udbannedes det christelige Hierarchi.

I Modstætning til Bisshopernes allerede halvt verdslige Magt havde imidlertid Munkelivet begyndt at udbille sig. I Østerlandene droge Eremiter sig tidlig tilbage fra Verden, og da der om saadanne, navnlig om Egypteren Antonius (c. 300), samlede sig talrige Disciple, varede det ikke længe, førend mange af de tidlige Eneboere (*μόραξοι*) forenebde sig i Kloster (claustra). Disse udbredte sig snart fra Ørkenerne til de mest befolkede Egne og Stæder, og der opstod ogsaa Kloster for Nonner.

Da Christendommen var blevet den herstende Religion, afløstes den tidlige Simpelshed i dens Gudsstjeneste af den største Pragt: Kunsten traadte i dens Tjeneste, og glimrende Kirker rejste sig. Man begyndte at dyrke Jomfru Maria, Apostlene, mange Marthrer og andre Troeshelte som Helgener og at tilbede deres Billeder paa næsten hedensk Bis. Mangen en hedensk Overtro sandt saaledes en Vej ind i Christendommen.

§ 13. Rigets Deling og det østromerske Riges Undergang (395—476).

Theodosius den Store delte før sin Død Riget imellem sine to Sønner: den 18aarige Arcadius (395—408) til de to østlige Präfekture, den 11aarige Honorius (395—423) de to vestlige. I Arcadius's Navn herskede Präfekten Rufinus, en grusom og havesyg Galler, i Honorius's Navn den tætte Fæltherre Stilicho, af vandalisk Et, men beugret med Kejserhuset. Stilicho søgte at bevare Rigets

Enhed; men Rufinus og efter hans Mord Gunuchen Eutropius, der udøvde et ligesaa skadeligt Herredømme over den svage Arcadius, aßondrede mere og mere den østlige Del som et eget Rige fra den vestlige. [Stilichos Øre og hans Modstanderes Skjænsel er i stærke Udtryk besunget af den talentfulde Diger Claudianus.]

Theodosius var neppe død, førend de i det østlige Rige optagne Gothen igjen optraadte som dets Fjender og gjorde et ødeleggende Tog gennem Grækenland. Deres tappre Anführer Alarik var blevet udraabt til Vestgothernes Konge og blev nu af Høfset i Konstantinopel anerkjendt som Overfæltherre i Illyricum. Herfra begyndte han snart at gjøre Indsald i det vestlige Rige. Stilicho maatte blotte Grænderne i Britannien og ved Rhinen for at dække Italien, og det lykkedes ham efter flere Kampe i Norditalien [403] at drive Alarik tilbage; men Vestgotherne vedblev at indtage en truende Stilling paa begge Rigers Grænse.

Nord for dem, i Pannonien, havde andre gothiske Stammer en Tidlang taget Sæde. En Del af disse, især Østgothen, trængte under den vilde Hedning Radagais ind i Italien; men Stilichos Krigskunst sikret Bugt med dem ved Fæsule [405]. Andre Skarer trængte over Rhinen ind i Gallien, som de hørjede frugtligt. Derfra droge de fleste, navnlig Vandaler, Svever og Alaner, ind i Spanien og bemægtigede sig dette rige Land (409).

Imedens Spanien saaledes faldt i Barbarernes Hænder, og forskellige Modkessere fremstode i Gallien og Britannien, blev selve Italien et Bytte for Vestgotherne. Den usle Honorius, der før at være sikret mod Barbarernes Indsald havde taget sin Bosig i det af Sumpe og Kanaler omgivne Ravenna og ubekymret om sit Riges Skjæbne befolkede sig med at føbre Fjederfræ, var blevet ophidset mod sin Forsvarer og Svigersader Stilicho og havde ladet ham og hans Venner myrde (408). De nye Ministre begik derpaa den ene affindige Handling efter den anden: de nægtede at betale en af Alarik fordret Tribut og myrdede paa samme Tid deres fremmede

Hjælpetroppers Hustruer og Børn, som vare fordele i de italienske Stæder. De forbittrede Tropper sluttede sig derfor til Vestgotherne, som snart igjen brøde ind i Italien og i flere Aar uden Modstand udbredte sig over Landet. 3 Gange viste de sig for Rom: første Gang lode de sig flybe bort; anden Gang overgav Staden sig, og Alarik indsatte Stadpræfeten Attalus til Kejser, men afsatte ham snart igjen; tredie Gang endelig blev Verdens gamle Hovedstad erobret og plyndret af Gothen (410). Det var netop 800 Aar, siden fremmede Fjender havde indtaget den.

Efter Roms Erobring drog Alarik til Syditalien, men døde der, kun 34 Aar gammel: hans Mænd beredte ham en skjult Grav i Bunden af Floden Busento. Hans Svoger Ataulph, der derpaa blev Vestgothernes Konge, indlod sig i Underhandlinger med Honorius, hvis Søster Placidia han ønskede at ægte, og forlod Italien (412). Vel nægtede den i al sin Elendighed høvmodige Kejser sit Samtrykke; men Placidia ægtede gjerne den kraftige Gothen og bidrog til at stemme ham gunstig mod Römerne. Vestgotherne optraadte derfor som Kejserens Bundsforvandte. Igjennem Gallien droge de til Spanien, hvor de [efter Ataulphs Mord under Vallia] erobrede den største Del af Landet og gave den tilbage til Römerne. Vandalerne, Sveverne og Alanerne blev trængte tilbage til den nordvestlige Del af Halvøen; de sidste vare blevne saa svækkede, at de snart tabte sig imellem de to andre Folk. Vestgotherne erholdt derimod efter Overenskomst med Römerne faste Bopæle i det sydvestlige Gallien, hvor Tolosa blev deres Hovedstad.

Bed Honorius's Død (423) vare saaledes allerede flere Landskaber løsrevne fra det vestromerske Rige, navnlig en Del af Spanien og den største Del af Gallien; thi imellem Frannerne og Alemannerne vare nu ogsaa Burgunderne trængte ind i Rhinlandene, og det nordvestlige Gallien (Armorica), hvor den keltiske Nationalitet havde bevaret sig mest uforandret, var i Virkeligheden uafhængigt. Det Samme var tilfældet

med Britannien, hvis Forsvar Romerne paa denne Tid aldeles overlode til de Indsøde.

I det østromerske Rige har Arcadius's Søn og Efterfølger Theodosius den Anden (408—450) Kejternavnet, men udmerkede sig kun ved sin skønne Haandskrift og overlod Regjeringen til sin Søster Pulcheria, der levede som en Nonne, men ikke uden Øgigtighed ledede Staten. Perserne vare paa denne Tid ikke farlige Nabover, og de asiatiske Provinsers Rigdomme gave det byzantinske Hof Midler saavel til at forsvare sig som til at fåske Barbarerne bort. Det havde derfor en større Magt end Høffet i Ravenna og fil efter Honorius's Død en ikke ringe Indflydelse paa dette. [Sekretæren Johannes, der havde bemægtiget sig Herredommets i Italien, blev styrket ved en fra Constantinopel udsendt Hær, og den 7aarige] Valentinianus den Tredie, en Søn af Placidia af hendes andet Egeslab [med Fæltherren Constantius] blev sat paa den vestromerske Throne [425].*) Placidia fil Regjeringen i sin Sons Navn og beholdt den til sin Død (450), da Valentinian aldrig blev i Stand til at regjere selv.

Men Placidia var heller ikke den vanskelige Opgave vores, og Altet funderlemmedes mere og mere. I Britannien udsukkedes det sidste Skin af Roms Herrebømme, og det blomstrende Land hørjedes dels af Britter og Scotter, dels af Jyder, Angler og Sachsere, der vel lode sig bruge af Briterne til Forsvar imod hine, men snart satte

*) Theodosius den Store.

Arcadius.	Honorius.	Placidia
		≈ 1. Italusp. 2 Constantius.
Pulcheria ≈ Marcianus.	Theodosius den Anden.	
Eudoxia	≈ 1. Valentinian den Tredie.	Honorius.
	2 Petronius Maximus.	

sig fast paa Kysterne og esterhaanden med Ild og Sværd fortrængte de gamle Beboere. Langt føleligere var imidlertid Tabet af Afrika, hvor de romerske Store havde udstrakte Besiddelser, og hvorfra Rom fil sit mest korn. Dette Lands vigtige Statholder Bonifacius blev af sin højbegavede, men samvittighedsløse Medbesler til den første Stilling i Riget, Fæltherren Aetius, gjort mistænkt hos Placidia og forført til at gjøre Oprør. Som Hjælpetropper indkaldte han Vandalerne, der efter havde udbredt sig videre i Spanien og navnlig havde besat Andalusien. De kom under Anførel af den tappre, ørgjerrige og grusomme Genserik eller Geiserik (429), der ingenlunde havde den Hensigt at hjælpe Bonifacius, men at vinde et Rige for sig selv. [Han fil stærkt Tilsid af Maurer og Donatister (en af den katholske Kirke forfulgt fanatisk Sekt), og] Bonifacius, der for silde fortrød sin Ubesludighed og igjen fandt Tilsid og Hjælp hos Placidia, søgte forgjøves at hindre hans Erobringer. Tilsidst faldt Carthago, næst Rom det vestlige Riges største og rigeste Stad, i de vilde Erobreres Hænder (439), og Genserik beherskede Nordafrikas Kyster indtil den store Syrte. Vandalerne optraadte med langt større Voldsomhed end de Stammer, der som Gotherne efter Overenskomst med den romerske Regjering nedsatte sig i Riget: de delte alt Land imellem sig og forfulgte som fanatiske Arianere de romerske Indvaanere, som holdt fast ved den katholske Lære, med stor Grusomhed. Maurerne i det Indre blev for største Delen uafhængige. Derimod blev Vandalerne hurtig driftige Søfarere, erobrede Korsika, Sardinien og en Del af Sicilien og hørjede Italiens Kyster.

Aetius var imidlertid efter en Kamp med Bonifacius og dennes Død blevet Rigets Overfæltherre og besad i Virkeligheden den højeste Magt. Han, som havde tilbragt en Del af sin Ungdom hos Hunnerne, forstod at benytte det ene barbariske Folk imod det andet og udviede igjen Roms Herredømme i Gallien; men han funde hverken hindre Afrikas Tab

eller Sverernes Udbredelse over en stor Del af Spanien. Og snart trak et frugteltigt Uvejr op over Rigets Levninger.

I Aaret 433 var Attila blevet Hunnernes Konge og havde 10 Aar efter gjort sig til Enherre ved sin Broders Mord. Fra sit Træslot i den ungarske Slette hersede den tappre og snilde Krobrer til Rhinen og Østersøen og ind i Afisen; talrige underkastede Folks Fyrster omgave ham og abløde med Erbødighed hans Bud: Østgothernes og Gepidernes Konger være de mest ansæte. Han paastod at have fundet Krigsgudens Sværd og kaldte sig Guds Svæbe. Længe blev det østromerske Rige plaget af hans Angreb: Shabdonalandene blev forvandlede til Ørkener og overladte til ham, og Theodosius den Anden maatte betale en idelig forhøjset Tribut. Men den gamle Feltherre Marcius, som efter Theodosius's Død (450) tilligemed den albrende Pulcherias Haand modtog den østromerske Krone, mødte ham med mandig Kraft, og pludselig vendte Attila sig mod det vestlige Rige, forbiltret paa Valentinian, der havde neget at give ham sin Søster Honoria til Ægte, og maaße opfordret af Genserit, der frugtede et Angreb af Romere og Vestgothter.

Igennem Tyskland væltede Attilas Hundredetusinder sig mod Rhinen og trængte, efterat have overvundet Burgunderne, under frugtelige Ødelæggelser dybt ind i Gallien. Men de allerede her bosatte germaniske Folk, især Vestgotherne under deres Konge Theoderik den Første, forenede sig med Aetius til Culturens og Christendommens Forsvar mod Barbari og Hedenstab. Paa de catalauniske Marker stod det forsædelige Slag imellem den hunniske-germaniske og den romerske-germaniske Verdens Hære (451). Kong Theoderik faldt; men efter et frugteltigt Blodbad trak Attila sig tilbage til sin Bognborg og gik derpaa tilbage over Rhinen. Aaret efter faldt han ind i Italien, som ikke havde saa tappre Forsvarere at stille imod ham som Gallien, og Norditalien blev strækkelig ødelagt. Fra det med Jorden jævnede Aquileja og andre Stæder flygtede mange Indbhægtere til de lave, hidtil næsten ubebede Øer ved det adriatiske Havs Rygst, hvor saaledes den

gamle Befolknings mest ublandede Levninger holdt sig og lagde den første Grund til Venetien.

Bed Vo vendte Attila pludselig om, efter Fortællingen beveget ved den romerske Bisshop Leos Trudsler og Foreslanger. Aaret efter (453) døde han, og med ham gik den hunniske Magt til Grunde. Hans Sønner kom i Strid med hinanden; de afhængige Folk løsrede sig, og Hunnerne blev trængte tilbage til henimod det sorte Hav, hvor det i sig selv ikke talrige Folk snart tabte sig imellem andre. Gepiderne beherskede derpaa Dacien, Østgotherne Pannonien og en Del af Mösien; Nordvest for dem boede Longobarder, Heruler, Rugiere og andre mindre Folk.

Efter Attilas Død troede den usle Bellhjælpling Valentinian den Tredie at kunne undvære sin frugtede Beskytter Aetius og myrde ham i sit Palads (454). Men den af Kejseren fornærmede Senator Petronius Maximus ophidsede to af Aetius's Venner til at dræbe ham (455). Maximus blev derpaa Keiser og tvang Valentinians Enke Eudoxia, en Datter af Theodosius den Anden, til at ægte sig; men hun skal have hævnet sig ved at indkalde Genserit. Denne landede ved Ostia; Maximus blev stenet af Folket, og Rom blev uden Modstand besat og aldeles udplyndret af Vandalerne. En Mengde Fanger bortsættes, og Roms Rigdom var nu fuldkommen tilintetgjort.

Efter Maximus's Død blev [den romerske Feltherre i Galien, Avitus, Kejser ved Vestgothernes Hjælp, men blev igjen styrket af] Anføreren for Hjælpetropperne, den tappre og floge Sverver Ricimer [(456)]. Denne satte den ønde Majorianus paa Thronen, men blev snart misfornøjet med hans kraftige Bestræbelser for Tilstandens Forbedring og lod ham rydde af Vejen ved et Soldateroprør (461). Ricimer var derpaa i nogle Aar] Italens Behersker, sjældt han lod en Skyggekejser hellse den højeste Værdighed; men udenfor Italien blev denne Regering ikke anerkendt. Burgunderne og Vestgotherne, der hidtil for et Shns Skylb erkendte

Roms Højhed, løsrede sig nu ganske fra Riget og udbredte sig videre: de Første over en stor Del af det østlige Gallien, de Sidste, især under Eurik, en Søn af Theoderik den Første, over hele det sydvestlige Gallien og det Meste af Spanien. Den romerske Statholder i Gallien [Egidius] holdt sig som en uafhængig Fyrste i Landet Nord for Seine og blev fulgt af sin Søn Shagrius.

[I det østromerske Rige var imidlertid efter Marcians Død Leo den Første blevet Kejser (457—474). Begge Riger forenede deres Kræfter mod Vandalerne; men den store byzantinske Hlaade udrettede aldeles Intet, og Vandalerne vedblev at beherske Middelhavet.] Efter Ricimers Død (472) indsatte først Burgunderne, derpaa det byzantinske Hof en Kejser; men til sidst satte Hjælpetroppernes Ansører Orestes, en Pannonier, der havde været Sekretær hos Attila, sin unge Søn, Romulus Augustulus, paa Thronen. Men da Orestes ikke vilde indrømme Hjælpetropperne † af de italienske Vandejendomme, gjorde de Oprør under deres Høvding Odoacer, der var kommen til Italien som Ansører for en Skare Herulere, Rugiere o. a. Orestes blev drebt, Romulus, den sidste østromerske Kejser, assat (476).

Odoacer uddelte derpaa † af Landet til sine Krigere og beherskede Italien, ligesom Burgundernes, Vestgothernes o. a. Konger beherskede de øvrige Provindser. Saaledes var det vestromerske Riges sidste Levning falden i de germaniske Folks Hænder, og man har derfor sædvanlig betragtet Året 476 som den gamle Histories Ende. Men sjæld Oldtidens ejendommelige Land allerede før ved Christendommen, Monarhiets Gjennemførelse og Folkevandringen i det Væsentlige var gaaet til Grunde, fik romerske Indretninger dog ogsaa i den følgende Tid en meget stor Indflydelse i de nye Stater, der dannede sig paa Kejserdommets Ruiner. Det østlige Rige, som holdt sig endnu næsten i 1000 Aar, vedblev ogsaa at kalde sig romersk, men var i Virkeligheden mere græsk-orientalt.

Oldtidens Ende var en meget sorgelig Tid: Folkmængden i de herlige Lande omkring Middelhavet var aftaget i en forsærdelig Grad; en Mængde Stæder laaet i Ruiner; Agerdyrkning og Industri vare i det dybste Forfalb. Men en ny kraftig Slægt var trængt ind imellem de gamle Beboere; det var nødvendigt, at der ligesom blev begyndt forfra i Menneskehedens Udvikling, og denne nye Ungdomstid er Middelalderen.